

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

**Η ΕΙΚΟΝΑ ΤΗΣ ΕΤΕΡΟΤΗΤΑΣ ΣΤΑ ΜΜΕ:
ΜΙΑ ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ ΤΗΣ ΟΠΤΙΚΗΣ
ΑΠΕΙΚΟΝΙΣΗΣ ΤΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ ΣΤΟΝ ΤΥΠΟ ΔΥΟ
ΝΕΩΝ ΧΩΡΩΝ ΥΠΟΔΟΧΗΣ (ΕΛΛΑΔΑ & ΙΣΠΑΝΙΑ)**

ΑΘΑΝΑΣΙΑ ΜΠΑΤΖΙΟΥ (ΜΑ)

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ, ΜΕΣΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Η ΕΙΚΟΝΑ ΤΗΣ ΕΤΕΡΟΤΗΤΑΣ ΣΤΑ ΜΜΕ:
ΜΙΑ ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ ΤΗΣ ΟΠΤΙΚΗΣ ΑΠΕΙΚΟΝΙΣΗΣ
ΤΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ ΣΤΟΝ ΤΥΠΟ ΔΥΟ ΝΕΩΝ ΧΩΡΩΝ
ΥΠΟΔΟΧΗΣ (ΕΛΛΑΔΑ & ΙΣΠΑΝΙΑ)

ΑΘΑΝΑΣΙΑ ΜΠΑΤΖΙΟΥ (ΜΑ)

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

Τριμελής Συμβουλευτική Επιτροπή:

- 1. Σκαρπέλος Γιάννης (επιβλέπων, αναπληρωτής καθηγητής)**
2. Δουλκέρη Τέσσα (μέλος, αναπληρώτρια καθηγήτρια)
3. Μπακουνάκης Νίκος (μέλος, επίκουρος καθηγητής)

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ, ΜΕΣΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα της διατριβής μου κύριο Γιάννη Σκαρπέλο, Αναπληρωτή Καθηγητή του Τμήματος Επικοινωνίας, Μέσων και Πολιτισμού του Παντείου Πανεπιστημίου, για την ευκαιρία που μου έδωσε να εκπονήσω την παρούσα διατριβή, για τις επισημάνσεις του καθώς και για την εμπιστοσύνη που μου έδειξε καθ' όλη τη διάρκεια της έρευνας και συγγραφής.

Την κυρία Τέσσα Δουλκέρη, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια στο Τμήμα Δημοσιογραφίας και ΜΜΕ του Α.Π.Θ. και μέλος της τριμελούς συμβουλευτικής μου επιτροπής, για τις παρατηρήσεις και υποδείξεις της καθώς και για το ότι με έφερε σε επαφή με την κυρία Rosa Franquet, Καθηγήτρια του Τμήματος Οπτικοακουστικών Μέσων του Αυτόνομου Πανεπιστημίου της Βαρκελώνης ώστε να πραγματοποιήσω μέρος της έρευνάς μου στην Ισπανία.

Τον κύριο Νίκο Μπακουνάκη, Επίκουρο Καθηγητή του Τμήματος Επικοινωνίας, Μέσων και Πολιτισμού του Παντείου Πανεπιστημίου και μέλος της τριμελούς συμβουλευτικής μου επιτροπής, για τις παρατηρήσεις, τις υποδείξεις και τα σχόλιά του.

Την κυρία Rosa Franquet, καθηγήτρια του Τμήματος Οπτικοακουστικών Μέσων του Αυτόνομου Πανεπιστημίου της Βαρκελώνης, καθώς και το προσωπικό του πανεπιστημίου και της βιβλιοθήκης που με φιλοξένησαν και μου παρείχαν τη δυνατότητα να πραγματοποιήσω σημαντικό μέρος της έρευνάς μου.

Όσους διέθεσαν χρόνο για να ασχοληθούν με τη διατριβή μου, είτε διαβάζοντας κάποια κεφάλαια είτε συζητώντας μαζί μου τα σχετικά θέματα, και ιδιαίτερα τους Teun van Dijk, καθηγητή στο Πανεπιστήμιο Pompeu Fabra της Βαρκελώνης, Μάρθα Μιχαηλίδου, Λέκτορα του Τμήματος Επικοινωνίας, Μέσων και Πολιτισμού του Παντείου Πανεπιστημίου και Φανή Τουπαλγίκη, από το Τμήμα Ντοκιμαντέρ της ΕΤ3.

Τέλος, το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, εργοδότη μου κατά το μεγαλύτερο χρονικό διάστημα εκπόνησης της διατριβής, που δεν μου αρνήθηκε τη χορήγηση εκπαιδευτικής άδειας και κατέστη έτσι δυνατό να αφοσιωθώ στην έρευνα και συγγραφή της διατριβής μου αλλά και να μεταβώ στην Ισπανία για τις ανάγκες της έρευνάς μου.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Κεφάλαιο

σελίδα

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	1
1.1. Μετανάστευση και Εικόνα.....	2
1.2. Αντικείμενο της διατριβής.....	4
1.3. Σκοπός της διατριβής και ερωτήματα έρευνας.....	6
1.4. Δείγμα και μεθοδολογική προσέγγιση.....	7
1.5. Διάρθρωση της διατριβής.....	8
2. ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ.....	10
2.1. (Επι-)Στροφή στην Εικόνα.....	10
2.2. Εικόνα, Πραγματικότητα, Φωτοδημοσιογραφία.....	17
2.3. Στερεοτυπική απεικόνιση του «άλλου» στα ΜΜΕ.....	25
2.4. Θεωρία της Πλαισίωσης.....	30
2.5. Οπτική Πλαισίωση.....	38
3. ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΙΣΠΑΝΙΑ: ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ.....	46
3.1. Σύντομη ιστορία της μετανάστευσης στην Ελλάδα & την Ισπανία.....	46
3.2. Οι μετανάστες στην Ελλάδα & την Ισπανία κατά την περίοδο μελέτης (2005).....	50
3.3. Η μεταναστευτική πολιτική της Ελλάδας & της Ισπανίας.....	55
3.4. Ιστορικό και πολιτισμικό υπόβαθρο της Ελλάδας & της Ισπανίας.....	68
<i>Ιστορία.....</i>	<i>68</i>
<i>Οικονομία.....</i>	<i>73</i>
<i>Κοινωνία.....</i>	<i>73</i>
<i>Δημογραφικά στοιχεία.....</i>	<i>75</i>
<i>Κοινή γνώμη και μετανάστες.....</i>	<i>75</i>
3.5. Το περιβάλλον των ΜΜΕ στην Ελλάδα και την Ισπανία, με έμφαση στον Τύπο.....	81
<i>Τα ελληνικά και ισπανικά ΜΜΕ.....</i>	<i>81</i>
<i>Το ελληνικό και ισπανικό κοινό.....</i>	<i>84</i>
<i>Δημοσιογραφική παιδεία στην Ελλάδα και την Ισπανία.....</i>	<i>85</i>
<i>ΜΜΕ και μετανάστες σε Ελλάδα και Ισπανία.....</i>	<i>85</i>
4. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ.....	93
4.1. Μεθοδολογικοί προβληματισμοί στη μελέτη της Οπτικής Επικοινωνίας.....	93
4.2. Μεθοδολογία ανάλυσης πλαισίων.....	94
4.3. Ανάλυση περιεχομένου.....	96
4.4. Πολιτισμικές σπουδές.....	98
4.5. Ερωτήματα έρευνας.....	99
4.6. Αντικείμενο ανάλυσης και δείγμα.....	99
4.7. Κωδικοποίηση.....	101

5. ΕΥΡΗΜΑΤΑ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ	104
5.1. Παρουσίαση ανά μεταβλητή	105
5.1.1. Μορφολογικά στοιχεία	105
1. Θέση στην εφημερίδα	106
2. Θέση στη σελίδα	107
3. Μέγεθος	109
4. Χρήση χρώματος	111
5. Απόσταση λήψης	113
6. Γωνία λήψης	115
5.1.2. Περιεχόμενο φωτογραφιών	117
1. Ομαδικότητα/ατομικότητα	118
2. Κοινωνικοποίηση	121
3. Θέμα	125
5.1.3. Ατομικά χαρακτηριστικά μεταναστών	147
1. Προέλευση	148
2. Φύλο	151
3. Ηλικία	153
4. Έκφραση	154
5. Επικοινωνία με θεατή	158
5.2. Συνδυαστική παρουσίαση αποτελεσμάτων	160
1. Μέγεθος και θέμα	160
2. Φύλο και ομαδικότητα/ατομικότητα	161
3. Επικοινωνία και φύλο	162
4. Φύλο και θέμα	163
6. ΠΛΑΙΣΙΑ	166
6.1. Πλαίσιο Α. Οι μετανάστες ως «άλλοι»	167
6.2. Πλαίσιο Β. Οι μετανάστες ως «απειλή»	171
7. ΑΝΑΛΥΣΗ	175
7.1. Ανάλυση χρησιμοποιούμενων πλαισίων	175
7.2. Πλαίσια και κοινωνία	185
7.3. Πλαίσια και ΜΜΕ	190
8. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ	194
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	i-xv

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα μελέτη αποτελεί μια συγκριτική έρευνα του τρόπου με τον οποίο απεικονίζονται οπτικά οι μετανάστες στις φωτογραφίες που εμφανίζονται στον ελληνικό και ισπανικό Τύπο, βασισμένη στη θεωρία της πλαισίωσης.

Το πρωτότυπο της έρευνας αυτής έγκειται, κατ' αρχάς, στο ότι εστιάζει στην εικόνα και όχι στο κείμενο. Συγκριτικά με την ανάλυση του γραπτού λόγου, η οπτική ανάλυση έχει αγνοηθεί σε μεγάλο βαθμό από τους κοινωνικούς επιστήμονες. Τα τελευταία χρόνια όμως, παρατηρείται μια αυξανόμενη τάση διεθνώς προς τη μελέτη των οπτικών μηνυμάτων. Εντασσόμενη σε αυτό το πλαίσιο, η παρούσα έρευνα απομονώνει τις φωτογραφίες του Τύπου και τις αντιμετωπίζει ως αυτοτελείς μονάδες ανάλυσης, ανεξάρτητες από τα συνοδευτικά κείμενα.

Επίσης, πρόκειται για μια συγκριτική έρευνα ανάμεσα σε δύο χώρες, κάτι που δεν συνηθίζεται στην Ελλάδα αλλά και γενικά στη νότια Ευρώπη, σε αντίθεση με τις χώρες της Βόρειας Ευρώπης, όπου υπάρχει παράδοση στην πραγματοποίηση συγκριτικών ερευνών. Η σύγκριση αφορά αποκλειστικά χώρες του Ευρωπαϊκού Νότου, μια γεωγραφική περιοχή για την οποία είναι λίγες οι έρευνες διεθνώς, καθώς η συντριπτική πλειοψηφία των ερευνητικών εργασιών στο χώρο των ΜΜΕ αφορά χώρες της Βόρειας Ευρώπης ή της Βόρειας Αμερικής ή σύγκριση ανάμεσα σε κάποια χώρα της Νότιας Ευρώπης με κάποια από τις παραπάνω.

Η απεικόνιση των μεταναστών στα ελληνικά ΜΜΕ, αποτελεί ένα σχετικά νέο πεδίο έρευνας, που αγγίζει ευαίσθητα αντανakλαστικά μιας κοινωνίας η οποία δεν είναι εξοικειωμένη με την αποδοχή και ενσωμάτωση αλλοδαπών, κάτι που ισχύει και για την Ισπανία. Τέλος, η εργασία αυτή εντάσσεται στο ρεύμα της έρευνας πλαισίων, ένα νέο ρεύμα που ενισχύεται διεθνώς και χρησιμοποιεί σαν βάση τη Θεωρία της Πλαισίωσης, που αναδεικνύεται στην κυρίαρχη Θεωρία του 21^{ου} αιώνα στη μελέτη των ΜΜΕ.

1.1. Μετανάστευση και Εικόνα

Το φαινόμενο της διεθνούς μετανάστευσης έχει αλλάξει το κοινωνικό περιβάλλον των χωρών της Νότιας Ευρώπης, οι οποίες ενώ παραδοσιακά διοχέτευαν μετανάστες σε άλλες χώρες δεν είναι εξοικειωμένες οι ίδιες με το φαινόμενο της υποδοχής και αφομοίωσης μεταναστών. Η αλλαγή αυτή βρήκε τις νοτιοευρωπαϊκές χώρες (Πορτογαλία, Ισπανία, Ιταλία και Ελλάδα) απροετοίμαστες. Όπως και στην υπόλοιπη Ευρώπη, ακραία πολιτικά στοιχεία κάνουν την εμφάνισή τους σαν αντίδραση στον φόβο ή την 'απειλή' της αυξανόμενης μετανάστευσης. Λέξεις όπως ρατσισμός και ξενοφοβία έχουν κάνει τα τελευταία χρόνια την εμφάνισή τους σε κοινωνίες οι λαοί των οποίων θεωρούνταν παραδοσιακά φιλόξενοι. Τα ΜΜΕ δεν θα μπορούσαν να απέχουν από ένα ζήτημα τόσο σημαντικό και επίκαιρο, συνεισφέροντας το απαραίτητο αλλά και μη απαραίτητο υλικό, τραβώντας την προσοχή σε συγκεκριμένες πτυχές του φαινομένου και συντελώντας αποφασιστικά στην κατασκευή της εικόνας του μετανάστη.

Η υπερβολική ποσότητα πληροφοριών που δεχόμαστε καθημερινά είναι μια καλή δικαιολογία για να «κόβουμε δρόμο» μέσω των φωτογραφιών αντί να διαβάζουμε το κείμενο. Άλλωστε, υπάρχει η πεποίθηση ότι οι φωτογραφίες όχι μόνο αξίζουν όσο χίλιες λέξεις αλλά επίσης δεν λένε ψέματα, όπως οι λέξεις.

Σήμερα είναι κοινά αποδεκτό ότι τα ΜΜΕ προσφέρουν τη δική τους εκδοχή της πραγματικότητας και όχι την πραγματικότητα όπως ακριβώς είναι. Εντούτοις, η εκδοχή αυτή γίνεται αποδεκτή από ένα μεγάλο μέρος του κοινού σαν αδιαμφισβήτητη πραγματικότητα. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα για τις φωτογραφίες. Οι φωτογραφίες συχνά παρουσιάζονται σαν 'απόδειξη' λεκτικών ισχυρισμών. Κάποιες φορές, η αποδεικτική τους αξία θεωρείται τόσο μεγάλη, ώστε εμφανίζονται χωρίς συνοδευτικό, επεξηγηματικό κείμενο, θεωρούμενες σαν πανίσχυρα μέσα μετάδοσης μηνυμάτων από μόνες τους. Αρχικά και συχνά υποσυνείδητα, όλοι τείνουν να

δέχονται την αλήθεια μιας φωτογραφίας ακόμα και αν αργότερα την αμφισβητήσουν χρησιμοποιώντας τη λογική. Παρά τις τεχνολογικές εξελίξεις στον τομέα της επεξεργασίας εικόνας, η φωτογραφία διατηρεί την αποδεικτική της αξία. Όμως, ακόμα και φωτογραφίες που δεν έχουν υποστεί κανενός είδους επεξεργασία μπορούν να δημιουργήσουν εικόνες ανθρώπων και καταστάσεων που απέχουν πολύ από την πραγματικότητα, μπορούν εύκολα να διαστρεβλώσουν την αλήθεια ή να επιβεβαιώσουν στερεότυπα και προκαταλήψεις.

Οι φωτογραφίες των μεταναστών που παρέχονται από τα ΜΜΕ αποτελούν χρήσιμες πηγές όπου μπορεί να αναζητηθεί η ανταπόκριση της κάθε κοινωνίας στο φαινόμενο της μετανάστευσης. Από την άλλη, ενσωματώνοντας στερεότυπα που ήδη έχουν ενστερνιστεί κοινό και ΜΜΕ αντανακλούν την κυρίαρχη ιδεολογία με τρόπο που την κάνει να φαίνεται φυσική και αδιαμφισβήτητη. Γι' αυτό το λόγο έχει ιδιαίτερη σημασία η αποκωδικοποίηση και ανάλυση αυτών των προϊόντων ΜΜΕ καθώς και η εξερεύνηση των κοινωνικών δεδομένων μέσα στα οποία παράγονται, προκειμένου να εξαχθούν συμπεράσματα όσον αφορά τη σχέση τους με την πραγματικότητα και να κατανοηθεί η σύνδεσή τους με τη διαμόρφωση κοινωνικών συμπεριφορών και αντιδράσεων στο φαινόμενο της μετανάστευσης.

Το μεταναστευτικό φαινόμενο είναι παγκόσμιο αγγίζοντας πια όλες τις χώρες του κόσμου, φτωχές και πλούσιες. Παρόμοιες καταστάσεις βιώνονται από όλες τις χώρες, στις οποίες καταφθάνουν μετανάστες, οι αντιδράσεις των ημεδαπών πληθυσμών παρουσιάζουν ομοιότητες όπου και αν εκδηλώνονται, παντού σημειώνεται έξαρση της ξενοφοβίας. Για τους λόγους αυτούς, είναι εμφανής η ανάγκη για την πραγματοποίηση συγκριτικών ερευνών ώστε να επιτυγχάνεται καλύτερη διερεύνηση των θεμάτων που σχετίζονται με ένα φαινόμενο κοινό και παγκόσμιο. Ενώ στις χώρες οι οποίες παραδοσιακά υποδέχονταν μετανάστες υπάρχει ένα ευρύ φάσμα σχετικών ερευνών που μελετούν το φαινόμενο αυτό στις διάφορες

διαστάσεις του, δεν συμβαίνει το ίδιο στις χώρες που για πρώτη φορά στην ιστορία τους υποδέχονται τόσο μεγάλους αριθμούς μεταναστών. Ιδιαίτερα όσον αφορά τη νότια Ευρώπη, υπάρχει μια έντονη εσωστρέφεια που στηρίζεται στη λανθασμένη αντίληψη πως κάποια πράγματα συμβαίνουν «μόνον σε εμάς».

1.2. Αντικείμενο της διατριβής

Στο πλαίσιο αυτής της έρευνας επιχειρείται μία συγκριτική μελέτη του τρόπου με τον οποίο παρουσιάζονται οι μετανάστες στην εικονογραφία του ελληνικού και ισπανικού Τύπου, προκειμένου να γίνει ένα ακόμη βήμα στην κατεύθυνση της ενδελεχέστερης εξερεύνησης των σχετικών θεμάτων μέσα από τη σύγκριση δύο χωρών όπου υπάρχει ομοιότητα συνθηκών.

Και οι δύο χώρες έχουν μακρά πορεία συμμετοχής στο φαινόμενο της μετανάστευσης αφού υπήρξαν παραδοσιακά χώρες προέλευσης μεταναστών που κατέληγαν στις ΗΠΑ και τον Καναδά, στην Αυστραλία και σε χώρες της βόρειας Ευρώπης, ενώ βίωσαν και περιόδους εσωτερικής μετανάστευσης. Λόγω της γεωγραφικής τους θέσης στο νοτιοδυτικό και νοτιοανατολικό άκρο της Ευρώπης, και οι δύο χώρες αποτελούν σημαντικά σημεία εισόδου στην ΕΕ για μετανάστες που καταφθάνουν από την Αφρική, την Ασία, και τις δημοκρατίες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης. Να σημειωθεί ότι μέχρι σχετικά πρόσφατα, μετανάστες έφθαναν και από χώρες της ανατολικής Ευρώπης που μετά τις Διευρύνσεις του 2004 και του 2007 έγιναν μέλη της ΕΕ και ως εκ τούτου, οι ίδιοι άνθρωποι απέκτησαν το δικαίωμα να κυκλοφορούν ελεύθερα και να εισέρχονται σε χώρες όπου μέχρι πρόσφατα βρίσκονταν σε καθεστώς παρανομίας λόγω της μετανάστευσής τους εκεί χωρίς άδεια. Τα σύνορα της Ελλάδας και της Ισπανίας, που αποτελούν και ηπειρωτικά σύνορα της ΕΕ, είναι εξαιρετικά δύσκολο να ελεγχθούν λόγω των γεωγραφικών τους χαρακτηριστικών: Η Ισπανία διαθέτει μια ακτογραμμή 4.964 χιλιομέτρων, τα Κανάρια

νησιά στον Ατλαντικό Ωκεανό και κοντά στην Αφρική, και τις πόλεις Ceuta και Melilla, δύο ισπανικούς θυλάκους που βρίσκονται στο έδαφος του Μαρόκου, μιας χώρας με την οποία η Ισπανία έχει ένα οδυνηρό παρελθόν και από όπου προέρχεται μεγάλος αριθμός μεταναστών. Η Ελλάδα έχει μια ακτογραμμή 15.000 χιλιομέτρων, περίπου 3.000 νησιά και ορεινά σύνορα με χώρες που δεν ανήκουν στην ΕΕ (η Βουλγαρία έγινε μέλος της ΕΕ το 2007). Μία από αυτές είναι η Αλβανία, χώρα με την οποία υπάρχουν ιστορικές προστριβές και από την οποία προέρχεται η πλειοψηφία των μεταναστών που εισέρχονται στην Ελλάδα.

Τόσο η Ελλάδα όσο και η Ισπανία έχουν την εμπειρία της μακράιωνης ξένης και μάλιστα αλλόθρησκης (μουσουλμανικής) κατοχής, του εμφυλίου πολέμου, της δικτατορίας και της φτώχειας, αλλά και της οικονομικής ανάπτυξης μετά την είσοδό τους στην ΕΕ στη δεκαετία του 1980. Η οικονομική ευμάρεια εκείνης της δεκαετίας έχει πια αντικατασταθεί από αυξημένη ανεργία και γενικευμένη κοινωνική ανασφάλεια. Καθώς είναι και οι δύο μεσογειακές χώρες υπάρχουν εμφανείς ομοιότητες στα φυσιογνωμικά χαρακτηριστικά και τη νοοτροπία των δύο λαών, αλλά και στην κοινωνική οργάνωση και τα πολιτικά τους συστήματα. Τέλος, ένα καθοριστικό κοινό χαρακτηριστικό, αποτελεί η μετατροπή τους από παραδοσιακές χώρες αποστολής σε χώρες υποδοχής μεταναστών κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '90.

Για την πλειονότητα του πληθυσμού και στις δύο χώρες, τα ΜΜΕ αποτελούν βασική πηγή άντλησης πληροφοριών για τους μετανάστες καθώς η άμεση επαφή μαζί τους είτε είναι ανύπαρκτη είτε περιορίζεται σε επιφανειακές σχέσεις σε περιβάλλον εργασίας ή στον ευρύτερο κοινωνικό χώρο (π.χ. υπαίθριες αγορές, καταστήματα). Η έρευνα αυτή επικεντρώνεται στον Τύπο των δύο χωρών για πρακτικούς λόγους που έχουν να κάνουν με τη δυσχέρεια στη δειγματοληψία από άλλα μέσα αλλά και λόγω

του κύρους που διαθέτει ο Τύπος στις χώρες αυτές σε σχέση με άλλα μέσα που χρησιμοποιούν την εικόνα (π.χ. τηλεόραση), όπως θα αναλυθεί παρακάτω.

1.3. Σκοπός της διατριβής και ερωτήματα έρευνας

Βασισμένη στη Θεωρία της Πλαισίωσης, η παρούσα διατριβή στοχεύει στη διερεύνηση του τρόπου με τον οποίο απεικονίζονται οι μετανάστες στον ελληνικό και ισπανικό Τύπο, μέσα από τον εντοπισμό των χρησιμοποιούμενων πλαισίων.

Η Θεωρία της Πλαισίωσης χρησιμοποιείται στη μελέτη των μηνυμάτων των ΜΜΕ και συχνότατα στη μελέτη αναπαράστασης των μη κυρίαρχων πληθυσμιακών ομάδων, όπως είναι π.χ. οι μετανάστες. Σύμφωνα με τη Θεωρία της πλαισίωσης, τα πλαίσια που χρησιμοποιούν τα ΜΜΕ πηγάζουν από τις κυρίαρχες αντιλήψεις της κοινωνίας μέσα στην οποία δημιουργούνται και στη συνέχεια επαναδιοχετεύονται σε αυτή ενεργοποιώντας προϋπάρχοντα γνωστικά σχήματα στο μυαλό του κοινού. Τα σχήματα αυτά, σχετίζονται με τις προαναφερθείσες κυρίαρχες κοινωνικές και πολιτισμικές αντιλήψεις οι οποίες με αυτόν τον τρόπο επιβεβαιώνονται και ενισχύονται.

Στηριζόμενη στην παραπάνω παραδοχή, η παρούσα διατριβή απαντά στα παρακάτω ερωτήματα έρευνας:

Ποια είναι τα κυρίαρχα πλαίσια στην οπτική απεικόνιση των μεταναστών στον Ελληνικό και Ισπανικό Τύπο κατά το διάστημα μελέτης;

Από το βασικό αυτό ερώτημα προκύπτουν τα εξής επιμέρους ερωτήματα:

- 1. Χρησιμοποιούνται τα ίδια ή διαφορετικά πλαίσια στις δύο χώρες;**
- 2. Πώς εξηγείται η χρήση των συγκεκριμένων πλαισίων λαμβάνοντας υπ' όψη τα κοινωνικά και πολιτισμικά δεδομένα της κάθε χώρας;**

1.4. Δείγμα και μεθοδολογική προσέγγιση

Το δείγμα της διατριβής περιλαμβάνει φωτογραφίες μεταναστών που δημοσιεύτηκαν σε ελληνικές και ισπανικές εφημερίδες κατά τη διάρκεια των τελευταίων προγραμμάτων νομιμοποίησης στις δύο χώρες.

Οι εφημερίδες αυτές είναι *Ta Neá*, *η Ελευθεροτυπία* και *η Καθημερινή* από την Ελλάδα και οι *El País*, *El Mundo* και *ABC* από την Ισπανία. Η επιλογή των εφημερίδων έγινε με κριτήριο την κυκλοφορία και το κύρος τους αλλά και τον πολιτικό τους προσανατολισμό ώστε στο δείγμα να αντιπροσωπεύονται οι κυρίαρχες τάσεις του πολιτικού φάσματος.

Το χρονικό διάστημα δειγματοληψίας είναι: από 7 Φεβρουαρίου έως 10 Μαΐου 2005 για την Ισπανία (το πρόγραμμα έληξε στις 7 Μαΐου) και από 1 Οκτωβρίου 2005 έως 2 Μαΐου 2006 για την Ελλάδα. Η επιλογή του συγκεκριμένου χρονικού πλαισίου βασίστηκε στην υπόθεση ότι το θέμα της μετανάστευσης απασχολεί περισσότερο τα ΜΜΕ όταν λαμβάνει χώρα ένα γεγονός που αφορά μετανάστες, όπως ένα πρόγραμμα νομιμοποίησης, συνεπώς αναμένεται να υπάρχει περισσότερο υλικό για μελέτη.

Στην παρούσα έρευνα, ο εντοπισμός και η ανάλυση των πλαισίων γίνεται μέσω ενός συνδυασμού μεθόδων. Αρχικά, χρησιμοποιείται η ανάλυση περιεχομένου προκειμένου να κωδικοποιηθεί το δείγμα. Στη συνέχεια, με βάση τα αποτελέσματα που προκύπτουν, εντοπίζονται τα χρησιμοποιούμενα πλαίσια και κατόπιν πραγματοποιείται ανάλυση στο πλαίσιο των πολιτισμικών σπουδών. Με άλλα λόγια, η ανάλυση περιεχομένου χρησιμοποιείται σαν εργαλείο για τον εντοπισμό των πλαισίων και οι πολιτισμικές σπουδές σαν εργαλείο ανάλυσής τους.

1.5. Διάρθρωση της διατριβής

Η παρούσα διατριβή αποτελείται από οκτώ κεφάλαια. Μετά το πρώτο, εισαγωγικό κεφάλαιο ακολουθεί η παρουσίαση του θεωρητικού υποβάθρου, στο κεφάλαιο 2. Παρουσιάζονται οι διάφορες θεωρητικές προσεγγίσεις της εικόνας στα ΜΜΕ και πιο συγκεκριμένα της φωτογραφικής εικόνας, περιγράφεται η λειτουργία των στερεοτύπων και γίνεται αναφορά σε σχετικές έρευνες που εστιάζουν στον τρόπο με τον οποίο απεικονίζεται η ετερότητα στα ΜΜΕ. Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζεται και η Θεωρία της Πλαισίωσης, πάνω στην οποία βασίζεται η παρούσα έρευνα και περιγράφονται οι μηχανισμοί Οπτικής Πλαισίωσης.

Το κεφάλαιο 3 περιλαμβάνει πληροφορίες για τις δύο κοινωνίες υπό μελέτη. Αρχικά γίνεται μια σύντομη επισκόπηση της ιστορίας της μετανάστευσης στην Ελλάδα και στην Ισπανία και στη συνέχεια παρουσιάζονται δημογραφικά στοιχεία για τους μετανάστες που διαβιούν τα τελευταία χρόνια στις δύο χώρες, η μεταναστευτική τους πολιτική, και τέλος, το ιστορικό και πολιτισμικό υπόβαθρο των δύο κοινωνιών, με στοιχεία για την οικονομία, την πολιτική, την κοινωνία και τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης. Στο κεφάλαιο αυτό γίνεται αναφορά σε έρευνες που σκιαγραφούν τον τρόπο με τον οποίο η κοινή γνώμη και τα ΜΜΕ αντιμετωπίζουν το θέμα της μετανάστευσης.

Στο κεφάλαιο 4 παρουσιάζεται η μεθοδολογία της έρευνας, τα ερευνητικά ερωτήματα, το δείγμα και η κωδικοποίησή του.

Τα κεφάλαια 5 έως 8 αποτελούν το κύριο σώμα της έρευνας μιας και περιλαμβάνουν τα ευρήματα, την ανάλυση και τα συμπεράσματά της. Στο κεφάλαιο 5 παρουσιάζονται τα ευρήματα της ανάλυσης περιεχομένου κατ' αρχάς ανά μεταβλητή και στη συνέχεια συνδυαστικά. Στο κεφάλαιο 6 περιγράφονται τα πλαίσια που εντοπίστηκαν με την ανάλυση περιεχομένου και οι χρησιμοποιούμενοι στις φωτογραφίες του δείγματος μηχανισμοί δημιουργίας αυτών των πλαισίων. Στο

κεφάλαιο 7 γίνεται η ανάλυση των ευρημάτων, ακολουθώντας το σχήμα από το ειδικό προς το γενικό. Αρχικά, αναλύονται τα χρησιμοποιούμενα πλαίσια και η σημασία τους για τις δύο υπό μελέτη χώρες ενώ κατόπιν, τα πλαίσια αυτά αναλύονται σε σχέση με την κοινωνία γενικότερα. Τέλος, αναλύεται η σχέση των πλαισίων με τα ΜΜΕ που τα χρησιμοποιούν προσφέροντας έτσι μια κατασκευασμένη και ιδεολογικά φορτισμένη πραγματικότητα.

Τέλος, στο κεφάλαιο 8 γίνεται ανακεφαλαίωση της διατριβής, διατυπώνονται τα συμπεράσματα που προκύπτουν από την παρούσα έρευνα και παρουσιάζονται πιθανές μελλοντικές ερευνητικές κατευθύνσεις στη μελέτη της οπτικής απεικόνισης των μεταναστών στα ΜΜΕ.

2. ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

2.1. (Επι-) στροφή στην Εικόνα

Ο ανθρώπινος πολιτισμός υπήρξε οπτικός από την αρχή της ύπαρξής του. Οι ζωγραφιές στους τοίχους των σπηλαίων και αργότερα τα ιδεογράμματα που περιέγραφαν οπτικά τις λέξεις δείχνουν ξεκάθαρα ότι ο άνθρωπος εξ' αρχής επικοινωνούσε με εικόνες. Χρειάστηκαν περίπου 25.000 χρόνια για να μετουσιωθούν οι έννοιες και από εικόνες να γίνουν σύμβολα, σύνολα γραμμάτων. Η εφεύρεση της τυπογραφίας από τον Γουτεμβέργιο σήμανε την παρακμή στον οπτικό αλφαριθμητισμό και την κυριαρχία των λέξεων πάνω στις εικόνες (Elliott & Lester 2002, *διαθέσιμο ηλεκτρονικά*).

Στους αιώνες που ακολούθησαν, η πρόοδος των θετικών επιστημών, η επικράτηση της λογικής απέναντι στη δεισιδαιμονία και τις προλήψεις, η κυριαρχία του ανθρώπου απέναντι στη φύση και ο μηχανιστικός τρόπος λειτουργίας που υπερίσχυσε με τη βιομηχανική επανάσταση, συνέβαλαν στην περαιτέρω υποχώρηση της εικόνας και την κυριαρχία του λόγου. Σε αντίθεση με τη γλώσσα, που παραδοσιακά θεωρούνταν ένα σύστημα 'συμβατικών σημάτων' με νοήματα που τους έχουν δοθεί μέσα από κοινωνικο-πολιτισμικές συμβάσεις, οι εικόνες θεωρήθηκαν 'φυσικά σήματα' με σταθερά και οικουμενικά νοήματα, κατανοητά από όλους, ανεξάρτητα από πολιτισμικούς ή κοινωνικούς παράγοντες. Η σχέση ανάμεσα σε ένα φυσικό σήμα και τον κόσμο των αναφερόμενων δεν είναι αυθαίρετη, όπως με τα συμβατικά σήματα. Έτσι, θεωρήθηκε ότι μια εικόνα δείχνει μόνο κάτι που υπάρχει ήδη, λειτουργώντας σαν μια 'διαφανής' επιφάνεια ή σαν ένα παράθυρο που μας επιτρέπει να δούμε μέσα από αυτό. Αυτή η σχολή σκέψης υποστήριζε ότι το νόημα της εικόνας δεν της δίνεται από εξωτερικούς παράγοντες (κοινωνία, πολιτισμός) αλλά ενυπάρχει μέσα στην ίδια την εικόνα, η οποία απλά αντανακλά την πραγματικότητα

(βλ. Mitchell, 1994; Bryson, 1983, 1999). Συνεπώς, η ικανότητα των εικόνων να μεταφέρουν πληθώρα πληροφοριών θεωρούνταν περιορισμένη.

Υποστηρίχθηκε μάλιστα, ότι ο αυτοματισμός της φωτογραφικής μηχανής απελευθέρωσε την παραγωγή εικόνων και από την υποκειμενικότητα του ανθρώπινου παράγοντα (Cavell, 1971:21-23) και προσέφερε εγγυήσεις αντικειμενικότητας. Αυτή η άποψη ενσωματώνεται στη θεωρία για το οπτικό και το μηχανικό μοντέλο (Snyder, 1982:67). Σύμφωνα με το πρώτο, η φωτογραφική μηχανή και το ανθρώπινο μάτι είναι παρόμοια οπτικά συστήματα που 'βλέπουν' τον κόσμο με τον ίδιο τρόπο. Σύμφωνα με το δεύτερο, μια φωτογραφία δείχνει ακριβώς αυτό που βρισκόταν μπροστά από την φωτογραφική μηχανή, παρέχοντας έτσι μια αξιόπιστη ένδειξη του τι βρισκόταν εκεί, ακόμα κι αν δεν παρουσιάζεται ακριβώς όπως θα το βλέπαμε εμείς.

Ο ορισμός της εικόνας σαν φυσικό σήμα σε αντίθεση με τον λόγο ως προϊόν της ανθρώπινης διάνοιας, υποδήλωνε την κατωτερότητά της απέναντι στο ανθρώπινο πνεύμα, την κατωτερότητα της φύσης και του πρωτόγονου απέναντι στον ορθολογισμό και τα επιτεύγματα του ανθρώπινου νου. Η εικόνα απλά δείχνει κάτι που υπάρχει ήδη, ο νους μέσω της γλώσσας είναι σε θέση να διαμορφώσει και περιγράψει περίπλοκες, αφηρημένες ιδέες και να μεταφέρει πλούσια μηνύματα πέρα από τον κόσμο της ύλης (Mitchell, 1986:78-79). Από μικρή ηλικία μαθαίνουμε ότι το να διαβάζουμε λέξεις είναι πιο σημαντικό και αξιόλογο από το να διαβάζουμε εικόνες. Διδασκόμαστε ανάλυση κειμένων (λογοτεχνία, ποίηση) αλλά όχι ανάλυση εικόνων (Elliott & Lester, 2002, *διαθέσιμο ηλεκτρονικά*). Κι όμως, όλοι φαίνεται να συμφωνούν πια ότι η εικόνα θα κυριαρχεί στον εικοστό πρώτο αιώνα (Δουλκέρη, 2003: 146), ότι, με άλλα λόγια, μετατρεπόμαστε σε οπτικές κοινωνίες.

Ο μεταμοντέρνος κόσμος μας έχει απομυθοποιήσει τις προόδους της επιστήμης βλέποντας ξεκάθαρα τις δυσμενείς επιπτώσεις στην ανθρώπινη υγεία και το περιβάλλον, έχει συνειδητοποιήσει την αξία αλλά και τη δύναμη της φύσης, έχει

αρχίσει να απελευθερώνεται από τον μύθο και τις υποσχέσεις του θετικισμού και να στρέφεται προς ό,τι είχε απορριφθεί παλιά ως πρωτόγονο, διαισθητικό, φυσικό. Μέσα σε ένα τέτοιο περιβάλλον, το παράδοξο είναι ότι η (επι-)στροφή προς την εικόνα συντελείται σε μεγάλο βαθμό με τη βοήθεια και χάρη στην σύγχρονη τεχνολογία που έχει εκμηδενίσει τον χρόνο μετάδοσης μηνυμάτων, ακόμα και των πιο πολύπλοκων και τεχνικά άρτιων οπτικών μηνυμάτων αλλά και τα χωρικά όρια, φθάνοντας ταυτόχρονα σε αποδέκτες γεωγραφικά απομακρυσμένους. Μια από τις συνέπειες της ψηφιακής εποχής είναι ο περιορισμός της επικοινωνίας μέσω των λέξεων και η αντικατάστασή της με την επικοινωνία μέσω εικόνων (Wright, 2002:53). Υποστηρίζεται ότι οι εικόνες απευθύνονται στο πιο «κουρασμένο» κοινό που δεν διαθέτει χρόνο για να διαβάσει ένα κείμενο (Δουλκέρη, 2003:143). Η ταχύτητα μετάδοσης μηνυμάτων συνεπάγεται περισσότερα μηνύματα στον ίδιο χρόνο και η πληθώρα μηνυμάτων απαιτεί περισσότερο χρόνο για την επεξεργασία τους. Σαν αποτέλεσμα, η ανάγνωση λέξεων χάνει ολοένα και περισσότερο έδαφος σε σχέση με τη θέαση εικόνων, επειδή αυτή συνεπάγεται λιγότερη διανοητική επεξεργασία (Elliott & Lester 2002, *διαθέσιμο ηλεκτρονικά*). Ή τουλάχιστον έτσι έχουμε μάθει να πιστεύουμε.

Οι φωτογραφίες λειτουργούν σε δύο επίπεδα: καταδηλωτικά, παρουσιάζοντας με φυσικό τρόπο και χωρίς παρεμβολές πραγματικά γεγονότα και συμπαραδηλωτικά, αναπαριστώντας οπτικά μεγαλύτερους και κρυμμένους νοηματικούς κώδικες (Barthes, 1977, Sekula, 1984, Zelizer, 1995, 1998, σε Wardle, 2007:265). Το πρώτο επίπεδο λειτουργίας είναι αυτό που δίνει στη φωτογραφία την ψευδαίσθηση της αντικειμενικότητας. Η άποψη πως οι φωτογραφικές εικόνες είναι πιστά αντίγραφα της πραγματικότητας έχει παίξει σπουδαίο ρόλο στη χρήση τους ως αποδεικτικά στοιχεία. «Οι φωτογραφίες παρέχουν απόδειξη...Η εικόνα μπορεί να διαστρεβλώνει αλλά πάντα

υπάρχει η πεποίθηση ότι κάτι υπάρχει ή υπήρξε, κάτι που μοιάζει με αυτό που είναι στη φωτογραφία» (Sontag, 1977:5). Μια «δυνατή» φωτογραφία μπορεί να αφοπλίσει την κριτική σκέψη (Wardle, 2007:280), αιχμαλωτίζοντας το συναίσθημα και το υποσυνείδητο. Ιδιαίτερα οι ειδησεογραφικές φωτογραφίες έχουν την ιδιότητα να «περνιούνται» για αντικειμενικές και φυσικές απεικονίσεις του πραγματικού κόσμου, παρά το ότι μπορεί να είναι ιδεολογικά φορτισμένες (Hall, 1973:241).

Η σύγχρονη ειδησεογραφία βασίζεται ολοένα και περισσότερο στη χρήση της εικόνας. Ενώ στο παρελθόν η χρήση τίτλων με έντονα και μεγάλα γράμματα κυριαρχούσε στον έντυπο τύπο στην προσπάθεια προσέλκυσης αναγνωστών, σήμερα η πρακτική αυτή έχει αντικατασταθεί από τη χρήση εντυπωσιακών φωτογραφιών – τόσο θεματολογικά όσο και από άποψη τεχνικών χαρακτηριστικών. Ο σκοπός παραμένει ο ίδιος, δηλ. να τραβήξουν την προσοχή των αναγνωστών-καταναλωτών, όμως οι συνθήκες είναι πολύ πιο ανταγωνιστικές, καθώς ο έντυπος τύπος προσπαθεί να επιβιώσει όχι μόνο απέναντι στον ηλεκτρονικό τύπο αλλά και σε ένα περιβάλλον όπου οι ειδήσεις πλέον διακινούνται ελεύθερα και το διαδίκτυο κερδίζει ολοένα και περισσότερο έδαφος έναντι των παραδοσιακών μορφών ενημέρωσης και επικοινωνίας. Σε σχέση με τις εφημερίδες, τα περιοδικά βρίσκονται σε πλεονεκτικότερη θέση λόγω της χρήσης ακριβότερου και γυαλιστερού χαρτιού και έντονων χρωμάτων και του ότι παραδοσιακά στηρίζονταν λιγότερο στο κείμενο και πολύ περισσότερο σε ελκυστικά γραφιστικά στοιχεία, ιδιαίτερα στα εξώφυλλα. Τα Μέσα αυτά έχουν παίξει καθοριστικό ρόλο στο να διδάξουν το κοινό να «διαβάσει» εικόνες ώστε στον παγκόσμιο πολιτισμό του 21^{ου} αιώνα σχεδόν όλοι πια να γνωρίζουν και να καταλαβαίνουν τη οπτική γλώσσα των ΜΜΕ. Η παγκοσμιότητα του (καταναλωτικού) κοινού και η αμεσότητα μετάδοσης μηνυμάτων καθιστούν την μαζική οπτική επικοινωνία πιο ισχυρή και περίπλοκη από ποτέ (Siber, 2005:8).

Παρ' όλα αυτά και σε σχέση με την ανάλυση κειμένων, η οπτική ανάλυση έχει αγνοηθεί σε μεγάλο βαθμό από τους κοινωνικούς επιστήμονες. Στην προσπάθειά τους να μοιάσουν όσο το δυνατόν περισσότερο με τις θετικές επιστήμες και να υπερασπιστούν έτσι την επιστημονικότητά τους, οι κοινωνικές επιστήμες κατέφευγαν, μέχρι πρόσφατα τουλάχιστον, «στην ασφάλεια της στατιστικής και των αριθμών» (Σκαρπέλος, *υπό έκδοση*:122), αλλά και σε μια προτίμηση στη μελέτη του λόγου, ως ανώτερου προϊόντος του ανθρώπινου πνεύματος.

Όμως, παρά τον λογοκεντρισμό που επικρατεί, η εικόνα αναγνωρίζεται εδώ και χρόνια σαν ένα πανίσχυρο μέσο. Έρευνες από το χώρο της Ψυχολογίας δείχνουν ότι θυμόμαστε περίπου ένα 10% από όσα ακούμε, ένα 30% από όσα διαβάζουμε αλλά το 80% από όσα βλέπουμε (Elliott & Lester 2002, *διαθέσιμο ηλεκτρονικά*). Αποτελέσματα ψυχολογικών ερευνών έχουν επίσης δείξει ότι οι εικόνες παραμένουν στη μνήμη για περισσότερο χρόνο απ' ότι οι λέξεις και επανέρχονται πολύ γρηγορότερα και με μεγαλύτερη ευκολία (Wardle, 2007:280). Σύμφωνα με άλλες έρευνες, πληροφορίες ή ειδήσεις μένουν στη μνήμη για περισσότερο χρόνο όταν παρουσιάζονται συνοδευόμενες από εικόνες (βλ. Paivio & Csapo 1973:176-206).

Οι εικόνες τραβούν την προσοχή στο κείμενο το οποίο συνοδεύουν (Garcia & Stark, 1991 σε Borah & Bulla, 2006:1). Οι αναγνώστες «σκανάρουν» την εφημερίδα, κοιτούν πρώτα τη φωτογραφία, μετά τη συνοδευτική λεζάντα, ύστερα τον τίτλο και, αν εξακολουθεί να τους ενδιαφέρει, συνεχίζουν διαβάζοντας το κείμενο (Elliott & Lester 2002, *διαθέσιμο ηλεκτρονικά*). Σύμφωνα με τα αποτελέσματα έρευνας που διεξήγαγε η Wanta (1988:107-111), ένα θέμα που παρουσιάζεται σε εφημερίδα συνοδευόμενο από φωτογραφία θεωρείται πιο σημαντικό από τους αναγνώστες απ' ότι κάποιο άλλο που δεν συνοδεύεται από εικόνα. Εξ' άλλου, όσο μεγαλύτερη η εικόνα, τόσο πιο σημαντικό θεωρείται και το παρουσιαζόμενο θέμα.

Οι αναγνώστες σχηματίζουν βραχυπρόθεσμες και μακροπρόθεσμες εντυπώσεις βασιζόμενοι στο περιεχόμενο των εικόνων που συνοδεύουν άρθρα (βλ. Zillmann, Gibson & Sargent 1999: 207–228). Το πείραμα που διεξήγαγαν οι Gibson & Zillmann (2000:355-366) έδειξε ότι η παρουσία εικόνων με αρρώστους από συγκεκριμένες εθνοτικές ομάδες δημιούργησε υπερβολική σύνδεση των ομάδων αυτών με υγειονομικούς κινδύνους παρά την απουσία κειμένου που να υποστηρίζει αυτή την άποψη. Με άλλα λόγια, οι εικόνες έχουν τη δύναμη να αλλάζουν την πρόσληψη και ερμηνεία των ειδησεογραφικών κειμένων.

Σε άλλα πειράματα, των Zillmann, Knobloch, και Yu (2001: 301-324) σε ειδησεογραφικά περιοδικά, φάνηκε ότι οι αναγνώστες αφιερώνουν περισσότερο χρόνο διαβάζοντας άρθρα με φωτογραφίες από ότι τα ίδια άρθρα όταν εμφανίζονται χωρίς φωτογραφίες και ότι ο χρόνος ανάγνωσης είναι μεγαλύτερος για άρθρα τα οποία συνοδεύονται από φωτογραφίες που απεικονίζουν σκηνές καταστροφής ή δυστυχίας. Γενικά, φαίνεται ότι οι φωτογραφίες που παρουσιάζουν θύματα ή που εμπεριέχουν το στοιχείο του κινδύνου, όχι μόνο τραβούν το βλέμμα αλλά και οδηγούν σε πιο προσεκτική ανάγνωση του συνοδευτικού κειμένου. Υποστηρίζεται άλλωστε, ότι η παρουσίαση των εικόνων καταστροφής και θανάτου που προκάλεσε το τσουνάμι στην νοτιοανατολική Ασία τα Χριστούγεννα του 2004 ήταν αυτό που κινητοποίησε το πρωτοφανές κύμα ανθρωπιστικής βοήθειας από όλο τον υπόλοιπο κόσμο (Kane, 2005 σε Borah & Bulla, 2006:3). Η δύναμη των εικόνων επιβεβαιώνεται και από την τακτική κυβερνήσεων να αποσιωπούν ορισμένες από αυτές προκειμένου να προστατέψουν τα συμφέροντά τους. Για παράδειγμα, η κυβέρνηση των Η.Π.Α. λογόκρινε φωτογραφίες που απεικόνιζαν τα φέρετρα νεκρών στρατιωτών που επέστρεφαν από το Ιράκ και η δημοσίευση από το CBS των εικόνων με τα βασανιστήρια από το Abu Ghraib έγινε με καθυστέρηση δύο εβδομάδων, μετά από αίτημα κυβερνητικών παραγόντων (Borah & Bulla, 2006:42).

Οι εικόνες έχουν τη δύναμη να γίνονται πιστευτές και να κινητοποιούν γιατί, σε αντίθεση με το κείμενο που θεωρείται πνευματικό προϊόν του συντάκτη του, στις φωτογραφίες αποδίδεται «αυθεντικότητα» και αντικειμενικότητα. Το κείμενο μπορεί να δημιουργήσει εικόνες μεταφορικά, με τη συνδρομή της φαντασίας του αναγνώστη που σχηματοποιεί την εικόνα. Η φωτογραφία όμως παρέχει από μόνη της την εικόνα και έτσι κυριαρχεί πάνω στη φαντασία (Moeller, 1999:47). Με αυτόν τον τρόπο μπορεί και επιβάλλει κοινωνικά το αντικείμενο που απεικονίζει αποκλείοντας τον αντίλογο (Σβαλίκου, 2003:165).

Σε περίπτωση που η φωτογραφία δεν συμφωνεί με το κείμενο, ο αναγνώστης αντιδρά αμφισβητώντας το κείμενο αλλά όχι τη φωτογραφία (Lester, 2003, *διαθέσιμο ηλεκτρονικά*). Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι οι φωτογραφίες δεν αμφισβητούνται ποτέ. Όταν οι αναγνώστες θεωρούν ότι γνωρίζουν τις συνθήκες γύρω από ένα γεγονός που περιγράφει μια εικόνα, γίνονται αμυντικοί εάν η φωτογραφία αμφισβητεί αυτό που πιστεύουν ότι γνωρίζουν (Lester, 2003, *διαθέσιμο ηλεκτρονικά*). Οι φωτογραφίες σημαίνουν κάτι επειδή έχουμε ήδη αποθηκευμένα σχετικά νοήματα στο μυαλό μας, λόγω προηγούμενων εμπειριών. Κατά κάποιο τρόπο, «αναγνωρίζουμε» το νόημα μιας εικόνας, ανατρέχοντας σε προηγούμενη γνώση που αποκτήθηκε λόγω πολιτισμικών, ατομικών και ψυχολογικών παραγόντων. Το πολιτισμικό περιβάλλον παίζει καθοριστικό ρόλο καθώς οι κυρίαρχες πολιτισμικές αντιλήψεις εσωτερικοποιούνται και στη συνέχεια συμμετέχουν στη διαδικασία νοηματοδότησης των εικόνων, κάνοντας ορισμένα νοήματα να φαίνονται σαν ο μοναδικός τρόπος με τον οποίο μπορεί να ερμηνευτεί και προσληφθεί μια εικόνα (Mendelson, 2006:24). Έτσι, υποστηρίζεται ότι η αξία της φωτογραφίας έγκειται περισσότερο στο ότι συντελεί στην ιεράρχηση προϋπαρχόντων ερμηνευτικών σχημάτων, συνδέοντας τη μνήμη του θεατή με οικείες κατηγορίες ειδήσεων, παρά στην περιγραφική της λειτουργία (Griffin, 2004:384).

2.2. Εικόνα, Πραγματικότητα, Φωτοδημοσιογραφία

Σημαντικοί θεωρητικοί της σημειολογίας αμφισβήτησαν την άποψη ότι οι φωτογραφίες «μιλούν από μόνες τους» και ότι το νόημά τους είναι οφθαλμοφανές, υποστηρίζοντας ότι, στην πραγματικότητα, οι εικόνες είναι πλουσιότερα σήματα απ' ότι πιστεύεται και ότι επηρεάζονται τόσο από τον ανθρώπινο παράγοντα όσο και από την ιδεολογία της κοινωνίας μέσα στην οποία παράγονται. Σύμφωνα με τον Goodman (1976:14) μια εικόνα είναι ένα 'πυκνό, συνεχές πεδίο' σημειολογικά φορτισμένων σημείων η 'ανάγνωση' των οποίων είναι στην ουσία 'ερμηνεία', μια διαδικασία που διδάσκεται και που εξαρτάται από πολιτισμικές δομές. Ο Eco (1982:32-33) δηλώνει ότι ένα εικονικό σήμα είναι τόσο αυθαίρετο όσο και το συμβατικό σήμα του Saussure (1959) και ο Mitchell υποστηρίζει ότι οι εικόνες πρέπει να 'διαβάζονται' σαν αυθαίρετοι κώδικες (1986:65). Όπως έχει ήδη αναφερθεί (σελ. 12), ο Barthes (1977:57-58) διακρίνει δύο νοηματικά επίπεδα σε μια εικόνα: την καταδήλωση, δηλ. αυτό που μια εικόνα δείχνει και την συμπαραδήλωση, δηλ. αυτό που υποδηλώνεται από την εικόνα. Επιπλέον, μιλάει για τον μύθο, δηλαδή την κρυμμένη ιδεολογία που βρίσκεται σε μια εικόνα. Ο Burgin (1999:43-44) υποστηρίζει ότι η φωτογραφία είναι ένα 'σύμπλεγμα σημάτων' που χρησιμοποιούνται για να επικοινωνήσουν ένα μήνυμα και ότι είναι ιδεολογικά φορτισμένη, αφού απεικονίζει λανθασμένα τον κόσμο εξυπηρετώντας τα συμφέροντα του κατεστημένου. Σύμφωνα με τον Burgin (1999:41), η παραπλάνηση είναι ένα βασικό στοιχείο της φωτογραφίας.

Στο ίδιο μήκος κύματος, ο Sekula υποστηρίζει ότι το νόημα των φωτογραφικών μηνυμάτων καθορίζεται από τα κοινωνικοοικονομικά και πολιτισμικά συμφραζόμενα (context) (1981:4) και ότι προκύπτει από τον πολιτισμό, όχι από τη φύση (1999:184). Για τον Sekula (1984:7), η φωτογραφία παρουσιάζει μόνο την *πιθανότητα* νοήματος. Εμπεριέχει πολλά διαφορετικά πιθανά νοήματα που εξαρτώνται από τις συνθήκες παραγωγής, το πλαίσιο θέασης και τον θεατή. Το

νόημα είναι το αποτέλεσμα της διάδρασης ανάμεσα στην φωτογραφία και τον θεατή, δεν υπάρχει μέσα στην εικόνα ούτε μέσα στο μυαλό του θεατή ανεξάρτητα από την εικόνα, ενώ η φωτογραφία είναι το προϊόν ενός φωτογράφου (παραγωγού) και ενός υποκειμένου, μέσα σε ένα συγκεκριμένο πολιτισμικό πλαίσιο (βλ. Mendelson, 2006:3). Ακριβώς επειδή το νόημα προκύπτει από τη διαδραστική σχέση ανάμεσα στην εικόνα και το θεατή, δεν απαιτείται κάποια γνώση της «γλώσσας» της οπτικής επικοινωνίας προκειμένου να κατανοήσει κανείς μια εικόνα (Messaris, 1994, σε Mendelson, 2006:4). Ο θεατής είναι συνδημιουργός του νοήματος.

Σύμφωνα με την Rosenblum (1978:423), η σύμβαση είναι μια λειτουργία της κοινωνικής οργάνωσης που αναμειγνύεται στη διαδικασία της παραγωγής και επηρεάζει το τελικό αποτέλεσμα· γι' αυτό πρέπει κανείς να κατανοήσει τις κοινωνικές συνθήκες καθώς και το θεσμικό πλαίσιο μέσα στο οποίο παράγονται οι φωτογραφίες, προκειμένου να κατανοήσει το περιεχόμενό τους. Υποστηρίζει ότι κάθε διαφορετικό περιβάλλον παραγωγής έχει σαν αποτέλεσμα διαφορετικά φωτογραφικά στυλ. Για παράδειγμα, οι περιορισμένες κατηγορίες ειδήσεων που διακινούνται και πρέπει να συνοδεύονται από φωτογραφίες, σε συνδυασμό με τον μηχανοποιημένο και περιοριστικό τρόπο εμφάνισης και επεξεργασίας της φωτογραφίας στις εφημερίδες συντελούν στην ύπαρξη ομοιογένειας και τυποποίησης των φωτογραφιών που εμφανίζονται σε αυτό το μέσο.

Ο Snyder (1982:69) αμφισβήτησε την αντίληψη ότι η φωτογραφία είναι μόνο το προϊόν της μηχανής και άρα απελευθερωμένο από την ανθρώπινη υποκειμενικότητα, λέγοντας ότι είναι προϊόν και του ανθρώπου που χειρίζεται τη μηχανή και επιλέγει τί και πώς θα «δει» η φωτογραφική μηχανή. Ο φωτογράφος «χαρακτηρίζει» το αντικείμενο ή τη σκηνή που φωτογραφίζει μέσω των επιλογών του σχετικά με τον εξοπλισμό και τον τρόπο με τον οποίο θα τον χρησιμοποιήσει, την

τοποθέτηση της φωτογραφικής μηχανής, τη γωνία λήψης, το φωτισμό, την απόσταση, κλπ.

Η επιλογή του αντικειμένου ή της σκηνής που θα φωτογραφηθεί αποτελεί έναν επιπλέον «χαρακτηρισμό» σαν κάτι που αξίζει να φωτογραφηθεί, σαν κάτι ενδιαφέρον και σημαντικό. Σύμφωνα με τον Bourdieu (1999:169), η επιλογή των φωτογραφικών απεικονίσεων επηρεάζεται από αισθητικές αντιλήψεις που υπακούουν σε πολιτισμικά μοντέλα. Το πολιτισμικό πλαίσιο επηρεάζει τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε τον εαυτό μας και τους άλλους. Οι φωτογραφίες επιλέγονται για δημοσίευση στις εφημερίδες εφόσον επιβεβαιώνουν αυτόν ακριβώς τον πολιτισμικά κατευθυνόμενο τρόπο θέασης (Mendelson, 2006:9).

Παρά το ότι οι φωτογραφίες εξακολουθούν να διατηρούν αρκετά μεγάλη αξία ως τεκμήρια, η ευρεία χρήση των τεχνικών ψηφιακής επεξεργασίας έχει αποδυναμώσει την πίστη στη φωτογραφία σαν αποτύπωμα της πραγματικότητας. Η δυνατότητα αλλά και οι πιθανοί τρόποι παραποίησης δεν αποτελούν πια μυστικό. Αρκετές είναι οι περιπτώσεις όπου έχει υπάρξει φωτομοντάζ. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν διάφορες φωτογραφίες του Στάλιν, πριν και μετά την εκτέλεση πολιτικών του συντρόφων: ο Τρότσκι και αρκετοί άλλοι εκτελέστηκαν και συγχρόνως εξαφανίστηκαν από φωτογραφίες που απεικονίζονταν μαζί με τον Στάλιν. Σε αυτές τις περιπτώσεις, οι φωτογραφίες παραποιήθηκαν προκειμένου να απεικονίσουν τη νέα πραγματικότητα. Ένα άλλο παράδειγμα, είναι η φωτογραφία του O.J. Simpson, που χρησιμοποιήθηκε σε εξώφυλλο του περιοδικού TIME. Στη φωτογραφία αυτή, έγινε επεξεργασία των χρωμάτων και σκοτείνιασμα των τόνων προκειμένου ο εικονιζόμενος να φαίνεται πιο μαύρος και άρα πιο απειλητικός στη λευκή πλειοψηφία των αναγνωστών (Mirzoeff, 2001:88-89).

Τα παραδείγματα παραποίησης φωτογραφιών με τον ένα ή τον άλλο τρόπο είναι πολλά, η γνώση ότι υπάρχει η δυνατότητα παραποίησης είναι ευρέως διαδεδομένη, η αμφισβήτηση της φωτογραφίας σαν αποτύπωμα της πραγματικότητας είναι η λογική συνέπεια, κι όμως, οι φωτογραφίες εξακολουθούν να πείθουν και να χρησιμοποιούνται σαν αποδείξεις. Ας μην ξεχνούμε ότι οι φωτογραφίες έπαιξαν καταλυτικό ρόλο στην απόφαση των ΗΠΑ για την πιο πρόσφατη εισβολή στο ΙΡΑΚ αφού «απέδειξαν» τους ισχυρισμούς για ύπαρξη όπλων μαζικής καταστροφής και έτσι νομιμοποίησαν και δικαιολόγησαν την αμερικανική εισβολή και την έναρξη ενός καταστροφικού πολέμου.

Οι φωτογραφίες συντίθενται, κόβονται, «μαγειρεύονται» και παρουσιάζονται με τέτοιο τρόπο ώστε να εμφανίζουν ένα υποκειμενικό μήνυμα με ένα μανδύα αντικειμενικότητας και ρεαλισμού σε «ευανάγνωστη» και εύληπτη μορφή προκειμένου να παραμένουν στη μνήμη του θεατή (Duncan, 1990, σε Hardin et al. 2002:344). Ο Barthes (1977), υποστήριξε ότι η φωτογραφία είναι ένα αντικείμενο που έχει δουλευτεί σύμφωνα με επαγγελματικούς, αισθητικούς και ιδεολογικούς κανόνες οι οποίοι αποτελούν παράγοντες συμπαραδήλωσης. Η διαδικασία επιλογής και φιλτραρίσματος των φωτογραφιών συντελεί στη δημιουργία προϊόντων ιδεολογικά φορτισμένων. Οι φωτογραφίες αποτελούν κοινωνικά κατασκευασμένα προϊόντα επειδή δημιουργούνται μέσα σε ένα θεσμικό πλαίσιο που καθορίζει τη λειτουργία των δημοσιογράφων και των προϊόντων τους μέσα σε αυτό (Schwartz, 1992 σε Fahmy & Kim, 2006:5). Η τελική εικόνα που εμφανίζεται στα ΜΜΕ αποτελεί απλά ένα μικρό κομμάτι της πραγματικότητας (βλ. Fahmy, 2004:95) και όχι την απεικόνιση του «κόσμου εκεί έξω».

Το νόημα των εικόνων δεν είναι κάτι σταθερό αλλά μπορεί να αλλάζει ανάλογα με το περιβάλλον στο οποίο εμφανίζεται η κάθε φωτογραφία (Mendelson, 2006:21-23). Το πλαίσιο μέσα στο οποίο παρουσιάζεται μια φωτογραφία επηρεάζει

την πρόσληψη και την ερμηνεία της. Οι συναισθηματικές και γνωστικές αντιδράσεις στις φωτογραφίες ποικίλουν ανάλογα με το αν οι θεατές θεωρούν ότι πρόκειται για ειδήσεις ή για μυθοπλασία. Οποσδήποτε οι φωτογραφίες που εμφανίζονται στο περιβάλλον μιας εφημερίδας θεωρείται ότι διαθέτουν εχέγγυα αξιοπιστίας και γι' αυτό γίνονται ευκολότερα πιστευτές απ' ό,τι αν εμφανίζονταν π.χ. σε κάποιο βιβλίο.

Όπως επισημαίνει ο Σκαρπέλος (*υπό έκδοση*:85), το φωτορεπορτάζ στοχεύει στην αποκάλυψη της πραγματικότητας με αντικειμενικό τρόπο, όμως η έννοια της «αντικειμενικότητας» είναι μια κοινωνική κατασκευή που μεταβάλλεται μέσα στο χρόνο. Έτσι, αντικειμενικότητα καταλήγει συνήθως να είναι η άποψη της πλειοψηφίας και των πολιτικών, κοινωνικών, και δημοσιογραφικών ελίτ. Ο λόγος των ΜΜΕ έχει χαρακτηριστεί σαν ο δημόσιος λόγος των κοινωνικών και πολιτικών ελίτ (βλ. van Dijk, 1993) που αναπαράγει και υποστηρίζει ή δικαιολογεί τις υπάρχουσες δομές κοινωνικής εξουσίας και την επικρατούσα ιδεολογία. Η Tuchman (1978) είχε υποστηρίξει ότι οι ειδήσεις κατασκευάζουν μια εκδοχή της πραγματικότητας που νομιμοποιεί το status quo. Σύμφωνα με τους Herman & Chomsky (1988:2), η λειτουργία των σχετικών «φίλτρων» γίνεται τόσο φυσικά που συχνά οι δημοσιογράφοι πείθονται ότι επιλέγουν και παρουσιάζουν τις ειδήσεις με αντικειμενικότητα και επαγγελματισμό, ακόμα και όταν αυτό που κάνουν είναι να υιοθετούν την κυρίαρχη ιδεολογία.

Αποτελέσματα ερευνών υποστηρίζουν αυτές τις απόψεις. Ο Griffin (2004:381-402) μελέτησε φωτογραφίες από τις αμερικανικές εισβολές στο Ιράκ το 1999 και το 2003 και από τον λεγόμενο «Πόλεμο κατά της Τρομοκρατίας» το 2001, διαπιστώνοντας ότι επιβεβαίωναν και στήριζαν την επίσημη αμερικανική πολιτική και την επίσημη εκδοχή για τα γεγονότα, παρουσιάζοντας τον πρόεδρο των ΗΠΑ σαν δυνατό και αποφασιστικό ηγέτη, τον αμερικανικό στρατό σαν ικανό να συντρίψει τον εχθρό και αποσιωπώντας οπτικά τόσο το κόστος σε ανθρώπινες ζωές όσο και το

οικονομικό κόστος. Με τη χρήση συμβατικών μοτίβων, οι φωτογραφίες καταλήγουν περισσότερο να ενισχύουν προϋπάρχουσες αντιλήψεις και στερεότυπα, παραμένοντας στενά συνδεδεμένες με την εξουσία, παρά να προσφέρουν μια καινούργια οπτική ή να αποκαλύπτουν καινούργιες πληροφορίες. Ο Winston (2001:64,67) υποστηρίζει ότι καθώς η φωτογραφία είναι ευάλωτη στον υποκειμενισμό του δημιουργού αλλά και στις δυνατότητες παραποίησης, πρέπει να θεωρείται, στην καλύτερη περίπτωση, σαν μερική μόνο απόδειξη, και να ερμηνεύεται με τρόπο παρόμοιο με την ερμηνεία ενός ζωγραφικού πίνακα ή ενός γραπτού κειμένου, που θεωρούνται προϊόντα του ανθρώπινου, υποκειμενικού νου.

Ας μην παραβλέπουμε όμως το γεγονός ότι η χρήση συμβατικών μοτίβων συχνά οφείλεται στους οργανωσιακούς περιορισμούς που ισχύουν στην παραγωγή και διακίνηση ειδησεογραφικών φωτογραφιών. Όπως αναφέρει η Hagaman (1993:64-65,68), οι ειδησεογραφικές φωτογραφίες παράγονται μέσα σε έναν οργανισμό που περιλαμβάνει αρχισυντάκτες, φωτογράφους, αναγνώστες και θέματα. Οι αρχισυντάκτες δίνουν στους φωτογράφους έναν αριθμό θεμάτων για κάλυψη μέσα σε λίγο χρόνο. Το αποτέλεσμα είναι η επιφανειακή κάλυψη, καθώς λείπει κατ' αρχάς ο χρόνος για τη σωστή διερεύνηση του θέματος, το οποίο προσδιορίζεται από τους συντάκτες και αρχισυντάκτες. Η φωτογραφία δεν χρησιμοποιείται σαν εργαλείο στη διερεύνηση του θέματος αλλά παρέχει απλά μια περίληψη. Οι φωτογραφίες καταλήγουν να είναι συμβατικές και στερεοτυπικές, καθώς χρησιμοποιούν ένα περιορισμένο «λεξιλόγιο» για να αφηγηθούν έναν περιορισμένο αριθμό ιστοριών και θεμάτων. Το κριτήριο της επιλογής τους για δημοσίευση είναι το να γίνονται γρήγορα κατανοητές από τους αναγνώστες/θεατές και να τραβούν το βλέμμα και το ενδιαφέρον τους ώστε να διαβάσουν το κείμενο. Ακόμα και όταν οι φωτοδημοσιογράφοι διαθέτουν αξιόλογο μορφωτικό και ιδεολογικό υπόβαθρο, η κάλυψη των θεμάτων γίνεται επιφανειακά λόγω οργανισμικών περιορισμών (Becker,

1998:86). Στην προαναφερθείσα (σελ. 21) έρευνά του, ο Griffin (2004) διαπίστωσε ότι, στην φωτογραφική κάλυψη του πρώτου πολέμου στον Περσικό Κόλπο το 1991, της Αμερικανικής εισβολής στο Αφγανιστάν το 2001 και της εισβολής στο Ιράκ το 2003, τρία από τα σημαντικότερα ειδησεογραφικά περιοδικά των Η.Π.Α. (Time, Newsweek, και US News & World Report) παρουσίαζαν ένα πολύ στενό πλαίσιο κάλυψης και σχεδόν πανομοιότυπα μοτίβα. Εκτός του ότι οι θεματικές κατηγορίες ήταν περιορισμένες, διαπιστώθηκε και επανάληψη ορισμένων φωτογραφιών με έντονα συμβολικό περιεχόμενο, μια επιμονή σε φωτογραφίες-κλειδιά, όπου συμπυκνώνονταν περιληπτικά όλα τα γεγονότα.

Η Lester Roushanzamir (2003:10) υποστηρίζει ότι η ειδησεογραφία -και κατ' επέκταση η φωτοδημοσιογραφία- φαίνεται να έχει υιοθετήσει τις διαφημιστικές τακτικές της επανάληψης και της απλής γραφικής απεικόνισης προκειμένου να προαγάγει μια προτιμώμενη ερμηνεία. Αναφερόμενη στο κοινό των Η.Π.Α., εξηγεί ότι τα ΜΜΕ ομογενοποιούν τις διαφορετικές ερμηνείες προκειμένου να απευθυνθούν σε ένα ιδιαίτερα ανομοιογενές κοινό. Οι Elliott & Lester (2002, *διαθέσιμο ηλεκτρονικά*) παρατηρούν ότι οι φωτοδημοσιογραφικές εικόνες περιέχουν στοιχεία πειθούς και ψυχαγωγίας, όπως συμβαίνει και με τις διαφημιστικές εικόνες.

Ο Σκαρπέλος (*υπό έκδοση*:74-75) σημειώνει ότι η φωτοδημοσιογραφία αναδιαπραγματεύεται και αναδομεί τα γεγονότα με τρόπο που διαμορφώνει τελικά μια συγκεκριμένη οπτική ρητορική, στηριγμένη σε κοινούς τόπους. Η οπτική ρητορική της τεκμηριωτικής φωτογραφίας χαρακτηρίζεται από τυποποίηση και αισθητικοποίηση. Η φωτοδημοσιογραφία γίνεται ένα καλλιτεχνικό-καταναλωτικό αγαθό με την υπαγωγή της στο σύστημα μέσα από εκθέσεις και τη συμμετοχή της στο κύκλωμα «γκαλερί-μουσείο-αγορά τέχνης», ενώ παράλληλα υποβαθμίζεται το κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό πλαίσιο αναφοράς στο οποίο εμφανίζεται το φωτογραφιζόμενο αντικείμενο ή θέμα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι

εκθέσεις και ο ετήσιος διαγωνισμός World Press Photo. Η έρευνα της Zarzycka (2007) αποκαλύπτει ότι η διαδικασία επιλογής των φωτογραφιών υπακούει σε κριτήρια που λίγο έχουν να κάνουν με την «προώθηση υψηλών φωτοδημοσιογραφικών στάνταρντς και την ελεύθερη ανταλλαγή πληροφοριών», δηλ. τις αρχές του μη-κερδοσκοπικού Ιδρύματος World Press Photo Foundation, που οργανώνει τις σχετικές εκθέσεις. Οι φωτογραφίες που επιλέγονται είναι αυτές που περιέχουν πόνο, καταστροφή και δάκρυα μέσα από ένα Δυτικό, νέο-αποικιακό βλέμμα. Η εικόνα μετατρέπεται σε αισθητικό αντικείμενο που απεικονίζει τον πόνο απομακρυσμένων, γεωγραφικά και κοινωνικά, ανθρώπων (Σκαρπέλος, *υπό έκδοση:76*).

Τελικά όμως αυτή η επίμονη χρήση τυποποιημένων και συμβατικών εικόνων έχει το επιθυμητό αποτέλεσμα; Ο Mendelson (2001:119-157) διεξήγαγε δύο πειράματα για να εξετάσει την ανταπόκριση των θεατών σε φωτογραφίες που δεν υπακούουν στον κανόνα της συμβατικότητας και της τυποποίησης. Μελέτησε τα αποτελέσματα της οπτικής καινοτομίας ως προς την προτίμηση για θέαση, τον χρόνο θέασης, την επαναφορά στη μνήμη, και το ενδιαφέρον που θεωρείται ότι έχει κάθε φωτογραφία όταν παρουσιάζεται μόνη της και όταν παρουσιάζεται σε μια εφημερίδα. Τα πειράματα έδειξαν ότι οι αναγνώστες/θεατές αντιδρούν θετικά στις πρωτότυπες φωτογραφίες όταν τις βλέπουν ξεχωριστά ενώ αντίθετα, στο πλαίσιο μιας εφημερίδας δείχνουν προτίμηση στις κοινότυπες και συμβατικές φωτογραφίες. Τα πειράματα αυτά επιβεβαιώνουν την συχνά διατυπωθείσα στη θεωρία άποψη ότι οι αναγνώστες των εφημερίδων δεν είναι διατεθειμένοι να ασχοληθούν με την αποκωδικοποίηση πολύπλοκων φωτογραφιών και ότι οι εικόνες στα φωτορεπορτάζ αντλούν το νόημά τους από τα έτοιμα στερεότυπα που έχουν ήδη ενστερνιστεί οι αναγνώστες καθημερινών εφημερίδων και επιλέγουν οι αρχισυντάκτες, συνδέοντας τη μνήμη των θεατών με οικεία ειδησεογραφικά μοτίβα και προϋπάρχοντα ερμηνευτικά σχήματα (Becker, 1998:86, Griffin, 2004:384).

2.3. Στερεοτυπική απεικόνιση του «άλλου» στα ΜΜΕ

Η έννοια του στερεότυπου, αποδίδεται στον Walter Lippmann που το 1962 την σχηματοποίησε μιλώντας για «εικόνες μέσα στο μυαλό μας». Τα στερεότυπα είναι γνωστικές κατασκευές που διαμορφώνουν απόψεις και συμπεριφορές σχετικά με μια κοινωνική ομάδα και αποτελούν έναν υπεραπλουστευμένο τρόπο απεικόνισής της. Η απεικόνιση γίνεται κυρίως σε μία και μόνη κατηγορία (Fahmy, 2004:94). Μέσω της γενίκευσης κάποιου χαρακτηριστικού σε όλους όσοι ανήκουν στη συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα, το στερεότυπο αποτελεί έναν σύντομο τρόπο για να περιγραφεί κάποιος με συλλογικά και όχι με ατομικά χαρακτηριστικά (Lester, 1997, *διαθέσιμο ηλεκτρονικά*).

Παρ' όλο που τα στερεότυπα δημιουργούνται πάνω στη βάση μιας πραγματικότητας, παρουσιάζουν μόνο μια περιορισμένη πτυχή αυτής της πραγματικότητας, συνήθως αρνητική, και συχνά διαστρεβλωμένη. Επιπλέον, είναι σύννηθες το ένα στερεότυπο να υπερκαλύπτει κάποιο άλλο. Για παράδειγμα, οι οικονομικοί μετανάστες που τυχάνει να ανήκουν και σε διαφορετική, αλλοδαπή εθνική ομάδα, βαρύνονται εκτός από κοινωνικά και με εθνικά ή φυλετικά στερεότυπα. Είναι «όλοι αμόρφωτοι, βρώμικοι, ανοργάνωτοι, κλέφτες» κλπ. (Downing & Husband, 2005: 34).

Ο Lester (1997, *διαθέσιμο ηλεκτρονικά*) υποστηρίζει ότι τα ΜΜΕ λειτουργούν στερεοτυπικά επειδή εμείς οι ίδιοι λειτουργούμε έτσι και κατηγοριοποιούμε ό,τι βλέπουμε γύρω μας. Τα ΜΜΕ απεικονίζουν άτομα που ανήκουν σε διαφορετικές κοινωνικές ομάδες από «εμάς», από την πλειοψηφία, σε συγκεκριμένες και περιορισμένες κατηγορίες, όπως π.χ. έγκλημα ή αθλητικά. Τα στερεότυπα των ΜΜΕ αντανakλούν τις αντιλήψεις της κυρίαρχης ιδεολογίας σχετικά με το «εμείς» και το «άλλο», με το «αποδεκτό» και το «απαράδεκτο». Οι ιδεολογίες, σύμφωνα με τον van Dijk (1987, σε Gohram, 2006:291) δεν είναι ατομική υπόθεση, αλλά αποτελούν τις

γνωστικές αντανakλάσεις της κοινωνικής, πολιτικής, οικονομικής και πολιτισμικής τοποθέτησης μιας ολόκληρης κοινωνίας.

Ως φορείς έκφρασης της κυρίαρχης ιδεολογίας, οι ειδήσεις στα παραδοσιακά ΜΜΕ υιοθετούν στερεότυπα τα οποία με τη σειρά τους καθοδηγούν την κρίση, αξιολόγηση και ερμηνεία των γεγονότων με τρόπο που καλλιεργεί περαιτέρω τις κυρίαρχες αντιλήψεις (Gohram, 2006:302-303). Οι στερεοτυπικές αντιλήψεις αποθηκεύονται ως γνωστικά σχήματα που αντανakλούν τη λειτουργία της ιδεολογίας μέσα στο κοινωνικό περιβάλλον και τη «διαφορετικότητα» που αποδίδουμε σε ορισμένες κοινωνικές ομάδες και που αποτελεί τη βάση για τις κοινωνικές διακρίσεις. Το ενδιαφέρον είναι ότι τα στερεότυπα της κυρίαρχης ιδεολογίας λειτουργούν ως σχήματα ακόμα και για τα άτομα που περιγράφονται αρνητικά και θίγονται από αυτά. Μάλιστα, δεν είναι ασυνήθιστο ο «στιγματισμένος» να εσωτερικεύει το στίγμα και να επιβεβαιώνει με τη δράση του το στερεότυπο (Καρύδης, 2001:291).

Αν και υπεραπλουστευμένοι τρόποι περιγραφής μιας κοινωνικής ομάδας, τα στερεότυπα επικοινωνούν τα μηνύματά τους αποτελεσματικά, ίσως ακριβώς επειδή τα σχηματοποιούν με απλοϊκό και μονολιθικό τρόπο, χωρίς πολυπλοκότητα. Τα οπτικά στερεότυπα έχουν έναν ακόμη λόγο να είναι αποτελεσματικά στην προβολή του μηνύματός τους: επηρεάζουν συναισθηματικά τους θεατές πολύ περισσότερο από τις λέξεις (Lester, 1997, *διαθέσιμο ηλεκτρονικά*). «Η φαντασία δημιουργείται από τις εικόνες που έχουμε δει», υποστήριξε ο Lippmann (1962, σε Lester, 1997, *διαθέσιμο ηλεκτρονικά*). Οι φωτογραφίες όχι μόνο αντανakλούν τον τρόπο με τον οποίο κατηγοριοποιούμε τους άλλους αλλά και νομιμοποιούν αυτήν την κατηγοριοποίηση παρουσιάζοντάς την σαν αδιαμφισβήτητη αλήθεια, λειτουργώντας σαν «αποδεικτικά στοιχεία».

Στην οπτική επικοινωνία στις διάφορες μορφές της (φωτογραφία, βίντεο, καρτούνς, κλπ.), τα στερεότυπα αποτελούν χρήσιμα εργαλεία στη μετάδοση ενός

μηνύματος με εύκολο, καθαρό και εύληπτο τρόπο. Όταν όμως χρησιμοποιούνται για να μεταδώσουν πληροφορίες και γεγονότα, μπορεί να αποδειχθούν επικίνδυνα και βλαπτικά. Αποστολή της δημοσιογραφίας είναι να παρουσιάζει πρόσωπα και γεγονότα με ακρίβεια, πληρότητα και αντικειμενικότητα. Όμως, στην πράξη, είναι πολύ πιο απλό για έναν φωτοδημοσιογράφο να αποτυπώνει φωτογραφικά π.χ. έναν εξαγριωμένο μαύρο πολίτη, παρά να εξερευνήσει με το φακό του τα κοινωνικά προβλήματα που δημιουργούν θυμωμένες αντιδράσεις (Lester & Miller, 1996, *διαθέσιμο ηλεκτρονικά*).

Σύμφωνα με τη θεωρία της κοινωνικής ταυτότητας, το «εμείς» συγκρίνεται με το «οι άλλοι» με τρόπο που κάνει το «εμείς» να φαίνεται καλύτερο. Άτομα που δεν ανήκουν στη «δική μας ομάδα» θεωρούνται όμοια μεταξύ τους, με κοινά χαρακτηριστικά. Η τυχόν αρνητική συμπεριφορά ενός τέτοιου ατόμου κατά κανόνα αποδίδεται σε ενδημικά χαρακτηριστικά που θεωρούνται αντιπροσωπευτικά της ομάδας του/της ενώ αντιθέτως, όταν το άτομο ανήκει στη «δική μας ομάδα», όταν είναι ένας/μία από «εμάς», οι αιτίες της αρνητικής συμπεριφοράς θα αναζητηθούν έξω από το άτομο, στις συνθήκες και τις καταστάσεις (Gohram, 2006:292). Θεωρητικοί της οπτικής επικοινωνίας υποστηρίζουν ότι υπάρχει η ιδεολογική τάση, μέσα από τη χρήση φωτογραφικών κωδίκων, να παρουσιάζεται το «άλλο» όχι απλά σαν χειρότερο ή λιγότερο καλό αλλά και σαν διαφορετικό, παράξενο, πρωτόγονο, ερωτικοποιημένο, μη ανθρώπινο, ανήθικο, κλπ. (Fishman & Marvin, 2003:33). Η κατασκευή του «άλλου», της ετερότητας, γίνεται μέσα από το χειρισμό σημάτων και εικόνων με τρόπο που δεν γίνεται αντιληπτή. Οι Fishman & Marvin (2003:32-44), εντόπισαν τις διαφορές ανάμεσα στην απεικόνιση της βίας από αμερικανούς και της βίας από μη αμερικανούς, συγκεντρώνοντας και αναλύοντας φωτογραφίες από τα πρωτοσέλιδα των New York Times από το 1976 έως το 1996. Διαπίστωσαν ότι οι αμερικανοί δεν παρουσιάζονται συχνά σε εικόνες φανεράς και άμεσης βίας παρά μόνο

όταν επιβάλλουν την τάξη. Έτσι, η αμερικανική βία συνδέεται με την ασφάλεια και με την αποκατάσταση ή διόρθωση μιας αρνητικής κατάστασης. Αντιθέτως, άτομα από άλλες χώρες, παρουσιάζονται συχνότερα σε εικόνες φανεράς βίας, διαλύοντας την τάξη με βάνουσο και σκληρό τρόπο.

Η ετερότητα μπορεί να προσδιορίζεται με βάση τη φυλή. Στις Η.Π.Α, ποικίλες έρευνες έχουν δείξει ότι τα ΜΜΕ είτε δεν απεικονίζουν καθόλου Αφροαμερικανούς πολίτες είτε τους απεικονίζουν στερεοτυπικά (Bogle, 1997, Entman & Rojecki, 2000, σε Mendelson, 2006:18). Οι Lester & Miller (1996, *διαθέσιμο ηλεκτρονικά*) μελέτησαν την φωτογραφική κάλυψη των αфро-αμερικανών σε τέσσερις εφημερίδες των Η.Π.Α. και διαπίστωσαν ότι, παρ' όλο που, συγκριτικά με παλαιότερη έρευνα, μειώθηκε η απεικόνισή τους σε περιορισμένες θεματικές κατηγορίες όπως «αθλητισμός», «ψυχαγωγία», και «έγκλημα», οι αфро-αμερικανοί εξακολουθούν να απεικονίζονται στερεοτυπικά στις εφημερίδες που μελετήθηκαν. Σε παρόμοια έρευνα, οι Messaris & Abraham (2001) βρήκαν ότι ενώ απουσίαζε ο στερεοτυπικός λόγος στις λεκτικές περιγραφές, οι εικόνες περιείχαν στερεοτυπικές απεικονίσεις που συνέδεαν τη φυλή με κοινωνικά προβλήματα.

Ο Wright (2002:56-57) υποστηρίζει ότι οι φωτογραφίες προσφύγων χρησιμοποιούν στερεοτυπικούς τρόπους απεικόνισης, που επιβεβαιώνουν την εικόνα του πρόσφυγα σαν το «άλλο», σαν έναν άνθρωπο που δεν ανήκει σ' «εμάς». Ισχυρίζεται ότι στη διάσημη φωτογραφία της Dorothea Lang «Περιπλανώμενη Μητέρα» (Migrant Mother), φαίνεται ότι η φωτογράφος ταξίδευε ψάχνοντας για κάτι που θα επιβεβαίωνε και θα ανταποκρινόταν σε μια εικόνα που είχε ήδη στο μυαλό της¹. Όμως ακόμα και αν ο/η φωτογράφος δημιουργήσει λιγότερο στερεοτυπικές φωτογραφίες, το πιθανότερο είναι να επιλεγούν για δημοσίευση ακριβώς αυτές οι πιο

¹ Πρέπει όμως να σημειωθεί ότι η Lange βρισκόταν σε αποστολή, κατά τη διάρκεια της οποίας άκουσε πολλές φορές την ίδια ιστορία και αντίκρυσε πολλές φορές την ίδια κατάσταση. Έτσι, το συγκεκριμένο της κάθε ιστορίας αντικαταστάθηκε από μια γενικότερη ενιαία αφήγηση και οπτικοποιήθηκε με μια εικόνα που ενσωμάτωσε όλες τις προηγούμενες εικόνες (Σκαρπέλος, *υπό έκδοση*:60).

προβλέψιμες φωτογραφίες που συμφωνούν με την επικρατούσα εικόνα για τους πρόσφυγες. Οι προϋπάρχουσες αντιλήψεις σχετικά με ένα θέμα είναι τόσο ατομικές όσο και πολιτισμικές, καθώς τα στερεότυπα διακινούνται και αναμεταδίδονται μέσα σε μια κοινωνία. Τελικά, διάφορα πολιτισμικά στοιχεία εσωτερικοποιούνται υποσυνείδητα και γίνονται κομμάτι του ατόμου και του τρόπου με τον οποίο βλέπει και σκέφτεται (Berger, 1972 σε Mendelson, 2006:5).

Σύμφωνα με την Malkki (1995:9), οι πρόσφυγες απεικονίζονται σαν ένας ξεχωριστός τύπος ανθρώπου με κοινά χαρακτηριστικά. Αυτή η τακτική της αντιμετώπισης και απεικόνισης «είδους» δεν είναι καινούργια. Ο Green, στα άρθρα του «Ταξινομώντας Υποκείμενα» (1985) και «Ένας Χάρτης της Εξαχρείωσης» (1984), διευκρινίζει πώς οι απεικονίσεις των μη δυτικών πολιτισμών αλλά και των φτωχών της Βρετανικής κοινωνίας του 19^{ου} αιώνα ήταν επηρεασμένες από την ιδεολογία της κοινωνίας μέσα στην οποία είχαν παραχθεί και επιβεβαίωναν τις ήδη υπάρχουσες προκαταλήψεις. Οι προκαταλήψεις αυτές είχαν τις ρίζες τους στον Κοινωνικό Δαρβινισμό και τις ιδέες της Ευγονικής που κυριαρχούσαν στην Αγγλία του 19^{ου} αιώνα. Σύμφωνα με τις ιδεολογίες αυτές, η φτώχεια οφειλόταν σε αδυναμία χαρακτήρα, θεωρούνταν δηλαδή ένα ενδημικό χαρακτηριστικό και συνεπώς οι φτωχοί απεικονίζονταν σαν ξεχωριστοί κοινωνικοί και ψυχολογικοί τύποι ατόμων. Από την άλλη, τα μέλη μη δυτικών πολιτισμών, οι λεγόμενοι «ιθαγενείς», απεικονίζονταν σαν κάτι παράξενο και εξωτικό, σαν το «άλλο», σαν αντικείμενα μέτρησης. Αυτό εξηγείται από το γεγονός ότι οι φωτογραφίες αυτές παίρνονταν από επιστήμονες, αξιωματούχους και προσωπικό που συνδεόταν με την κυβέρνηση ή το στρατό και είχε σαν αποστολή τη συλλογή ανθρωπομετρικών δεδομένων. Όπως και οι θεσμοί τους οποίους υπηρετούσαν, είχαν ως αφετηρία σκέψης την κυρίαρχη αντίληψη της κατωτερότητας του «άλλου».

2.4. Θεωρία της Πλαισίωσης

Η θεωρία της πλαισίωσης αποτελεί κατά κάποιο τρόπο εξέλιξη της θεωρίας της ημερήσιας διάταξης (agenda setting), που αναπτύχθηκε στη δεκαετία του 1970. Σύμφωνα με τη θεωρία της ημερήσιας διάταξης, τα ΜΜΕ καθορίζουν τα δημόσια θέματα, επιλέγουν δηλαδή ποιά θέματα θα παρουσιαστούν στο κοινό και ποιά όχι, επηρεάζοντας έτσι την αντίληψη του κοινού για το ποιά θέματα είναι σημαντικά και ποιά όχι. Η θεωρία της πλαισίωσης ασχολείται με τον τρόπο με τον οποίο τα θέματα αυτά παρουσιάζονται. Με άλλα λόγια, η διαφορά ανάμεσα στην ημερήσια διάταξη και την πλαισίωση αντιστοιχεί στην διαφορά ανάμεσα στο *εάν* σκεφτόμαστε ένα θέμα και στο *πώς* το σκεφτόμαστε (Scheufele & Tewksbury, 2007:14).

Η θεωρία της πλαισίωσης έχει αναδειχθεί τα τελευταία χρόνια στο κυρίαρχο εργαλείο για την περιγραφή, κατανόηση και αξιολόγηση του περιεχομένου των ΜΜΕ. Σύμφωνα με την έρευνα των Bryant & Miron (2004:695) σε όλα τα άρθρα των σημαντικότερων επιστημονικών περιοδικών² στο χώρο της Επικοινωνίας από το 2001 έως το 2004, η θεωρία της πλαισίωσης αναδεικνύεται στην κορυφαία και συχνότερα χρησιμοποιούμενη θεωρία του 21^{ου} αιώνα, με προοπτική να κρατήσει αυτή τη θέση και στα επόμενα χρόνια, καθώς είναι μια θεωρία που σε μεγάλο βαθμό βρίσκεται υπό διαμόρφωση. Η έρευνα αυτή έδειξε ότι περίπου το 18% των άρθρων ασχολήθηκαν με το «χτίσιμο» της θεωρίας. Οι ερευνητές και συγγραφείς που την χρησιμοποιούν συμφωνούν στη δυσκολία αποσαφήνισης και οριοθέτησής της.

Γίνεται δεκτό ότι δεν υπάρχει ένας και μόνο σωστός τρόπος εφαρμογής της θεωρίας της πλαισίωσης στην έρευνα, αλλά καθώς υπάρχουν ποικίλοι ορισμοί και θεωρητικές προσεγγίσεις, βρίσκονται υπό διαμόρφωση και διαφορετικά ερευνητικά ρεύματα (van Gorp, 2005:485, D'Angelo, 2002:882-883). Γενικά όμως περιγράφεται

² Τα περιοδικά αυτά είναι τα εξής: Journalism & Mass Communication Quarterly, Journal of Communication, Journal of Broadcasting & Electronic Media, Communication Research, Mass Communication & Society, Media Psychology. Η θεωρία της πλαισίωσης χρησιμοποιείται με μεγαλύτερη συχνότητα κυρίως στα τρία πρώτα, που είναι και τα σημαντικότερα.

σαν ο τρόπος με τον οποίο προτείνεται μια συγκεκριμένη «ανάγνωση» του μηνύματος που παρουσιάζεται από τα ΜΜΕ. Τα γεγονότα αποκτούν νόημα όταν ενσωματωθούν σε ένα πλαίσιο που τα οργανώνει και τους δίνει συνοχή, φωτίζοντας κάποια και αγνοώντας κάποια άλλα (Gamson & Modigliani, 1989:157). Η πλαισίωση ενός γεγονότος εγκαθιδρύει και το νόημά του. Κάθε πλαίσιο είναι μια έμμεση «οδηγία», πρόταση ή ένα ερέθισμα ώστε ο δέκτης να καταλάβει το μήνυμα σύμφωνα με την ιδέα που εκφράζει το εκάστοτε πλαίσιο (Van Gorp, 2005:487). Με απλά λόγια, τα πλαίσια είναι κάτι σαν «συνταγές» από «ειδικούς» για το πώς να «μαγειρεύουμε» τις γνώμες μας (Kinder & Sanders, 1996, σε Kinder, 2007:156). Σαν μεθοδολογία έρευνας, η ανάλυση πλαισίων μελετά την επιλογή συγκεκριμένων όψεων ενός θέματος, τα στερεότυπα, τις εικόνες, τις μεταφορές κλπ. που μπορεί να οδηγήσουν σε ανάλογες αντιδράσεις (Bryant & Miron, 2004:693).

Μια από τις πρώτες αναφορές της θεωρίας της πλαισίωσης έγινε από τον Goffman (1974, σε Bryant & Miron, 2004:693) ο οποίος όρισε τα πλαίσια σαν «ερμηνευτικά σχήματα», σαν κατασκευές που καθοδηγούν τόσο την αναπαράσταση όσο και την πρόσληψη της πραγματικότητας. Αναλύοντας διαφημίσεις από ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα περιοδικών, ο Goffman (1976) διαπίστωσε την ύπαρξη ορισμένων θεματικών πλαισίων ως τη βάση για την στερεοτυπική απεικόνιση των δύο φύλων. Σύμφωνα με τον Goffman, ο κοινός παρονομαστής στις συγκεκριμένες διαφημίσεις ήταν η διαφαινόμενη υποταγή της γυναίκας καθώς και η υπονοούμενη «παιδικότητα» και ανωριμότητά της.

Αργότερα, ο Gitlin (1980:7) όρισε τα πλαίσια ως τα μέσα που χρησιμοποιούν οι δημοσιογράφοι για να οργανώσουν και «πακετάρουν» με αποτελεσματικό τρόπο για το κοινό τους τον τεράστιο όγκο των πληροφοριών που διαχειρίζονται κάθε μέρα. Χαρακτήρισε τα πλαίσια ως τακτικές «σχηματισμού γνώσης, ερμηνείας και παρουσίασης, επιλογής, έμφασης και αποκλεισμού». Αυτή η πρακτική οργάνωσης των

πληροφοριών μπορεί να έχει σημαντικότερες συνέπειες στον τρόπο με τον οποίο κατασκευάζεται το νόημα του μηνύματος: «η χρήση πλαισίων κάνει τον κόσμο πέρα από την άμεση αντίληψή μας να φαίνεται φυσικός» (1980:6) και άρα αδιαμφισβήτητος.

Σύμφωνα με τον Entman (1993, σε van Gorp, 2005:486), πλαισίωση είναι η τακτική της επιλογής κάποιων όψεων της πραγματικότητας και η εμφατικοποίησή τους ώστε να προάγεται συγκεκριμένη ερμηνεία ή ηθική αξιολόγηση. Με την εμφατικοποίηση, μια πληροφορία γίνεται πιο αξιοπρόσεκτη, αποκτά περισσότερο νόημα ή μένει στη μνήμη του κοινού. Η χρήση πλαισίων «κατευθύνει την προσοχή σε κάποιες όψεις της πραγματικότητας ενώ αποσιωπά άλλες, κάτι που μπορεί να δημιουργήσει διαφορετικές αντιδράσεις στο κοινό». Ο Entman (1991, σε Borah & Bulla, 2006:9) μελέτησε τη διαφορετική κάλυψη δύο παρόμοιων γεγονότων από τα αμερικανικά ΜΜΕ: την κατάρριψη ενός κορεατικού επιβατικού αεροσκάφους από σοβιετικό μαχητικό και την κατάρριψη ενός ιρανικού επιβατικού αεροσκάφους από αμερικανικό αεροπλανοφόρο. Και στις δύο περιπτώσεις, όλοι οι επιβαίνοντες σκοτώθηκαν. Το πρώτο γεγονός πλαισιώθηκε σαν μια «ηθικά απαράδεκτη πράξη» ενώ το δεύτερο σαν ένα «τεχνικό πρόβλημα».

Οι Gamson & Modigliani (1987:143) υποστηρίζουν ότι τα πλαίσια αποτελούν ένα σημαντικό κομμάτι της διαδικασίας μέσα από την οποία τα άτομα νοηματοδοτούν αυτό που ακούν ή βλέπουν. Παρέχουν μια κεντρική γραμμή που συνδέει νοηματικά μια σειρά παρουσιαζόμενων γεγονότων. Σύμφωνα με τον McCombs (1997:37), «πλαισίωση είναι η επιλογή ενός περιορισμένου αριθμού συνδεόμενων θεματικά ιδιοτήτων για να συμπεριληφθούν στην ατζέντα των ΜΜΕ κατά τη συζήτηση ενός ζητήματος».

Ένα τυπικό παράδειγμα είναι οι ειδησεογραφικές αναφορές στην αφρικανική ήπειρο που αφορούν σχεδόν αποκλειστικά πολέμους, δικτατορίες, λιμούς ή ασθένειες

όπως το AIDS με αποτέλεσμα να εντάσσονται σε αυτό το πλαίσιο της «καταστροφής» όλοι οι αφρικανικής καταγωγής πολίτες καθώς και όλες οι ειδήσεις που τους αφορούν (Fair, 1993, σε Downing & Husband, 2005:36).

Η έρευνα που διεξήγαγε ο Gilens (1996:515-541) μελετώντας την ειδησεογραφία σε αμερικανικά τηλεοπτικά δίκτυα και περιοδικά, έδειξε ότι σε θέματα σχετικά με τη φτώχεια, οι αφροαμερικανοί παρουσιάζονταν με μεγάλη συχνότητα και σε ποσοστό 60%. Στην πραγματικότητα όμως, οι φτωχοί αφροαμερικανοί αποτελούσαν το 29% του συνολικού πληθυσμού των ΗΠΑ, ποσοστό πολύ χαμηλότερο από ότι παρουσιάζονταν στα ΜΜΕ.

Σε μια παρόμοια έρευνα, ο Heider (2000, σε Downing & Husband, 2005:36) διαπίστωσε ότι οι τοπικοί τηλεοπτικοί σταθμοί στις Η.Π.Α. χρησιμοποιούσαν δύο βασικά πλαίσια όταν αναφέρονταν σε θέματα εθνοτήτων: α) το πλαίσιο της ιστορίας εγκλήματος και β) το πλαίσιο του εθνικού πολιτιστικού φεστιβάλ. Με αυτόν τον τρόπο, αποσιωπούσαν οποιαδήποτε άλλη πλευρά της ζωής των εθνοτικών κοινοτήτων, περιορίζοντάς την σε μια αρνητική ή μια θετική διάσταση.

Με παρόμοιο τρόπο λειτουργεί και η επιμονή στον χαρακτηρισμό «μετανάστες» για τους αφρικανικής ή ασιατικής καταγωγής Βρετανούς πολίτες (ακόμα και για την τρίτη ή τέταρτη γενιά) ή για τους μεξικανικής καταγωγής αμερικανούς πολίτες (που αποτελούν και τη μεγαλύτερη ομάδα νοτιοαμερικανών στις Η.Π.Α.), από τα βρετανικά και αμερικανικά ΜΜΕ αντίστοιχα. Ο χαρακτηρισμός αυτός τους πλαισιώνει σαν «μη ανήκοντες», σαν να μην αποτελούν κομμάτι της κοινωνίας (Downing & Husband, 2005:37).

Η μακροπρόθεσμη επίδραση στον τρόπο με τον οποίο το κοινό ορίζει την κοινωνική πραγματικότητα αποκτά ιδιαίτερο ενδιαφέρον όταν πρόκειται για μέλη της κυρίαρχης κοινωνικής πλειοψηφίας χωρίς καθόλου ή με επιφανειακές εργασιακές σχέσεις με άτομα εθνικών ή φυλετικών μειονοτήτων. Σε μεγάλο βαθμό, τα μέλη της

κυρίαρχης πλειοψηφίας σχηματίζουν «εικόνα» για αυτές τις μειοψηφίες μέσα από τα πλαίσια των MME (Downing & Husband, 2005:36).

Σύμφωνα με τον Goffman, τα πλαίσια αποτελούν κεντρικά πολιτισμικά χαρακτηριστικά θεσμοποιημένα με ποικίλους τρόπους (1981:63). Ακριβώς επειδή είναι τόσο στενά συνδεδεμένα με τον πολιτισμό στον οποίο γεννιούνται φαίνονται «φυσικά» και «αυτονόητα» ώστε η διαδικασία της κοινωνικής κατασκευής μέσα από αυτά να μένει αόρατη και απαρατήρητη (Gamson et al. 1992, σε Van Gorp, 2007:63). Συχνά, είναι ιδιαίτερα δύσκολος ο εντοπισμός τους ακόμα και από τους ερευνητές γιατί είναι βαθιά ριζωμένα στο πνεύμα της εποχής τους και ενσωματωμένα στο πολιτισμικό και κοινωνικό περιβάλλον μέσα στο οποίο εμφανίζονται (Entman, 1991, Gamson 1995 σε Van Gorp, 2005:488).

Η ύπαρξη ενός κοινού ρεπερτορίου πλαισίων στην κοινωνία είναι ο συνδεδετικός κρίκος ανάμεσα στην παραγωγή και την κατανάλωση των ειδήσεων (Van Gorp, 2007:61). Όμως, παρ' όλο που οι δημοσιογράφοι διαμορφώνουν το περιεχόμενο των ειδήσεων χρησιμοποιώντας οικεία πλαίσια αναφοράς αυτό δεν σημαίνει απαραίτητα ότι το κοινό υιοθετεί αυτά τα πλαίσια με τέτοιο τρόπο ώστε να βλέπει τον κόσμο όπως τον βλέπουν και τον παρουσιάζουν οι δημοσιογράφοι. Μια τέτοια άποψη υποτιμά τη συμμετοχή του κοινού στη διαδικασία της δημιουργίας του νοήματος των μηνυμάτων των MME και συνάδει με παλιότερες αντιλήψεις σχετικά με το ρόλο του κοινού ως μια άμορφη και εύκολα χειραγωγήσιμη μάζα. Νεώτερες θεωρίες και αποτελέσματα πειραμάτων περιγράφουν πλέον το κοινό των MME σαν ένα σύνολο ατόμων με ενεργό ρόλο στην ερμηνεία, επεξεργασία και αποδοχή ή απόρριψη των μηνυμάτων που εκπέμπονται από τα MME. Το νόημα προκύπτει από τη διάδραση ανάμεσα στον αναγνώστη ή θεατή και το μήνυμα. Άλλωστε και τα ίδια τα MME έχουν χάσει σε μεγάλο βαθμό το ρόλο της αυθεντίας που (ίσως) είχαν κάποτε. Η μεταβολή αυτή είναι ιδιαίτερα αισθητή στην Ευρώπη. Αρχικά η έλευση των ιδιωτικών MME

(κυρίως της τηλεόρασης) υπονόμεισε τη μονόπλευρη παρουσίαση της πληροφορίας και κατόπιν η επανάσταση του διαδικτύου άλλαξε ολότελα τον τρόπο με τον οποίο λειτουργούν επαγγελματίες και χρήστες των ΜΜΕ. Οι πληροφορίες προέρχονται πια από πολλές διαφορετικές πηγές, από διαφορετικές γεωγραφικές, πολιτικές, πολιτισμικές, περιοχές και απαιτείται οξύτερη κρίση για το φιλτράρισμά τους, τη διασταύρωση και την επεξεργασία τους. Επομένως, στις μέρες μας, περισσότερο από ποτέ άλλοτε, είναι όχι μόνο αναχρονιστικό αλλά και αβάσιμο να υποστηρίξει κανείς ότι οι χρήστες των ΜΜΕ υιοθετούν οπωσδήποτε τα πλαίσια που τους παρουσιάζονται και τα ερμηνεύουν με τον τρόπο με τον οποίο επιδιώκεται.

Η θεωρία της πλαισίωσης, αναγνωρίζει τη σημασία της διάδρασης ανάμεσα στο μήνυμα και τα ερμηνευτικά σχήματα που προϋπάρχουν στο κοινό, επιβεβαιώνοντας έτσι τον ενεργό ρόλο του κοινού στην κατανόηση, ερμηνεία και εφαρμογή της πληροφορίας που λαμβάνει, στη διαδικασία διαμόρφωσης γνώμης (Hwang, et al. 2007:44). Εντούτοις, γίνεται δεκτό ότι τα πλαίσια παρεμβάλλονται παρέχοντας μια κατευθυντήρια γραμμή προσδιορίζοντας έμμεσα τον τρόπο με τον οποίο πρέπει να ερμηνευτεί το μήνυμα. Σύμφωνα με τη θεωρία των πλαισίων, αυτά εμποδίζουν τον δέκτη να χρησιμοποιήσει σχήματα που έρχονται σε αντίθεση με το προβαλλόμενο πλαίσιο κατά την επεξεργασία και ερμηνεία ενός μηνύματος (Van Gorp, 2007:66). Όσο πιο δυνατή ή με βαθιές πολιτισμικές ρίζες η ιδέα στην οποία στηρίζεται ένα πλαίσιο, τόσο πιο πιθανό είναι να ενεργοποιήσει το σχετικό σχήμα στο μυαλό περισσότερων μελών του κοινού. Τα σχήματα που επιβεβαιώνονται από περαιτέρω πληροφορίες ή από ανάλογους μηχανισμούς πλαισίωσης εδραιώνονται και γίνεται πιο δύσκολο να αναιρεθούν από αντίθετα πλαίσια (Van Gorp, 2007:69).

Τα πλαίσια δεν υπάρχουν ούτε λειτουργούν ανεξάρτητα από τους δέκτες τους αλλά ενεργοποιώντας προϋπάρχοντα «σχήματα» στη μνήμη τους. Αποτελούν τρόπους παρουσίασης της πληροφορίας ώστε αυτή να συνδέεται λογικά με ήδη

υπάρχοντα γνωστικά σχήματα στη μνήμη του κοινού (Shoemaker & Reese, 1996, σε Scheufele & Tewksbury, 2007:12). Προκειμένου να επεξεργαστούν κάθε καινούργια πληροφορία, τα άτομα εφαρμόζουν ερμηνευτικά σχήματα για να την κατηγοριοποιήσουν και να την ερμηνεύσουν με τέτοιο τρόπο ώστε να προκύπτει νόημα (Goffman, 1974:24). Όταν ένα πλαίσιο ανταποκρίνεται ή ταιριάζει σε ένα προϋπάρχον «σχήμα» και στις πληροφορίες που είναι αποθηκευμένες έχει περισσότερες πιθανότητες να ενεργοποιηθεί και να είναι προσβάσιμο για μελλοντικές κρίσεις (Higgins, 1996, σε Hwang et al., 2007:44).

Τα αποτελέσματα ενός χρησιμοποιούμενου πλαισίου εξαρτώνται από διάφορους παράγοντες όπως η προσοχή που δίνει ο δέκτης, τα ενδιαφέροντα, οι αξίες, οι πεποιθήσεις, οι εμπειρίες, οι επιθυμίες του. Βέβαια, κάποιοι μηχανισμοί πλαισίωσης είναι τόσο ισχυροί ώστε αρκεί και μόνο μια απλή αναφορά σε αυτούς για να ενεργοποιηθεί το ανάλογο σχήμα (Van Gorp, 2007:66). Υπάρχει η άποψη ότι ένα πλαίσιο επικρατεί όσο πιο συχνά επαναλαμβάνεται (Chong & Druckman, 2007:104). Διάφορες έρευνες υποστηρίζουν ότι η επιρροή ενός πλαισίου εξαρτάται από το πόσο «δυνατό» είναι αυτό. «Δυνατό» θεωρείται ένα πλαίσιο όταν προέρχεται από μια αξιόπιστη πηγή, όταν συμφωνεί με τις αξίες της γενικής συναίνεσης (consensus), και όταν δεν αντικρούει παγιωμένες προϋπάρχουσες αντιλήψεις (Chong & Druckman, 2007:104). Ο Kinder (2007:156) υποστηρίζει ότι τα πλαίσια κατασκευάζονται έχοντας σε μεγάλο βαθμό υπόψη τις προτιμήσεις του κοινού (αναμενόμενη αντίδραση, πεποιθήσεις).

Η διαδικασία αυτή δεν είναι όμως μια καθαρά εσωτερική πνευματική διαδικασία που εξαρτάται αποκλειστικά από τα προσωπικά χαρακτηριστικά του καθενός. Όπως προαναφέρθηκε, καθοδηγείται και καθορίζεται από πολιτισμικά στοιχεία, όπως πεποιθήσεις, ιστορικές αναμνήσεις ή ιστορικούς μύθους, στερεότυπα, έθιμα και συνήθειες, αξίες και κανόνες που ενυπάρχουν στη συνείδηση ή στη μνήμη

μιας κοινωνίας και των μελών της. Έτσι, υπονοώντας έμμεσα ένα πολιτισμικό θέμα, τα πλαίσια μπορούν να καθορίζουν το νόημα που ο δέκτης αποδίδει σε ένα ζήτημα (Van Gorp, 2007:63). Τα σχήματα είναι «δυναμικά» επειδή αναπτύσσονται σταδιακά και σχετίζονται με προσωπικά βιώματα και συναισθήματα. Τα πλαίσια είναι «σταθερά» γιατί αποτελούν κομμάτι του πολιτισμού μέσα στον οποίο δημιουργούνται και αλλάζουν ελάχιστα ή σταδιακά μέσα στο χρόνο. Αυτό που αλλάζει είναι η επιλογή τους. Ένα πλαίσιο μπορεί να απορριφθεί, να αμφισβητηθεί ή να αντικατασταθεί από κάποιο άλλο, το ίδιο όμως παραμένει αναλλοίωτο (Van Gorp, 2007:63-64, 2005:490, 492).

Οι συνθήκες και ρουτίνες του δημοσιογραφικού επαγγέλματος οδηγούν στην συχνότερη επιλογή κάποιων πλαισίων σε σχέση με άλλα που επιλέγονται σπανιότερα. Τέτοια συνθήκη είναι για παράδειγμα η ύπαρξη «χορηγών» για διάφορα πλαίσια, όπως ομάδες με συγκεκριμένα συμφέροντα, διαφημιστές, πολιτικοί, δημοσιοσχετίστες, κλπ. που κατευθύνουν την αντίληψη και την επιλογή των πλαισίων από τους δημοσιογράφους ώστε να αναφερθούν σε ένα γεγονός με τρόπο που να εκφράζει τις δικές τους απόψεις και τα δικά τους συμφέροντα (Van Gorp, 2007:68, Gamson & Modigliani, 1989, σε Zhou & Moy, 2007:81). Επιπλέον, ως γνωστόν, τα ΜΜΕ αντλούν τις πληροφορίες από τις ίδιες πηγές με αποτέλεσμα συχνά να εμφανίζονται ακριβώς τα ίδια πλαίσια σε διαφορετικά Μέσα. Ο Van Gorp (2007:68) αποκαλεί την πρώτη περίπτωση «πλαισίωση *μέσω* των ΜΜΕ» και τη δεύτερη «πλαισίωση *από* τα ΜΜΕ».

2.5. Οπτική Πλαισίωση

Πλαισίωση μπορεί να υπάρξει όχι μόνο με λέξεις αλλά και με εικόνες. Μόνο που στη δεύτερη περίπτωση, γίνεται ακόμη πιο δύσκολα αντιληπτή, λόγω των ιδιοτήτων της εικόνας σαν μέσο επικοινωνίας. Οι Messaris & Abraham (2001:215-217) διακρίνουν τρεις ιδιότητες της εικόνας που την καθιστούν πρόσφορο μέσο για να χρησιμοποιηθεί στη διαδικασία της πλαισίωσης:

α) αναλογικότητα: η σχέση ανάμεσα στην εικόνα και το εικονιζόμενο αντικείμενο βασίζεται στην ομοιότητα ή αναλογικότητα. Η ομοιότητα ενός αντικειμένου με την εικόνα του καλύπτει την ύπαρξη διαφοράς ανάμεσα στην εικόνα και την πραγματικότητα με αποτέλεσμα να «ξεγελά» τον θεατή ώστε να μην αντιλαμβάνεται ότι και η εικόνα είναι μια «κατασκευή» με στόχο την επικοινωνία ενός μηνύματος.

β) δεικτικότητα (indexicality): όρος δανεισμένος από τον Peirce (1932) με τον οποίο διαφοροποίησε τη φωτογραφία από άλλα είδη εικόνων. Η δυνατότητα της φωτογραφίας να αποτυπώνει πιστά ένα αντικείμενο της δίνει την ιδιότητα του «δείκτη» και αυτή η δεικτικότητα της προσδίδει ένα είδος έμμεσης εγγύησης ότι είναι πιο κοντά στην πραγματικότητα από κάθε άλλο είδος εικόνας. Αυτός είναι άλλος ένας λόγος για τον οποίο ο θεατής δεν αμφισβητεί αυτό που βλέπει.

γ) έλλειψη ενός φανερού συντακτικού: ως αποτέλεσμα, οι οποιοδήποτε ισχυρισμοί που γίνονται μέσω μιας εικόνας δεν γίνονται εύκολα αντιληπτοί, παρ' όλο που ο φωτογράφος ή ο αρχισυντάκτης μπορεί να θεωρούν ότι δημιουργούν ένα συγκεκριμένο συντακτικό μέσα από τις επιλογές τους. Ο θεατής συνήθως δεν αντιλαμβάνεται ότι έχει μπροστά του μια αρθρωμένη με σαφήνεια πληροφορία, όπως όταν τη δει διατυπωμένη με λέξεις.

Οι εικόνες αποτελούν εργαλεία πλαισίωσης, αλλά και οι ίδιες χρησιμοποιούν δικά τους εργαλεία ή τεχνικές για να πλαισιώσουν οπτικά ένα θέμα. Μια τέτοια

τεχνική οπτικής πλαισίωσης είναι η «απλή πράξη της επιλογής» (Scheufele, 1999:109). Η διαδικασία της επιλογής αποτελεί αναπόφευκτο στοιχείο της δημιουργίας της φωτογραφίας και της παρουσιάσής της στο κοινό. Η επιλογή αφορά τόσο το στάδιο της δημιουργίας της φωτογραφίας με την επιλογή του θέματος, τον τρόπο φωτογράφισης, τη σύνθεση, το καδράρισμα και άλλα χαρακτηριστικά όσο και την προτίμηση και χρήση κάποιων φωτογραφιών και την απόρριψη άλλων, αλλά και την επεξεργασία της εικόνας. Η τεχνολογία επεξεργασίας εικόνας επιτρέπει την «αποκοπή» διαφόρων στοιχείων από τη φωτογραφία, τη σμίκρυνση ή μεγέθυνσή της, την εστίαση, π.χ. σε πρόσωπα, τον αποχρωματισμό, κλπ., στοιχεία που επηρεάζουν την προτιμώμενη «ανάγνωση» της τελικής εικόνας.

Η επιλογή ενός θέματος για φωτογράφιση, από μόνη της επηρεάζει το νόημα που δίνεται σε αυτό, μιας και το καθιστά αρκετά σημαντικό ώστε να φωτογραφηθεί. Η επιλογή ενός θέματος και ο αποκλεισμός ενός άλλου επηρεάζει τον τρόπο με τον οποίο οι θεατές αντιλαμβάνονται τα γεγονότα (Mendelson, 2006:17). Αυτό που αποσιωπάται οπτικά από τα ΜΜΕ δεν αποτελεί μέρος της δημόσιας σφαίρας, ταξινομείται ως «μη θέμα» και ως τέτοιο προσλαμβάνεται και από την πλειοψηφία των θεατών. Θεωρητικοί της εικόνας σημειώνουν ότι είναι σημαντικό και αναγκαίο να λαμβάνεται υπόψη και περιεχόμενο που δεν συμπεριλαμβάνεται σε μια εικόνα. Όπως σημειώνουν οι Downing & Husband (2005:36-37), η αξία της ιδέας της «πλαισίωσης» έγκειται στο ότι τονίζει τον τρόπο με τον οποίο κάτι που δεν λέγεται, που βρίσκεται εκτός πλαισίου, μπορεί να είναι το ίδιο ή περισσότερο σημαντικό στην αναπαράσταση μιας εθνικότητας ή φυλής από κάτι που λέγεται. Για παράδειγμα, στον κινηματογράφο, στην τηλεόραση, στις φωτογραφίες των εφημερίδων ή στις διαφημίσεις, και μόνο η απουσία ή η παρουσία ατόμων που δεν ανήκουν π.χ. στη λευκή φυλή αποτελεί ένα ζήτημα, πριν ακόμη εξετάσει κανείς τους ρόλους στους οποίους απεικονίζονται, όταν υπάρχει παρουσία τους.

Επιπλέον, η επιλεκτική φωτογράφιση στοιχείων ενός γεγονότος, διαφοροποιεί κατά πολύ την απεικόνισή του. Το ίδιο μπορεί να συμβεί και με την κινούμενη, τηλεοπτική εικόνα και την επιλεκτική βιντεοσκόπηση. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτέλεσε η εικόνα της καταστροφής του αγάλματος του Σαντάμ Χουσεΐν μετά την τελευταία αμερικανική εισβολή στο Ιράκ. Σύμφωνα με την επίσημη τηλεοπτική, αμερικανική εκδοχή, ήταν ένα «πανηγυρικό» γεγονός στο οποίο συμμετείχε με ενθουσιασμό ο Ιρακινός λαός, ενώ σύμφωνα με αυτόπτες μάρτυρες, ο κόσμος που είχε συγκεντρωθεί ήταν πολύ αραιότερος και πολύ λιγότερο ενθουσιώδης από ότι φάνηκε στην επίσημη τηλεοπτική εκδοχή του γεγονότος.

Η σύνθεση της φωτογραφίας μπορεί να γίνει με διαφορετικούς τρόπους και περιλαμβάνει στοιχεία που μπορούν να χρησιμοποιηθούν ποικιλοτρόπως, δημιουργώντας διαφορετικές εντυπώσεις και συνεπώς διαφορετικές αναγνώσεις. Η γωνία λήψης είναι από τα πιο σημαντικά στοιχεία στη σύνθεση μιας εικόνας καθώς τοποθετεί τον θεατή σε σχέση με το παρουσιαζόμενο αντικείμενο. Έτσι, η λήψη από ύψος ψηλότερο από το αντικείμενο, το κάνει να φαίνεται μικρό, ασήμαντο και τοποθετεί τον θεατή σε θέση υπεροχής ως προς αυτό μιας και το βλέμμα του κατευθύνεται προς τα κάτω. Το αντίθετο συμβαίνει όταν η γωνία λήψης είναι σε ύψος χαμηλότερο από το βλέμμα του θεατή, οπότε και το αντικείμενο τοποθετείται σε θέση υπεροχής ως προς αυτόν/ήν. Όταν η λήψη γίνεται από σημείο που βρίσκεται στο ίδιο ύψος με το βλέμμα του θεατή, δημιουργείται μια συμβολική σχέση ισότητας ανάμεσα σε αυτόν/ήν και το αντικείμενο. Επίσης, όταν το αντικείμενο φωτογραφίζεται από μπροστά και τοποθετείται ενώπιον του θεατή, δημιουργείται μια σχέση αμεσότητας ενώ σε άλλη περίπτωση, ο θεατής νιώθει πιο αποστασιοποιημένος από το αντικείμενο (Mendelson, 2006:19, Jewitt & Oyama, 2001:135).

Η απόσταση λήψης ή το πλησίασμα του φακού (ζουμάρισμα) δημιουργούν μια κοινωνική σχέση με τον θεατή με ποικίλες διαβαθμίσεις. Στις διαπροσωπικές σχέσεις, ο Hall (1966:116-129) ξεχωρίζει την προσωπική απόσταση, που υποδηλώνει οικειότητα ανάμεσα σε άτομα που γνωρίζονται καλά, την κοινωνική απόσταση, μια απόσταση «ασφαλείας» που συνηθίζεται σε κοινωνικές ή επαγγελματικές επαφές και την δημόσια απόσταση, που υποδηλώνει απρόσωπη σχέση. Οι αποστάσεις αυτές χρησιμοποιούνται και στις εικόνες. Η εγγύτητα προς το εικονιζόμενο αντικείμενο ή πρόσωπο, δηλαδή η λήψη από κοντά ή το πλησίασμα του φακού (ζουμ) θεωρείται η απόσταση της προσωπικής σχέσης και της οικειότητας. Το λεγόμενο close-up, επικοινωνεί την ατομικότητα του εικονιζόμενου προσώπου, και το κάνει να φαίνεται σαν «δικό μας», σαν να ανήκει στην ομάδα «μας». Αντιθέτως, η λήψη από μακριά, κάνει το πρόσωπο να φαίνεται απομακρυσμένο, ξένο και δημιουργεί μια απρόσωπη σχέση με τον θεατή τονίζοντας την ετερότητα του «άλλου». Σύμφωνα με τον Fiske (1987:4-5), η απόσταση λήψης είναι ένας τεχνικός κώδικας που χρησιμοποιείται για να ξεχωρίσει «εμάς» από τους «άλλους». Η συνηθέστερη απόσταση λήψης (ή παρουσίασης) για τον Fiske (1987) είναι η μεσαία και η κοντινή (close-up) που δημιουργούν μια κοντινή και άνετη σχέση με τον θεατή, ενώ χαρακτηρίζει την υπερβολικά κοντινή απόσταση ως «κώδικα του Κακού». Η πολύ κοντινή απόσταση είναι η απόσταση του έρωτα ή της επίθεσης και όποιος πλησιάζει τόσο κοντά είναι είτε εραστής είτε επιτιθέμενος. Επειδή στις φωτογραφίες που εμφανίζονται σε ΜΜΕ συνήθως απεικονίζονται δημόσια πρόσωπα ή άγνωστες φυσιογνωμίες, οπότε είναι απίθανο να πρόκειται για αγαπημένο πρόσωπο, τα υπερβολικά close-ups, στα οποία δεν φαίνεται ολόκληρο το πρόσωπο αλλά μόνο κάποια από τα χαρακτηριστικά του, είναι ο χαρακτηριστικός τρόπος για να αναπαρίσταται «ο Κακός».

Όπως προαναφέρθηκε, η ατομικότητα του εικονιζόμενου προσώπου τονίζεται με την μεσαία ή την κοντινή απόσταση λήψης, ενώ επισκιάζεται όταν αυτό

φωτογραφίζεται από μακριά. Ένας άλλος τρόπος για να επισκιαστεί η ατομικότητα είναι η απεικόνιση σε ομάδες. Όταν σε μια φωτογραφία απεικονίζονται περισσότερα του ενός άτομα με παρόμοια χαρακτηριστικά, δίνεται η εντύπωση ότι ανήκουν στο ίδιο «είδος» ή στον ίδιο «κοινωνικό τύπο», ότι είναι όλα ίδια. Το αποτέλεσμα είναι ο θεατής να γενικεύει τα χαρακτηριστικά των απεικονιζόμενων προσώπων σε όλους όσοι ανήκουν στην ίδια κοινωνική ομάδα (Malkki, 1995:9), μια ομάδα που είναι διαφορετική και ξεχωριστή από «εμάς», μια ομάδα στην οποία ανήκουν «οι άλλοι».

Οι εικόνες μπορούν να δημιουργήσουν μια φανταστική επαφή με τον θεατή, όταν το εικονιζόμενο πρόσωπο κοιτάζει προς αυτόν/ήν και όταν εκδηλώνει συναισθήματα. Η εκδήλωση συναισθημάτων «εξανθρωπίζει» το εικονιζόμενο πρόσωπο, το κάνει πιο ανθρώπινο και έτσι το φέρνει πιο κοντά στον θεατή που μπορεί ακόμα και να ταυτιστεί μαζί του συναισθηματικά και πνευματικά. Αντιθέτως, όταν το εικονιζόμενο πρόσωπο δεν εκδηλώνει συναισθήματα, εμφανίζεται περισσότερο απόμακρο και λιγότερο ανθρώπινο, εμφανίζεται σαν το «άλλο» (βλ. Fahmy, 2004:94).

Ο Scheufele (1999:109), διακρίνει πέντε παράγοντες που επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο οι δημοσιογράφοι πλαισιώνουν ένα θέμα: κοινωνικές νόρμες και αξίες, οργανωσιακές πιέσεις και περιορισμούς, πιέσεις από ομάδες συμφερόντων, ρουτίνες του δημοσιογραφικού επαγγέλματος, και ιδεολογικούς και πολιτικούς προσανατολισμούς των δημοσιογράφων.

Όπως σημειώνει η Fahmy (2005, σε Fahmy & Kim, 2006:5), οι φωτοδημοσιογράφοι καλούνται να επιλέξουν σε ποιές εικόνες θα δώσουν έμφαση καθώς και ποιές εικόνες θα απορρίψουν. Οι περισσότεροι προτιμούν τις παραστατικές εικόνες ως πιο κατάλληλες για την οπτική περιγραφή μιας είδησης ενώ επηρεάζονται στην επιλογή τους και από το συναφές περιβάλλον μιας είδησης (context).

Εκτός από την επιλογή των φωτογραφιών που θα παρουσιαστούν και αυτών που θα απορριφθούν, σημαντική είναι και η επιλογή του σημείου τοποθέτησης της κάθε φωτογραφίας. Μια φωτογραφία που εμφανίζεται στην πρώτη σελίδα σαφώς παρουσιάζεται ως πιο σημαντική από κάποια άλλη που εμφανίζεται στις τελευταίες σελίδες. Επιπλέον, η θέση της φωτογραφίας στο πάνω μέρος ή στο κέντρο της σελίδας την καθιστά πιο αξιοπρόσεκτη και την κάνει να φαίνεται πιο σημαντική απ' ό,τι όταν τοποθετείται στο κάτω μέρος. Βέβαια, μια μεγάλη φωτογραφία στο κάτω μέρος της σελίδας τραβάει περισσότερο το βλέμμα απ' ό,τι μια μικρή στο πάνω μέρος της. Είναι ο συνδυασμός των διαφόρων τεχνικών χαρακτηριστικών και στοιχείων παρουσίασης που τελικά προσδίδουν σε μια φωτογραφία το νόημά της.

Γίνεται δεκτό στη θεωρία ότι η εικόνα είναι πολυσημικό Μέσο, δεν διαθέτει μόνο ένα και αληθινό νόημα αλλά αυτή η πολυσημία της περιορίζεται από τα προϋπάρχοντα σχήματα, όπως είναι π.χ. κοινωνικές νόρμες, ιστορικές μνήμες ή μύθοι, κλπ. και τις κοινωνικές συμβάσεις. Όπως προαναφέρθηκε, η θεωρία της πλαισίωσης αποδέχεται ότι το νόημα του μηνύματος προκύπτει μέσα από τη διαδραστική σχέση ανάμεσα στο μήνυμα και το θεατή, με την ενεργοποίηση προϋπαρχόντων γνωστικών σχημάτων. Η διαδραστική σχέση λειτουργεί και στον προσδιορισμό του νοήματος της εικόνας.

Ο Mendelson (2006:24-25), αναλύει τους παράγοντες που επηρεάζουν το νόημα που προσδίδεται σε μια εικόνα τόσο σε ατομικούς όσο και πολιτισμικούς. Ατομικοί παράγοντες όπως η φυλή, η κοινωνική τάξη και το φύλο καθώς και τα βιώματα και η παιδεία του καθενός, επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε τον κόσμο γύρω μας και επεξεργαζόμαστε τα οπτικά ή άλλα ερεθίσματα που λαμβάνουμε. Χαρακτηριστικά αναφέρει ότι σε έρευνα για τη στερεοτυπική απεικόνιση του γυναικείου φύλου στις διαφημίσεις, οι άντρες συμμετέχοντες δεν βαθμολόγησαν τόσο αρνητικά όσο οι γυναίκες τις στερεοτυπικές

απεικονίσεις που τους παρουσίασαν οι ερευνητές, αφού κατ' αρχήν δεν θίγονταν οι ίδιοι σαν φύλο από αυτές (MacKay & Covell, 1997, σε Mendelson, 2006:25).

Ατομικά στοιχεία περιπλέκονται με πολιτισμικά στη διαδικασία νοηματοδότησης του οπτικού μηνύματος. Ο Mendelson (2006:25), υπενθυμίζει ότι μια εικόνα έχει διαφορετικό νόημα σε διαφορετικές χρονικές περιόδους. Επίσης, αντιμετωπίζεται διαφορετικά από άτομα που ανήκουν σε διαφορετικούς πολιτισμούς ή διαφορετικές πολιτισμικές ομάδες. Το πολιτισμικό περιβάλλον επιδρά στο συμπαραδηλωτικό (connotative) νόημα μιας εικόνας, καθώς αυτό συνδέεται με τους κυρίαρχους μύθους και τις κυρίαρχες ιδεολογίες με επίδραση και στο στάδιο της δημιουργίας της εικόνας αλλά και στην ερμηνεία της ώστε να φαίνεται πως μια εικόνα μπορεί να ερμηνευτεί μόνο με έναν τρόπο. Μια εικόνα «σημαίνει» επειδή ο θεατής έχει ήδη αποθηκευμένα τα νοήματα που συνδέονται με αυτή μέσα από προηγούμενες εμπειρίες (Barthes, 1977, Berger, 1972 σε Mendelson, 2006:24). Με άλλα λόγια, τα οπτικά ερεθίσματα ενεργοποιούν προϋπάρχοντα σχήματα στο μυαλό του θεατή. Όπως αναφέρει ο Messaris (1994:165), οι εικόνες αναπαράγουν πολλά από τα πληροφοριακά πρότυπα που χρησιμοποιούμε στην καθημερινή μας ζωή. Έτσι μπορούμε να εξαγάγουμε νόημα από τις εικόνες και όχι λόγω γνώσης κάποιων οπτικών συμβάσεων. Από την άλλη, οι εικόνες που κυριαρχούν σε μια κοινωνία, μέσω της συχνής και ευρείας κυκλοφορίας τους, δημιουργούν μια κοινή οπτική γλώσσα, που αποτελεί κοινό σημείο αναφοράς για τα μέλη αυτής της κοινωνίας (Mendelson, 2006:28). Ο Goffman (1976, σε Fahmy, 2004:108) υποστήριξε ότι οι στερεοτυπικές απεικονίσεις των φύλων, δεν αντανakλούσαν τον πραγματικό τρόπο με τον οποίο συμπεριφέρονταν τα δύο φύλα αλλά περισσότερο την αντίληψη της πλειοψηφίας για τη συμπεριφορά ανδρών και γυναικών.

Η θεωρία της πλαισίωσης αποδεικνύεται χρήσιμο εργαλείο και χρησιμοποιείται συχνά σε έρευνες που μελετούν την απεικόνιση στα ΜΜΕ του φύλου, της κοινωνικής

τάξης, της φυλής, κλπ. Ο τρόπος με τον οποίο τα ΜΜΕ πλαισιώνουν οπτικά ένα θέμα έχει ιδιαίτερη σημασία όταν αυτό το θέμα μπορεί να έχει σημαντικές κοινωνικές συνέπειες. Τα πλαίσια των ΜΜΕ έχουν τη δύναμη να επηρεάζουν τη νομιμοποίηση ή όχι διαφόρων κοινωνικών ομάδων καθώς και τη δικαιολόγηση ή κατακραυγή συμπεριφορών, μέσα από τον τρόπο με τον οποίο παρουσιάζουν τα θέματα αυτά (βλ. Hardin et al., 2002:344).

Για τους παραπάνω λόγους, η Θεωρία της Πλαισίωσης συνδέεται άμεσα με την παρούσα έρευνα, η οποία αφορά τον τρόπο με τον οποίο «περιγράφονται» οπτικά και παρουσιάζονται στα ΜΜΕ οι μετανάστες, μια μη προνομιούχος κοινωνική ομάδα. Τα ΜΜΕ μπορούν να επηρεάσουν τη νομιμοποίηση των μεταναστών στο μυαλό της κοινής γνώμης μέσω της χρήσης ευνοϊκών γι' αυτούς πλαισίων ή αντιθέτως να επηρεάσουν αρνητικά τα μέλη της κυρίαρχης πλειοψηφίας οδηγώντας τα σε συμπεριφορές απόρριψης των μεταναστών. Με άλλα λόγια, ο τρόπος με τον οποίο τα ΜΜΕ πλαισιώνουν οπτικά τους μετανάστες έχει ιδιαίτερη σημασία για τη διαμόρφωση των κοινωνικών σχέσεων ανάμεσα σε αυτούς και τα μέλη της κυρίαρχης πλειοψηφίας.

3. ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΙΣΠΑΝΙΑ: ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ

3.1. Σύντομη ιστορία της μετανάστευσης στην Ελλάδα & την Ισπανία

Στη μεγαλύτερη περίοδο της ιστορίας της Ελλάδας και της Ισπανίας τα μεταναστευτικά ρεύματα είχαν κατεύθυνση *από* τις χώρες αυτές *προς* χώρες της Βόρειας Αμερικής και της Βόρειας Ευρώπης. Μεγάλοι αριθμοί μεταναστών από την Ελλάδα κατευθύνθηκαν επίσης προς την Αυστραλία ενώ από την Ισπανία προς τη Λατινική Αμερική και τη Βόρεια Αφρική. Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα κατέφθασε στην Ελλάδα μεγάλος αριθμός προσφύγων ενώ σημαντική υπήρξε και η περίοδος εσωτερικής μετανάστευσης από την ύπαιθρο στις πόλεις στις δεκαετίες 1950-1970 και στις δύο χώρες. Αργότερα, εμφανίζεται ένα ρεύμα μετανάστευσης από χώρες του πρώην Ανατολικού μπλοκ και χώρες του Τρίτου Κόσμου *προς* την Ελλάδα και την Ισπανία, κάτι που συνεχίζεται μέχρι σήμερα.

Από την εποχή της αποικιοκρατίας, η Ισπανία ήταν χώρα αποστολής μεταναστών. Υπολογίζεται ότι τον 16^ο αιώνα το 80% των Ισπανών μεταναστών εγκαταστάθηκε σε χώρες της Λατινικής Αμερικής. Μετά την ανεξαρτητοποίησή τους, οι χώρες της Λατινικής Αμερικής επέβαλαν περιορισμούς στην είσοδο μεταναστών από την Ισπανία στο έδαφός τους, ενώ και το ισπανικό κράτος απαγόρευσε τη μετανάστευση στις χώρες αυτές προκειμένου να κρατήσει στην Ισπανία την φτηνή εργατική δύναμη που αντιπροσώπευαν οι αγροτικοί πληθυσμοί, οι οποίοι ελκύνονταν από την προοπτική ενός καλύτερου μέλλοντος σε κάποια άλλη χώρα. Έτσι, καθιερώθηκε η φιγούρα του «*ganchó*», που διέτρεχε την ισπανική ύπαιθρο ενημερώνοντας για τις χώρες-προορισμούς αλλά και για τις συνθήκες του παράνομου ταξιδιού. Ο *ganchó*, προσέφερε υπηρεσίες «μεσάζοντα», όπως άλλωστε κάνουν και σήμερα τα κυκλώματα της παράνομης διακίνησης μεταναστών (Colectivo Ioé, 1999:50-51).

Σταδιακά το ισπανικό κράτος πέρασε από την απαγόρευση της μετανάστευσης από την Ισπανία στην προώθησή της. Στην δεκαετία του '50 μετανάστευσαν 520.000 Ισπανοί προς την Αμερική και την επόμενη δεκαετία 650.000, υπό επίσημο έλεγχο, προς τις χώρες της Βόρειας Ευρώπης. Οι περισσότεροι κατευθύνονταν προς τη Γαλλία, τη Σουηδία, τη Γερμανία, και τις χώρες Μπενελούξ, κατόπιν συμφωνίας της Ισπανίας με τις χώρες αυτές. Οι συμφωνίες αυτές, που παρόμοιες συνήψαν και άλλες χώρες της Νότιας Ευρώπης, είχαν ως στόχο την κάλυψη της ζήτησης εργατικού δυναμικού που είχε δημιουργηθεί λόγω της ανάκαμψης των Ευρωπαϊκών οικονομιών μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο (Garcia España, 2001:28).

Αξίζει να σημειωθεί ότι υπήρξε και ένα μεταναστευτικό ρεύμα Ισπανών προς τις χώρες της Βόρειας Αφρικής, κυρίως την Αλγερία και το Μαρόκο, όπου εργάζονταν ως έμμισθοι αγρότες. Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα η γραμμή Βαρκελώνη-Αλικάντε-Οράν συνέδεε ακτοπλοϊκώς την Ισπανία με την Αλγερία και επέτρεπε τις εμπορικές συναλλαγές μεταξύ των δύο χωρών. Μετά τον ισπανικό εμφύλιο, η γραμμή αυτή άρχισε να χρησιμοποιείται από Αλγερινούς που μετανάστευαν στην Ισπανία (Colectivo Ioé, 1999:53).

Στην Ελλάδα, από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα, αναπτύχθηκε ένα σημαντικό μεταναστευτικό ρεύμα προς τη Βόρεια Αμερική ενώ στις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα η ελληνική επικράτεια δέχτηκε σημαντικά κύματα προσφύγων. Τη δεκαετία του 1890 μετανάστευσαν συνολικά 13.099 άνθρωποι ενώ λίγα μόλις χρόνια αργότερα, τη δεκαετία 1908-1917, ο αριθμός ανέβηκε στους 227.307. Η μετανάστευση από την Ελλάδα έδωσε ώθηση στην οικονομική δραστηριότητα πόλεων όπως η Πάτρα, κατ'εξοχήν μεταναστευτική πόλη, αλλά και στην ελληνική ατμοπλοΐα, με τη δημιουργία μεγάλων ελληνικών εταιριών με αντικείμενο τη μεταφορά μεταναστών (Ελληνική Υπερωκεάνιος Ατμοπλοΐα, Υπερωκεάνιος Ελληνική Ατμοπλοΐα, Εθνική Ατμοπλοΐα της Ελλάδος) (Μπακουνάκης, 2008:40, 43-44, 47-48). Στο διάστημα 1900-1924, 420.000

Έλληνες μετανάστευσαν στις Η.Π.Α. Κατά τη διάρκεια των Βαλκανικών Πολέμων αναφέρεται ότι ένα εκατομμύριο μη γηγενών κατέφυγε στην Ελλάδα ενώ 25.000 άτομα μετακινήθηκαν από την Αν. Ρωμυλία (Βουλγαρία) το 1919 και 1,4 εκατομμύριο Έλληνες από τη Μικρά Ασία, τον Πόντο και την Καππαδοκία μετά τη μικρασιατική καταστροφή του 1922. Τις δεκαετίες του 1950, '60, και '70, 350.000 Έλληνες της Κωνσταντινούπολης και 200.000 μέλη των ελληνικών κοινοτήτων σε Τουρκία, Αίγυπτο, Ζαΐρ και Λίβανο κατέφθασαν στην Ελλάδα, όπως και 150.000 πρόσφυγες από την Κύπρο, μετά την τουρκική εισβολή του 1974 (Γεωργούλας, 2001:202).

Καθώς επρόκειτο για Έλληνες ή για άτομα ελληνικής καταγωγής, αν και η υποδοχή τους δεν ήταν πολύ θερμή θεωρούνταν επίσημα κομμάτι του ελληνισμού και η Ελλάδα δεν θεωρούνταν χώρα υποδοχής μεταναστών. Αντίθετα, χαρακτηριζόταν ως χώρα αποστολής, κυρίως λόγω των μεταναστευτικών ρευμάτων προς την Αμερική, τα οποία συνεχίζονταν και στα οποία προστέθηκε το ρεύμα μετανάστευσης προς τις χώρες της Βόρειας Ευρώπης. Υπολογίζεται ότι από το 1950 μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1970, περίπου το ένα έκτο του πληθυσμού της Ελλάδας αξιοποιήθηκε για την ανάπτυξη των Βορειοευρωπαϊκών και Βορειοαμερικανικών οικονομιών (Αμίτσης & Λαζαρίδη, 2001^α:25) μετά από επίσημες συμφωνίες, όπως και στην περίπτωση της Ισπανίας.

Η περίοδος 1950-1970 αποτέλεσε επίσης μια έντονη περίοδο εσωτερικής μετανάστευσης και για τις δύο χώρες. Η αλλαγή στην οικονομική πολιτική και η μετάβαση από την αγροτική στη βιομηχανική οικονομία δημιούργησε μια τεράστια κινητικότητα των αγροτικών πληθυσμών που άρχισαν να μεταναστεύουν στις πόλεις (Colectivo Ioé, 1995:19). Από τη δεκαετία του 1970 έως το τέλος της δεκαετίας του 1980, αφ' ενός η οικονομική στενότητα στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης και αφ' ετέρου η ανάπτυξη της οικονομίας στις χώρες της Νότιας Ευρώπης με την είσοδό

τους στην ΕΕ³ (τότε ΕΟΚ), δημιούργησαν δύο ρεύματα μετανάστευσης προς αυτές: ένα ρεύμα παλιννόστησης και ένα ρεύμα μετανάστευσης από χώρες του Τρίτου Κόσμου. Υπολογίζεται ότι μέχρι το 1985 είχαν επιστρέψει 617.000 Έλληνες μετανάστες (Γεωργούλας, 2001:203). Στην Ισπανία, μετά το 1973, περισσότερο από ένα εκατομμύριο Ισπανών μεταναστών από τη Βόρεια Ευρώπη, άρχισε να επιστρέφει στην πατρίδα (Izquierdo Escribano, 1996:212).

Με την κατάρρευση των κομμουνιστικών καθεστώτων και το άνοιγμα των συνόρων στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, αυξάνεται το μεταναστευτικό ρεύμα προς τις χώρες της ΕΕ. Στην Ελλάδα καταφθάνει μεγάλος αριθμός Ποντίων ομογενών από την πρώην ΕΣΣΔ. Το ρεύμα αυτό, αυξήθηκε ιδιαίτερα μετά το 1989 ξεπερνώντας τα 70.000 άτομα. Σε αυτούς προστέθηκαν και περίπου 200.000 (σύμφωνα με εκτίμηση του Παγκόσμιου Καταλόγου Μειονοτήτων) Έλληνες από την Αλβανία. Οι Αλβανοί μετανάστες υπολογίζονταν σε μισό εκατομμύριο, αριθμός πολύ μεγαλύτερος από το σύνολο των αλλοδαπών που ζούσαν μέχρι τότε στην Ελλάδα (Γεωργούλας, 2001:204).

Στις αρχές της δεκαετίας του 1990, η Ισπανία και η Ελλάδα, θεωρούνταν περισσότερο ως χώρες transit, ως ενδιάμεσοι σταθμοί για μετανάστες από τρίτες χώρες με προορισμό τη Βόρεια Ευρώπη. Μέχρι το 1985, οι περισσότεροι αλλοδαποί με τους οποίους έρχονταν σε επαφή οι Ισπανοί και οι Έλληνες, ήταν ευκατάστατοι Ευρωπαίοι τουρίστες ή συνταξιούχοι που επέλεγαν τις χώρες αυτές (κυρίως την Ισπανία) για μόνιμη ή εποχική εγκατάσταση.

Από το 1990 και μετά, άρχισε να σημειώνεται μια ποσοτική και ποιοτική αλλαγή: η εισροή αλλοδαπών άρχισε να αυξάνεται σημαντικά και πια επρόκειτο για οικονομικούς μετανάστες από φτωχότερες χώρες (Cornelius, 1994:32). Η εσωτερική μετανάστευση από τα χωριά στις πόλεις σε συνδυασμό με τις αλλαγές στην οικονομία

³ Η Ελλάδα έγινε μέλος το 1981 και η Ισπανία το 1986.

και την κοινωνία των δύο χωρών δημιούργησαν ζήτηση εργατικού δυναμικού σε «περιφερειακούς» τομείς όπως η οικιακή και η αγροτική εργασία. Η τάση αυτή, που ξεκίνησε στη δεκαετία του '70, έγινε εντονότερη στη δεκαετία του '80, με αποτέλεσμα ο αριθμός των αλλοδαπών να αυξηθεί. Επιπλέον, η λειτουργία της οικονομίας με βάση έναν ευρύ τομέα υπηρεσιών αλλά και η ύπαρξη της παραοικονομίας δημιούργησαν ένα ρεύμα μετανάστευσης για λόγους εργασίας που καλύπτει τη ζήτηση για εποχική και ευέλικτη εργασία (Iosifides & King 1998, σε Psimmenos & Georgoulas:44).

Αν και η Ισπανία και η Ελλάδα θεωρούνται πια χώρες υποδοχής μεταναστών, αξίζει να σημειωθεί ότι εξακολουθούν να είναι και χώρες αποστολής. Οι σημερινοί μετανάστες από την Ισπανία και την Ελλάδα είναι νέοι μορφωμένοι και εφοδιασμένοι με προσόντα που όμως δεν τους εξασφαλίζουν ικανοποιητική εργασία στη χώρα τους.

3.2. Οι μετανάστες στην Ελλάδα και την Ισπανία κατά την περίοδο μελέτης (2005)

Σύμφωνα με στοιχεία της τελευταίας απογραφής (2001), ο αριθμός των αλλοδαπών που διαμένουν στην Ελλάδα αγγίζει τις 800.000, έχοντας πενταπλασιαστεί από 167.000 το 1991. Η EUROSTAT εκτιμά ότι οι πολίτες χωρών της ΕΕ που διέμεναν στην Ελλάδα στα τέλη της δεκαετίας του 1990 ήταν περίπου 50.000, πράγμα που σημαίνει ότι οι περισσότεροι αλλοδαποί που καταγράφηκαν στην απογραφή του 2001 προέρχονται από χώρες εκτός της ΕΕ (βλ. Μπάγκαβος & Παπαδοπούλου, 2003:50-51).

Σύμφωνα με στοιχεία του 2005 (Εθνικό Ινστιτούτο Στατιστικής), οι ξένοι κάτοικοι της Ισπανίας ανέρχονταν σε 3.500.000, αναλογώντας στο 8,4% του συνολικού πληθυσμού. Από αυτούς, ένα ποσοστό 32% αναλογεί σε Ευρωπαίους

συνταξιούχους που συγκεντρώνονται κυρίως στις τουριστικές-παραθεριστικές περιοχές της Ισπανίας (Μάλαγα, Αλικάντε, Βαλεαρίδες, Λας Πάλμας και Σάντα Κρουζ της Τενερίφης) αλλά η πλειοψηφία αποτελείται από εργαζόμενους από τρίτες χώρες που συγκεντρώνονται κυρίως στα μητροπολιτικά κέντρα (Μαδρίτη, Βαρκελώνη) αλλά και σε τουριστικές και αγροτικές περιοχές (Pumares Fernandez, 2003:180).

Οι προερχόμενοι από χώρες της ΕΕ κάτοικοι συνήθως ανήκουν στην ηλικιακή ομάδα άνω των 64 ετών. Υπολογίζεται ότι ανάμεσα στους προερχόμενους από χώρες της ΕΕ ξένους υπάρχει και ένα αρκετά υψηλό ποσοστό ατόμων που δεν καταγράφονται (δηλώνονται) παρ' ότι διαμένουν στην Ισπανία για μεγάλα χρονικά διαστήματα. Η παρουσία αυτών των ξένων έχει σοβαρές συνέπειες όπως διαχωρισμό των κατοίκων (ντόπιοι-εργαζόμενοι από τη μια και Ευρωπαίοι-κυρίως μη εργαζόμενοι από την άλλη), ύπαρξη περιοχών όπου η ομιλούμενη γλώσσα δεν είναι τα ισπανικά, αύξηση του κόστους ζωής και της αξίας της γης, καθιέρωση βορειοευρωπαϊκών πολιτισμικών στοιχείων (ωράρια, φαγητό, καταστήματα, κλπ.). Οι αντιδράσεις όμως από τον ημεδαπό πληθυσμό είναι ελάχιστες αφού η παρουσία των Ευρωπαίων αποτελεί την οικονομική μηχανή αυτών των περιοχών όπου έχει δημιουργηθεί μεγάλη ζήτηση εργαζομένων στους τομείς που σχετίζονται με τον τουρισμό, με θετικές επιπτώσεις και σε άλλους τομείς οικονομικής δραστηριότητας. Η οικονομική αυτή ευρωστία λειτουργεί σαν πόλος έλξης για τους Ισπανούς άλλων περιοχών αλλά πολύ περισσότερο έχει προκαλέσει την εισροή μεταναστών από άλλες χώρες, λατινοαμερικάνους, άραβες και ανατολικο-Ευρωπαίους που απασχολούνται στις χαμηλόμισθες θέσεις των ξενοδοχειακών επιχειρήσεων και του κατασκευαστικού τομέα αλλά και καλύπτουν τις θέσεις εργασίας που αφέθηκαν κενές στον αγροτικό τομέα (Pumares Fernandez, 2003:196-198).

Από αυτή την κατηγορία ξένων, οι περισσότεροι (21,1%) προέρχονται από το Μαρόκο, αλλά και από το Περού, τη Δομινικανή Δημοκρατία και τη Σενεγάλη.

Σύμφωνα με στοιχεία του 2001, άρχισαν να αυξάνονται και οι προερχόμενοι από άλλες χώρες, όπως Ισημερινός, Ρουμανία, Βουλγαρία, Κολομβία, Κούβα, Πακιστάν. Σε αντίθεση με την πρώτη κατηγορία ξένων κατοίκων από την Βόρεια Ευρώπη, σε αυτή την κατηγορία οι ξένοι ανήκουν στις εργασιακά δραστήριες ηλικίες με ελάχιστη παρουσία ηλικιωμένων ή παιδιών.

Στην Ελλάδα, οι περισσότεροι μετανάστες προέρχονται από γειτονικές χώρες. Η συντριπτική πλειοψηφία (57,5%) προέρχεται από την Αλβανία και ακολουθούν οι μετανάστες από Βουλγαρία (35.000) που όμως από το 2007 είναι πολίτες της ΕΕ, Γεωργία (23.000), Ρουμανία (22.000), Ρωσική Ομοσπονδία (17.000), Ουκρανία (14.000), Πακιστάν (11.000) κλπ. ενώ πολυπληθής είναι και η πληθυσμιακή ομάδα των Πολωνών που από το 2004 είναι επίσης πολίτες της ΕΕ (Τριανταφυλλίδου, 2005:16-17).

Σύμφωνα με τη Γενική Γραμματεία Απόδημου Ελληνισμού, στις αρχές του 2000 κατοικούσαν στην Ελλάδα 152.204 μετανάστες ελληνικής καταγωγής από τις πρώην Σοβιετικές δημοκρατίες (κυρίως από Γεωργία, Καζακστάν, Ρωσία, Αρμενία). Πέρα από τους μετανάστες από αναπτυσσόμενες χώρες, διαμένουν στην Ελλάδα και πολίτες αναπτυγμένων χωρών με πολυπληθέστερη ομάδα αυτή των προερχόμενων από τις ΗΠΑ (18.000), ενώ υπάρχουν και αρκετοί Βρετανοί (13.000) και Γερμανοί (12.000). Πιθανολογείται ότι κάποιοι από τους καταγεγραμμένους Αμερικανούς και Γερμανούς πολίτες είναι ελληνικής καταγωγής. Υπολογίζεται ότι περίπου 100.000 Αλβανοί ελληνικής καταγωγής έχουν πολιτογραφηθεί ως Έλληνες και έτσι δεν εμφανίζονται στα στοιχεία της απογραφής του 2001. Τέλος, υπάρχουν πολλοί μετανάστες από την Κύπρο (17.000) (Τριανταφυλλίδου, 2005:17-18).

Σύμφωνα με εκτιμήσεις, ο πραγματικός αριθμός των αλλοδαπών που κατοικούν στην Ελλάδα είναι υψηλότερος και ανέρχεται περίπου στο ένα

εκατομμύριο, αντιστοιχώντας στο 9% του συνολικού πληθυσμού και στο 12% της εργατικής δύναμης. Όπως προκύπτει, οι μετανάστες με νόμιμη άδεια διαμονής ανέρχονται σε περίπου 700.000, αριθμός αρκετά υψηλότερος από τον αριθμό των μεταναστών που εμφανίζεται στην απογραφή του 2001 (Baldwin-Edwards & Κυριάκου, 2004:11).

Οι περισσότεροι από τους μετανάστες δηλώνουν ότι ήρθαν στην Ελλάδα για λόγους εργασίας (54%) και ακολουθούν οι λόγοι οικογενειακής επανένωσης και η παλιννόστηση. Η πλειοψηφία των μεταναστών ανήκει στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό, δηλαδή στην ηλικιακή ομάδα των 15-64 ετών. Το 90% εργάζεται με σχέση εξαρτημένης εργασίας, κυρίως στις οικοδομές (25%), σε οικιακές εργασίες (20%), στον αγροτικό τομέα (17.5%) και σε τουριστικές και εμπορικές υπηρεσίες (15%) (Τριανταφυλλίδου, 2005:14-15).

Η πλειοψηφία αλλοδαπών από χώρες εκτός ΕΕ συγκεντρώνεται στα νησιά, στην περιοχή της πρωτεύουσας και στα βορειοδυτικά σύνορα της χώρας. Αντίθετα, στη βόρεια Ελλάδα παρατηρείται μικρή συγκέντρωση αλλοδαπών ακόμη και σε περιοχές όπου υπάρχουν πολλοί μετανάστες. Στη Θεσσαλονίκη το ποσοστό του αλλοδαπού πληθυσμού είναι μόλις 7% ενώ στον δήμο της Αθήνας 17%.

Στην Ισπανία, ο μεγαλύτερος όγκος μεταναστών συγκεντρώνεται στα μητροπολιτικά κέντρα της Μαδρίτης και της Βαρκελώνης. Εκεί βρίσκονται περισσότεροι από τους μισούς ασιάτες και λατινοαμερικάνους που ζουν στην Ισπανία. Οι αφρικανοί είναι περισσότερο διασκορπισμένοι, με το 39% να συναντάται στη Μαδρίτη και τη Βαρκελώνη ενώ μαζί με τις επαρχίες της Αλμερίας, της Γιρόνας και της Μούρθια αποτελούν ένα 60% (Pumares Fernandez, 2003:183-4).

Αναφορικά με το φύλο, έχει σημειωθεί αύξηση στον αριθμό των γυναικών. Στην Ελλάδα, αποτελούν το 45% του αλλοδαπού πληθυσμού. Υπάρχουν εθνικότητες

με έντονα χαρακτηριστικά φύλου, όπως οι γυναίκες από τις Φιλιππίνες, τη Σρι Λάνκα, την Αιθιοπία και τη Σομαλία, που εργάζονται ως οικιακές βοηθοί, ή οι άνδρες από χώρες της Βόρειας Αφρικής που εργάζονται στη γεωργία και στον τομέα των κατασκευών (Αμίτσης & Λαζαρίδη, 2001^a:30, Καβουνίδη, 2001:102). Σημαντικό είναι το πρόβλημα της παράνομης διακίνησης και σεξουαλικής εκμετάλλευσης γυναικών (trafficking) κυρίως από Ανατολικοευρωπαϊκές χώρες που ξεκινούν με την προοπτική να εργαστούν ως οικιακές βοηθοί, χορεύτριες, σερβιτόρες, κλπ. και καταλήγουν στη βιομηχανία του σεξ-για-άνδρες, μέσα από τα κυκλώματα ελλήνων και αλλοδαπών που δραστηριοποιούνται συχνά με την ανοχή ή και συνενοχή της αστυνομίας.

Στην Ισπανία, ενώ η παρουσία των ανδρών μεταναστών είναι αισθητή στο ισπανικό κοινωνικό τοπίο, οι γυναίκες μετανάστριες έμειναν για χρόνια «αόρατες» στα μάτια του λαού αλλά και πολλών κοινωνικών επιστημόνων –ανδρών- που ασχολήθηκαν με την μετανάστευση (Escrivá, 2000:199). Και στην Ισπανία, τα τελευταία χρόνια, το ποσοστό των γυναικών έχει αυξηθεί στο 45% των μεταναστών (Pumares Fernandez, 2003:180-181). Σε αυτή την αύξηση συνετέλεσε και η πολιτική της Ισπανίας από το 1993, που με το σύστημα των ποσοστώσεων, κυρίως όσον αφορά στις οικιακές υπηρεσίες, λειτούργησε ως ένα σύστημα συγκαλυμμένων νομιμοποιήσεων, δίνοντας έτσι λύση στη ζήτηση γυναικών για οικιακές εργασίες (Ribas- Mateos, 2000:174).

Και στις δύο χώρες, φαίνεται να υπάρχει διαφοροποίηση στους τομείς απασχόλησης ανάλογα με την εθνικότητα. Στην Ισπανία, οι ευρωπαίοι απασχολούνται στη βιομηχανία, οι αφρικανοί στις κατασκευές και στη γεωργία, ασιάτες και λατινοαμερικάνοι στις υπηρεσίες. Γενικά, στις εργασίες υψηλού επιπέδου απασχολούνται ευρωπαίοι και λατινοαμερικάνοι ενώ στις χαμηλού αφρικανοί και ασιάτες. Τα τελευταία 15 χρόνια σημειώθηκαν αλλαγές στον αγροτικό τομέα με

αποτέλεσμα σήμερα να εξαρτάται από τη δουλειά ξένων μεταναστών, κατά κύριο λόγο βορειοαφρικανών (Colectivo Ioé, 1995:193-194). Στην Ελλάδα, οι Βούλγαροι και οι Ινδοί απασχολούνται στη γεωργία, οι Πακιστανοί και Μπαγκλαντεσιανοί στη βιομηχανία ενώ οι Πολωνοί, Γεωργιανοί και λιγότερο οι Αλβανοί στις οικοδομικές εργασίες, όπου μέχρι το 2001 κυριαρχούσαν οι Αλβανοί (Baldwin-Edwards & Κυριάκου, 2004:17).

Η εργασία των περισσότερων μη Κοινοτικών αλλοδαπών έχει προσωρινό χαρακτήρα (Izquierdo Escribano, 2003:268). Όπως στην Ισπανία, έτσι και στην Ελλάδα, οι περισσότεροι μετανάστες απασχολούνται σε θέσεις εργασίας τις οποίες οι ντόπιοι δεν διεκδικούν γιατί πρόκειται για θέσεις χαμηλόμισθες και άνευ γοήτρου, κυρίως στον αγροτικό και τον οικοδομικό κλάδο (βλ. Ιωακείμογλου, 2001:89-90). Οι συνθήκες εργασίας τους χαρακτηρίζονται από αστάθεια, ανασφάλεια, περιθωριακότητα, και χαμηλό κοινωνικό στάτους (Ιωσηφίδης, 2001:239-242).

3.3. Η μεταναστευτική πολιτική της Ελλάδας και της Ισπανίας

Πριν από το 1989 απουσίαζε ουσιαστικά οποιαδήποτε πολιτική για τη μετανάστευση προς την Ελλάδα και ίσχυε μια πολιτική μη παρέμβασης από την πλευρά του κράτους. Οι όροι των συμβολαίων μεταξύ εργοδοτών και ξένων εργατών όπως και η «προσωρινή παραμονή» πολιτικών προσφύγων ρυθμιζόνταν από διεθνείς συνθήκες. Μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του '90 η ελληνική μεταναστευτική πολιτική αφορούσε θέματα της ελληνικής διασποράς και του απόδημου ελληνισμού καθώς και τη μετανάστευση εργατικού δυναμικού από την Ελλάδα και την επιστροφή του. Όσον αφορά την είσοδο ξένου εργατικού δυναμικού στην Ελλάδα επικρατούσε η λογική της προσωρινής παραμονής για την κάλυψη εποχικών οικονομικών αναγκών,

ενώ στο θέμα του ασύλου η Ελλάδα θεωρούνταν ενδιάμεσος σταθμός (Πετράκου, 2001:42).

Αντίστοιχα στην Ισπανία, τα πρώτα χρόνια της μετατροπής της από χώρα αποστολής μεταναστών σε χώρα υποδοχής, θεωρήθηκε ως πρώτη προτεραιότητα ο έλεγχος και η μείωση της εισροής μεταναστών, ιδίως από την Αφρική, τη Νότια Αμερική και την Ανατολική Ευρώπη. Με λίγα λόγια από τις χώρες του λιγότερο ανεπτυγμένου ή του αναπτυσσόμενου κόσμου, από όπου άλλωστε προέρχονται οι περισσότεροι οικονομικοί μετανάστες. Το αποτέλεσμα αυτής της περιοριστικής πολιτικής ήταν να βρεθούν πολλοί μετανάστες σε καθεστώς παρανομίας, αφού οι πραγματικές ανάγκες της αγοράς εργασίας ευνοούσαν, αν όχι απαιτούσαν, τη «χρήση» μεταναστών. Αυτή η κατάσταση, ώθησε με τη σειρά της τις επόμενες κυβερνήσεις στην υιοθέτηση μέτρων για τη μείωση του αριθμού των μεταναστών σε καθεστώς παρανομίας, με την νομιμοποίησή τους (Garcia España, 2001:35). Τα μέτρα αυτά δεν θεωρείται ότι έχουν επιτυχία γιατί συνεχώς καταφθάνουν καινούργιοι μετανάστες χωρίς έγγραφα.

Παρακάτω παρατίθενται οι σχετικές με τη μετανάστευση ρυθμίσεις σε κάθε μία χώρα και στη συνέχεια η πολιτική για το άσυλο και στις δύο.

3.3. i. Ρυθμίσεις στην Ελλάδα

N. 4310/1929

Αρχικά, η εσωτερική και η εξωτερική μετανάστευση ρυθμιζόνταν από τον παλιό νόμο του 1929 και η είσοδος και διαμονή των αλλοδαπών από διακρατικές συμφωνίες. Οι λίγοι μετανάστες που έρχονταν από χώρες της Αφρικής και της Ασίας αλλά και οι πρόσφυγες (κυρίως Κούρδοι) από την Τουρκία αντιμετωπίζονταν με συμπάθεια από την κοινή γνώμη και την πολιτεία (Κούρτοβικ, 2001:166-167). Αυτή η περίοδος ανοχής κράτησε μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 1980 οπότε και έγινε

αντιληπτό ότι ο νόμος του 1929 δεν ανταποκρινόταν πια στις ανάγκες που είχαν δημιουργήσει οι νέες συνθήκες. Το 1989, ενώ σημειώθηκε αυξητική τάση στην είσοδο μεταναστών, μειώθηκε ο αριθμός αδειών εργασίας (Πετράκου, 2001:43).

N. 1975/1991 περί Αλλοδαπών:

Στόχος του νόμου αυτού ήταν η αντιμετώπιση της παράνομης μετανάστευσης στο πλαίσιο της εναρμόνισης της εθνικής μεταναστευτικής πολιτικής με αυτήν της ΕΕ με σκοπό την υιοθέτηση και εφαρμογή κοινής πολιτικής στο χώρο Σένγκεν (Πετράκου, 2001:43). Έτσι, ο νόμος αυτός παρείχε αυξημένες αρμοδιότητες στο Υπουργείο Δημόσιας Τάξης, την αστυνομία και τον στρατό και προέβλεπε την άμεση απέλαση από τις μεθοριακές αρχές ή την αστυνομία, των μεταναστών που εισέρχονταν ή διέμεναν στη χώρα χωρίς τα απαραίτητα έγγραφα. Η παράνομη είσοδος τιμωρούνταν με φυλάκιση μέχρι πέντε χρόνια. Προβλέπονταν επίσης αυστηρότερες προϋποθέσεις για τη χορήγηση άδειας παραμονής και εργασίας.

Ο νόμος 1975/91 κατακρίθηκε έντονα ως «ελάχιστο συμβατός με το Σύνταγμα και τις διεθνείς συμβάσεις». Ποινικοποίησε τη μετανάστευση, εισήγαγε σειρά απαγορεύσεων, ενώ παράλληλα, αυξήθηκε ο αριθμός των απελάσεων, κυρίως Αλβανών μεταναστών (Θεοφιλόπουλος, 1999, σε Κούρτοβικ, 2001: 168).

1995: Πράσινη κάρτα

Τον Ιούνιο του 1995, ύστερα από πρόταση του Υπουργείου Εργασίας, τέθηκε για πρώτη φορά το θέμα της πράσινης κάρτας και συγκροτήθηκε ειδική επιτροπή, η οποία διερεύνησε τις προϋποθέσεις νομιμοποίησης των μεταναστών σε καθεστώς παρανομίας (Αμίτσης & Λαζαρίδη, 2001^α:41-2).

1998: πρώτο πρόγραμμα νομιμοποίησης (ΠΔ 358/97 και ΠΔ 359/97).

Με τα προεδρικά διατάγματα 358 και 359 ξεκίνησε το πρώτο πρόγραμμα νομιμοποίησης στην Ελλάδα που χωρίστηκε σε δύο στάδια και διήρκεσε πέντε μήνες (1/1/1998-31/5/1998): στο πρώτο στάδιο, γινόταν η αίτηση για την κάρτα προσωρινής διαμονής (λευκή κάρτα) και στο δεύτερο η αίτηση για την κάρτα διαμονής μικρής (1-3 έτη) ή μεγάλης (5 έτη) διάρκειας για όσους είχαν ήδη κάρτα προσωρινής διαμονής, οι οποίοι μπορούσαν να ζητήσουν και την επανασύνδεση της οικογένειάς τους. Όσοι δεν υπέβαλαν αίτηση απελάυνονταν σύμφωνα με τον Ν.1975/91. Με την εφαρμογή της διαδικασίας επιφορτίστηκε ο Οργανισμός Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού (ΟΑΕΔ) όπου μέχρι τη λήξη της προθεσμίας, στις 31 Μαΐου 1998, υπέβαλαν αίτηση νομιμοποίησης 371.523 μετανάστες. Παρ' όλο που ο αριθμός αυτός θεωρήθηκε εντυπωσιακός, σύμφωνα με στοιχεία των οργανώσεων μεταναστών ένας εξίσου σημαντικός αριθμός, τουλάχιστον 200.000 άτομα, δεν υπέβαλαν αίτηση είτε επειδή φοβήθηκαν ότι με την καταγραφή των στοιχείων τους θα βρίσκονταν υπό τον πλήρη έλεγχο των αρχών, κάτι που θα οδηγούσε πιθανόν στην απέλασή τους, είτε επειδή δεν είχαν τα απαραίτητα δικαιολογητικά, είτε λόγω έλλειψης ενημέρωσης (Πετράκου, 2001, σε Αμίτσης & Λαζαρίδη, 2001^α:44, Καβουνίδη, 2001:93-94).

Τα προεδρικά διατάγματα και οι συνθήκες εφαρμογής τους κατακρίθηκαν από ακαδημαϊκούς και εργατικά συνδικάτα γιατί απέτυχαν να συνδυάσουν τον έλεγχο με την ενσωμάτωση αλλά και επέτρεπαν την ανάπτυξη ανεπίσημης οικονομικής δραστηριότητας εις βάρος των μεταναστών (βλ. Psimmenos & Georgoulas 2001:61). Κατά τη διάρκεια του προγράμματος νομιμοποίησης αναπτύχθηκε ένας αριθμός μεσαζόντων οι οποίοι έναντι αμοιβής προσέφεραν βοήθεια στους μετανάστες που επιθυμούσαν να νομιμοποιηθούν. Παρά τα προβλήματα, με το πρόγραμμα

νομιμοποίησης του 1998 συγκεντρώθηκαν για πρώτη φορά δημογραφικά στοιχεία για τους μετανάστες που διέμεναν τότε στην Ελλάδα (Καβουνίδη, 2001:94).

N.2910/2001: Δεύτερο πρόγραμμα νομιμοποίησης

Ο νέος νόμος εισήγαγε μια σειρά καινοτομιών, σε σχέση με τους παλαιότερους, αντιμετωπίζοντας τη μετανάστευση με σύγχρονο τρόπο, ξεφεύγοντας από τη λογική της αστυνόμευσης. Ο συντονισμός της μεταναστευτικής πολιτικής ανατίθεται πλέον στο Υπουργείο Εσωτερικών, όπου δημιουργείται Διεύθυνση Αλλοδαπών και Μετανάστευσης ενώ προβλέπεται η σύσταση αντίστοιχων Διευθύνσεων ή Τμημάτων σε κάθε νομό. Επιπλέον ιδρύεται Κέντρο Μελέτης της Μετανάστευσης (Μπάγκαβος & Παπαδοπούλου, 2003:98)

Ο νόμος 2910/2001 ρύθμιζε τη χορήγηση της άδειας διαμονής με σκοπό την εργασία ή τις σπουδές, μέσα από μια περίπλοκη, δαπανηρή και χρονοβόρο διαδικασία, με βάση έναν ετήσιο προγραμματισμό από τον ΟΑΕΔ σύμφωνα με τις ανάγκες της χώρας σε εργατικό δυναμικό ανά περιοχή. Ο κάθε αλλοδαπός παραλάμβανε την άδεια εργασίας στη χώρα προέλευσής του, έπαιρνε θεώρηση εισόδου (visa) και με την άφιξή του στην Ελλάδα έπρεπε να υποβάλει νέα σειρά δικαιολογητικών για να του χορηγηθεί άδεια διαμονής (Τριανταφυλλίδου, 2005:23-24).

Το δεύτερο πρόγραμμα νομιμοποίησης, σε εφαρμογή του Ν. 2910, διήρκεσε μόλις δύο μήνες (Ιούνιος- Ιούλιος 2001) με παράταση ενός ακόμη μήνα. Έθετε ως προαπαιτούμενο την παράνομη διαμονή από 2/6/2000 ή την αγορά 250 ενσήμων κοινωνικής ασφάλισης. Υποβλήθηκαν περίπου 370.000 αιτήσεις.

Αξίζει να σημειωθεί ότι δόθηκε πολλή μεγαλύτερη δημοσιότητα και ενθάρρυνση για συμμετοχή στη διαδικασία της νομιμοποίησης, σε αντίθεση με το πρώτο πρόγραμμα του 1998. Παρ' όλα αυτά, και το δεύτερο πρόγραμμα νομιμοποίησης έπασχε από ανεπαρκή υποδομή και προετοιμασία, ενώ προβλήματα όπως ο περιορισμένος χρόνος για την υποβολή των αιτήσεων και οι ελλείψεις σε

προσωπικό στα γραφεία παραλαβής των αιτήσεων δημιούργησαν σύγχυση αλλά και εκμετάλλευση πολλών μεταναστών από μεσάζοντες. Ύστερα από παρεμβάσεις, μεταξύ άλλων και του Συνηγόρου του Πολίτη, ο νόμος αναθεωρήθηκε το 2002 και επιμηκύνθηκαν οι προθεσμίες υποβολής αιτήσεων (Τριανταφυλλίδου, 2005: 23).

**N. 3386/2005 «Είσοδος, διαμονή και κοινωνική ένταξη των υπηκόων τρίτων χωρών στην Ελληνική επικράτεια»
2005-2006 πρόγραμμα νομιμοποίησης Η Τρίτη Ευκαιρία**

Στις 23 Αυγούστου 2005 ψηφίστηκε νέος νόμος με τον οποίο ενσωματώθηκαν στην ελληνική έννομη τάξη οι Οδηγίες 2003/86/EK σχετικά με το δικαίωμα της οικογενειακής επανένωσης και 2003/109/EK σχετικά με το καθεστώς των επί μακρόν διαμενόντων. Σύμφωνα με τον νέο νόμο που ρυθμίζει θέματα εισόδου, διαμονής και κοινωνικής ένταξης υπηκόων τρίτων χωρών, η άδεια διαμονής και η άδεια εργασίας ενσωματώνονται σε ένα έγγραφο, την άδεια διαμονής για συγκεκριμένο λόγο (εξαρτημένη εργασία, ανεξάρτητη οικονομική δραστηριότητα, σπουδές, κλπ.). Για την άδεια παραμονής μονοετούς διάρκειας απαιτούνταν παράβολο 150 ευρώ ενώ για άδεια διάρκειας δύο ετών 300 ευρώ και τριών ετών 450 ευρώ.

Με βάση ετήσια έκθεση σχετικά με τις ανάγκες της εγχώριας αγοράς εργασίας σε συγκεκριμένους τομείς, καθορίζεται ο ανώτατος αριθμός αδειών διαμονής για εργασία που χορηγούνται σε αλλοδαπούς. Η διαδικασία πραγματοποιείται μέσω των προξενείων, όπως και με τον προηγούμενο νόμο. Ο νέος νόμος στοχεύοντας στην κοινωνική ένταξη των αλλοδαπών προέβλεπε επίσης πιστοποίηση γνώσης της ελληνικής γλώσσας, παρακολούθηση εισαγωγικών μαθημάτων ιστορίας, πολιτισμού και τρόπου ζωής στην ελληνική κοινωνία. Σημειώνεται ότι και με τον νόμο αυτό διατηρείται σε ισχύ η απαγόρευση παροχής υπηρεσιών από δημόσιους φορείς σε αλλοδαπούς που δεν μπορούν να αποδείξουν ότι έχουν εισέλθει και διαμένουν νόμιμα στη χώρα (Τριανταφυλλίδου, 2005:25-30).

Ο νόμος 3386 περιελάμβανε και ένα τρίτο πρόγραμμα νομιμοποίησης από 3 Οκτωβρίου έως 31 Δεκεμβρίου 2005. Λόγω της μικρής προσέλευσης, η προθεσμία παρατάθηκε διαδοχικά μέχρι 28/2, κατόπιν μέχρι 30/4 και τέλος μέχρι 2/5/2006 οπότε και τερματίστηκε το τελευταίο πρόγραμμα νομιμοποίησης. Παρά τη μεγάλη διάρκεια του προγράμματος, ο αριθμός των αδειών παραμονής που δόθηκαν κρίθηκε μικρός και το πρόγραμμα νομιμοποίησης θεωρήθηκε αρκετά αποτυχημένο.

Διμερείς συμφωνίες

Με σκοπό τη ρύθμιση της παράνομης μετανάστευσης και της εγχώριας αγοράς εργασίας, το ελληνικό κράτος προχώρησε στη σύναψη διμερών συμφωνιών για τη χορήγηση εποχικών αδειών εργασίας: στις αρχές της δεκαετίας του 1990 με την Αλβανία για τη χορήγηση 30.000 αδειών, το 1995 με τη Βουλγαρία και το 1996 πάλι με την Αλβανία (Αμίτσης & Λαζαρίδη, 2001^α:41).

Οι ρυθμίσεις για τους παλιννοστούντες ομογενείς

Ως χώρα αποστολής μεταναστών για πολλά χρόνια, η Ελλάδα περιέχει ειδικές ρυθμίσεις στην μεταναστευτική της πολιτική με στόχο την ενθάρρυνση της παλιννόστησης, αρχικά ατόμων της ελληνικής διασποράς που επιθυμούσαν να επιστρέψουν στην Ελλάδα ενώ τα τελευταία χρόνια, οι ρυθμίσεις αφορούν κυρίως ομογενείς από τις πρώην κομμουνιστικές χώρες. Οι παλιννοστούντες λαμβάνουν την ελληνική υπηκοότητα εφόσον είναι σε θέση να αποδείξουν την ελληνική καταγωγή τους (Αμίτσης & Λαζαρίδη, 2001^α:49-50). Επιπλέον, ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του 1970 υιοθετήθηκαν μέτρα όπως η παροχή οικονομικών κινήτρων για απόκτηση κατοικίας και δημιουργία συνεταιριστικής επιχείρησης, καθώς και διευκολύνσεις για την εισαγωγή κεφαλαίου, ατελώς μεταχειρισμένης οικοσκευής και αυτοκινήτου. Στο ίδιο πνεύμα, παρέχονται διάφορα επιδόματα, ασφαλιστική κάλυψη και διευκολύνσεις στην αναζήτηση εργασίας (Μουσούρου, 2003:192-197).

3.3.ii A. Ρυθμίσεις στην Ισπανία (εθνικό επίπεδο)

1985 Νόμος περί αλλοδαπής (Ley de Extranjeria, 7/85)

Εν όψει της εισόδου της Ισπανίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση (τότε: ΕΟΚ) το 1985, ψηφίστηκε ο «Οργανικός Νόμος περί των δικαιωμάτων και ελευθεριών των αλλοδαπών στην Ισπανία», προκειμένου να επιτευχθούν δύο κεντρικοί στόχοι: ο έλεγχος των συνόρων και η προστασία του Ισπανού εργαζόμενου στην αγορά εργασίας. Σε όλες τις μετέπειτα αναθεωρήσεις του νόμου αυτού, η προτεραιότητα και προτίμηση στον Ισπανό εργαζόμενο έναντι του αλλοδαπού αποτέλεσε την βασική αρχή (Alonso, 2003:227). Με τον νόμο αυτό, που αντιμετώπιζε την μετανάστευση σαν ζήτημα δημόσιας τάξης και ελέγχου, έγινε σαφής διάκριση ανάμεσα σε «νόμιμους» και «παράνομους» μετανάστες. Δεν υπήρχε πρόβλεψη για χορήγηση μόνιμων αδειών παραμονής ή για επανένωση οικογενειών, ενώ πολύ αυστηρά διοικητικά κριτήρια ρύθμιζαν τη χορήγηση βίζας, που υπαγόταν στην διακριτική ευχέρεια της Διοίκησης ακόμα και σε ομοειδείς περιπτώσεις. Όσοι δεν είχαν τα απαραίτητα αλλά και δύσκολα χορηγούμενα έγγραφα δεν είχαν δικαιώματα και μπορούσαν να απελαθούν αμέσως (Prieto Ramos, 2004:51-52).

1986 Πρώτο πρόγραμμα νομιμοποίησης (25-31 Μαρτίου)

Τον νόμο του 1985 ακολούθησε μια πρώτη προσπάθεια νομιμοποίησης, από τις 25 μέχρι τις 31 Μαρτίου 1986. Στο διάστημα αυτό έγιναν 43.815 αιτήσεις από τις οποίες εγκρίθηκαν 23.000 και μόνο 13.000 ανανεώθηκαν την επόμενη χρονιά. Αυτή η πρώτη απόπειρα νομιμοποίησης θεωρήθηκε μεγάλη αποτυχία, όχι μόνο λόγω της ελλιπούς δημοσιότητας και πληροφόρησης που δόθηκε, αλλά κυρίως λόγω της δυσκολίας να πληρωθούν οι προϋποθέσεις που έθετε (García España, 2001:38).

1991 Δεύτερο πρόγραμμα νομιμοποίησης (10 Ιουνίου- 10 Δεκεμβρίου)

Δεδομένης της αναποτελεσματικότητας και ανεπάρκειας του Νόμου 7/85, υιοθετήθηκαν νέα κριτήρια για τη νομιμοποίηση όσων μεταναστών ζούσαν ήδη στην Ισπανία. Η νέα διαδικασία νομιμοποίησης πραγματοποιήθηκε μεν βάσει του προηγούμενου νόμου 7/85, αλλά αποτέλεσε το πρώτο βήμα για την υιοθέτηση μιας πραγματικής μεταναστευτικής πολιτικής, που προέκυψε από την είσοδο της Ισπανίας στην ΕΕ το 1986 και στο πλαίσιο της εναρμόνισης των πολιτικών εισόδου και εγκατάστασης στην ΕΕ (García España, 2001:39-40). Σύμφωνα με τα νέα κριτήρια, όσοι παράνομα διαμένοντες αλλοδαποί είχαν εισέλθει πριν από τις 15 Μαΐου και είχαν προσύμφωνο-προσυμβόλαιο εργασίας ή είχαν εργαστεί εννέα μήνες μέσα στα δύο τελευταία χρόνια ή μπορούσαν να αποδείξουν συνεχή διαμονή στη χώρα από το 1985, είχαν δικαίωμα να κάνουν αίτηση νομιμοποίησης της παραμονής τους (García España, 2001:41). Έτσι, κάτω από ένα λιγότερο αυστηρό καθεστώς και με μια διαδικασία που διήρκεσε πολύ περισσότερο χρόνο από το προηγούμενο πρόγραμμα νομιμοποίησης, χορηγήθηκαν άδειες σε περίπου 110.000 μετανάστες από τους 132.934 που έκαναν αίτηση (Prieto Ramos, 2004:52).

Στα μέλη των οικογενειών όσων είχαν νομιμοποιηθεί δόθηκε η δυνατότητα να υποβάλουν αίτηση νομιμοποίησης μέχρι τις 10 Μαρτίου του 1992. Το πρόβλημα όμως ήταν ότι μέχρι εκείνη την ημερομηνία δεν είχαν δοθεί ακόμη απαντήσεις για όλες τις αιτήσεις νομιμοποίησης του 1991 (García España, 2001:43).

1993 Πολιτική των ποσοστώσεων

Για να αντιμετωπιστεί η μεταναστευτική πίεση και να περιοριστεί η είσοδος περισσότερων μεταναστών σε καθεστώς παρανομίας, εισήχθη, το 1993, η πολιτική των ποσοστώσεων, σύμφωνα με την οποία, νομιμοποιούνταν ένα συγκεκριμένο ποσοστό μεταναστών κάθε χρόνο, ανάλογα με τις ανάγκες της αγοράς εργασίας. Σε αυτό το πλαίσιο, καθορίστηκαν οι οικονομικές δραστηριότητες με τη μεγαλύτερη

έλλειψη σε εργατικό δυναμικό, που δεν καλύπτονταν από Ισπανούς εργαζόμενους καθώς και οι τομείς απασχόλησης με τον μεγαλύτερο αριθμό μεταναστών, συνήθως σε καθεστώς παρανομίας (García España, 2001:47). Ο αριθμός των θέσεων εργασίας που μπορούσαν να καλυφθούν στο πλαίσιο αυτής της πολιτικής ξεκινώντας από 20.600 το 1993 (25,2%), αυξήθηκε σταδιακά φτάνοντας το 2002 το όριο των 30.079 (10.884 εργαζόμενοι σε σταθερές θέσεις εργασίας και 21.195 σε προσωρινές) (Roca Parés, 2003:243). Στην πλειοψηφία τους, οι θέσεις αυτές απευθύνονταν σε γυναίκες μετανάστριες και είχαν στόχο να καλυφθεί η έλλειψη εργαζόμενων σε οικιακές εργασίες (το 72% των θέσεων του 1993 ανήκε στις οικιακές υπηρεσίες ενώ μόλις το 2% στη γεωργία, το 20% σε άλλες υπηρεσίες και 0% στον κατασκευαστικό τομέα (Izquierdo Escribano, 1996:123).

Με την υιοθέτηση της πολιτικής των ποσοτώσεων η Ισπανία έγινε η πρώτη χώρα της ΕΕ που απομακρύνθηκε από την πολιτική της μηδενικής αποδοχής μεταναστών στη δεκαετία του '90, αν και, στην πράξη, με την πολιτική αυτή χορηγήθηκαν περισσότερες άδειες σε μετανάστες που βρίσκονταν ήδη στην Ισπανία, αντί να επιτραπεί η είσοδος σε καινούργιους (Prieto Ramos, 2004:52).

1996 Κανονισμός Αλλοδαπής (Reglamento de Extranjeria)

Ο Κανονισμός του 1996 συνοδεύτηκε από ένα νέο πρόγραμμα που νομιμοποίησε 31.000 μετανάστες. Ο νέος νόμος, με τον οποίο εισήχθησαν λιγότερο αυστηρές διοικητικές προϋποθέσεις, έδωσε το πράσινο φως για την χορήγηση αδειών μόνιμης παραμονής (μετά από νόμιμη διαμονή περισσότερων από έξι ετών) και εργασίας, καθιέρωσε και νομικά την πολιτική των ποσοτώσεων και συμπεριέλαβε ρυθμίσεις για την επανένωση οικογενειών και τους ασυνόδευτους ανήλικους. Αξίζει να σημειωθεί ότι ήταν το πρώτο νομοθετικό κείμενο στο οποίο η Ισπανία αναφερόταν ως χώρα υποδοχής μεταναστών (Prieto Ramos, 2004:52).

1998 Επιτροπές Ad Hoc

Άλλη μια προσπάθεια μείωσης του αριθμού των μεταναστών σε καθεστώς παρανομίας ήταν η ίδρυση επιτροπών που έκριναν ad hoc αιτήσεις νομιμοποίησης όσων μεταναστών ήταν εγκατεστημένοι μη νόμιμα στην Ισπανία αλλά δεν υπάγονταν σε καμία κατηγορία που θα τους επέτρεπε τη νομιμοποίηση μέσω των υπάρχοντων μηχανισμών. Οι επιτροπές αποτελούνταν από αντιπροσώπους της Διοίκησης, Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων και Οργανώσεων Μεταναστών. Η Επιτροπές αυτές συχνά μεροληπούσαν και, καθώς είχαν συσταθεί ανεπίσημα και χωρίς δημοσιότητα, μπορούσαν να προσφύγουν σε αυτές λίγοι προνομιούχοι, με προτεραιότητα σε όσους είχαν σχέσεις με ΜΚΟ ή με Οργανώσεις Μεταναστών (García España, 2001:53).

2000 Τρίτο πρόγραμμα νομιμοποίησης

Με τον Οργανικό Νόμο 4/2000, που αντικατέστησε τον νόμο του 1985 «σχετικά με τα δικαιώματα και τις ελευθερίες των αλλοδαπών στην Ισπανία», επεκτάθηκαν τα δικαιώματα και των νόμιμων αλλά και των παράνομων μεταναστών και καθιερώθηκε μια διαδικασία νομιμοποίησης των τελευταίων, εφόσον είχαν συνεχή διαμονή για δύο χρόνια, ήταν καταγεγραμμένοι στον Δήμο όπου διέμεναν και διέθεταν τα οικονομικά μέσα για τη διαβίωσή τους (Prieto Ramos, 2004:53). Επίσης, καθιερωνόταν από την Κυβέρνηση, με Βασιλικό Διάταγμα, μία μέθοδος νομιμοποίησης για όσους βρίσκονταν στο Ισπανικό έδαφος πριν από την 1/6/1999 και αποδείκνυαν ότι είχαν κάνει αίτηση για άδεια διαμονής ή εργασίας ή ότι τους είχε χορηγηθεί τέτοια άδεια τα τελευταία τρία χρόνια.

Ο νόμος 4/2000 αν και έγινε αποδεκτός από ΜΚΟ και Οργανώσεις Μεταναστών, αναθεωρήθηκε από την επόμενη κυβέρνηση έναν χρόνο μετά, με τον Οργανικό Νόμο 8/2001, που έκανε σαφή διάκριση ανάμεσα σε «νόμιμους» και «παράνομους» μετανάστες και διεύρυνε τις δυνατότητες απέλασης. Η αναθεώρηση έγινε ενώ βρισκόταν σε εξέλιξη το τρίτο πρόγραμμα νομιμοποίησης, σύμφωνα με τον

Νόμο 4/2000, με τον μεγαλύτερο, μέχρι τότε, αριθμό αιτήσεων και πυροδότησε διαμαρτυρίες, πορείες, και απεργίες πείνας σε όλη τη χώρα. Η κατάσταση αυτή μαζί με ένα ατύχημα, τον Ιανουάριο του 2001, με θύματα πολλούς λαθρομετανάστες από τον Ισημερινό, οδήγησε την κυβέρνηση στο να επιτρέψει νομιμοποιήσεις για ανθρωπιστικούς λόγους. Με αυτή τη διαδικασία νομιμοποίησης, εμφανίστηκαν άλλοι 332.761 μετανάστες χωρίς έγγραφα (Prieto Ramos, 2004:53-54).

2004 Κανονισμός Αλλοδαπής και Πρόγραμμα Νομιμοποίησης 2005

Με βάση τον νόμο του 2004 πραγματοποιήθηκε ένα ακόμη πρόγραμμα νομιμοποίησης από 7 Φεβρουαρίου έως 7 Μαΐου 2005. Το πρόγραμμα κατακρίθηκε γιατί έθετε αυστηρές προϋποθέσεις: απόδειξη συνεχούς διαμονής 2 ετών και εργασία τουλάχιστον ενός έτους ή 3 χρόνια διαμονής και συμβόλαιο εργασίας καθώς και συγγένεια με άλλο αλλοδαπό διαμένοντα στην Ισπανία. Παρ' όλα αυτά, έγιναν 700.000 αιτήσεις από τις οποίες απορρίφθηκαν μόνον 21.000. Λαμβάνοντας υπόψη ότι οι παράνομα διαμένοντες μετανάστες ανέρχονταν σε 1.355.000, το πρόγραμμα κρίθηκε ιδιαίτερα επιτυχές.

3.3.ii Β. Ρυθμίσεις στην Ισπανία (τοπικό επίπεδο)

Οι αυτόνομες κυβερνήσεις των διαφόρων επαρχιών της Ισπανίας έχουν δικαιοδοσία για την διαμόρφωση της δικής τους πολιτικής μόνο στον τομέα της κοινωνικής ενσωμάτωσης των μεταναστών και όχι σε θέματα ελέγχου εισόδων, νομιμοποιήσεων κλπ. που υπάγονται στην αποκλειστική δικαιοδοσία του Κράτους (Alonso, 2003:49-53). Το αποτέλεσμα είναι η ύπαρξη πολλών διαφορετικών πολιτικών, από την ανεπτυγμένη οικονομικά και πρωτοπόρο σε θέματα κοινωνικής ενσωμάτωσης Καταλονία με το υψηλότερο ποσοστό αλλοδαπού πληθυσμού, μέχρι τις οικονομικά ασθενέστερες νότιες επαρχίες όπου οι «παράνομοι» μετανάστες απασχολούνται ευκαιριακά σε αγροτικές εργασίες.

3.3. iii. Πολιτική Ασύλου στην Ελλάδα και την Ισπανία

Η ελληνική πολιτική για το άσυλο ορίζεται από τη Σύμβαση του ΟΗΕ για το καθεστώς των Προσφύγων (Γενεύη 1951) και το Συμπληρωματικό Πρωτόκολλο (Νέα Υόρκη 1967) που εξασφαλίζουν την παραμονή στην Ελλάδα κατά τη διάρκεια εξέτασης του αιτήματος για χορήγηση ασύλου. Με τον Ν.1975/91 τυποποιήθηκαν οι σχετικές νομοθετικές ρυθμίσεις και εξειδικεύτηκαν οι προϋποθέσεις για την αναγνώριση της προσφυγικής ιδιότητας. Επετράπη η παραμονή στη χώρα για ανθρωπιστικούς λόγους σε άτομα που δεν συγκεντρώνουν τις απαραίτητες προϋποθέσεις ώστε να κατοχυρώνουν την ιδιότητα του πρόσφυγα και συνεπώς, δεν δικαιούνται κοινωνικών παροχών (Αμίτσης & Λαζαρίδη, 2001^α:47). Η εφαρμογή των ρυθμίσεων για τους πρόσφυγες συναντά αρκετά προβλήματα ενώ η δημόσια διοίκηση εμφανίζεται απρόθυμη να εφαρμόσει στην πράξη την αρχή της ίσης μεταχείρισης μεταξύ ημεδαπών και αναγνωρισμένων προσφύγων (Αμίτσης, 2001:412). Ίσως γι' αυτό το λόγο, η Ελλάδα δεν είναι χώρα μόνιμης εγκατάστασης προσφύγων αλλά ενδιάμεσος σταθμός (Μουσούρου, 2003:170).

Στην Ισπανία, η σχετική με την πολιτική ασύλου νομοθεσία, έγινε αυστηρότερη μετά το 1993, οπότε είχε σημειωθεί ρεκόρ στον αριθμό των αιτήσεων. Το 1994, με τον νόμο 9/1994 περί Ασύλου και Προσφύγων, καθιερώθηκε ένα ταχύτατο σύστημα απόρριψης ελλιπών αιτήσεων και δεν επιτρεπόταν στους απορριφθέντες η παραμονή τους στη χώρα εκτός αν είχαν τις προϋποθέσεις για χορήγηση άδειας εργασίας. Επιπλέον, μειώθηκε η οικονομική βοήθεια στους αιτούντες άσυλο και θεσπίστηκαν πιο αυστηρά κριτήρια υπαγωγής στο καθεστώς του ασύλου. Οι περισσότεροι πρόσφυγες, αποθαρρυνόμενοι από την πολύπλοκη διαδικασία και τις μικρές πιθανότητες αποδοχής του αιτήματός τους, προτιμούν να ζητήσουν τη νομιμοποίησή τους ως οικονομικοί μετανάστες (Prieto Ramos, 2004:54).

3.4. Ιστορικό και πολιτισμικό υπόβαθρο της Ελλάδας και της Ισπανίας

Ιστορία

Σημαντικότατο κεφάλαιο στην ιστορία της Ισπανίας και της Ελλάδας αποτελεί η μουσουλμανική κυριαρχία. Στην Ελλάδα, η κυριαρχία των Οθωμανών, γνωστή ως περίοδος της Τουρκοκρατίας, που διήρκεσε περίπου 4 αιώνες και στην Ισπανία η κυριαρχία των Αράβων ή Μόρων που κράτησε περίπου 8 αιώνες.

Η περίοδος της Τουρκοκρατίας έμεινε στην Ελληνική ιστορία και στη συνείδηση των Ελλήνων ως μια σκοτεινή περίοδος όπου οι Έλληνες υπέφεραν σκλαβωμένοι, η ελληνική γλώσσα δεν ομιλούνταν ελεύθερα, και η πρακτική του αναγκαστικού εξισλαμισμού ήταν συνηθισμένη. Οι θρύλοι, οι ιστορίες και οι πράξεις ηρωισμού με στόχο την απελευθέρωση έχουν ριζωθεί στις συνειδήσεις των ελλήνων μέσα από τα δημοτικά τραγούδια, τις προφορικές αφηγήσεις, τα σχολικά εγχειρίδια και άλλες κρατικές πρακτικές διατήρησης της σχετικής μυθολογίας (π.χ. εθνική επέτειος, γιορτές στα σχολεία, παρελάσεις). Το νέο ελληνικό κράτος, που ιδρύθηκε με τη βοήθεια και ενθάρρυνση των μεγάλων Ευρωπαϊκών δυνάμεων ως προτεκτοράτο, ήταν εδαφικά περιορισμένο και δεν περιελάμβανε τα περισσότερα από τα εδάφη όπου είχε ανθίσει ο αρχαίος ελληνικός πολιτισμός και όπου κατοικούσαν ελληνικοί πληθυσμοί. Η προσπάθεια επανακατάκτησης του ελληνικού γεωγραφικού κόσμου κράτησε μέχρι την αποτυχία της Μικρασιατικής Εκστρατείας, το 1922 (βλ. παρακάτω, σελ. 70).

Στην Ισπανία, η αραβική εισβολή και ο εξισλαμισμός των χριστιανών της Ιβηρικής ολοκληρώθηκε τον 8^ο αιώνα, όταν οι Άραβες είχαν πια κατακτήσει όλη τη σημερινή Ισπανία εκτός από την ορεινή βόρεια χώρα. Στη διάρκεια της αραβικής κυριαρχίας, η επαρχία της Ανδαλουσίας (γνωστή ως *Al-Andalus*) στη νότια Ισπανία εξελίχθηκε σε σημαντικό πολιτισμικό και οικονομικό κέντρο του Αραβικού κόσμου. Η αραβική κυριαρχία στη νότια Ισπανία κράτησε 8 αιώνες. Κάποια από τα

σημαντικότερα μνημεία και αξιοθέατα της σημερινής Ισπανίας είναι δημιουργήματα του αραβικού πολιτισμού που άνθισε στην Ανδαλουσία (η Αλάμπρα στη Γρανάδα, το μουσουλμανικό τέμενος της Κόρδοβα, το κάστρο Αλκαζάρ της Σεβίλλης, είναι μερικά από αυτά). Η προσπάθεια των χριστιανών για επανακατάκτηση της Ιβηρικής χερσονήσου (*Reconquista*) διήρκεσε έξι αιώνες και τερματίστηκε το 1492, με την πτώση του χαλιφάτου της Γρανάδας στους χριστιανούς βασιλείς Φερνάντο και Ιζαμπέλλα.

Η χρονιά αυτή αποτέλεσε σταθμό στην ιστορία της Ισπανίας. Από τη μια, η νίκη επί των μουσουλμάνων σηματοδότησε την έναρξη μιας νέας εποχής στην ιβηρική χερσόνησο. Σε μια προσπάθεια ολοκληρωτικής επικράτησης του χριστιανισμού εκδιώχθηκε εκτός από τον μουσουλμανικό και ο εβραϊκός πληθυσμός της χώρας ενώ πολλοί από τους εναπομείναντες μουσουλμάνους εκχριστιανίστηκαν. Από την άλλη, η ανακάλυψη της αμερικανικής ηπείρου από τον Χριστόφορο Κολόμβο για λογαριασμό του Ισπανικού Στέμματος έδωσε στη χώρα την αίγλη αλλά και την οικονομική ισχύ μιας αποικιακής δύναμης. Η Ισπανία έγινε υπολογίσιμη δύναμη ισάξια των υπόλοιπων Ευρωπαϊκών αποικιοκρατικών δυνάμεων. Στους αιώνες που ακολούθησαν έπαιξε σημαντικό ρόλο στα πολιτισμικά και πολιτικά-στρατιωτικά δρώμενα της Ευρώπης.

20^{ος} αιώνας

Το πρώτο μισό του 20^{ου} αιώνα και ιδιαίτερα οι πρώτες δεκαετίες, ήταν για την Ελλάδα μια περίοδος εμπόλεμων συρράξεων, εδαφικών ανακατατάξεων και πολιτικής αστάθειας. Με τους Βαλκανικούς πολέμους του 1911 και 1912, το νεοσυσταθέν ελληνικό κράτος επέκτεινε τα σύνορά του προς τα βόρεια συμπεριλαμβάνοντας στην επικράτειά του το μεγαλύτερο μέρος της αρχαίας Μακεδονίας και της Θράκης. Μετά τον πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, στο πνεύμα της επανάκτησης εδαφών του αρχαίου

κόσμου και της δημιουργίας ενός ενιαίου και εθνικά ομοιόμορφου ελληνικού κράτους-κληρονόμου του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού, πραγματοποιήθηκε η Μικρασιατική Εκστρατεία, με την ενθάρρυνση των μεγάλων δυνάμεων, ως ανταμοιβή της Ελλάδας για τη νικηφόρα συμμετοχή της στο πλευρό τους. Η αποτυχία της εκστρατείας οδήγησε στον ξεριζωμό του ελληνικού στοιχείου από το νεοσυσταθέν τουρκικό κράτος και κυρίως από τα παράλια της Μικράς Ασίας. Οι περίπου ένα εκατομμύριο πρόσφυγες που κατέφθασαν στην Ελλάδα αντιμετώπισαν αρνητική υποδοχή από τον γηγενή πληθυσμό, παρόλο που ήταν και οι ίδιοι Έλληνες.

Η μακρά περίοδος της τουρκοκρατίας, η μικρασιατική καταστροφή του 1922, οι διωγμοί κατά του ελληνικού στοιχείου στον Πόντο και των ελλήνων της Κωνσταντινούπολης καθώς και οι τεταμένες σχέσεις Ελλάδας-Τουρκίας για θέματα κυριαρχίας στο Αιγαίο αλλά και λόγω της Κύπρου, συνετέλεσαν στη δαιμονοποίηση της Τουρκίας στο μυαλό του μέσου Έλληνα, τη θυματοποίηση της Ελλάδας, την καλλιέργεια μιας αίσθησης απειλής («εξ' ανατολών κίνδυνος») και την ευαισθητοποίηση αμυντικών αντανakλαστικών. Τα τελευταία χρόνια, οι προσπάθειες δημιουργίας κλίματος συναίνεσης και συνεργασίας ανάμεσα στις δύο χώρες, φαίνεται να έχουν αποδώσει και η κατάσταση, παρά τα προβλήματα που εξακολουθούν να υπάρχουν, είναι σίγουρα βελτιωμένη σε σχέση με παλαιότερα.

Με το τέλος του Β' Παγκοσμίου πολέμου ξέσπασε στην Ελλάδα ο Εμφύλιος Πόλεμος που διήρκεσε περίπου 3,5 χρόνια, σε μεγάλο βαθμό εξακολουθεί να αποτελεί ταμπού και δεν έχει ξεπεραστεί εντελώς, όπως άλλωστε και η τελευταία δικτατορία που έληξε εδώ και περισσότερο από 30 χρόνια αλλά εξακολουθεί να καθορίζει σε μεγάλο βαθμό τον πολιτικό λόγο και τις πολιτικές επιλογές ψηφοφόρων και πολιτικών. Η ανάμειξη των ξένων δυνάμεων τόσο στον Εμφύλιο όσο και στη δικτατορία, όπως άλλωστε είχε συμβεί και στην Μικρασιατική Εκστρατεία αλλά και στη δημιουργία του νέου ελληνικού κράτους, έχουν δημιουργήσει μια παράδοση

ρητορικής περί διεθνούς συννομωσίας εναντίον της Ελλάδας (βλ. και Πετράκου, 2001:37).

Με το τέλος της επταετούς δικτατορίας το 1974 και την είσοδο της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση (τότε ΕΟΚ) το 1981, η Ελλάδα εισήλθε σε μια μακρά περίοδο ειρήνης και πολιτικής σταθερότητας. Με την κατάρρευση όμως των κομμουνιστικών καθεστώτων και την εθνικιστική αφύπνιση στις γειτονικές χώρες, προστέθηκε άλλη μια «απειλή», τόσο στην εδαφική ακεραιότητα, με την δημοσίευση χαρτών της γειτονικής Πρώην Γιουγκοσλαβικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας που περιελάμβαναν και ελληνικά εδάφη, όσο και στην εθνική ταυτότητα και κληρονομιά, με την εμμονή στη μονοπώληση του ονόματος «Μακεδονία» από έναν Σλαβικό λαό. Παράλληλα, η ενδυνάμωση του αλβανικού εθνικισμού και η υποστήριξή του από τις Η.Π.Α. ξύπνησαν και τα ελληνικά εθνικιστικά αντανάκλαστικά και την αναβίωση του φόβου για τη δημιουργία μιας Μεγάλης Αλβανίας που θα περιλαμβάνει και εδάφη της ελληνικής Ηπείρου. Άλλωστε, η πολυετής καταπίεση του ελληνικού στοιχείου στα νότια της Αλβανίας από το καθεστώς του Χότζα, και η υποβόσκουσα αμφισβήτηση από την Αλβανία της εθνικής κυριαρχίας της Ελλάδας στην Ήπειρο (νότια Αλβανία για τους Αλβανούς) και από την Ελλάδα της εθνικής κυριαρχίας της Αλβανίας στο νότιο τμήμα της (βόρεια Ήπειρος για τους Έλληνες) έχουν δημιουργήσει κλίμα καχυποψίας. Το αυξανόμενο αίσθημα ανασφάλειας καλλιεργήθηκε έντεχνα από τα ΜΜΕ και αποτυπώθηκε με τη μετατροπή του ελληνικού ακροδεξιού κόμματος ΛΑΟΣ σε υπολογίσιμη πολιτική δύναμη.

Στην Ισπανία, τη δεκαετία του 1920 ξεκίνησε η κρίση στο πολιτικό σύστημα που οδήγησε στον Ισπανικό Εμφύλιο πόλεμο (1936-1939) ανάμεσα στις δυνάμεις του μετέπειτα δικτάτορα Φράνκο και σε δυνάμεις φιλομοναρχικών, ρεπουμπλικάνων, αριστερών και αναρχικών. Στον πόλεμο συμμετείχαν πολλοί αλλοδαποί από διάφορες

χώρες στο πλευρό των αντιπάλων του Φράνκο, καθώς επίσης και Μαροκινοί, υποστηρίζοντας εθελοντικά τον Φράνκο. Σύμφωνα με διάφορους συγγραφείς, ο αριθμός των Μαροκινών εθελοντών κυμαίνεται από 50.000 έως και 87.000. Όποιος και να ήταν ο πραγματικός αριθμός, ο στρατός αυτός έπαιξε σημαντικό ρόλο στον Εμφύλιο πόλεμο, ιδιαίτερα στις πρώτες εβδομάδες του. Η συμμετοχή των Μαροκινών στρατιωτών υπήρξε καθοριστική σε σημαντικές μάχες που οδήγησαν στην νίκη και επικράτηση του Φράνκο. Ο εμφύλιος κόστισε στην Ισπανία ένα εκατομμύριο νεκρούς, ενώ μισό εκατομμύριο Ισπανοί πέρασαν ως πρόσφυγες από τα Πυρηναία στη Γαλλία (Téllez, 2001:59-60).

Με την εγκαθίδρυση της δικτατορίας του Φράνκο η διανομή της Ισπανίας εγκατέλειψε τη χώρα. Πολλά λαμπρά μυαλά από τον χώρο της τέχνης, της φιλοσοφίας, της λογοτεχνίας και τον ακαδημαϊκό χώρο βρέθηκαν στην εξορία, κυρίως στο Μεξικό, αλλά και σε άλλες χώρες. Η φυγή αυτή συνεχίστηκε και τις επόμενες δεκαετίες τόσο προς την Ευρώπη όσο και προς την Αμερική, ακολουθούμενη από μια οικονομική εξορία (οικονομική μετανάστευση), που δεν σταμάτησε ούτε με την επάνοδο της δημοκρατίας (Téllez, 2001:62). Στα χρόνια αυτά, έγινε προσπάθεια ομογενοποίησης της χώρας και προώθησης της «ισπανικότητας» με κυρίαρχη την καστιλλιάνικη γλώσσα και περιορισμό της χρήσης των άλλων γλωσσών που ομιλούνταν σε άλλες περιοχές της χώρας (Καταλονία, Χώρα των Βάσκων, Γαλικία, κλπ.).

Με το θάνατο του Φράνκο το 1975 και την πτώση της 40χρονης δικτατορίας ξεκίνησε ο εκδημοκρατισμός της χώρας. Επανήλθε η μοναρχία κατά το δημοκρατικό πρότυπο άλλων Ευρωπαϊκών χωρών. Οι διάφορες διοικητικές περιφέρειες της Ισπανίας αναγνωρίστηκαν ως Αυτόνομες Κοινότητες με δική τους τοπική κυβέρνηση με ευρείες αρμοδιότητες και δική τους επίσημη γλώσσα (όπου υπήρχε) μαζί με την Καστιλλιάνικη.

Οικονομία

Με την είσοδό τους στην ΕΕ (τότε ΕΟΚ), η Ελλάδα και η Ισπανία γνώρισαν μια περίοδο οικονομικής ευρωστίας που οφειλόταν κυρίως στην οικονομική ενίσχυση από την ΕΕ. Παρ' όλα αυτά, οι δυο χώρες έμειναν πάντα στην ομάδα των λιγότερο ανεπτυγμένων και των φτωχότερων χωρών της ΕΕ. Βασικό χαρακτηριστικό των οικονομικών σχέσεων στην Ελλάδα είναι η ανάπτυξη της παραοικονομίας, που υπολογίζεται περίπου στο 30%-40% του ΑΕΠ και η ύπαρξη άτυπων σχέσεων με χρήση προσωπικών δικτύων και γνωριμιών, μέσω των οποίων επιτυγχάνεται συμμετοχή στην παράλληλη αγορά εργασίας και κατοχή πολλαπλών θέσεων και συμφερόντων με σκοπό την αύξηση του εισοδήματος. Παράλληλα, η ύπαρξη πολλών μικρών οικογενειακών επιχειρήσεων, η ανάπτυξη του τομέα υπηρεσιών και η ύπαρξη του αγροτικού τομέα ευνοούν την προσωρινή απασχόληση φθηνού εργατικού δυναμικού (Πετράκου, 2001:37). Παρόμοια είναι και η οικονομική κατάσταση στην Ισπανία.

Η Ελλάδα και η Ισπανία κατέχουν από τα υψηλότερα ποσοστά ανεργίας στην Ε.Ε. καθώς και τα πρωτεία στη μακροχρόνια ανεργία. Η ανεργία πλήττει κυρίως του νέους και τις γυναίκες. Η Ελλάδα και η Ισπανία προσφέρουν από τους χαμηλότερους μισθούς μεταξύ των χωρών της Ευρωζώνης. Παρ' όλα αυτά, οι αμοιβές είναι 3-6 φορές υψηλότερες από ότι στις χώρες προέλευσης των περισσότερων μεταναστών (Fakiolas & King, 1996:176).

Κοινωνία

Μέχρι τα μέσα του 20^{ου} αιώνα η ελληνική και η ισπανική κοινωνία ήταν κυρίως αγροτικές. Μεγάλο μέρος του πληθυσμού κατοικούσε σε αγροτικές περιοχές με παραδοσιακό τρόπο ζωής και προσήλωση στη θρησκεία, την πατριαρχία και την παράδοση. Η περίοδος 1960-75 χαρακτηρίστηκε από μεγάλες αλλαγές:

βιομηχανοποίηση, εκσυγχρονισμό του αγροτικού τομέα, μαζικές μεταναστεύσεις στο εξωτερικό και εσωτερική μετανάστευση από τα χωριά προς τα αστικά κέντρα.

Παρά την αλλαγή στον τρόπο ζωής και την άνοδο του βιοτικού επιπέδου οι δύο κοινωνίες δεν έπαψαν να είναι βασισμένες στις παραδοσιακές αρχές της πατρίδας, της θρησκείας και της οικογένειας. Στην Ελλάδα, η εθνική ταυτότητα ορίζεται από στοιχεία όπως η ορθοδοξία, η γλώσσα και το ένδοξο παρελθόν της Αρχαίας Ελλάδας. Η προσκόλληση στην ορθοδοξία έπαιξε σημαντικό ρόλο στο πλαίσιο της προσπάθειας αποτίναξης του οθωμανικού παρελθόντος και διαμόρφωσης της ταυτότητας του νέου ελληνικού έθνους. Η γλώσσα και η θρησκεία έγιναν μέσα επιβεβαίωσης της συνέχειας της ελληνικότητας και του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού καθώς και της αντίληψη ότι η ελληνικότητα κληρονομείται, δεν αποκτάται (Πετράκου, 2001:37). Στην Ισπανία, η χριστιανική θρησκεία (καθολικισμός) επιβεβαιώνει την ισπανικότητα, την ευρωπαϊκή ταυτότητα και την διαφοροποίηση από τον μουσουλμανικό κόσμο που βρίσκεται τόσο κοντά. Άλλωστε, το σημαντικότερο κεφάλαιο στην ισπανική ιστορία της επανακατάκτησης της ιβηρικής χερσονήσου και της έναρξης μιας δυναμικής περιόδου ισπανικής κυριαρχίας, έχει τη σφραγίδα των «χριστιανών βασιλέων» που εξεδίωξαν του μουσουλμάνους της Αφρικής και πέτυχαν την ισπανοποίηση της ιβηρικής.

Ο θεσμός της οικογένειας παραμένει ισχυρός και συχνά αντικαθιστά το ελλιπές κοινωνικό κράτος σε θέματα εκπαίδευσης, στέγασης και περίθαλψης (Πετράκου, 2001:39). Σαν αποτέλεσμα, οι νέοι, που σε μεγάλο ποσοστό έχουν πανεπιστημιακή μόρφωση συνήθως αρκετών ετών, αργούν να εισέλθουν στην αγορά εργασίας και είναι επιλεκτικοί. Έτσι, οι χαμηλόμισθες θέσεις εργασίας και κυρίως όσες δεν προσφέρουν κοινωνικό κύρος, μένουν κενές και καλύπτονται κυρίως από μετανάστες οι οποίοι δεν έχουν υψηλές απαιτήσεις και είναι πρόθυμοι να δεχτούν τις χαμηλές αμοιβές που προσφέρονται από τους εργοδότες.

Τα τελευταία χρόνια φαίνεται να γίνεται μετάβαση από την κοινωνία της «μεσαιάς τάξης» σε ολοένα αυξανόμενο χάσμα ανάμεσα στα επίπεδα των μισθών, στις συνθήκες εργασίας και στην κοινωνική πρόνοια. Η οικονομική κρίση και η αβεβαιότητα στην αγορά εργασίας δημιουργούν κοινωνική πόλωση και κοινωνική διάσπαση (βλ. Colectivo Ioé, 1995:20).

Δημογραφικά στοιχεία

Όπως και στην υπόλοιπη Ευρώπη, ο αριθμός των γεννήσεων έχει μειωθεί σημαντικά στις χώρες της Νότιας Ευρώπης. Το 2002, η Νότια Ευρώπη σημείωσε τις χαμηλότερες τιμές του δείκτη γονιμότητας στον πλανήτη (1,29 για την Ελλάδα και 1,25 για την Ισπανία) (Έρευνα ΕΚΚΕ, Το Βήμα, 27-9-2005:3).

Αντίθετα, ο ρυθμός των γεννήσεων στον αλλοδαπό πληθυσμό δεν παρουσιάζει τέτοιο πρόβλημα. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι το 1999, οι γεννήσεις στον αλλοδαπό πληθυσμό της Ισπανίας υπολογίζονταν σε 22 για κάθε 1.000 κατοίκους, υπερδιπλάσιες από τις γεννήσεις των Ισπανών, που ήταν μόλις 9,4 για κάθε 1.000 κατοίκους (Izquierdo Escribano, 2003:162). Οι γεννήσεις στον πληθυσμό των αλλοδαπών έχουν συμβάλει στην αύξηση του συνολικού αριθμού των γεννήσεων στην Ισπανία και στην Ελλάδα και στη βελτίωση της αναλογίας νέων-ηλικιωμένων.

Κοινή γνώμη και μετανάστες

Στο μυαλό του μέσου Ισπανού, «μετανάστης» σημαίνει «Μαροκινός». Η αλήθεια είναι ότι οι Μαροκινοί αποτελούν την πιο πολυπληθή ομάδα μεταναστών από χώρες του λεγόμενου «Τρίτου Κόσμου». Το προφίλ του Μαροκινού μετανάστη διαμορφώνεται ως εξής: άνδρας, 20-40 ετών, εργαζόμενος στον κατασκευαστικό τομέα (ανειδίκευτος), σε αγροτικές εργασίες (εποχική απασχόληση όπως μάζεμα

φρούτων) ή σε θέσεις χαμηλών προσόντων στον τομέα των υπηρεσιών (μικροπωλητές, καθαριστές, κλπ.) (Izquierdo Escribano, 1996:170).

Επιπλέον, ο κατ' εξοχήν μετανάστης ανήκει στην λιγότερο συμπαθή ομάδα μεταναστών, τους άραβες (Izquierdo Escribano, 1996:172). Οι άραβες θεωρούνται επίσης η ομάδα με τα περισσότερα προβλήματα ενσωμάτωσης. Ο Izquierdo Escribano παρατηρεί ότι στους Ισπανούς κοστίζει να αναγνωρίσουν τις ομοιότητες με τους άραβες κι έτσι προτιμούν να επικεντρώνονται στις διαφορές, ώστε να κάνουν σαφή τη διαφοροποίησή τους (1996:173). Οι περισσότεροι Ισπανοί θεωρούν ότι οι άραβες είναι μάλλον αδύνατον να ενσωματωθούν στην Ισπανική κοινωνία καθώς η κουλτούρα τους θεωρείται «ασύμβατη» με την Ισπανική, κυρίως λόγω της θρησκείας τους. Συχνά η είσοδος μεταναστών από το Μαρόκο χαρακτηρίζεται ως «η επιστροφή των Αράβων», έκφραση που υποδηλώνει τον φόβο ότι συντελείται μια δεύτερη αραβική εισβολή στη χώρα (βλ. López García, 1993:398-400).

Επίσης, οι Ισπανοί θεωρούν ότι υπάρχουν ήδη «πολλοί» μετανάστες στη χώρα τους και προβλέπουν ότι θα αυξηθούν ακόμη περισσότερο τα επόμενα χρόνια. Αυτό ο Izquierdo Escribano το χαρακτηρίζει «ψύχωση εισβολής» (1996:169), δεδομένου ότι ο αριθμός των μεταναστών στην Ισπανία είναι μικρότερος από ότι σε άλλες χώρες της (Βόρειας) Ευρώπης αλλά και μικρότερος από τον αριθμό των Ισπανών μεταναστών στο εξωτερικό.

Σύμφωνα με τον Izquierdo Escribano (1996:154), στο συλλογικό ασυνείδητο των Ισπανών υπάρχει ακόμα το στίγμα του 1778. Τότε, είχαν «φιλτραριστεί» προς άλλες χώρες τυχοδιώκτες και κάθε είδους ανεπιθύμητοι, από ζητιάνους μέχρι εγκληματίες. Φαίνεται πως ακόμη και σήμερα δεν μπορούν να ξεφύγουν οι μετανάστες από το παραπάνω στίγμα/στερεότυπο, του «ανεπαρκούς-ανίκανου για εργασία και του εγκληματία».

Επί σειρά ετών, αυτό που δείχνουν οι έρευνες που πραγματοποιούνται στην Ισπανία είναι ένα χαμηλό ποσοστό ξενοφοβίας των Ισπανών ως προς τους μετανάστες. Το αποτέλεσμα αυτό επιβεβαιώνεται και από τα Ευρωβαρόμετρα που κατά καιρούς πραγματοποιεί η Στατιστική Υπηρεσία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (EUROSTAT) και καταδεικνύουν το χαμηλό ποσοστό ξενοφοβίας στην Ισπανία σε σχέση με τις υπόλοιπες χώρες της ΕΕ. Η εξήγηση που δίνεται είναι ότι το χαμηλό ποσοστό οφείλεται στο μικρό αριθμό μεταναστών στην Ισπανία σε σχέση με άλλες χώρες της ΕΕ καθώς και στο πρόσφατο του φαινομένου, για τα δεδομένα της Ισπανίας (Díez, 1999:184).

Όπως όμως σημειώνει ο Díez (1999:185), η αρνητική στάση προς τους μετανάστες, επισήμως, αποδοκιμάζεται από τους παράγοντες/φορείς που έχουν κοινωνική επιρροή, όπως τα ΜΜΕ και οι πολιτικοί, με αποτέλεσμα αρκετοί πολίτες που έχουν αρνητική και συνεπώς «πολιτικά όχι ορθή» γνώμη για τη μετανάστευση και τους μετανάστες να αισθάνονται απορριπτέοι κοινωνικά και να διστάζουν να εκφράσουν ευθέως την –αρνητική- γνώμη τους.

Το αποτέλεσμα είναι να διαφαίνεται στην πραγματικότητα μια αμφιλεγόμενη στάση: από τη μια, οι ερωτηθέντες, δεν θεωρούν τους εαυτούς τους ρατσιστές και όταν ερωτώνται ευθέως εκφράζονται θετικά για τους μετανάστες. Ωστόσο, δηλώνουν ότι αντιλαμβάνονται ρατσισμό και ξενοφοβικές συμπεριφορές γύρω τους, στους συγγενείς, φίλους, γείτονες, συναδέλφους, κλπ. (Díez, 1999:185). Επίσης, στην πλειοψηφία τους, δεν θεωρούν ότι οι μετανάστες επηρεάζουν την πολιτισμική ταυτότητα της Ισπανίας, ούτε το επίπεδο της ανεργίας ή των μισθών, ούτε ότι αυξάνουν την εγκληματικότητα. Από την άλλη, οι απαντήσεις που δίνουν σε έμμεσες ερωτήσεις δείχνουν την πραγματική τους γνώμη για τους μετανάστες και τη μετανάστευση: υπάρχει ο φόβος ότι οι μετανάστες έχουν «εισβάλει» στη χώρα τους, ότι είναι ήδη πολλοί και ότι πρέπει να περιοριστεί ο αριθμός των εισόδων (Calvo

Buezas, 2000:598). Όταν ερωτώνται πού οφείλεται, κατά κύριο λόγο, η αύξηση της ανεργίας ή της εγκληματικότητας απαντούν «στους μετανάστες». Επίσης, οι μετανάστες θεωρούνται ένα από τα μεγαλύτερα κοινωνικά προβλήματα της χώρας, για το 37% των Ισπανών (μετά την τρομοκρατία, την ανεργία και τις τρελές αγελάδες). Με λίγα λόγια, η απάντηση που φαίνεται να δίνουν οι Ισπανοί φαίνεται να είναι «όχι μεν, αλλά» («δεν είμαι ρατσιστής/ρατσίστρια αλλά....», «δεν είμαι εναντίον των μεταναστών αλλά είναι πάρα πολλοί/ ευθύνονται για την ανεργία/ ευθύνονται για την εγκληματικότητα, κλπ.»).

Η αρνητική στάση απέναντι στους μετανάστες και το υψηλό ποσοστό ξενοφοβίας, συναντώνται συνήθως στην πληθυσμιακή ομάδα με τα παρακάτω χαρακτηριστικά: χαμηλό επίπεδο μόρφωσης, χαμηλή κοινωνική τάξη, μεγάλη ηλικία, πολιτική/ιδεολογική τοποθέτηση προς τα δεξιά, μικρή έκθεση στην πληροφορία, ταύτιση με μικρή κοινότητα (π.χ. χωριό, πόλη, Αυτόνομη Κοινότητα). Από την άλλη, όσοι έχουν στάση πιο ανεκτική ή θετική απέναντι στους μετανάστες και τη μετανάστευση συνήθως έχουν υψηλό μορφωτικό και κοινωνικό επίπεδο, τοποθετούνται ιδεολογικά προς τα αριστερά, ταυτίζονται με μεγάλες ή υπερεθνικές κοινότητες (π.χ. Ισπανία, Ευρώπη, κόσμος) και έχουν ταξιδέψει στο εξωτερικό, (Díez, 1999:184).

Ένα ακόμη συμπέρασμα που εξάγεται από τις πραγματοποιηθείσες έρευνες είναι ότι οι περισσότεροι Ισπανοί δεν έχουν προσωπική εμπειρία με μετανάστες. Είναι πολύ μικρό το ποσοστό όσων δηλώνουν ότι είχαν ποτέ μια συζήτηση για αρκετή ώρα με κάποιον μετανάστη, ή ότι έχουν φιλική σχέση με κάποιον μετανάστη ή ότι έχουν κάποιον συνάδελφο μετανάστη (Díez, 1999:185). Αυτό το στοιχείο ίσως εξηγεί και γιατί στις Αυτόνομες Κοινότητες όπου υπάρχουν πολλοί μετανάστες (Ανδαλουσία, Κανάρια νησιά, Καταλονία, Μαδρίτη, Βαλένθια) υπάρχουν και χαμηλότερα επίπεδα ξενοφοβίας από ότι σε περιοχές με μικρό αριθμό μεταναστών.

Σύμφωνα με το Ευρωβαρόμετρο και τα αποτελέσματα της Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Έρευνας (European Social Survey 2003), η Ελλάδα φαίνεται να είναι μια από τις πιο ξενοφοβικές χώρες στην ΕΕ με 59% του πληθυσμού (το υψηλότερο στην ΕΕ) να είναι εναντίον της πολυπολιτισμικότητας και το 87,48% να εκδηλώνει αρνητικά αισθήματα για τους μετανάστες. Επίσης, το 60% των Ελλήνων δηλώνει ότι επιθυμεί να φύγουν οι μετανάστες από την Ελλάδα και το 72% ότι θέλει την αστυνομία πιο αυστηρή μαζί τους. Παρ' όλα αυτά το 43% των μεταναστών δηλώνει ότι οι περισσότεροι Έλληνες είναι φιλικοί απέναντί τους.

Η παρουσία μεταναστών στην Ελλάδα θεωρείται ότι «αποτελεί μέρος της ευρύτερης συνομωσίας αλλοίωσης και συρρίκνωσης του ελληνικού έθνους από ξένα κέντρα» (Πετράκου, 2001:37). Ενδεικτική είναι η έρευνα στην περιοχή της Καλαμάτας τη δεκαετία του '90, η οποία έδειξε ότι υπάρχει διάχυτη στην αστυνομία η πεποίθηση πως η μετανάστευση υποκινείται με σκοπό να διαταραχθεί η εθνική και θρησκευτική ισορροπία στα Βαλκάνια με τη δημιουργία μειονοτήτων (Πετράκου, 2001:47). Η έρευνα της Βαγενά-Παλαιολόγου (Καθημερινή, 24-7-2005:14), σε δικαστές και αστυνομικούς, κατέδειξε ότι η πλειοψηφία των δικαστών θεωρεί τους μετανάστες υπεύθυνους για την αύξηση της εγκληματικότητας και πιστεύει ότι είναι πάρα πολλοί αλλά δηλώνει ότι το κυρίαρχο συναίσθημα απέναντί τους είναι η συμπάθεια, κατανοώντας ότι ζουν κάτω από δύσκολες συνθήκες. Από την πλευρά τους, οι αστυνομικοί, θεωρούν τους μετανάστες υπεύθυνους για την ανεργία και την εγκληματικότητα ενώ και οι δικαστές και οι αστυνομικοί πιστεύουν ότι η κοινή γνώμη στην Ελλάδα είναι αρνητική απέναντι στους μετανάστες και ότι υφάρχει ρατσισμός στην ελληνική κοινωνία, ο οποίος όμως προκαλείται από τους ίδιους τους μετανάστες.

Υποστηρίζεται ότι η ξενοφοβία στην Ελλάδα προκύπτει από τον φόβο της απώλειας της εθνικής ταυτότητας, μιας ταυτότητας που όχι μόνο διαμορφώθηκε

σχετικά πρόσφατα αλλά και τίθεται υπό αμφισβήτηση από γειτονικές χώρες, ιδιαίτερα στις αρχές της δεκαετίας του '90 (Tsoukala, 1999:112, 120).

Στο μυαλό του μέσου Έλληνα «μετανάστης» σημαίνει «Αλβανός». Οι Αλβανοί είναι η πολυπληθέστερη ομάδα μεταναστών στην Ελλάδα και από τις αρχές της δεκαετίας του '90, όταν άρχισαν να καταφθάνουν στη χώρα, ο μέσος πολίτης τους συνδέει με την εγκληματικότητα. Σύμφωνα με τον Καρύδη (2001:289-290), η «δαιμονοποίηση» των Αλβανών μεταναστών συνδέεται με λόγους όπως η μαζική αλλά και παράνομη άφιξή τους, η υψηλή θεατότητά τους στις αρχές της δεκαετίας του '90 και η ανάμειξή τους σε μικρή εγκληματικότητα για λόγους επιβίωσης (π.χ. μικροκλοπές, διαρρήξεις εξοχικών κατοικιών, κλπ.). Σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση μιας εχθρικής στάσης απέναντι στη συγκεκριμένη ομάδα μεταναστών έχουν παίξει και οι διαταραγμένες σχέσεις της Ελλάδας με την Αλβανία, κυρίως λόγω του Βορειοηπειρωτικού ζητήματος. Τέλος, οι Αλβανοί έχουν το πολιτισμικό στίγμα του «υπανάπτυκτου Βαλκάνιου αγροίκου», άρα του επικίνδυνου και με ροπή στην εγκληματικότητα ανθρώπου. Παρ' ότι και η Ελλάδα ανήκει γεωγραφικά στα Βαλκάνια, πασχίζει εδώ και χρόνια να κάνει σαφή την πολιτισμική και πολιτική της διαφοροποίηση, ταυτιζόμενη με την «πολιτισμένη Δύση».

Η συνεντεύξεις που πήρε η Λαζαρίδη (Lazaridis, 2004:71-90) από Αλβανούς μετανάστες στην Ελλάδα, δείχνουν ότι η ξενοφοβική ή εχθρική στάση των Ελλήνων είναι ενσωματωμένη σε καθημερινές πρακτικές όπως στις συζητήσεις με συναδέλφους ή εργοδότες, στα μέσα μαζικής μεταφοράς, σε καταστήματα, εστιατόρια, κλπ. Αξιοσημείωτο είναι ότι τέτοιες πρακτικές συνήθως θεωρούνται φυσιολογικές από τους ημεδαπούς, για παράδειγμα Έλληνες ιδιοκτήτες ακινήτων θεωρούν φυσιολογικό να μην δέχονται Αλβανούς ενοικιαστές.

Φοιτητές που συμμετείχαν σε έρευνα του Α. Κυρίδη στο Παν/μιο Δυτικής Μακεδονίας (Ελευθεροτυπία, 27-3-2005:49) δηλώνουν ότι οι μετανάστες πρέπει να

έχουν ίσες ευκαιρίες στην εύρεση εργασίας αλλά και τους θεωρούν υπεύθυνους για την ανεργία ενώ τους συνδέουν επίσης με διακίνηση ναρκωτικών. Άλλη έρευνα, στη Θεσσαλονίκη, δείχνει ότι η πλειοψηφία των ερωτηθέντων πιστεύει ότι η λύση στο πρόβλημα της ανεργίας είναι η μείωση του αριθμού των μεταναστών (έρευνα εταιρίας ΚΑΠΑ-Research, Αγγελιοφόρος 13-9-2004:3).

3.5. Το περιβάλλον των ΜΜΕ στην Ελλάδα και την Ισπανία, με έμφαση στον Τύπο

Τα ελληνικά και ισπανικά ΜΜΕ

Τα κύρια χαρακτηριστικά του συστήματος ΜΜΕ στην Ελλάδα και την Ισπανία είναι η συγκέντρωση σε λίγα χέρια, και οι στενές σχέσεις με την πολιτική εξουσία. Στην Ελλάδα, η αγορά των έντυπων και ηλεκτρονικών ΜΜΕ ελέγχεται από λίγες εγχώριες επιχειρήσεις κάποιες από τις οποίες στοχεύουν στην διείσδυσή τους στις γειτονικές χώρες – αγορές των Βαλκανίων (Paratheodorou & Machin, 2003:32, 47). Στην Ισπανία, σημαντική είναι η συμμετοχή ξένων εταιριών στα μεγάλα συγκροτήματα ΜΜΕ που κυριαρχούν στη χώρα με στόχο την επέκταση στις αγορές της Λατινικής Αμερικής.

Στην Ελλάδα, οι εφημερίδες εθνικής εμβέλειας λειτουργούσαν πάντα περισσότερο ως πολιτικές παρά ως οικονομικές επιχειρήσεις, στα χέρια οικογενειών με παράδοση στον εκδοτικό χώρο και στενούς δεσμούς με τους πολιτικούς αρχηγούς. Οι στενοί δεσμοί με τις πολιτικές ελίτ έδωσαν στον ελληνικό τύπο τον χαρακτήρα πολιτικής φυλλάδας που δεν λειτουργεί με τις αρχές της αντικειμενικότητας και νηφαλιότητας αλλά εξυπηρετεί πολιτικά συμφέροντα, συχνά με φανατισμό και ελάχιστη σχέση με πραγματικά πολιτικά ή κοινωνικά προβλήματα. Αυτή η χωρίς κριτική και συγχρόνως παθιασμένη στάση απέναντι στην πολιτική έχει χαρακτηριστεί ως «απολιτική υπερπολιτικοποίηση» του δημόσιου λόγου (Σπουρδαλάκης, 1989:70).

Παρά τις εμφανείς αδυναμίες τους, οι εφημερίδες στην Ελλάδα υιοθετούν ένα πιο παραδοσιακό δημοσιογραφικό μοντέλο, σε αντιδιαστολή με το εμπορικό μοντέλο της ιδιωτικής τηλεόρασης, που προσφέρει ενημέρωση, αναλύσεις και σχόλια από μια δημοσιογραφική ελίτ (βλ. Papathanassopoulos, 2001:518).

Στην Ισπανία, ο τύπος έπαιζε ιστορικά σημαντικό ρόλο στις πολιτικές εξελίξεις. Για πολλά χρόνια δεν ίσχυε καθεστώς ελευθεροτυπίας και όσες εφημερίδες δεν ήταν φιλικές στην εκάστοτε κυβέρνηση (π.χ. στις αρχές της δεκαετίας του 1930 η φιλομοναρχική και φιλοκαθολική ABC) υπέστησαν διωγμούς και επιβολές προστίμων (Pierre, 1990: 212-213).

Στα χρόνια πολιτικής αστάθειας που προηγήθηκαν του Εμφυλίου, ο Τύπος και η πολιτική είχαν στενές σχέσεις μεταξύ τους. Πολιτικοί και Υπουργοί, ήταν και εκδότες, διευθυντές εφημερίδων ή ιδιοκτήτες. Ο χώρος του Τύπου λειτουργούσε ως εφαλτήριο για την έναρξη πολιτικής καριέρας (Fuentes & Sebastian, 1997:235).

Μετά το θάνατο του Φράνκο, οι εφημερίδες άρχισαν σταδιακά να λειτουργούν πιο ανεξάρτητα σε αντίθεση με το ραδιόφωνο και την τηλεόραση που παρέμεναν υπό κρατικό έλεγχο (Papatheodorou & Machin, 2003:35).

Στην Ελλάδα σήμερα, 6 συγκροτήματα κυριαρχούν στην αγορά των ΜΜΕ, έχοντας στην ιδιοκτησία τους σημαντικές εφημερίδες, περιοδικά και τηλεοπτικά κανάλια: Λαμπράκης, Μπόμπολας, Αλαφούζος, Τεγόπουλος, Λυμπέρης, Όμιλος Αντέννα. Σύμφωνα με έρευνα της εταιρίας «Focus», από το 1990 έως το 2005, ο αριθμός των ΜΜΕ στην Ελλάδα υπερτριπλασιάστηκε (Ελευθεροτυπία, 17-4-2006:15). Η ύπαρξη ενός τόσο μεγάλου αριθμού επιχειρήσεων ΜΜΕ που δεν ανταποκρίνεται στις πραγματικές ανάγκες μιας αγοράς τόσο μικρής όσο η ελληνική με αποτέλεσμα να τις υπερκαλύπτει, είναι ένδειξη ότι ο λόγος ύπαρξής τους δεν είναι το στενό εμπορικό συμφέρον αλλά ευρύτερα οικονομικά συμφέροντα μεγαλοεπιχειρηματιών που εισήλθαν και στο χώρο των ΜΜΕ. Μεγαλοεπιχειρηματίες από το χώρο της ναυτιλίας,

των τηλεπικοινωνιών, και άλλων επιχειρήσεων με τεράστια οικονομική δύναμη χρησιμοποιούν τα ΜΜΕ της ιδιοκτησίας τους σαν μέσα πίεσης προς την εκάστοτε κυβέρνηση για την εξυπηρέτηση των ευρύτερων οικονομικών τους συμφερόντων. Η πίεση αυτών των οικονομικών συμφερόντων επιδρά και στους δημοσιογράφους που εργάζονται σε αυτά τα ΜΜΕ, οι οποίοι δηλώνουν ότι η ελευθερία έκφρασής τους περιορίζεται από τις ιδεολογικές – πολιτικές τοποθετήσεις και τις οικονομικές επιδιώξεις των ιδιοκτητών των Μέσων (Papathanassopoulos, 2001:509, 512, 516).

Στην Ισπανία, την τελευταία δεκαετία, δημιουργήθηκαν 3 μεγάλοι όμιλοι επιχειρήσεων έντυπου και ηλεκτρονικού τύπου: Grupo Zeta (τοπικός Τύπος, περιοδικά, ραδιοφωνικοί σταθμοί), Grupo Correo (η μεγαλύτερη εταιρία στις τοπικές εκδόσεις) και Telecinco Prisa (ιδιοκτήτρια της εφημερίδας El País, του ραδιοφωνικού δικτύου Cadena Ser, 150 σταθμών και του Canal Plus España). Επιπλέον, η Telefonica, η μεγαλύτερη εταιρία τηλεπικοινωνίας στην Ισπανία, συμμετέχει στον εκδοτικό όμιλο Recoletos, στο τηλεοπτικό κανάλι Antena-3, στο ψηφιακό δορυφορικό κανάλι Via Digital, στους ραδιοφωνικούς σταθμούς του Onda Cero και στην ημερήσια εφημερίδα El Mundo. Στους Ομίλους αυτούς συμμετέχουν και ξένες επιχειρήσεις, όπως ο όμιλος RTL Bertelsmann, η ιταλική Fininvest του Σίλβιο Μπερλουσκόνι, και η γαλλική Canal Plus (Papatheodorou & Machin, 2003:47).

Γενικά, 10 εκδοτικές ομάδες ελέγχουν το 90% του ημερήσιου τύπου, αφήνοντας το υπόλοιπο 10% σε μικρές, οικογενειακές επιχειρήσεις. Καμιά από τις μεγάλες ομάδες δεν κατέχει περισσότερο από το 15% της καθημερινής διανομής. Παρόλα αυτά, 4 μεγάλοι όμιλοι (Prisa, Recoletos, Correo, Zeta) κατέχουν το 60% της καθημερινής κυκλοφορίας (Papatheodorou & Machin, 2003:39). Ένα σημαντικό χαρακτηριστικό του Ισπανικού Τύπου είναι η διείσδυση αλλοδαπού κεφαλαίου και οι επενδύσεις από μεγάλες ξένες επιχειρήσεις ΜΜΕ που στοχεύουν στην κατάκτηση και

άλλων ισπανόφωνων αγορών (π.χ. της Λατινικής Αμερικής) (Papatheodorou & Machin, 2003:39).

Και στις δύο χώρες, ο τύπος είναι εξαιρετικά πολιτικοποιημένος. Κάθε εφημερίδα εθνικής εμβέλειας είναι ανοιχτά συνδεδεμένη με κάποιο πολιτικό κόμμα ενώ οι τοπικές εφημερίδες συνδέονται με τις τοπικές πολιτικές αρχές.

Το ελληνικό και ισπανικό κοινό

Έρευνα της Συνομοσπονδίας Τύπου της Μαδρίτης που παρουσιάστηκε το 1998 έδειξε ότι σε ποσοστό 55,5% το Ισπανικό κοινό θεωρεί τα ΜΜΕ πολύ ή αρκετά αξιόπιστες πηγές πληροφόρησης ενώ μόνο το 1,4% τις θεωρεί αναξιόπιστες. Το 54,3% θεωρεί υψηλό το επαγγελματικό επίπεδο των Ισπανών δημοσιογράφων, 34,7% το θεωρεί κανονικό και 4,3% χαμηλό. Σε σύγκριση με άλλες επαγγελματικές ομάδες οι δημοσιογράφοι απολαμβάνουν ιδιαίτερης εμπιστοσύνης, καθώς μόνο οι γιατροί θεωρούνται πιο αξιόπιστη επαγγελματική ομάδα, σύμφωνα με το 76% των ερωτηθέντων (Asociación de la Prensa de Madrid, 1998:42-43).

Στην Ελλάδα, αν και η τηλεόραση κατέχει την πρώτη θέση στις προτιμήσεις του κοινού (79,6% το 2005) (Έρευνα της εταιρίας «Focus», Ελευθεροτυπία, 17-4-2006:15) επιλέγεται για ψυχαγωγία και όχι για ενημέρωση. Στην πλειοψηφία τους, οι έλληνες τη θεωρούν αναξιόπιστη όσον αφορά την ενημέρωση (Έρευνα V-PRC, Ελευθεροτυπία, 30-10-2005:12).

Όπως παρατηρούν οι Papatheodorou & Machin (2003:41), η ανάγνωση εφημερίδων στην Ελλάδα και την Ισπανία εξακολουθεί να αποτελεί ένδειξη ενδιαφέροντος και ανάμειξης στα κοινά, πολιτικοποίησης και υψηλού πολιτισμικού στάτους. Χαρακτηριστική είναι η στάση του ελληνικού κοινού που στην πλειοψηφία του δηλώνει ότι σέβεται, εμπιστεύεται και θεωρεί αξιόπιστες τις εφημερίδες, ότι θεωρεί πως διαθέτουν σοβαρότητα και επαγγελματισμό και τις επιλέγει για την

ενημέρωσή του (Έρευνα εταιρίας «Focus», Ελευθεροτυπία, 10-7-2005:61). Στην Ελλάδα, οι εφημερίδες διαβάζονται κυρίως από άνδρες, σε ποσοστό 66,2% και λιγότερο από γυναίκες (51,7%) (Έρευνα της εταιρίας «Focus», Ελευθεροτυπία, 17-4-2006:15) ενώ τις προτιμούν όσοι έχουν ανώτερο μορφωτικό επίπεδο (Έρευνα V-PRC Ελευθεροτυπία 30-10-2005:12).

Δημοσιογραφική παιδεία στην Ελλάδα και την Ισπανία

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα εμφανίστηκαν οι πρώτες ανεπίσημες σχολές για δημοσιογραφική εκπαίδευση στην Ισπανία. Το 1913 υπήρχαν ήδη 36, την ώρα που ο πληθυσμός της χώρας ανερχόταν σε 20 εκατομμύρια από τα οποία το 60% ήταν αναλφάβητοι. Μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο η δημοσιογραφική εκπαίδευση ενσωματώθηκε σε πανεπιστημιακά προγράμματα σπουδών ενώ τα πρώτα πανεπιστημιακά Τμήματα Δημοσιογραφίας έκαναν την εμφάνισή τους σε Μαδρίτη και Βαρκελώνη στη δεκαετία του '70 (Chivelet, 2001: 98-99).

Αντίθετα, στην Ελλάδα, η δημοσιογραφία ασκείται παραδοσιακά από άτομα χωρίς τη σχετική παιδεία και χωρίς εξειδικευμένες σπουδές, μιας και κυριαρχούσε πάντα η αντίληψη ότι η δημοσιογραφία μαθαίνεται στην πράξη. Σύμφωνα με έρευνα της V-PRC το 1998, μόλις 7,8% των δημοσιογράφων με Πανεπιστημιακή μόρφωση (58,6%) είχαν πτυχίο Δημοσιογραφίας ή Σπουδών Επικοινωνίας και ΜΜΕ (Papathanassopoulos, 2001:512). Τα πανεπιστημιακά τμήματα σπουδών ΜΜΕ ιδρύθηκαν μόλις τη δεκαετία του '90. Παράλληλα λειτουργούν επίσης αρκετές ιδιωτικές σχολές και εργαστήρια που προσφέρουν δημοσιογραφική εκπαίδευση.

ΜΜΕ και μετανάστες σε Ελλάδα και Ισπανία

Στη συγκριτική έρευνα ανάμεσα στον τύπο της Ισπανίας και της Ιρλανδίας στη δεκαετία του '90, ο Prieto Ramos (2004:207-210) σημειώνει ότι στις ισπανικές

εφημερίδες (ABC και El País) οι μετανάστες προσδιορίζονταν από την εθνικότητά τους, ενώ συχνά γινόταν άσχετη αναφορά στην εθνικότητα, συνήθως σε αρνητικά δημοσιεύματα. Αναφορές στην εθνικότητα και το θρήσκευμα γίνονταν σε δημοσιεύματα όπου το Ισλάμ και η εθνοτική διαφορά σχετίζονταν με προβλήματα. Τέτοια δημοσιεύματα αφορούσαν κατά κανόνα Μαροκινούς, οι οποίοι, σε ενεργητικούς ρόλους, παρουσιάζονταν να διαπράττουν αξιόποινες πράξεις, ενώ σε παθητικούς ρόλους παρουσιάζονταν να συλλαμβάνονται, να αντιστέκονται, να ελέγχονται, να απελαύνονται και γενικά να γίνονται αποδέκτες μέτρων της πολιτείας. Εξ' άλλου, οι αστυνομικές πηγές παρουσιάζονταν ως ιδιαίτερα αξιόπιστες ενώ η εμπειρία μεταναστών σε κάποιο γεγονός είχε δευτερεύουσα θέση. Στα μέσα της δεκαετίας, ο όρος «παράνομοι» ήταν ο δεύτερος πιο συχνά εμφανιζόμενος όρος αναφοράς (μετά τον όρο «μετανάστες») και γενικά τονιζόταν ιδιαίτερα το καθεστώς παρανομίας των μεταναστών ενώ παράλληλα επικράτησε μια αντίθεση ανάμεσα στον όρο «magrebí» με τον οποίο ισοπεδωτικά αναφέρονταν οι Μαροκινοί αλλά και οι υπόλοιποι Άραβες της Βόρειας Αφρικής και τον όρο «subsahariano» (μαύροι Αφρικανοί από την υποσαχάρια Αφρική). Τέλος, η είσοδος μεταναστών παρουσιαζόταν ως ένα φαινόμενο επικίνδυνο και με δυνητικά καταστροφικές συνέπειες με τη χρήση λέξεων όπως «κύμα» ή «χιονοστιβάδα».

Σύμφωνα με τον Teun van Dijk (2003:50-56, 59-67), ο λόγος των εφημερίδων εθνικής εμβέλειας δεν διαφέρει από αυτόν των πολιτικών, που αντιμετωπίζουν το θέμα της μετανάστευσης με τρόπο περισσότερο πολιτικώς ορθό απ' ότι ο τοπικός Τύπος. Εντούτοις, παρατηρείται μια γενική τάση για αρνητική αναπαράσταση των μεταναστών. Το θέμα με τη μεγαλύτερη συχνότητα εμφάνισης αποτελεί η «παράνομη είσοδος» κυρίως από θαλάσσης, ιδίως όταν μεταξύ των λαθρομεταναστών υπάρχουν έγκυες γυναίκες ή παιδιά αλλά και όταν ξεβράζονται πτώματα μεταναστών στην προσπάθειά τους να εισέλθουν στο ισπανικό έδαφος.

Παρατηρείται μια τάση θυματοποίησης των μεταναστών και παρουσίασής τους σε παθητικούς ρόλους ενώ φαίνεται να αποφεύγεται η δαιμονοποίησή τους καθώς δεν συνδέονται άμεσα με εγκληματική συμπεριφορά. Η αστυνομία και γενικά οι ισπανικές αρχές (άρα κατ' επέκταση «Εμείς», οι ισπανοί και το ισπανικό κράτος) παρουσιάζονται ως «ο Καλός» που σώζει ή περισυλλέγει τους λαθρομετανάστες-θύματα. Οι γυναίκες μετανάστριες παρουσιάζονται συχνά ως «πόρνες» και «σκλάβες του σεξ», πάντα στο ρόλο του θύματος αλλά με μια ισοπεδωτική «ετικέτα» που τις συνδέει με χαμηλή ηθική και παραβατική συμπεριφορά. Γενικά και παρά την θυματοποίηση των μεταναστών, υπάρχει έμμεσος συσχετισμός τους με την εγκληματικότητα από τις συχνές αναφορές στη βία και την εγκληματικότητα μεταξύ μεταναστών. Στις περιπτώσεις που η εγκληματικότητα προέρχεται από ισπανούς δεν γίνεται αναφορά στην εθνικότητα ενώ υπάρχει τέτοια αναφορά όταν η εγκληματική συμπεριφορά προέρχεται από μετανάστες. Σε μεγάλο βαθμό απουσιάζουν άρθρα που να παρουσιάζουν τους λόγους της μετανάστευσης ή την κατάσταση στις χώρες προέλευσης και βέβαια απουσιάζει η οπτική των ίδιων των μεταναστών (βλ. και Bañon-Hernández, 2002:199).

Ο Martínez Corcuera (1998, *διαθέσιμο ηλεκτρονικά*) σημειώνει ότι υπάρχουν δύο φάσεις στον χειρισμό του θέματος της μετανάστευσης από τα ΜΜΕ: το πρώτο στάδιο (αρχές δεκαετίας '90) είναι αυτό του αποκλεισμού, στο οποίο οι μετανάστες είναι αόρατοι, ενώ στο δεύτερο στάδιο (τέλη δεκαετίας '90 μέχρι σήμερα), οι μετανάστες θεωρούνται απειλή στην κοινωνική τάξη.

Η μετανάστευση παρουσιάζεται πάντα σε σχέση με αστυνομικές επεμβάσεις και υποτιθέμενη εγκληματικότητα. Η Rizo (2000, *διαθέσιμο ηλεκτρονικά*) σημειώνει ότι υπάρχει και η ανθρωπιστική διάσταση στην παρουσίαση του θέματος: τα ΜΜΕ διεγείρουν αισθήματα φόβου αλλά και συμπόνιας ή λύπησης, συχνά με έμμεσο τρόπο, ώστε να τονίσουν τη διαφορά ανάμεσα σε «εμάς» και «εκείνους». Σύμφωνα

με την Rizo, ο προκαλούμενος φόβος συχνά υπερέχει της προκαλούμενης συμπόνιας αλλά και διαρκεί περισσότερο.

Οι προκαταλήψεις απέναντι στους μετανάστες ενισχύονται και από την εικόνα που μεταδίδουν για τις χώρες προέλευσης τα ΜΜΕ. Για παράδειγμα, ο Miralles (1998, *διαθέσιμο ηλεκτρονικά*) σημειώνει ότι η Αλγερία αναφέρεται στις ισπανικές εφημερίδες μόνο σε σχέση με πράξεις βίας, επιθέσεις, θανάτους και καταπίεση. Με παρόμοιο τρόπο παρουσιάζονται και άλλες χώρες της Ανατολής (βλ. Miret Magdalena, 1999), και της Λατινικής Αμερικής.

Ο λόγος της ελίτ που εκφράζεται μέσω των ΜΜΕ είναι ο λόγος του α) λευκού, β) ισπανού γ) άνδρα. Παρ' όλα αυτά αξίζει να σημειωθεί ότι υπάρχουν άρθρα σχετικά με την ξενοφοβία και τις προκαταλήψεις που αντιμετωπίζουν οι μετανάστες στην Ισπανία. Δεν μπορεί κανείς να αγνοήσει το σημαντικό αντιρατσιστικό κίνημα που υπάρχει στη χώρα αυτή και είναι εντονότερο από άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (π.χ. Ολλανδία) ούτε και το ότι η σαραντάχρονη δικτατορία έχει αφήσει στον χώρο των ΜΜΕ (αλλά και των Πανεπιστημίων) σαν αντίδραση μια διάθεση πιο δημοκρατική απ' ότι σε χώρες της Βόρειας Ευρώπης που δεν γνώρισαν στην πρόσφατη ιστορία τους τέτοιες πολιτικές ανωμαλίες (Van Dijk, 2005, *προσωπική συζήτηση με γράφουσα*).

Υπάρχουν και περιπτώσεις όπου η μετανάστευση αντιμετωπίζεται με θετικό τρόπο και διάθεση αλληλεγγύης. Για παράδειγμα, το τηλεοπτικό πρόγραμμα Solidarios («Αλληλέγγυοι») στην Ανδαλουσία και την περιοχή της Βαλένθια, καθώς και το ραδιοφωνικό πρόγραμμα Tertulía entre hermanos («Συνάντηση μεταξύ αδελφών») του τοπικού ραδιοσταθμού της Μουρθία (βραβευθέν από το Ινστιτούτο Μετανάστευσης και Κοινωνικών Υπηρεσιών, IMSERSO⁴). Επίσης, στα ΜΜΕ εθνικής εμβέλειας εκπομπές όπως Cooperantes («Συνεργαζόμενοι», στο TVE), Mundo

⁴ Μετονομασθέν σε Ινστιτούτο για τους Ηλικιωμένους και τις Κοινωνικές Υπηρεσίες.

Solidario («Αλληλέγγυος Κόσμος», Cadena Ser), Un mundo sin barreras («Ένας κόσμος χωρίς σύνορα», Onda cero), Voluntarios («Εθελοντές», Radio España), Sin Fronteras («Χωρίς σύνορα», Radio 3). Τέλος, το θέμα της μετανάστευσης άρχισε να εμφανίζεται στις αρχές της δεκαετίας που διανύουμε και σε τηλεοπτικά προγράμματα μυθοπλασίας (Bañón-Hernandez, 2002:178).

Στη μελέτη του Ευρωπαϊκού Κέντρου Έρευνας για τη Μετανάστευση και τις Εθνικές Σχέσεις, η Τριανταφυλλίδου (Triantafyllidou, 2002:155-158, 163-165) παρουσιάζει τον τρόπο με τον οποίο τα ελληνικά ΜΜΕ χειρίστηκαν θέματα σχετικά με τη μετανάστευση την περίοδο 1995-2000. Αναφέρεται ότι το μεγαλύτερο μέρος του ημερήσιου τύπου και των ιδιωτικών τηλεοπτικών καναλιών, είχαν υιοθετήσει μια εθνικιστική, ξενοφοβική και ρατσιστική στάση προβάλλοντας την ιδέα της εθνικής ομοιογένειας και καθαρότητας. Οι αναφορές σε εθνικές μειονότητες, μετανάστες και γειτονικές χώρες συνδέονταν με θεωρίες συνομωσίας και τη ρητορική της εθνικής απειλής, της απειλής εναντίον της ομοιογένειας και καθαρότητας του ελληνικού έθνους από εξωτερικούς αλλά και εσωτερικούς εχθρούς. Οι σχετικές με μειονότητες ή μετανάστες ειδήσεις παρουσιάζονταν από την οπτική γωνία των κυρίαρχων πολιτικών παραγόντων, όπως της κυβέρνησης, της αστυνομίας ή άλλων κρατικών αρχών. Η οπτική γωνία και ο λόγος των ίδιων των μεταναστών είτε αγνοούνταν είτε παρουσιαζόταν ως κατώτερης σημασίας ενώ άλλοτε τα ΜΜΕ υιοθετούσαν πατερναλιστική στάση. Σε μεγάλο βαθμό απουσίαζαν αναφορές σε αντιρατσιστικές δράσεις ενώ οι ΜΚΟ που δραστηριοποιούνταν σε ανάλογα θέματα κατηγορούνταν ως εθνικοί προδότες. Ειδικά στην κάλυψη θεμάτων σχετικών με τη μετανάστευση, η Τριανταφυλλίδου παρατηρεί μια «Αλβανοφοβία» (ιδιαίτερα την περίοδο 1996-7) καθώς αυτή η ομάδα μεταναστών αποτελούσε συχνότερα το στόχο αρνητικών στερεοτύπων με συνηθέστερο αυτό του εγκληματία. Η αρνητική μεταχείριση των

Αλβανών στην Ελλάδα συνδεόταν με την καταπίεση της ελληνικής μειονότητας στην Αλβανία από το αλβανικό κράτος και έτσι παρουσιαζόταν ως δικαιολογημένη.

Στην έρευνά του στον τοπικό τύπο της Θεσσαλονίκης, ο Παύλου (2001:135-140) επισημαίνει ότι οι μετανάστες προσδιορίζονται από την εθνικότητά τους και μόνο, η οποία υπερτονίζεται. Και σε αυτήν την έρευνα, οι Αλβανοί πρωταγωνιστούν σε αρνητικά δημοσιεύματα συνδεόμενοι με την εγκληματικότητα ακόμα και όταν είναι τα θύματα. Όπως σημειώνει ο Παύλου, «ο επιθετικός προσδιορισμός (Αλβανός), η εθνικότητα, μετατρέπεται σε ιδιότητα, αναγόμενη τελικά σε τεκμήριο εγκληματικότητας ή εγκληματογενούς συμπεριφοράς» (2001:135). Αξιοσημείωτο είναι ότι μόνο το 29% των σχετικών δημοσιευμάτων περιέχει εικασίες της αστυνομίας για την εθνικότητα των δραστών ενώ στην πλειοψηφία τους τα δημοσιεύματα αυτά βασίζονται σε εικασίες των δημοσιογράφων. Επίσης, η «εγκληματικότητα των Αλβανών» εμπεριέχεται και σε δημοσιεύματα επικαιρότητας που δεν περιέχουν την είδηση τέλεσης κάποιου εγκλήματος αλλά μόνο το φόβο τέλεσης. Τα δημοσιεύματα αυτά στηρίζονται στο λόγο απλών πολιτών οι οποίοι απλώς εκφράζουν ένα γενικό αίσθημα ανασφάλειας και ξενοφοβίας που προέρχεται από τις ειδήσεις εγκληματικών περιστατικών. Πρόκειται δηλαδή για έναν φαύλο κύκλο όπου τα ΜΜΕ αναπαράγουν θεαματοποιημένο το αστυνομικό δελτίο προκαλώντας φόβο στους αναγνώστες/πολίτες. Στη συνέχεια αναπαράγουν και τις δηλώσεις ξενοφοβίας των πολιτών με αποτέλεσμα να ενισχύεται το στερεότυπο της εγκληματικότητας των μεταναστών και ιδιαίτερα των Αλβανών.

Τα τελευταία χρόνια έχει παρατηρηθεί μια αλλαγή της στάσης και της ορολογίας των ΜΜΕ απέναντι στους μετανάστες. Ο Παύλου (2001:139-140) υποστηρίζει ότι ο όρος «λαθρομετανάστες» αντικαταστάθηκε από τον όρο «ξένοι μετανάστες». Η αλλαγή αυτή πιθανό να σχετίζεται με τη βελτίωση των σχέσεων της Ελλάδας με τις γειτονικές χώρες αλλά και με την αποδοχή της πραγματικότητας,

δηλαδή της διαμονής ενός μεγάλου αριθμού μεταναστών στη χώρα τα τελευταία δέκα περίπου χρόνια. Άλλωστε, το Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης, παροτρύνει τους δημοσιογράφους να αποφεύγουν την αναφορά στην εθνικότητα του δράστη στο αστυνομικό ρεπορτάζ (Triantafyllidou, 2002:154-155).

Στην έρευνα που πραγματοποίησε η Κωνσταντινίδου (2001:31-100) για την απεικόνιση της εγκληματικότητας των μεταναστών σε πέντε ελληνικές εφημερίδες⁵ κατά τη διάρκεια του πρώτου προγράμματος νομιμοποίησης, το 1998, διαπίστωσε την ύπαρξη ενός διχοτομικού συστήματος γύρω από τον άξονα «εμείς - οι ξένοι». Μάλιστα, ενώ η πρώτη ομάδα (εμείς) προσδιορίζεται με προσωπικά χαρακτηριστικά (επαγγελματικά, ψυχολογικά, σωματικά), η δεύτερη (ξένοι) προσδιορίζεται με βάση την εθνικότητα, και δίνεται έμφαση στην Αλβανική εθνικότητα. Η λέξη «Αλβανός» λειτουργεί ως στερεότυπο, ως λεκτικό σημαίνον για τις αρνητικές ιδιότητες όποιου ανήκει στη συγκεκριμένη εθνικότητα. Το νόημα του στερεοτύπου αυτού επιβεβαιώνεται μάλλον και ενισχύεται παρά αποδυναμώνεται από την πρακτική του λεγόμενου προοδευτικού Τύπου να επιχειρήσει τον εξορκισμό του με χρήση του αντίστροφου του, δηλ. παρουσιάζοντας περιπτώσεις απ' όπου προκύπτει ο «Αλβανός-θύμα» ή ο «Αλβανός-έντιμος». Παράλληλα, στο ίδιο χρονικό διάστημα, παρατηρείται μια έμφαση των δημοσιευμάτων στην έξαρση της εγκληματικότητας γενικά, καθώς και στην κοινωνική αντίδραση στο πρόβλημα της εγκληματικότητας, το οποίο εκλαμβάνεται συνυφασμένο με το φαινόμενο της μετανάστευσης. Η αναπαριστώμενη κοινωνική αντίδραση συνοψίζεται στο παρουσιαζόμενο ως καθολικό αίτημα της κοινωνίας για αυστηρότερους ελέγχους και καταστολή.

Αξιοσημείωτη είναι η περίπτωση του χωριού Παλαιό Κεραμίδι, όπου απαγορεύτηκε η κυκλοφορία στους Αλβανούς μετανάστες μετά τη δύση του ηλίου. Όπως παραδέχτηκαν οι κάτοικοι ένα χρόνο μετά (το 1999), δεν είχε εκδηλωθεί

⁵ Η έρευνα περιελάμβανε τις εφημερίδες Ελεύθερος, Ελεύθερος Τύπος, Ελευθεροτυπία, Έθνος, Τα Νέα, από 1/2/1998 έως 30/5/1998.

εγκληματική δραστηριότητα στην περιοχή από Αλβανούς, αλλά ο φόβος του εγκλήματος που τους ώθησε να δράσουν προληπτικά είχε δημιουργηθεί από τα ΜΜΕ (Παύλου, 2001:138-139).

Σε μια παρόμοια έρευνα σε δύο αθηναϊκές εφημερίδες (Τα Νέα και Απογευματινή) κατά την περίοδο 1990-1999, η Μοσχοπούλου (2005:265) διαπιστώνει ότι η εγκληματικότητα των μεταναστών και ιδιαίτερα των Αλβανών μεταναστών, υπερπροβάλλεται με τρόπο στιγματιστικό και γενικότερα αναπαρίσταται δυσανάλογα αρνητικά, και σε ποσοστό δυσανάλογα υψηλό σε σχέση με την πραγματικότητα, όπως αυτή προκύπτει από τις στατιστικές της Αστυνομίας. Συγκεκριμένα, η συμμετοχή των μεταναστών παρουσιάζεται τριπλάσια της πραγματικής τους συμμετοχής με βάση τις επίσημες στατιστικές. Άλλωστε, τα μισά περίπου από τα εγκλήματα των μεταναστών ήταν παραβάσεις της νομοθεσίας περί Αλλοδαπών και κυρίως παράνομη είσοδος και εργασία.

4. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

4.1. Μεθοδολογικοί προβληματισμοί στη μελέτη της Οπτικής Επικοινωνίας

Καθώς το ενδιαφέρον για την εικόνα σαν μέσο επικοινωνίας μεγαλώνει σε κοινωνίες που μετατρέπονται από λογοκεντρικές σε ολοένα και πιο οπτικές, επισημαίνονται και οι ελλείψεις τόσο στη θεωρία όσο και στην έρευνα της οπτικής επικοινωνίας. Το μεγαλύτερο βάρος στη θεωρία και έρευνα των ΜΜΕ έπεφτε παραδοσιακά σε άλλες, λεκτικές μορφές επικοινωνίας αφήνοντας συστηματικά στο περιθώριο την οπτική της διάσταση. Μολονότι στη φωτογραφία παραδοσιακά αποδίδονταν οι ιδιότητες της αντικειμενικότητας και της αξιόπιστης απεικόνισης της πραγματικότητας, η χρήση οπτικού υλικού στην κοινωνιολογική έρευνα αντιμετωπιζόταν ως «μη-επιστημονική» πρακτική (Prosser, 1998:97). Κι αυτό, την ώρα που σε αρκετά πεδία των θετικών επιστημών (π.χ. φυσική, βιολογία, αστρονομία), η εικόνα χρησιμοποιείται ως βασικό εργαλείο στην ερευνητική διαδικασία (Becker, 1998:87). Παρ' όλα αυτά, τα τελευταία χρόνια παρατηρείται στη διεθνή βιβλιογραφία μια σαφής τάση προς τη μελέτη της εικόνας.

Το ζήτημα της επαλήθευσης των αποτελεσμάτων και του ελέγχου της εγκυρότητας της ερμηνείας τους αποτελούσε παραδοσιακά ένα βασικό πρόβλημα στη μελέτη των οπτικών μηνυμάτων και ένα επιχείρημα για την περιθωριοποίηση του κλάδου αυτού. Ένας τρόπος να υπάρχουν όσο το δυνατόν πιο έγκυρα αποτελέσματα είναι η ανάλυση με τη χρήση γνωστών συμβάσεων που έχουν μελετηθεί στη θεωρία και στην πράξη και για τις οποίες υπάρχει συμφωνία στους ακαδημαϊκούς και επαγγελματικούς κύκλους, όπως για παράδειγμα, η γωνία λήψης, ο φωτισμός, το καδράρισμα, κλπ. (βλ. Messaris, 2003:551-556).

Ζητούμενο στην έρευνα της οπτικής επικοινωνίας αποτελεί η χρήση και αξιοποίηση των εικόνων ως αυτοτελών δεδομένων (data) (Σκαρπέλος, *υπό*

έκδοση:119). Οι περισσότερες έρευνες οπτικών μηνυμάτων χρησιμοποιούν σαν δεδομένα εικόνες και κείμενο μαζί (Entman, 1991; Messaris & Abraham, 2001; Iyengar, 1991, σε Borah & Bulla, 2006:13). Ωστόσο, παρατηρείται η τάση για απομόνωση των εικόνων και χρήση τους ως αυτοτελών και ανεξάρτητων δεδομένων. Άλλωστε, όπως έχουν δείξει πειράματα όπως των Zillmann, Knobloch και Yu (2001:304), οι φωτογραφίες τραβούν την προσοχή περισσότερο σε αυτές τις ίδιες παρά στο συνοδευτικό κείμενο. Οι αναγνώστες σκανάρουν περισσότερο παρά διαβάζουν (Garcia & Stark, 1991 σε Holsanova, Rahm & Holmqvist, 2006:73). Είναι επομένως σύνηθες, ο/η αναγνώστης/-τρια να «αναγνώσει» τη φωτογραφία όχι όμως και το κείμενο, άρα και να σχηματίσει γνώμη μόνο από την εικόνα.

Στην παρούσα έρευνα, η εικόνα προσεγγίζεται με στόχο να διερευνηθούν τα κοινωνικά μηνύματα που ενσωματώνει αλλά και εκπέμπει. Όπως αναφέρει η Lester Roushanzami (2003:264), στην κριτική ανάλυση της εικόνας, όπως και του λεκτικού κειμένου, το σημαντικό στοιχείο δεν είναι τόσο το ίδιο το περιεχόμενο ούτε οι κοινωνικές του επιπτώσεις όσο οι ενδείξεις των κοινωνικών πρακτικών που αυτό παρέχει. Μια εικόνα ή ένα σύνολο εικόνων ενσωματώνει κοινωνικά και πολιτισμικά στοιχεία, πολιτικές ή κοινωνικές αντιλήψεις και στάσεις χωρίς, συνήθως, αυτό να γίνεται αντιληπτό αλλά ούτε και να επιδιώκεται από τον/την δημιουργό.

4.2. Μεθοδολογία ανάλυσης πλαισίων

Στην έρευνα πλαισίων είναι γνωστό ότι δεν υπάρχουν συγκεκριμένες και σαφείς «οδηγίες» ως προς τις μεθόδους που θα χρησιμοποιηθούν στην αναγνώριση και ανάλυση των πλαισίων. Το πεδίο είναι ανοιχτό, επιδέχεται ποικίλων προσεγγίσεων και προσφέρεται για την εφαρμογή διαφόρων μεθοδολογιών. Οι ερευνητές των πλαισίων χρησιμοποιούν τις υπάρχουσες τεχνικές της ανάλυσης περιεχομένου και ανάλυσης λόγου προκειμένου να εντοπίσουν τις τεχνικές πλαισίωσης και να

αναγνωρίσουν τα πλαίσια στις ειδήσεις (D' Angelo, 2002:881). Όπως υποστηρίζει ο Weaver (2007:144), τα πλαίσια μπορούν να μελετηθούν και με τη βοήθεια της ανάλυσης περιεχομένου ή μιας περισσότερο ερμηνευτικής μεθόδου (π.χ. σημειολογία). Χρειάζεται όμως προσοχή, ώστε να αποφευχθεί το λάθος της απλής μετονομασίας μιας άλλης μεθόδου, (π.χ. ανάλυση περιεχομένου) σε «ανάλυση πλαισίωσης», π.χ. με την απλή αντικατάσταση των κατηγοριών ή θεμάτων μιας ανάλυσης περιεχομένου από τον όρο πλαίσιο (βλ. και Reese, 2007: 151).

Η αλήθεια είναι πως η επαλήθευση αποτελεί ένα βασικό πρόβλημα στην μελέτη των πλαισίων καθώς επιτυγχάνεται με δυσκολία. Όμως, όπως επισημαίνει ο Van Gorp (2005: 485), η υπερβολική ανησυχία για την επαλήθευση και η έμφαση σε αυτή μπορεί να οδηγήσει στη λεπτομερή καταγραφή του περιεχομένου των ΜΜΕ χάνοντας το ίδιο το πλαίσιο. Επιπλέον, υπάρχει ο κίνδυνος να περιοριστεί η ανάλυση των πλαισίων σε εύκολα μετρήσιμα εργαλεία πλαισίωσης.

Ένα ακόμη μειονέκτημα της ανάλυσης πλαισίων είναι ότι είναι ευάλωτη στην υποκειμενικότητα του/της ερευνητή/-τριας. Το προσωπικό και υποκειμενικό στίγμα του ατόμου που πραγματοποιεί την ανάλυση είναι δύσκολο να εξουδετερωθεί. Το πώς συλλαμβάνει και νοηματοδοτεί κάθε αναλυτής/-τρια το κάθε πλαίσιο επιδρά στα αποτελέσματα και στην εμβέλεια της εκάστοτε έρευνας.

Η ανάγκη για επαλήθευση των αποτελεσμάτων είναι στενά συνδεδεμένη με την παραδοσιακή τάση για θετικιστική αντιμετώπιση της ρευστότητας των κοινωνικών φαινομένων προκειμένου να υπάρχουν εγγυήσεις επιστημονικότητας στη μελέτη τους. Αντίθετα, η επικρατούσα ρευστότητα στη μεθοδολογία ανάλυσης πλαισίων ταιριάζει στην εποχή της μετα-νεωτερικότητας. Όπως επισημαίνει ο Becker (1998:95), στις κοινωνικές επιστήμες είναι προτιμότερο να αποφεύγεται η μεθοδολογική καθαρότητα μιας και η φύση της μελέτης των κοινωνικών φαινομένων

περιλαμβάνει το οργανισμικό, χρονικό, κοινωνικό και ιδεολογικό πλαίσιο αναφοράς στο οποίο αναπτύσσονται.

Στην παρούσα έρευνα, ο εντοπισμός και η ανάλυση των πλαισίων γίνεται μέσω ενός συνδυασμού μεθόδων. Αρχικά, χρησιμοποιείται η ανάλυση περιεχομένου προκειμένου να κωδικοποιηθεί το δείγμα. Στη συνέχεια, με βάση τα αποτελέσματα που προκύπτουν εντοπίζονται τα πλαίσια και κατόπιν πραγματοποιείται ανάλυση στο πλαίσιο των πολιτισμικών σπουδών. Με άλλα λόγια, η ανάλυση περιεχομένου χρησιμοποιείται σαν εργαλείο για τον εντοπισμό των πλαισίων και οι πολιτισμικές σπουδές σαν εργαλείο ανάλυσής τους.

4.3. Ανάλυση περιεχομένου

Ο Berelson (1952: 18) ορίζει την ανάλυση περιεχομένου ως μια ερευνητική τεχνική για την αντικειμενική, συστηματική και ποσοτική περιγραφή του φανερού περιεχομένου της επικοινωνίας. Είναι μια εμπειρική και αντικειμενική μέθοδος για τη μελέτη οπτικοακουστικών αναπαραστάσεων μέσω της χρήσης προκαθορισμένων τιμών και μεταβλητών. Προϋποθέτει την ύπαρξη μεγάλου δείγματος, ώστε να είναι αντιπροσωπευτικό, τη συγκριτική μελέτη δύο διαφορετικών ομάδων δεδομένων αλλά και την ύπαρξη παρόμοιων μονάδων ανάλυσης. Στην ανάλυση περιεχομένου, το δείγμα πρέπει να έχει καθοριστεί επακριβώς ως προς τον αριθμό αλλά και το είδος. Κάθε μονάδα ανάλυσης εντάσσεται σε μια προκαθορισμένη κατηγορία, μια *μεταβλητή*, η οποία περιέχει δύο ή περισσότερες *αξίες* ή *τιμές*. Οι αξίες πρέπει να ορίζονται με σαφήνεια, να είναι ξεκάθαρες και εντελώς διαφορετικές μεταξύ τους ώστε η καθεμιά να μην μπορεί να αντικατασταθεί από κάποια άλλη που την περιλαμβάνει (Bell, 2001: 14-18).

Η ανάλυση περιεχομένου θεωρείται κατάλληλη μέθοδος και χρησιμοποιείται συχνά στη μελέτη της στερεοτυπικής απεικόνισης μειονοτήτων και καταπιεσμένων

ομάδων (Wimmer & Dominick, 1991, σε Hardin et al. 2002:348). Αποτελεί ένα χρήσιμο εργαλείο για την ποσοτικοποίηση των δεδομένων και την επαλήθευση της αρχικής υπόθεσης με συστηματικό και αντικειμενικό τρόπο. Είναι μια αρκετά «τεχνική» και γι' αυτό αξιόπιστη μέθοδος που όμως δεν επιτρέπει την σε βάθος ανάλυση και ερμηνεία των «οπτικών κειμένων». Δεν επιτρέπει την ανάγνωση των κρυμμένων νοημάτων αλλά περιορίζεται στην καταγραφή και περιγραφή του φανερού νοήματος (van Zoanen, 1994:69). Η περιγραφή αυτή στηρίζεται στη δημιουργία βασικών και απλών κατηγοριών με αποτέλεσμα μια αρκετά περιοριστική μέθοδο ανάλυσης. Γι' αυτό και η γενίκευση των αποτελεσμάτων από μια ανάλυση περιεχομένου παρουσιάζει δυσκολίες (Bell, 2001:25). Ιδιαίτερα όσον αφορά στη μελέτη της φωτογραφικής απεικόνισης, οι δυσκολίες στην εφαρμογή μιας τέτοιας μεθόδου είναι αρκετές και σημαντικές. Σε μία φωτογραφία μπορεί να περιλαμβάνονται θέματα, καταστάσεις και πρόσωπα που μπορούν να ενταχθούν σε περισσότερες από μία κατηγορίες. Επίσης, η ένταξη της κάθε φωτογραφίας σε μια κατηγορία και όχι σε άλλη, συνήθως δεν μπορεί να γίνει με απόλυτα αντικειμενικό τρόπο, καθώς υπεισέρχεται η υποκειμενικότητα του/της ερευνητή/τριας.

Η ανάλυση περιεχομένου είναι μία αρκετά «μαθηματική» μέθοδος που αντιμετωπίζει τα κοινωνικά φαινόμενα με όρους των θετικών επιστημών, επιχειρώντας με συστηματικό τρόπο να μετρήσει, κατηγοριοποιήσει και αναλύσει κάτι μη στατικό, όχι εύκολα μετρήσιμο, και σε μεγάλο βαθμό υποκειμενικό. Παρ' όλα αυτά, αποτελεί ένα χρήσιμο μεθοδολογικό εργαλείο που οριοθετεί με αρκετά αποτελεσματικό τρόπο τη ρευστότητα που χαρακτηρίζει τα κοινωνικά φαινόμενα, περιορίζει την υποκειμενικότητα της ερμηνείας τους από τους ερευνητές και θέτει τη βάση πάνω στην οποία μπορούν να λειτουργήσουν ερμηνευτικά άλλες μέθοδοι, πιο διαισθητικές και διεισδυτικές, όπως, για παράδειγμα, η ανάλυση στο πλαίσιο των πολιτισμικών σπουδών.

4.4. Πολιτισμικές σπουδές

Στο πλαίσιο των πολιτισμικών σπουδών, η ανάλυση του οπτικού υλικού δεν ασχολείται μόνο με τις ιδιότητες του 'κειμένου' (φωτογραφικές συμβάσεις, πολιτισμικοί κώδικες) αλλά περιλαμβάνει και το θεσμικό και κοινωνικό πλαίσιο παραγωγής καθώς και το πλαίσιο θέασης (Lister & Wells, 2001:64 επ.).

Στις πολιτισμικές σπουδές η πραγματικότητα δεν θεωρείται ότι αντανakλάται στη γλώσσα και την αναπαράσταση αλλά ότι είναι το αποτέλεσμα του τρόπου με τον οποίο σημασιοδοτείται αυτό που απεικονίζεται. Οι πολιτισμικές σπουδές θεωρούν τη σημασιοδότηση (signification) ως μια κοινωνική πρακτική. Ιδιαίτερα στο πεδίο της οπτικής ανάλυσης γίνεται δεκτή η πολυσημία των εικόνων, ότι δηλαδή το νόημα κάθε εικόνας δεν είναι ένα και σταθερό αλλά μέσω πρακτικών αναπαράστασης προάγεται τελικά το προτιμώμενο νόημα (Hall, 1997^β:228). Όσοι έχουν πρόσβαση στα μέσα σημασιοδότησης –π.χ. τα MME- έχουν και τη δυνατότητα να προαγάγουν ή και να επιβάλουν μια προτιμώμενη ανάγνωση των εικόνων. Έτσι, κυρίαρχες αντιλήψεις και πολιτισμικές και κοινωνικές νόρμες ενσωματώνονται στα μηνύματα των MME και διαχέονται στην κοινωνία με αποτέλεσμα να εμφανίζονται ως «φυσικές», να ανακυκλώνονται και να ενισχύονται. Ο Hall (1997^β:239-249) αναφέρεται στον τρόπο με τον οποίο η επικαλούμενη διαφορετικότητα και κατωτερότητα των μαύρων καθιερώθηκε ως «φυσική» και αποδεκτή, μέσα από στερεοτυπικές αναπαραστάσεις κατά την περίοδο της δουλείας.

Οι πολιτισμικές σπουδές εστιάζουν στην ανάλυση πρακτικών απεικόνισης μέσα στο ιστορικό τους πλαίσιο, κυρίως του 19^{ου} και 20^{ου} αιώνα. Σήμερα, το ιστορικό πλαίσιο έχει επεκταθεί ώστε να περιλαμβάνει την παγκοσμιοποίηση και τις μεταβολές που σχετίζονται με αυτή (Lister & Wells, 2001:61) (π.χ. μετανάστευση). Η ανάλυση εξετάζει το πλαίσιο παραγωγής, κυκλοφορίας και κατανάλωσης του οπτικού υλικού προς μελέτη. Η σημασία του πλαισίου αναφοράς ή του συναφούς περιβάλλοντος μιας

φωτογραφίας έχει τονιστεί και παραπάνω (σελ. 17-18, 20), καθώς επηρεάζει την ανάγνωση και ερμηνεία της εικόνας. Μία φωτογραφία που εμφανίζεται σε εφημερίδα, ένα μέσο που θεωρείται αξιόπιστη πηγή πληροφόρησης (βλ. παραπάνω σελ. 21), γίνεται εύκολα αποδεκτή ως αντικειμενική απεικόνιση της πραγματικότητας.

4.5. Ερωτήματα έρευνας

Το βασικό ερώτημα στο οποίο στοχεύει να παράσχει απάντηση η παρούσα έρευνα είναι:

Ποια είναι τα κυρίαρχα πλαίσια στην οπτική απεικόνιση των μεταναστών στον Ελληνικό και Ισπανικό Τύπο κατά το διάστημα μελέτης;

Από το κεντρικό αυτό ερώτημα προκύπτουν τα εξής επιμέρους ερωτήματα:

- 2. Χρησιμοποιούνται τα ίδια ή διαφορετικά πλαίσια στις δύο χώρες;**
- 3. Πώς εξηγείται η χρήση των συγκεκριμένων πλαισίων λαμβάνοντας υπ' όψη τα κοινωνικά και πολιτισμικά δεδομένα της κάθε χώρας;**

4.6. Αντικείμενο ανάλυσης και δείγμα

Για το σκοπό αυτής της έρευνας επιλέχθηκαν οι εφημερίδες με τη μεγαλύτερη κυκλοφορία στις δύο χώρες. Οι εφημερίδες αυτές είναι οι *El País*, *El Mundo* και *ABC* από την Ισπανία με μέση μηνιαία κυκλοφορία κατά το διάστημα μελέτης (2005) 566.086, 420.157 και 338.711 φύλλα αντίστοιχα (Oficina de Justificacion de la Difusion). Από την Ελλάδα επιλέχθηκαν *Ta Neá*, *η Ελευθεροτυπία* και *η Καθημερινή* με μέση ημερήσια κυκλοφορία το 2005 στα 74.602, 70.344 και 46.984 φύλλα αντίστοιχα (Ένωση Ιδιοκτητών Ημερησίων Εφημερίδων Αθηνών).

Οι εφημερίδες αυτές επιλέχθηκαν όχι μόνο με κριτήριο την κυκλοφορία και το κύρος τους αλλά και τον πολιτικό τους προσανατολισμό ώστε στο δείγμα να αντιπροσωπεύονται οι κυρίαρχες τάσεις του πολιτικού φάσματος. Πιο αναλυτικά, οι

ABC είναι φιλομοναρχική εφημερίδα, η El País είναι εφημερίδα του κεντροαριστερού χώρου όπως και Τα Νέα, η Ελευθεροτυπία αντιπροσωπεύει την Αριστερά ενώ Η Καθημερινή και η El Mundo είναι εφημερίδες του κεντροδεξιού χώρου. Και οι έξι θεωρούνται «έγκυρες» και σοβαρές, εφημερίδες «γνώμης».

Το δείγμα της έρευνας αποτελείται από φωτογραφίες μεταναστών που δημοσιεύτηκαν σε εφημερίδες των δύο χωρών κατά τη διάρκεια των δύο τελευταίων προγραμμάτων νομιμοποίησης: 7 Φεβρουαρίου- 10 Μαΐου 2005 για την Ισπανία (το πρόγραμμα έληξε στις 7 Μαΐου) και 1 Οκτωβρίου 2005 -2 Μαΐου 2006 για την Ελλάδα. Η επιλογή του συγκεκριμένου χρονικού πλαισίου βασίστηκε την υπόθεση ότι το θέμα της μετανάστευσης απασχολεί περισσότερο τα ΜΜΕ όταν λαμβάνει χώρα ένα γεγονός που αφορά μετανάστες, όπως ένα πρόγραμμα νομιμοποίησης. Το χρονικό πλαίσιο για κάθε χώρα περιλαμβάνει κάποια σημαντικά γεγονότα που σχετίζονται με το θέμα της μετανάστευσης: όσον αφορά την Ισπανία, το χρονικό διάστημα της έρευνας περιλαμβάνει την 1^η επέτειο της 11^{ης} Μαρτίου 2004 και της βομβιστικής επίθεσης αυτοκτονίας από ισλαμιστές τρομοκράτες σε τρένο της Μαδρίτης. Η ημέρα αυτή, σηματοδότησε την αρχή μιας νέας εποχής για την Ισπανία, μια χώρα της οποίας η μεγαλύτερη ομάδα μεταναστών είναι μουσουλμάνοι, κατατάσσοντάς την στην ομάδα των χωρών που έχουν χτυπηθεί από την Ισλαμική τρομοκρατία και ενεργοποιώντας την ανάμειξή της στις έρευνες και την προσπάθεια για την πάταξη της διεθνούς ισλαμικής τρομοκρατίας. Παρ' όλα αυτά, φωτογραφίες σχετικές με την συνεχιζόμενη έρευνα για την επίθεση της 11^{ης} Μαρτίου δεν συμπεριλήφθηκαν στο δείγμα, καθώς δεν αφορούν το θέμα της μετανάστευσης αλλά αυτό της διεθνούς πολιτικής & τρομοκρατίας. Το χρονικό πλαίσιο της έρευνας για την Ελλάδα περιλαμβάνει τις εξεγέρσεις στα προάστια του Παρισιού τον Νοέμβριο του 2005, γεγονός που θορύβησε ολόκληρη την Ευρώπη και έκανε νέες χώρες υποδοχής μεταναστών όπως η Ελλάδα να αναλογιστούν την κατάσταση των μεταναστών στο

έδαφός τους και τις πιθανές μελλοντικές εξελίξεις, λαμβάνοντας υπόψη τα γεγονότα στο Παρίσι. Επίσης, το διάστημα αυτό περιλαμβάνει και την δημοσιοποίηση καταγγελιών από Πακιστανούς ότι απήχθηκαν από Βρετανικές μυστικές υπηρεσίες, και κρατήθηκαν και ανακρίθηκαν παράνομα στο πλαίσιο των ερευνών για τη διεθνή τρομοκρατία. Το θέμα αυτό εξελίχθηκε σε σκάνδαλο που απασχόλησε για αρκετό καιρό τα ελληνικά ΜΜΕ.

Από την έρευνα εξαιρέθηκαν τα ένθετα και οι τοπικές εκδόσεις των ισπανικών εφημερίδων και μελετήθηκαν οι βασικές εκδόσεις της κάθε εφημερίδας. Λόγω τεχνικών προβλημάτων κατά τη δειγματοληψία, απουσιάζουν δεδομένα των μηνών Φεβρουαρίου και Απριλίου 2005 από την εφημερίδα ABC. Για το λόγο αυτό, επεκτάθηκε η δειγματοληψία μέχρι τέλος Μαΐου –στις άλλες εφημερίδες η δειγματοληψία σταματά 10 Μαΐου, τρεις μέρες μετά τη λήξη του προγράμματος νομιμοποίησης. Συνολικά συγκεντρώθηκαν 354 φωτογραφίες. Από αυτές 190 φωτογραφίες προέρχονται από τις ελληνικές και 164 από τις ισπανικές εφημερίδες.

4.7. Κωδικοποίηση

Οι φωτογραφίες του δείγματος κωδικοποιήθηκαν ανάλογα με το περιεχόμενό τους με βάση τις παρακάτω κατηγορίες και μεταβλητές:

Κατηγορία Α. Μορφολογικά στοιχεία φωτογραφίας:

- A 1. **Θέση φωτογραφίας** στην εφημερίδα.
- A 2. **Θέση φωτογραφίας** στη σελίδα.
- A 3. **Μέγεθος φωτογραφίας.**
- A 4. **Χρήση χρώματος.**
- A 5. **Απόσταση λήψης.**
- A 6. **Γωνία λήψης.**

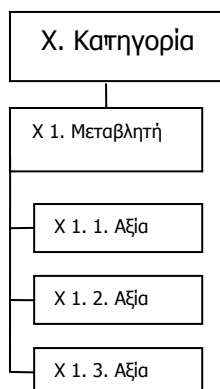
Κατηγορία Β. Περιεχόμενο φωτογραφίας

- Β 1. **Ομαδικότητα/ατομικότητα** (Οι φωτογραφίες κωδικοποιήθηκαν ανάλογα με το αν οι μετανάστες απεικονίζονται μόνοι ή μαζί με άλλα άτομα).
- Β 2. **Κοινωνικοποίηση** (Οι φωτογραφίες κωδικοποιήθηκαν ανάλογα με το αν οι μετανάστες απεικονίζονται μαζί με άτομα της κυρίαρχης πλειοψηφίας της χώρας εγκατάστασης ή μαζί με άλλους μετανάστες).
- Β 3. **Θέμα.**

Κατηγορία Γ. Ατομικά χαρακτηριστικά μεταναστών

- Γ 1. **Προέλευση.**
- Γ 2. **Φύλο.**
- Γ 3. **Ηλικία.**
- Γ 4. **Έκφραση.**
- Γ 5. **Επικοινωνία με θεατή.**

Σε κάθε κατηγορία αποδόθηκαν μεταβλητές και για κάθε μεταβλητή ορίστηκαν αξίες. Η απεικόνιση του σχήματος που ακολουθήθηκε για τη κωδικοποίηση του δείγματος παρατίθεται παρακάτω:

Γενική σχηματική απεικόνιση της κωδικοποίησης

Στο επόμενο κεφάλαιο, όπου παρουσιάζονται τα ευρήματα της ανάλυσης περιεχομένου, παρατίθεται αναλυτική περιγραφή της κάθε κατηγορίας με τις μεταβλητές και αξίες που ορίστηκαν καθώς και αναλυτική σχηματική απεικόνιση.

Παρ' όλο που οι φωτογραφίες αντιμετωπίστηκαν ως το βασικό αντικείμενο ανάλυσης, λήφθηκε υπ' όψη και το παρακείμενο, δηλαδή λεζάντες και τίτλοι που δεν ξεφεύγουν από το βλέμμα, συμπερίληψη φωτογραφιών σε σελίδες αφιερωμένες σε κάποιο συγκεκριμένο θέμα, άλλες φωτογραφίες στην ίδια σελίδα, και γενικά το γύρω οπτικό περιβάλλον. Αυτό θεωρήθηκε σκόπιμο διότι το παρακείμενο δεν αγνοείται από τους αναγνώστες ακόμα και αν επικεντρώνονται στις φωτογραφίες (Holsanova, Rahm, Holmqvist, 2006:69). Άλλωστε, οι αναγνώστες που κοιτούν μια φωτογραφία έχουν ήδη προηγούμενη γνώση κάποιων σχετικών θεμάτων και είναι σε θέση να αναγνωρίσουν το θέμα στο οποίο αναφέρεται η φωτογραφία (π.χ. οι φωτογραφίες Πακιστανών όταν κυριαρχούσε το θέμα των απαγωγών στα ελληνικά ΜΜΕ). Το νόημα της εικόνας ενδιαφέρει σε σχέση με το συναφές της περιβάλλον που περιορίζει την πολυσημία της και συντελεί αποφασιστικά στη σημασιοδότησή της.

5. ΕΥΡΗΜΑΤΑ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ

Στα κεφάλαια που ακολουθούν, παρουσιάζονται τα ευρήματα και οι απαντήσεις στα ερευνητικά ερωτήματα. Τα αποτελέσματα της ανάλυσης περιεχομένου των φωτογραφιών του δείγματος, παρουσιάζονται κατ' αρχάς χωριστά ανά μεταβλητή και στη συνέχεια συνδυαστικά.

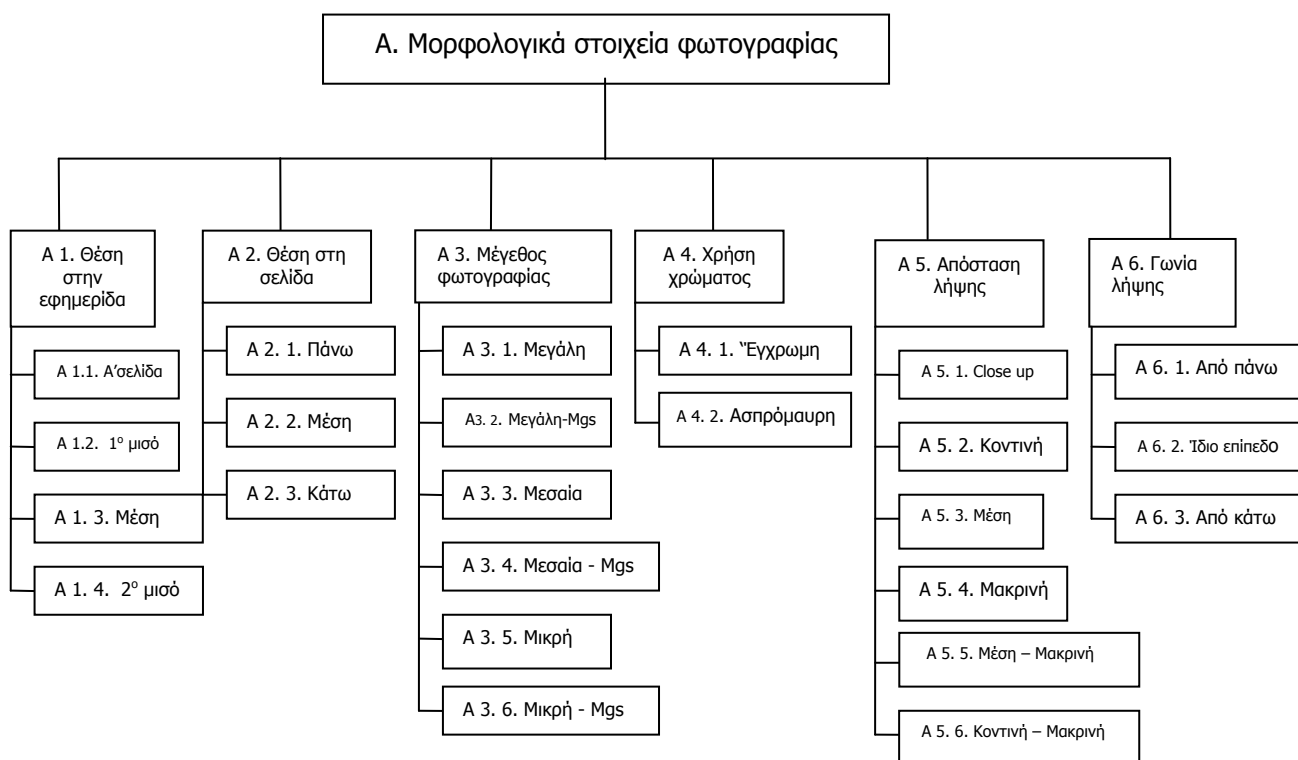
Μια πρώτη παρατήρηση που προκύπτει από το δείγμα είναι ότι ο αριθμός των φωτογραφιών που συγκεντρώθηκαν από τις δύο χώρες δεν διαφέρει σημαντικά, τουλάχιστον όχι τόσο όσο θα περίμενε κανείς, δεδομένου ότι το χρονικό διάστημα υπό μελέτη είναι μόνο 4 μήνες για την Ισπανία αλλά 8 μήνες, δηλαδή το διπλάσιο, για την Ελλάδα. Συνεπώς, οι ισπανικές εφημερίδες περιείχαν αναλογικά μεγαλύτερο αριθμό φωτογραφιών, συγκεκριμένα 164, απ' ότι οι ελληνικές, που περιείχαν 190, αν μάλιστα λάβει κανείς υπόψη και ότι από το ισπανικό δείγμα απουσιάζουν δεδομένα της εφημερίδας ABC. Η ύπαρξη μεγαλύτερου, αναλογικά, αριθμού φωτογραφιών στον ισπανικό τύπο, μπορεί, κατ' αρχάς, να εξηγηθεί από το γεγονός ότι το ισπανικό πρόγραμμα νομιμοποίησης ήταν πολύ μεγαλύτερης έκτασης από το ελληνικό και κατά τη διάρκειά του σημειώθηκε μεγαλύτερη προσέλευση μεταναστών απ' ότι στο ελληνικό, καθιστώντας το έτσι ιδιαίτερα επιτυχημένο από άποψη επίτευξης του επιδιωκόμενου στόχου. Το σημαντικότερο όμως στοιχείο που εξηγεί την αυξημένη οπτικοποίηση των μεταναστών στον ισπανικό τύπο της συγκεκριμένης περιόδου είναι πιθανώς η δημόσια συζήτηση και αντιπαράθεση που προκάλεσε, ακριβώς λόγω της κλίμακάς του αλλά και του ότι ήρθε σε αντίθεση με την επίσημη πολιτική της ΕΕ, κάτι για το οποίο η Ισπανία κατακρίθηκε έντονα από άλλες Ευρωπαϊκές χώρες. Αντίθετα, στην Ελλάδα το πρόγραμμα νομιμοποίησης ήταν περιορισμένης έκτασης, δεν αποτέλεσε θέμα για δημόσιο διάλογο ή αντιπαράθεση και πέρασε μάλλον «απαράτηρητο».

5.1. Παρουσίαση ανά μεταβλητή

Η παράθεση των αποτελεσμάτων ανά μεταβλητή, χωρίζεται σε τρία μέρη: Αρχικά παρουσιάζονται τα μορφολογικά και πιο τεχνικά στοιχεία των φωτογραφιών, στη συνέχεια τα χαρακτηριστικά που ορίζουν το περιεχόμενό τους και τέλος τα στοιχεία που συνθέτουν το προφίλ των μεταναστών, έτσι όπως προκύπτει από τις φωτογραφίες του δείγματος.

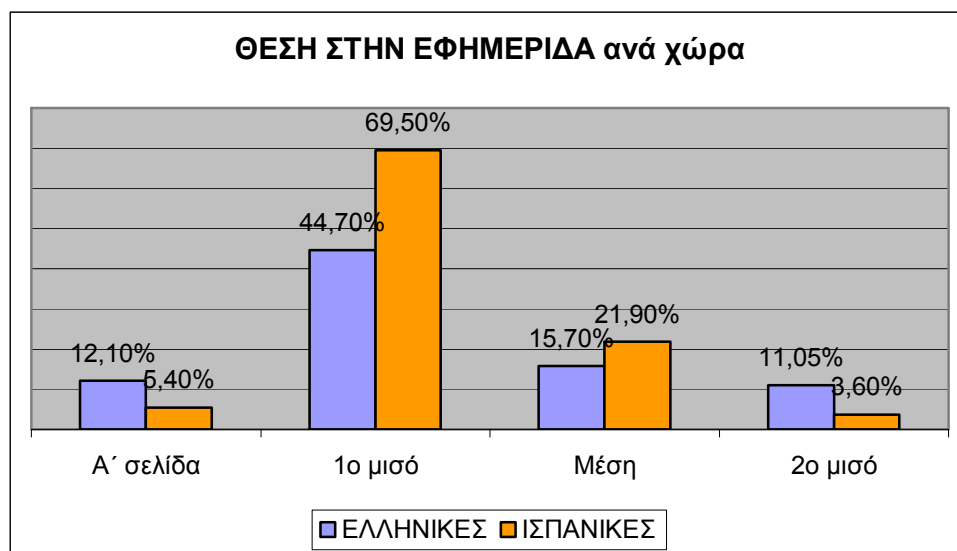
5.1.1. Μορφολογικά στοιχεία

Για τις μεταβλητές που περιλαμβάνονται σε αυτήν την κατηγορία μπορούν να οριστούν αξίες με αρκετά αντικειμενικό τρόπο, αφού πρόκειται για μεταβλητές όπως η θέση στην εφημερίδα και στη σελίδα, η χρήση χρώματος, η γωνία λήψης, η απόσταση λήψης και το μέγεθος. Επειδή πρόκειται για «τεχνικά» χαρακτηριστικά, η υποκειμενικότητα του/της ερευνητή/-τριας ελαχιστοποιείται με την οριοθέτηση και συγκεκριμενοποίηση της κάθε χρησιμοποιούμενης αξίας. Παρακάτω παρατίθεται η σχηματική απεικόνιση της κωδικοποίησης σε αυτήν την κατηγορία:

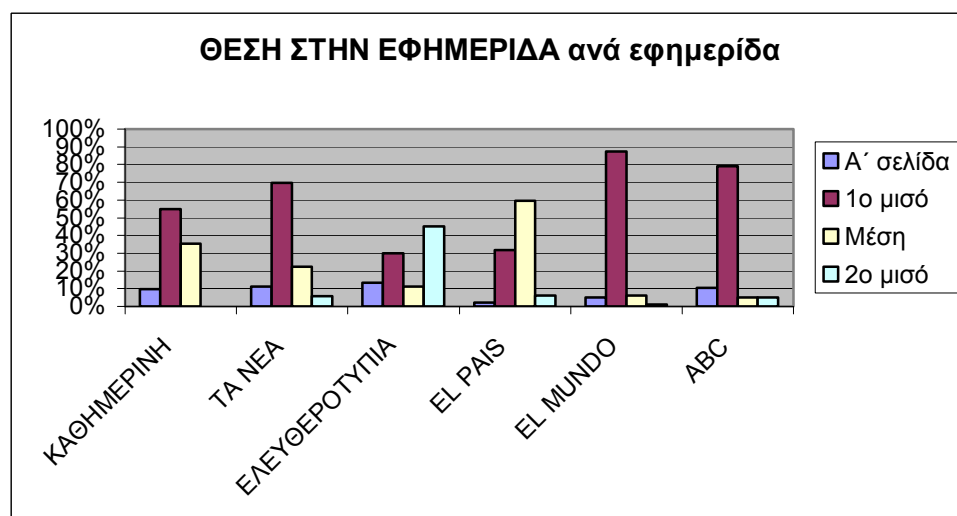

Σχηματική απεικόνιση κωδικοποίησης για την Κατηγορία Α.

1. Θέση στην εφημερίδα. Οι αξίες που ορίστηκαν για την μεταβλητή αυτή είναι οι: «Α' σελίδα», «πρώτο μισό της εφημερίδας», «μέση της εφημερίδας», «δεύτερο μισό της εφημερίδας». Οι αξίες αυτές είναι σχετικές για κάθε εφημερίδα, καθώς δεν διαθέτουν όλες οι εφημερίδες που συμμετείχαν στην έρευνα τον ίδιο αριθμό σελίδων. Αυτή η παρατήρηση αφορά ιδιαίτερα τις φωτογραφίες που βρίσκονται στα όρια ανάμεσα στο πρώτο μισό και τη μέση ή τη μέση και το δεύτερο μισό.

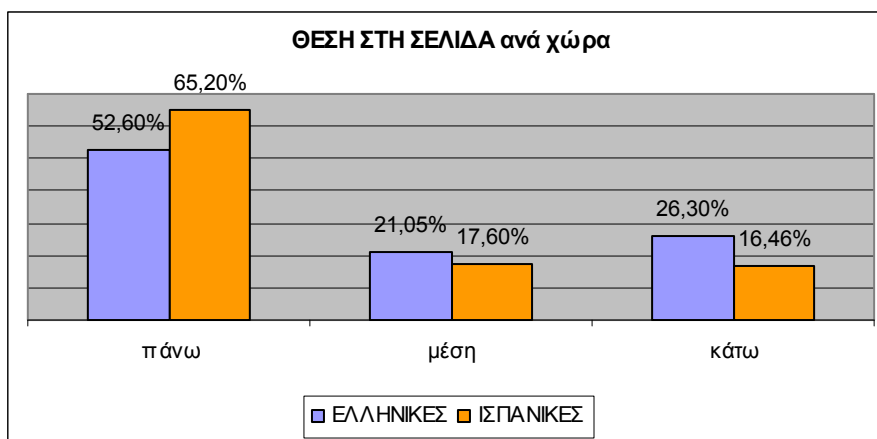
Θέση των φωτογραφιών στις ελληνικές και τις ισπανικές εφημερίδες

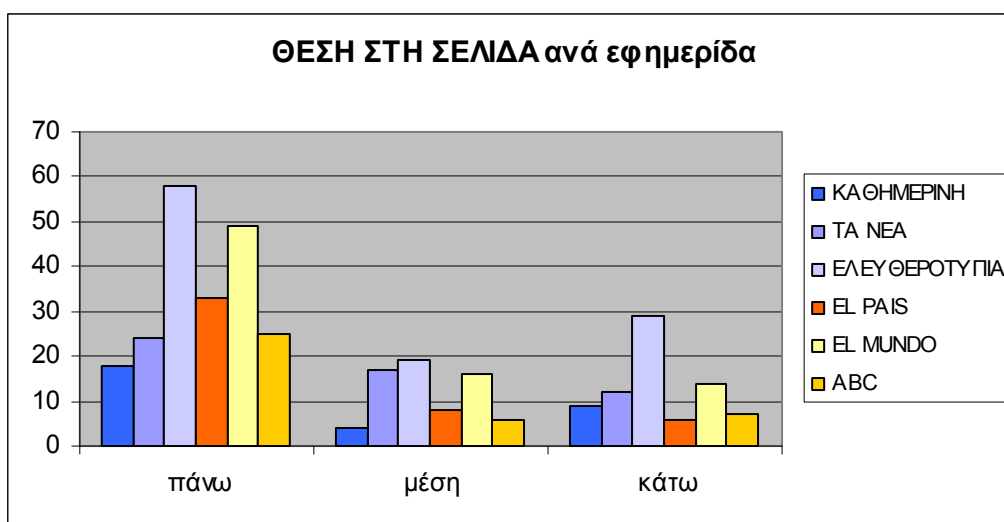
Θέση των φωτογραφιών στην κάθε εφημερίδα

Στην πλειονότητά τους, οι φωτογραφίες του δείγματος εμφανίζονται στο πρώτο μισό των εφημερίδων, σε εκείνες δηλαδή τις σελίδες όπου παρουσιάζονται θέματα της εσωτερικής επικαιρότητας. Στο σημείο αυτό ξεχωρίζει η εφημερίδα El Mundo, με το 42% των φωτογραφιών της να είναι τοποθετημένο στο πρώτο μισό. Εξαίρεση στον κανόνα αυτό δείχνει να αποτελεί η εφημερίδα Ελευθεροτυπία, με το 44,7% των φωτογραφιών που απεικονίζουν μετανάστες να εμφανίζεται στο δεύτερο μισό, όπου τοποθετούνται οι εσωτερικές ειδήσεις, πλην των πολιτικών. Η Ελευθεροτυπία είναι και η εφημερίδα με τις περισσότερες φωτογραφίες μεταναστών στην πρώτη σελίδα (14,2%). Γενικά, βρέθηκαν περισσότερες φωτογραφίες μεταναστών στις πρώτες σελίδες των ελληνικών εφημερίδων από ότι των ισπανικών, παρά το ότι στην Ελλάδα το πρόγραμμα νομιμοποίησης δεν κυριάρχησε στην επικαιρότητα όπως συνέβη στην Ισπανία.

2. Θέση στη σελίδα. Οι αξίες που ορίστηκαν γι' αυτήν την μεταβλητή είναι οι ακόλουθες: «πάνω», «μέση», «κάτω», ανάλογα με το αν η φωτογραφία καταλαμβάνει το επάνω μέρος της σελίδας, το μεσαίο ή το κάτω. Και πάλι προκύπτει πρόβλημα με κάποιες φωτογραφίες που βρίσκονται κοντά στα όρια και καταλαμβάνουν κομμάτι και από το επάνω μέρος της σελίδας και από το μεσαίο. Σε αυτές τις περιπτώσεις, η κατηγοριοποίηση έγινε λαμβάνοντας υπόψη το κομμάτι της σελίδας στο οποίο βρίσκεται το μεγαλύτερο μέρος της φωτογραφίας αλλά και η γενικότερη τοποθέτηση της φωτογραφίας στη συγκεκριμένη σελίδα. Για παράδειγμα, μια μεγάλη φωτογραφία που βρίσκεται στο όριο ανάμεσα στο μεσαίο και το κάτω μέρος της σελίδας, εφόσον είναι η μοναδική φωτογραφία στη σελίδα και τοποθετημένη κεντρικά, λαμβάνοντας υπόψη και το μέγεθός της, θεωρείται ότι βρίσκεται στο μεσαίο μέρος της σελίδας.

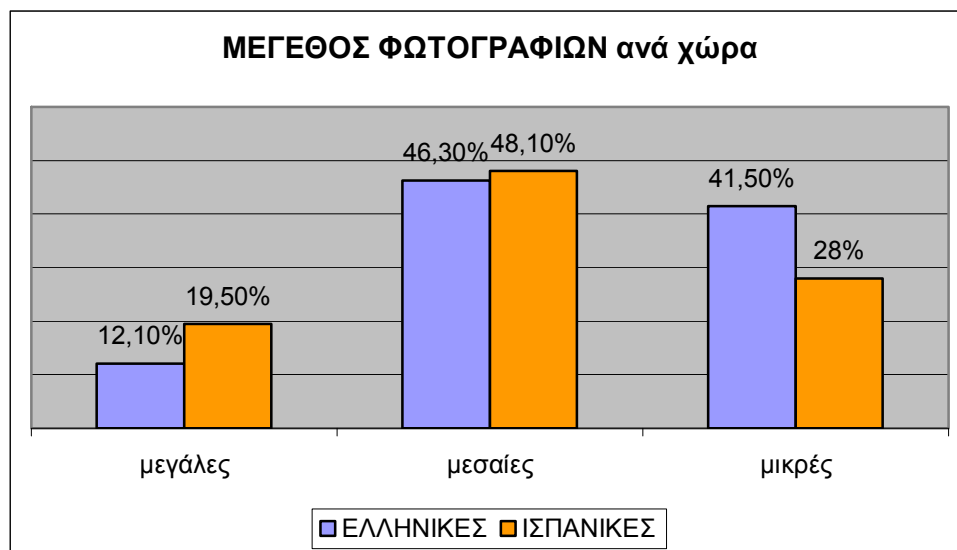
Θέση των φωτογραφιών στις σελίδες των ελληνικών και ισπανικών εφημερίδων

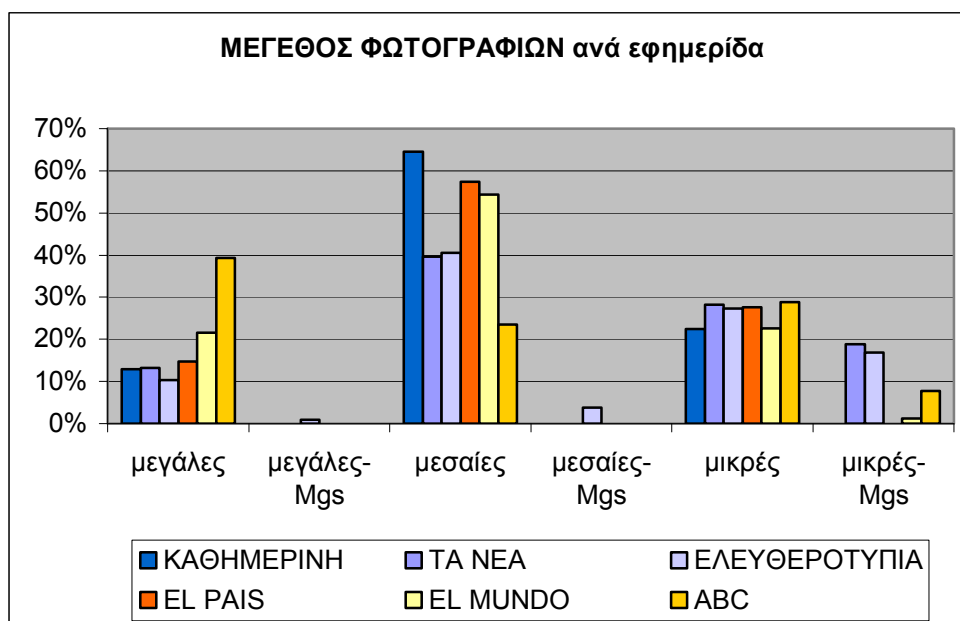
Θέση των φωτογραφιών στις σελίδες της κάθε εφημερίδας

Και στις δύο χώρες, οι φωτογραφίες του δείγματος εμφανίζονται, κατά κανόνα, στο επάνω μέρος της σελίδας. Η διαφοροποίηση αυτή είναι εντονότερη στις ισπανικές εφημερίδες όπου παρατηρείται μεγάλη διαφορά ανάμεσα στο ποσοστό των φωτογραφιών που εμφανίζονται στο επάνω μέρος της σελίδας και σε αυτές που εμφανίζονται στη μέση ή στο κάτω μέρος. Αντίθετα, στις ελληνικές εφημερίδες, παρατηρείται μικρότερη διαφορά και μάλιστα, υπάρχουν περισσότερες φωτογραφίες στο κάτω μέρος της σελίδας απ' ό τι στη μέση. Όπως έχει αναφερθεί και στο θεωρητικό τμήμα της παρούσας έρευνας, η τοποθέτηση φωτογραφιών στο επάνω μέρος της σελίδας, τις καθιστά αξιοπρόσεκτες και τις κάνει να φαίνονται πιο σημαντικές από αυτές που τοποθετούνται στο κάτω μέρος.

3. Μέγεθος. Οι προκαθορισμένες αξίες γι 'αυτήν την μεταβλητή είναι: «μεγάλη», «μεσαία», «μικρή». Θεωρήθηκε σκόπιμο να μην γίνει η οριοθέτηση των αξιών με βάση απόλυτα μεγέθη (σε εκατοστά ή τετραγωνικά εκατοστά), αλλά να ληφθεί υπ' όψη η μορφολογία της κάθε εφημερίδας, δεδομένου του ότι δεν έχουν όλες οι εφημερίδες υπό μελέτη το ίδιο μέγεθος. Συνεπώς πρόκειται και πάλι για αξίες σχετικές για κάθε εφημερίδα. Με άλλα λόγια, μια φωτογραφία που χαρακτηρίζεται «μεσαίου μεγέθους» στην εφημερίδα Καθημερινή, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί «μεγάλου μεγέθους» εάν βρισκόταν στην Ελευθεροτυπία, δεδομένου του διαφορετικού μεγέθους των δύο εφημερίδων.

Μέγεθος φωτογραφιών μεταναστών στις ελληνικές και ισπανικές εφημερίδες

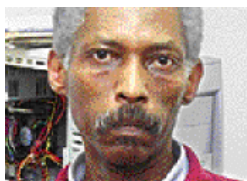

Μέγεθος φωτογραφιών μεταναστών στην κάθε εφημερίδα

Όπως προκύπτει, τόσο οι ελληνικές όσο και οι ισπανικές εφημερίδες τείνουν να χρησιμοποιούν μεσαίου μεγέθους φωτογραφίες. Αυτή η τάση είναι πιο έντονη στις εφημερίδες Καθημερινή, El País και El Mundo. Στη χρήση μεγάλων φωτογραφιών ξεχωρίζει η ισπανική ABC, ενώ στις άλλες εφημερίδες και ιδιαίτερα στις ελληνικές είναι αρκετά μικρό το ποσοστό των μεγάλων φωτογραφιών. Στη χρήση μικρών φωτογραφιών και οι έξι εφημερίδες εμφανίζουν παρόμοια ποσοστά. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η χρήση μικρών φωτογραφιών «τύπου διαβατηρίου» (mug shots) η οποία γίνεται κυρίως από Τα Νέα, την Ελευθεροτυπία και την ABC. Σύμφωνα με τη θεωρία, οι μικρές φωτογραφίες θεωρούνται οι λιγότερο σημαντικές σε μια εφημερίδα, αφού όπως έχει αποδειχτεί πειραματικά, το βλέμμα των αναγνωστών κατευθύνεται στις μεγάλες μεγέθους φωτογραφίες (Garcia & Stark, 1991). Εντούτοις, όπως αναλύεται παρακάτω, οι φωτογραφίες αυτού του τύπου θυμίζοντας έντονα φωτογραφίες εγκληματιών επιτελούν τη σημασιοδοτική τους λειτουργία συνδέοντας τους μετανάστες με το έγκλημα ακόμα και όταν κάτι τέτοιο δεν υποστηρίζεται από το συνοδευτικό κείμενο ή ακόμα και όταν οι μετανάστες εμφανίζονται ως θύματα και όχι ως δράστες.

Ελευθεροτυπία, 28/12/2005
(Στην εφημερίδα εμφανίζεται
ασπρόμαυρη)

Τα Νέα, 9/11/2005

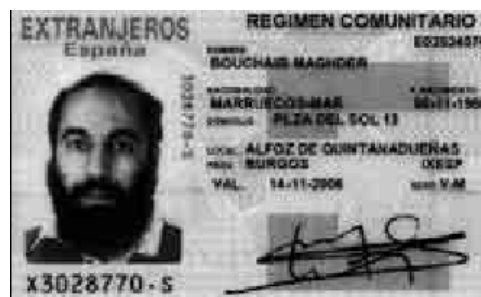
Τα Νέα 9/11/2005

Τα Νέα, 09/03/2005

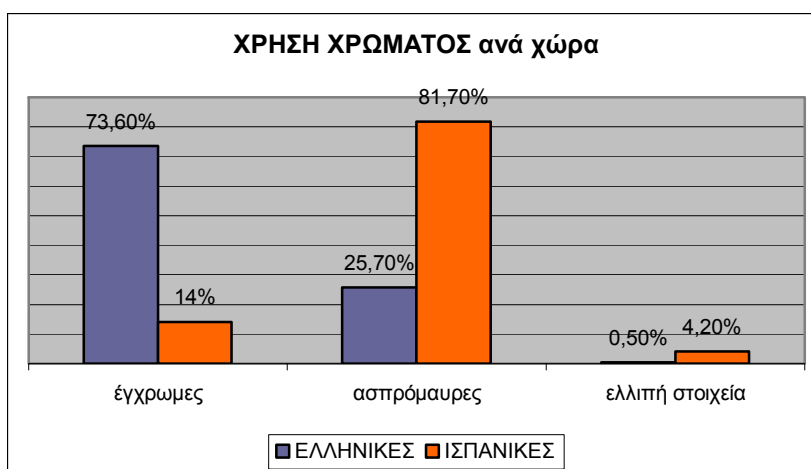
D. Audelo H. Tsvetanov M. Ganzino
ABC, 06/05/2005

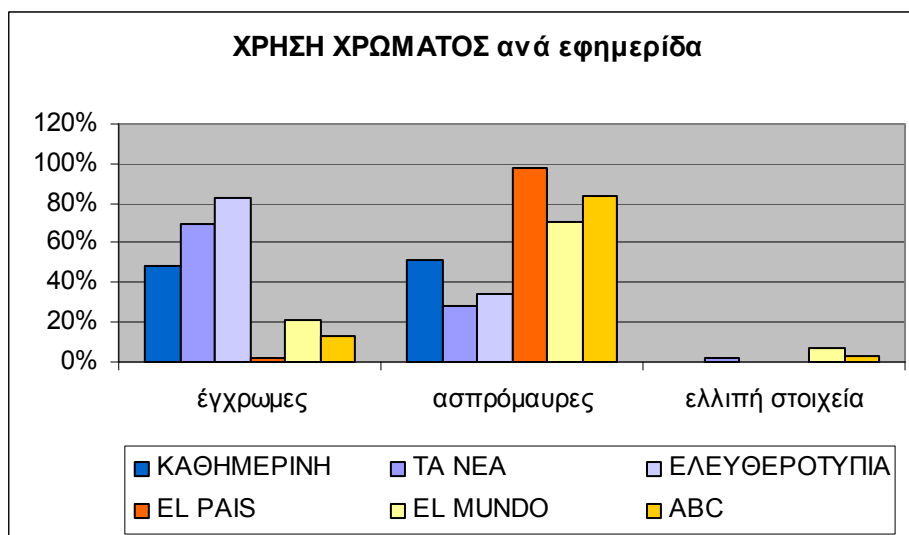
Permiso de residencia de Bouchaib, que caduca en noviembre del próximo año.
El Mundo, 03/04/2005

Χαρακτηριστικά παραδείγματα μικρών φωτογραφιών τύπου «διαβατηρίου».

4. Χρήση χρώματος. Πρόκειται για μια εξαιρετικά σαφή μεταβλητή με εξίσου σαφείς και αντικειμενικές αξίες: «ασπρόμαυρη» και «έγχρωμη», ανάλογα με το αν στη φωτογραφία χρησιμοποιείται χρώμα ή όχι. Για μικρό αριθμό φωτογραφιών, κυρίως από τις ισπανικές εφημερίδες, λείπει η αντίστοιχη αξία λόγω τεχνικών προβλημάτων κατά τη δειγματοληψία.

**Ασπρόμαυρες και έγχρωμες φωτογραφίες μεταναστών
στις ελληνικές και ισπανικές εφημερίδες**

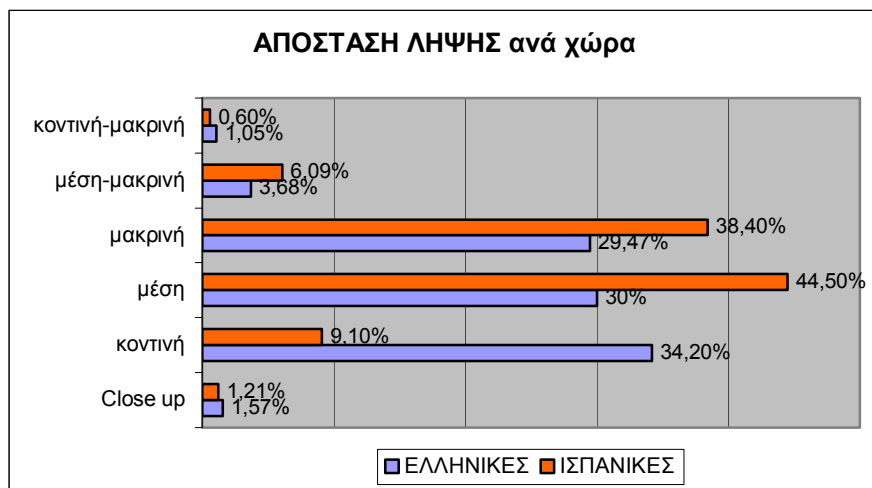

Ασπρόμαυρες και έγχρωμες φωτογραφίες σε κάθε εφημερίδα

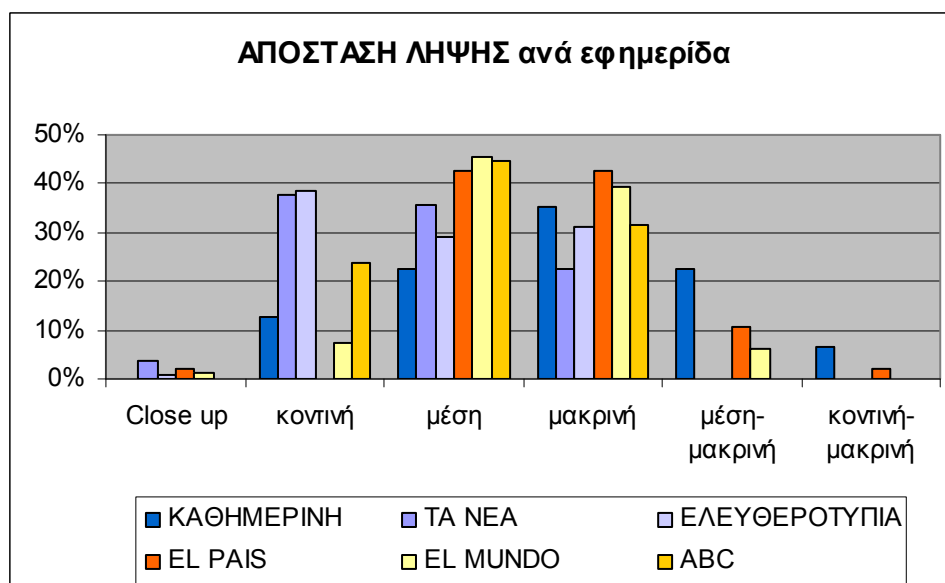
Στη χρήση ασπρόμαυρων φωτογραφιών πρωταγωνιστούν οι ισπανικές εφημερίδες, με πρώτη την El País (97,8%), ενώ οι Ελληνικές προτιμούν τις έγχρωμες, κυρίως η Ελευθεροτυπία με ποσοστό 83%. Ενώ στις ισπανικές εφημερίδες υπάρχει μεγάλη διαφορά στα ποσοστά των ασπρόμαυρων και των έγχρωμων φωτογραφιών (το κατώτερο ποσοστό στη χρήση έγχρωμων φωτογραφιών το δίνει η El País, 2,1%), στις ελληνικές παρατηρείται μια σχετική ισορροπία, ιδιαίτερα στην Καθημερινή. Στις ασπρόμαυρες φωτογραφίες η Καθημερινή εμφανίζει το μεγαλύτερο ποσοστό από τις ελληνικές εφημερίδες (51,6% έναντι 28,3% για Τα Νέα και 33,9% για την Ελευθεροτυπία).

Φαίνεται ότι όσο πιο «επαγγελματική» και «σοβαρή» μορφή έχει μια εφημερίδα τόσο πιο περιορισμένη και η χρήση χρώματος. Ενώ στις ισπανικές εφημερίδες υπάρχει ομοιομορφία ως προς το στυλ και τη μορφή, από τις ελληνικές, η Καθημερινή υιοθετεί σε αρκετά μεγάλο βαθμό το «παραδοσιακό» στυλ ενώ Τα Νέα και η Ελευθεροτυπία, ως πιο λαϊκές, βασίζονται περισσότερο στο χρώμα και σε γραφικά που τραβούν το βλέμμα.

5. Απόσταση λήψης. Οι αξίες της μεταβλητής αυτής ορίζονται ως εξής: «close up» όταν εμφανίζεται μόνο το πρόσωπο, «κοντινή» όταν το εικονιζόμενο άτομο εμφανίζεται από το στήθος και πάνω, «μεσαία» όταν εμφανίζεται από τα γόνατα και πάνω, «μακρινή» όταν φαίνεται ολόκληρο το εικονιζόμενο άτομο. Επειδή το δείγμα περιλαμβάνει πολλές φωτογραφίες που απεικονίζουν πολλά άτομα, χρησιμοποιούνται και άλλες δύο αξίες, για τις φωτογραφίες όπου υπάρχουν άτομα στο πρώτο πλάνο σε κοντινή ή μέση απόσταση και σε δεύτερο πλάνο σε μακρινή απόσταση («κοντινή-μακρινή» και «μεσαία-μακρινή» αντίστοιχα).

Απόσταση λήψης στις φωτογραφίες μεταναστών στις ελληνικές και ισπανικές εφημερίδες

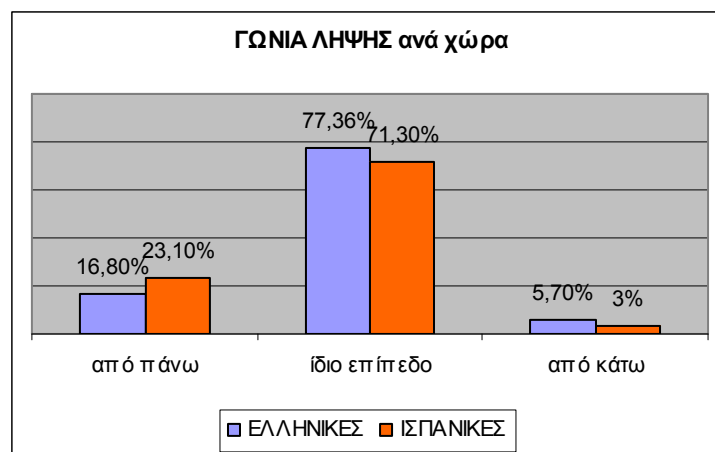
Απόσταση λήψης στις φωτογραφίες μεταναστών στην κάθε εφημερίδα

Όπως προκύπτει, ο κανόνας για τις ισπανικές εφημερίδες είναι να μην πλησιάζουν τους μετανάστες πέρα από τα όρια της μέσης ή κοινωνικής απόστασης, της απόστασης δηλαδή που επιτρέπει μια ασφαλή κοινωνική επαφή, και της μακρινής απόστασης. Είναι ιδιαίτερα χαμηλό το ποσοστό των φωτογραφιών που πλησιάζουν κοντύτερα. Από τις ελληνικές εφημερίδες, Τα Νέα και η Ελευθεροτυπία δείχνουν σαφή προτίμηση στην κοντινή απόσταση, σε ποσοστό 37,7% και 38,6% αντίστοιχα. Η Καθημερινή εναρμονίζεται περισσότερο με τις ισπανικές παρά με τις ελληνικές εφημερίδες, προτιμώντας τη μακρινή και τη μέση απόσταση. Από τις ισπανικές εφημερίδες η ABC δίνει το μεγαλύτερο ποσοστό κοντινών λήψεων (23,6%) ενώ η El País εμφανίζει μηδενικό ποσοστό. Θα περίμενε κανείς ότι θα συνέβαινε το αντίθετο λόγω του πολιτικού προσανατολισμού των δύο εφημερίδων: η ABC ανήκει στον δεξιό χώρο, είναι φιλομοναρχική και εκφράζει συντηρητικές απόψεις ενώ η El País τοποθετείται αριστερότερα στο πολιτικό φάσμα και θεωρείται ότι ανήκει στον λεγόμενο «προοδευτικό» χώρο. Παρατηρούμε όμως, ότι ως προς το συγκεκριμένο στοιχείο, αυτό της απόστασης λήψης, η συντηρητική εφημερίδα είναι αυτή που πλησιάζει κοντύτερα στους μετανάστες και όχι η προοδευτική.

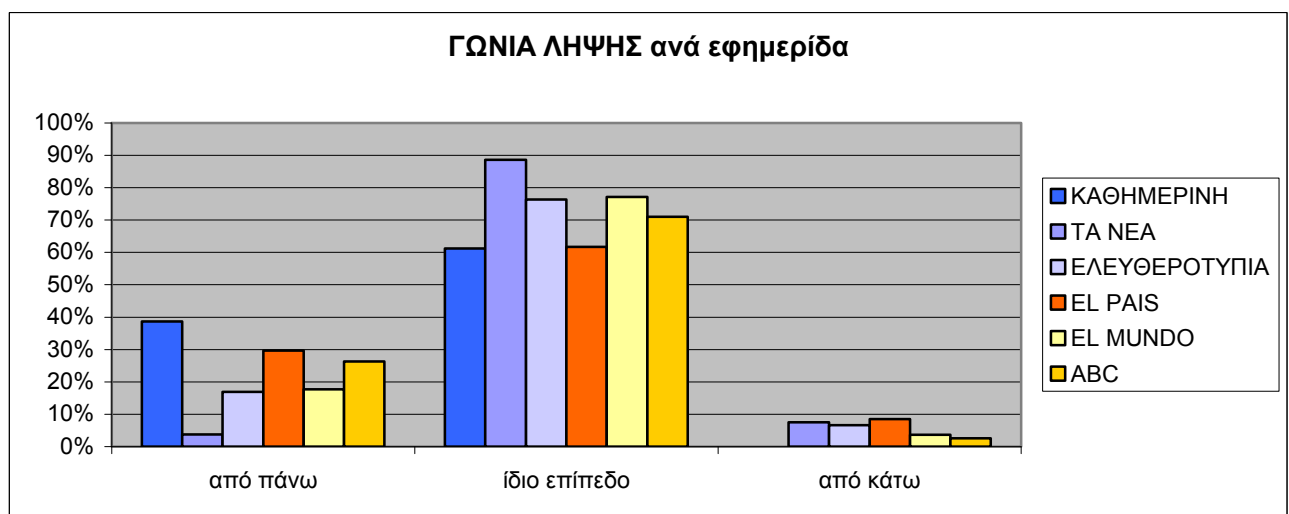
Στο σημείο αυτό, έχει ενδιαφέρον να γίνει αντιπαραβολή με τις φωτογραφίες μεταναστών του Hine, ο οποίος τους φωτογράφιζε στο Ellis Island, σε μια εποχή που κατέφθαναν κατά εκατοντάδες. Σε αντίθεση με τις φωτογραφίες του δείγματος της παρούσας έρευνας, οι φωτογραφίες του Hine πλησίαζαν τους μετανάστες καθιστώντας τους κατά κάποιο τρόπο «οικείους». Ο Hine εστίαζε στα πρόσωπα αλλά με τρόπο εντελώς διαφορετικό από τις φωτογραφίες τύπου διαβατηρίου, καθώς στόχος του ήταν να αναδείξει την αξιοπρέπεια των μεταναστών με θετικές εικόνες που χαρακτηρίζονταν από αμεσότητα και ειλικρίνεια (βλ. Σκαρπέλο, *υπό έκδοση*:26). Βέβαια, η κοινωνική φωτογραφία του Hine αποτελεί ένα είδος διαφορετικό από τις φωτογραφίες των εφημερίδων. Καθώς όμως και στις δύο περιπτώσεις πρόκειται για

φωτογραφίες μεταναστών αναρωτιέται κανείς πόσο διαφορετικά θα μπορούσε να αποδοθεί το συγκεκριμένο θέμα ακόμα και στο αρκετά πιο περιοριστικό πλαίσιο λειτουργίας της φωτοδημοσιογραφίας, με μικρή μόνο διαφοροποίηση απλών επιλογών όπως αυτή της απόστασης λήψης.

6. Γωνία λήψης. Οι αξίες αυτής της μεταβλητής είναι οι εξής: «από πάνω», «στο ίδιο επίπεδο», «από κάτω», ανάλογα με το αν η φωτογραφία τοποθετεί το εικονιζόμενο άτομο σε θέση πιο πάνω από τα μάτια του θεατή, στο ίδιο επίπεδο ή πιο κάτω.

Γωνία λήψης στις φωτογραφίες μεταναστών στις ελληνικές και ισπανικές εφημερίδες

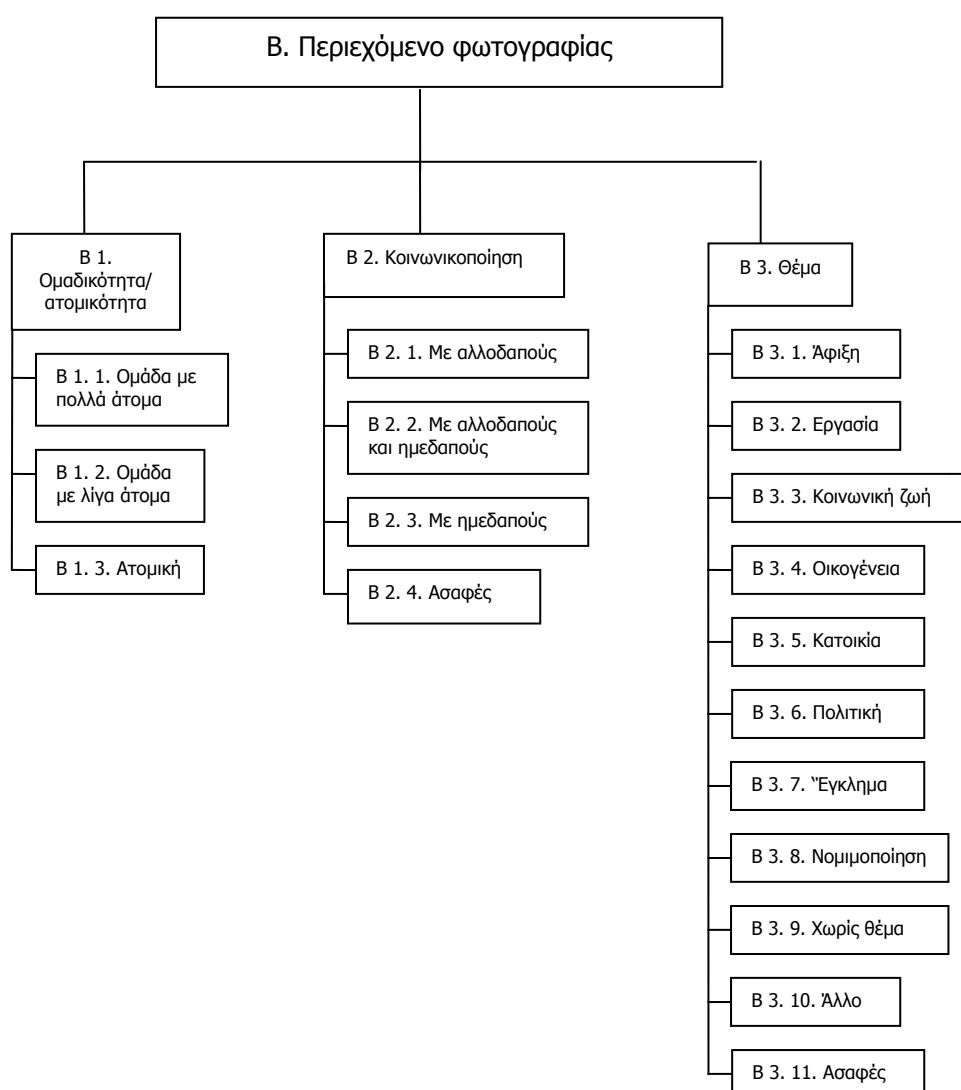
Γωνία λήψης στις φωτογραφίες μεταναστών σε κάθε εφημερίδα χωριστά

Όπως φαίνεται στους σχετικούς πίνακες, η πλειοψηφία των φωτογραφιών του δείγματος και στις δύο ομάδες εφημερίδων, παρουσιάζει τους μετανάστες τοποθετημένους στο ίδιο επίπεδο με αυτό των ματιών του θεατή. Το υψηλότερο ποσοστό (88,6%) το δίνει η εφημερίδα Τα Νέα. Σύμφωνα με τη θεωρία, η χρήση της συγκεκριμένης γωνίας λήψης, σημαίνει ότι οι μετανάστες αντιμετωπίζονται συμβολικά σαν «ίσοι» με τους θεατές, που θεωρείται ότι είναι οι ημεδαποί πολίτες της χώρας υποδοχής. Όσον αφορά τις άλλες δύο αξίες, είναι περισσότερες οι φωτογραφίες που «κοιτούν» τους εικονιζόμενους μετανάστες από πάνω παρά από κάτω. Συγκεκριμένα, 16,8% στις ελληνικές και 23,1% στις ισπανικές έναντι 5,7% και 3% αντίστοιχα. Σύμφωνα με τη θεωρία, η λήψη από σημείο που βρίσκεται ψηλότερα από το εικονιζόμενο πρόσωπο τοποθετεί τον θεατή σε θέση υπεροχής ως προς αυτό. Πρώτη ως προς αυτό το στοιχείο έρχεται η Καθημερινή με ποσοστό (38,7%). Ωστόσο, το σημαντικό εύρημα παραμένει ότι και οι δύο ομάδες εφημερίδων παρουσιάζουν τους μετανάστες στο ίδιο επίπεδο με τους θεατές. Βέβαια, θα πρέπει να έχουμε υπ' όψη ότι ο ρεαλισμός αυτός μπορεί να οφείλεται περισσότερο σε πρακτικούς λόγους κατά τη λήψη φωτογραφιών για δημοσίευση σε εφημερίδες καθώς και στο ότι στόχος της φωτοδημοσιογραφίας δεν είναι η καλλιτεχνική αλλά η όσο το δυνατόν πιο ρεαλιστική απεικόνιση του φωτογραφιζόμενου αντικειμένου ή προσώπου.

Συμπέρασμα: Στο εξεταζόμενο δείγμα, οι μετανάστες παρουσιάζονται ως επί το πλείστον στο πρώτο μισό της εφημερίδας, στο επάνω μέρος της σελίδας, και σε φωτογραφίες μεσαίου μεγέθους, ενώ στις ελληνικές εφημερίδες συχνά εμφανίζονται και σε φωτογραφίες μικρού μεγέθους. Στις ελληνικές εφημερίδες εμφανίζονται κυρίως σε ασπρόμαυρες αλλά και σε έγχρωμες φωτογραφίες, ενώ στις ισπανικές κατά κανόνα σε ασπρόμαυρες. Τέλος, φωτογραφίζονται από «ασφαλή» κοινωνική απόσταση και στο ίδιο επίπεδο με αυτό των θεατών.

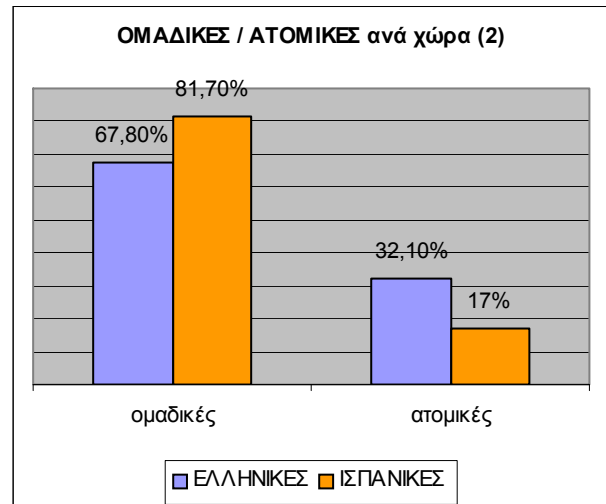
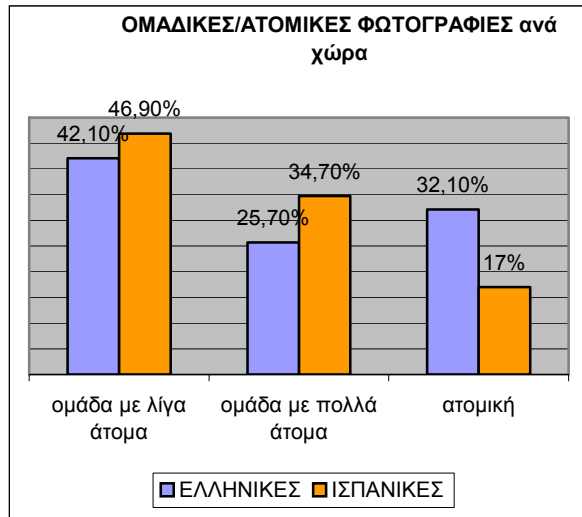
5.1.2. Περιεχόμενο φωτογραφιών

Στις επόμενες σελίδες παρουσιάζονται οι μεταβλητές που ορίζουν το περιεχόμενο των φωτογραφιών του δείγματος. Πρόκειται για τις μεταβλητές που αναφέρονται στην ομαδικότητα ή ατομικότητα των μεταναστών και στην κοινωνικοποίησή τους στην κοινωνία υποδοχής, όπως προκύπτουν από τις φωτογραφίες του δείγματος, καθώς και στο θεματικό περιβάλλον στο οποίο εμφανίζονται.

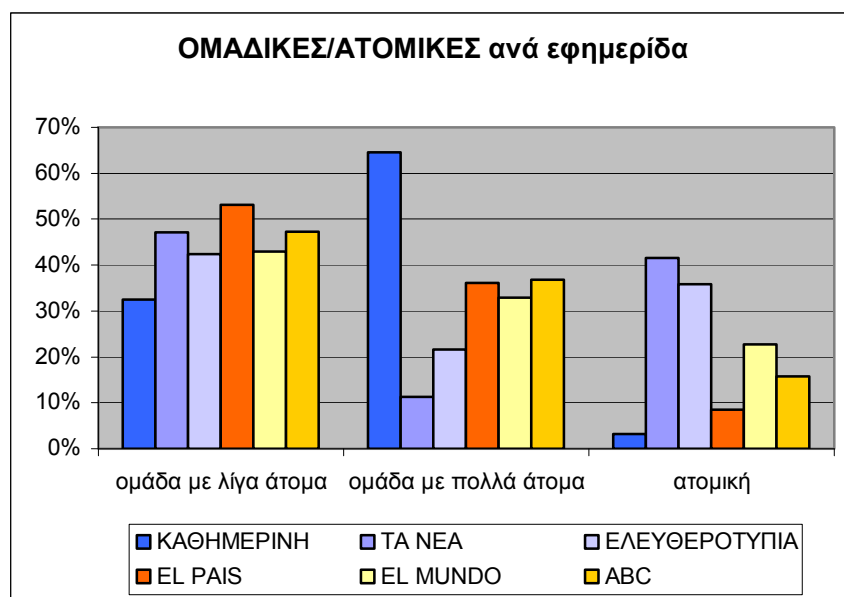
Σχηματική απεικόνιση κωδικοποίησης για την Κατηγορία Β.

1. Ομαδικότητα/ατομικότητα. Πρόκειται για μια πολύ σαφή μεταβλητή με τις παρακάτω αξίες: «ομάδα με πολλά άτομα», όταν στη φωτογραφία εμφανίζονται περισσότερα από 10 άτομα, «ομάδα με λίγα άτομα», όταν εμφανίζονται από 2 έως 10 άτομα, «ατομική» φωτογραφία, όταν τα εικονιζόμενο άτομο εμφανίζεται μόνο του.

Ομαδικές και ατομικές φωτογραφίες στις ελληνικές και ισπανικές εφημερίδες

Και στις έξι εφημερίδες, οι πλειοψηφία των φωτογραφιών του δείγματος απεικονίζει τους μετανάστες σε ομάδες, παρατηρείται όμως μια προτίμηση στην απεικόνιση σε μικρές ομάδες. Η διαφορά ανάμεσα στις ομαδικές και τις ατομικές φωτογραφίες είναι κατά πολύ μεγαλύτερη για τις ισπανικές εφημερίδες (64,7 μονάδες) ενώ για τις ελληνικές είναι σχεδόν η μισή (35,7 μονάδες). Οι ελληνικές εφημερίδες περιέχουν σχεδόν διπλάσιο ποσοστό ατομικών φωτογραφιών. Είναι όμως αξιοσημείωτο ότι η πλειοψηφία των ατομικών φωτογραφιών στις ελληνικές εφημερίδες είναι φωτογραφίες τύπου διαβατηρίου, όπως αυτές που παρατίθενται παραπάνω.

Ομαδικές και ατομικές φωτογραφίες σε κάθε εφημερίδα

Τα μεγαλύτερα ποσοστά στις ατομικές φωτογραφίες και από τις δύο ομάδες εφημερίδων το δίνουν Τα Νέα και η Ελευθεροτυπία ενώ το μικρότερο το δίνει μία επίσης ελληνική εφημερίδα, η Καθημερινή, η οποία έχει και το μεγαλύτερο ποσοστό στις ομαδικές φωτογραφίες με περισσότερα από 10 άτομα (64,5%) ακολουθούμενη από τις τρεις ισπανικές εφημερίδες, με ποσοστό όμως αρκετά χαμηλότερο (από 33% έως 37% περίπου). Φαίνεται ότι όσο πιο «επαγγελματική» είναι η μορφή της εφημερίδας, τόσο μεγαλύτερη είναι και η συχνότητα ομαδικών φωτογραφιών, ενώ στις εφημερίδες με πιο «λαϊκό» χαρακτήρα υπάρχουν περισσότερες ατομικές φωτογραφίες. Στις ισπανικές εφημερίδες και στην ελληνική Καθημερινή, οι ομαδικές φωτογραφίες είναι σημαντικά περισσότερες από τις ατομικές ενώ στην Ελευθεροτυπία και Τα Νέα, η διαφορά είναι μικρότερη.

Θα μπορούσε κανείς να πει ότι εφόσον το δείγμα συλλέχθηκε κατά τη διάρκεια των προγραμμάτων νομιμοποίησης, είναι αναμενόμενο οι μετανάστες να εμφανίζονται σε ομάδες, περιμένοντας στη σειρά για να συμμετάσχουν στο πρόγραμμα. Πράγματι, πολλές από τις ομαδικές φωτογραφίες απεικονίζουν μετανάστες να περιμένουν σε ουρές γι' αυτόν ακριβώς το σκοπό. Παρ' όλα αυτά,

συχνά η έμφαση δίνεται στο πλήθος αυτό καθεαυτό και όχι στο πρόγραμμα νομιμοποίησης. Ο σκοπός ύπαρξης του πλήθους ή της ουράς συνάγεται από το συναφές περιβάλλον και όχι από την ίδια τη φωτογραφία (π.χ. Τίτλος, λεζάντα, άρθρο ή αφιέρωμα για το θέμα της νομιμοποίησης, κλπ.). Επίσης, υπάρχει μεγάλος αριθμός φωτογραφιών που δεν σχετίζονται καθόλου με το πρόγραμμα νομιμοποίησης και συνοδεύουν άρθρα που επίσης δεν σχετίζονται με το συγκεκριμένο θέμα αλλά απεικονίζουν και πάλι τους μετανάστες σε ομάδες πολλών ή λίγων ατόμων.

Ελευθεροτυπία, 12/11/2005

Ελευθεροτυπία, 12/11/2005

Ελευθεροτυπία, 13/11/2005

Ελευθεροτυπία, 06/11/2005

Colas de inmigrantes irregulares en Barcelona para presentar la documentación
ABC, 02/05/2005

Colas para pedir el certificado de empadronamiento el pasado día 9 en el centro de Madrid. / G. MANUEL
El País, 14/02/2005

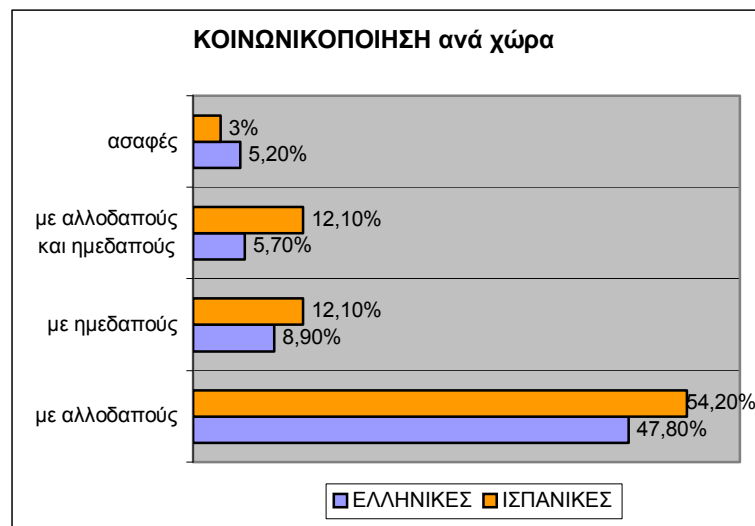
Numerosos inmigrantes volvieron a hacer cola ayer en la Junta de Distrito de la Plaza Mayor de Madrid. / BERNABE CORDON
El Mundo, 10/02/2005

Χαρακτηριστικά παραδείγματα ομαδικών φωτογραφιών στις ελληνικές και ισπανικές εφημερίδες

(Στις ισπανικές εφημερίδες, το θέμα –νομιμοποίηση– προκύπτει από το συναφές περιβάλλον: λεζάντα και τίτλο, κάτι που δεν συμβαίνει στις ελληνικές)

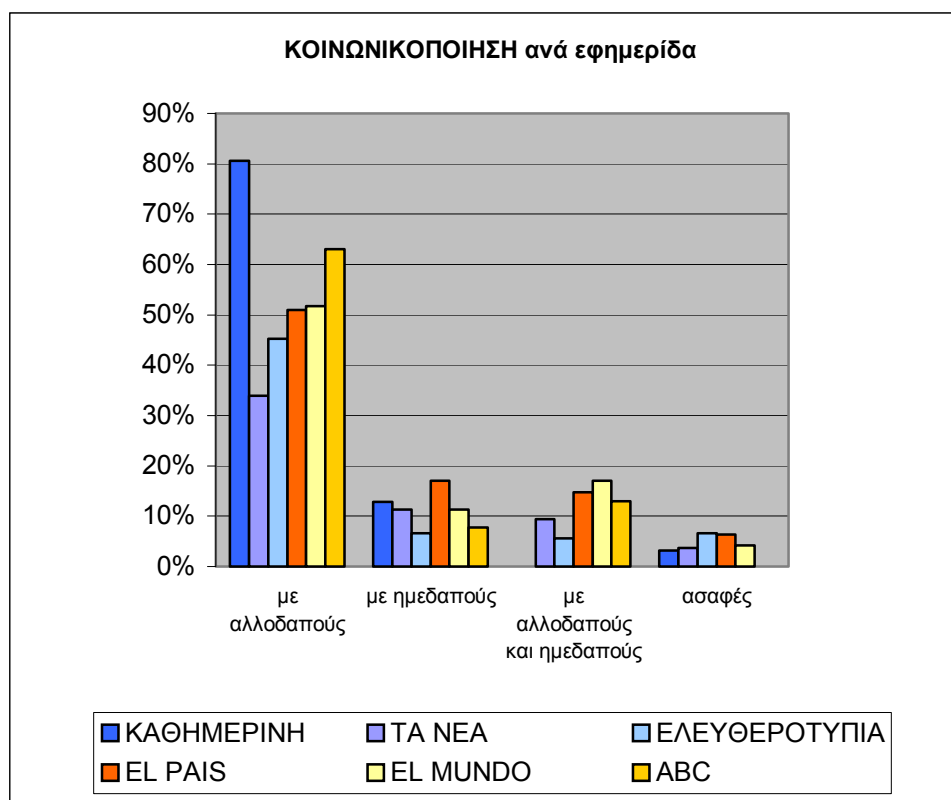
2. Κοινωνικοποίηση. Η μεταβλητή αυτή είναι αρκετά ασαφής, καθώς δεν είναι πάντα ξεκάθαρο εάν τα άτομα τα οποία εμφανίζονται σε μια φωτογραφία είναι αλλοδαπά ή ημεδαπά. Σε περιπτώσεις τέτοιας ασάφειας, λαμβάνεται υπ' όψη η

λεζάντα (εφόσον είναι αρκετά εμφανής ώστε να μην περνάει απαρατήρητη) και το συναφές νοηματικό περιβάλλον της σελίδας. Όταν η ασάφεια είναι πολύ έντονη, η φωτογραφία κατηγοριοποιείται ως ασαφής ως προς το σημείο αυτό. Οι προκαθορισμένες αξίες διαμορφώνονται ως εξής: «με αλλοδαπούς», «με ημεδαπούς», «με αλλοδαπούς και ημεδαπούς», «ασαφές».

Κοινωνικοποίηση των μεταναστών στις φωτογραφίες των ελληνικών και ισπανικών εφημερίδων

Όπως προκύπτει, τόσο οι ισπανικές όσο και οι ελληνικές εφημερίδες παρουσιάζουν τους μετανάστες, κατά κανόνα, μαζί με άλλους αλλοδαπούς. Αυτό ισχύει για το 54% των φωτογραφιών που βρέθηκαν στις ισπανικές εφημερίδες και το 47,8% αυτών που βρέθηκαν στις ελληνικές. Σε μικρότερα ποσοστά, οι μετανάστες εμφανίζονται μαζί με άτομα από τον ημεδαπό πληθυσμό (12% στις ισπανικές και σχεδόν 9% στις ελληνικές εφημερίδες) ή μαζί με άλλους αλλοδαπούς και ημεδαπούς (12% στις ισπανικές και 5,7% στις ελληνικές εφημερίδες).

Κοινωνικοποίηση των μεταναστών στις φωτογραφίες της κάθε εφημερίδας

Το μεγαλύτερο ποσοστό φωτογραφιών όπου οι μετανάστες απεικονίζονται μαζί με άλλους αλλοδαπούς το εμφανίζει η Καθημερινή (80,6%) και ακολουθούν, με αρκετή διαφορά όμως, οι ισπανικές εφημερίδες. Το χαμηλότερο ποσοστό βρίσκεται στην εφημερίδα Τα Νέα. Με ημεδαπούς, οι μετανάστες εμφανίζονται κυρίως στην El País (17%) και στην Καθημερινή (12,9%), ενώ το χαμηλότερο ποσοστό το δίνει η Ελευθεροτυπία (6,6%). Στις περισσότερες φωτογραφίες στις οποίες εμφανίζονται με άλλους αλλοδαπούς και ημεδαπούς, οι άλλοι αλλοδαποί αποτελούν πλειοψηφία, ενώ οι ημεδαποί είναι συνήθως 1 ή 2 άτομα.

Αξίζει να σημειωθεί ότι όταν εμφανίζονται οι μετανάστες μαζί με άτομα από τον ημεδαπό πληθυσμό, σε μεγάλο ποσοστό (45,5% στις ελληνικές και 32,5% στις ισπανικές εφημερίδες) πρόκειται για τις Αρχές, και συγκεκριμένα για την αστυνομία (25% στις ελληνικές και 22,5% στις ισπανικές εφημερίδες), για σωστικά συνεργεία (30% στις ισπανικές αλλά μόλις 3,5% στις ελληνικές εφημερίδες), για Υπηρεσίες

νομιμοποίησης (17% στις ελληνικές εφημερίδες αλλά μόλις 2,6% στις ισπανικές) και για πολιτικούς (10,7% στις ελληνικές και 15% στις ισπανικές εφημερίδες).

Ελευθεροτυπία, 03/01/2006

*Miembros de la Cruz Roja atienden a uno de los inmigrantes trasladados ayer a Tenerife, tras llegar en patera. / AFP
El Mundo, 02/04/2005*

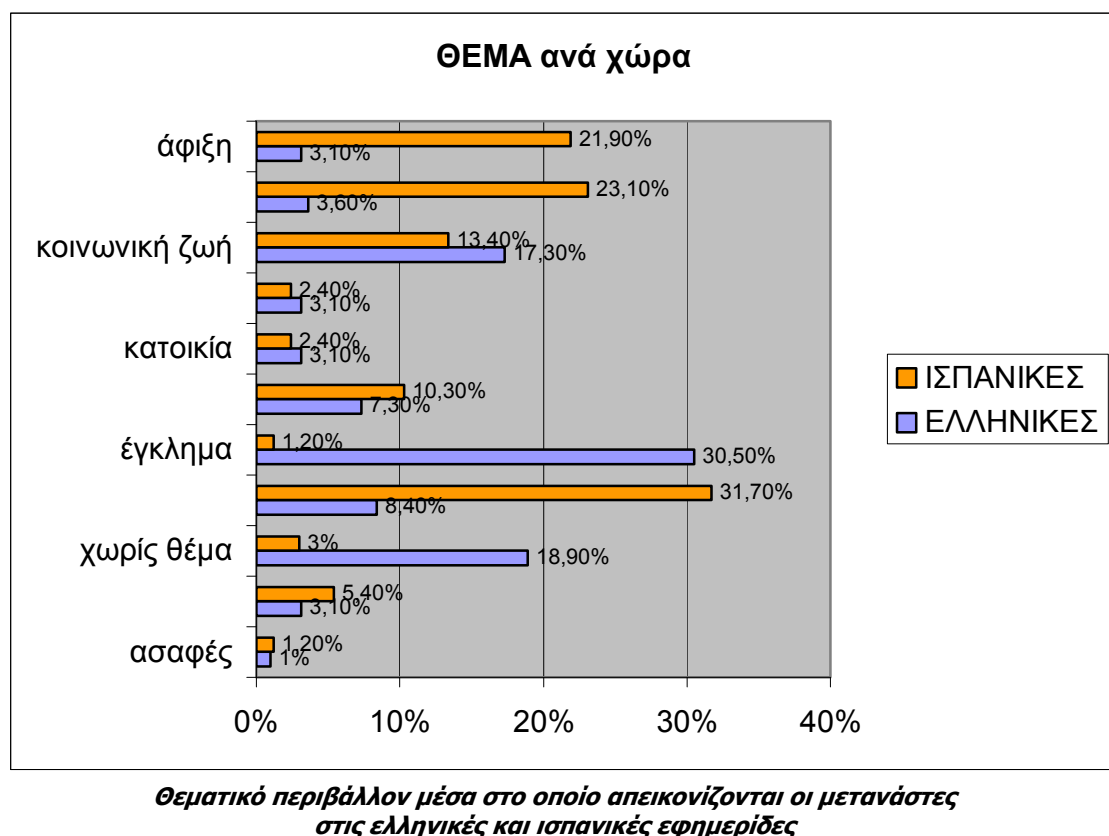
El País, 05/05/2005

ABC, 06/05/2005

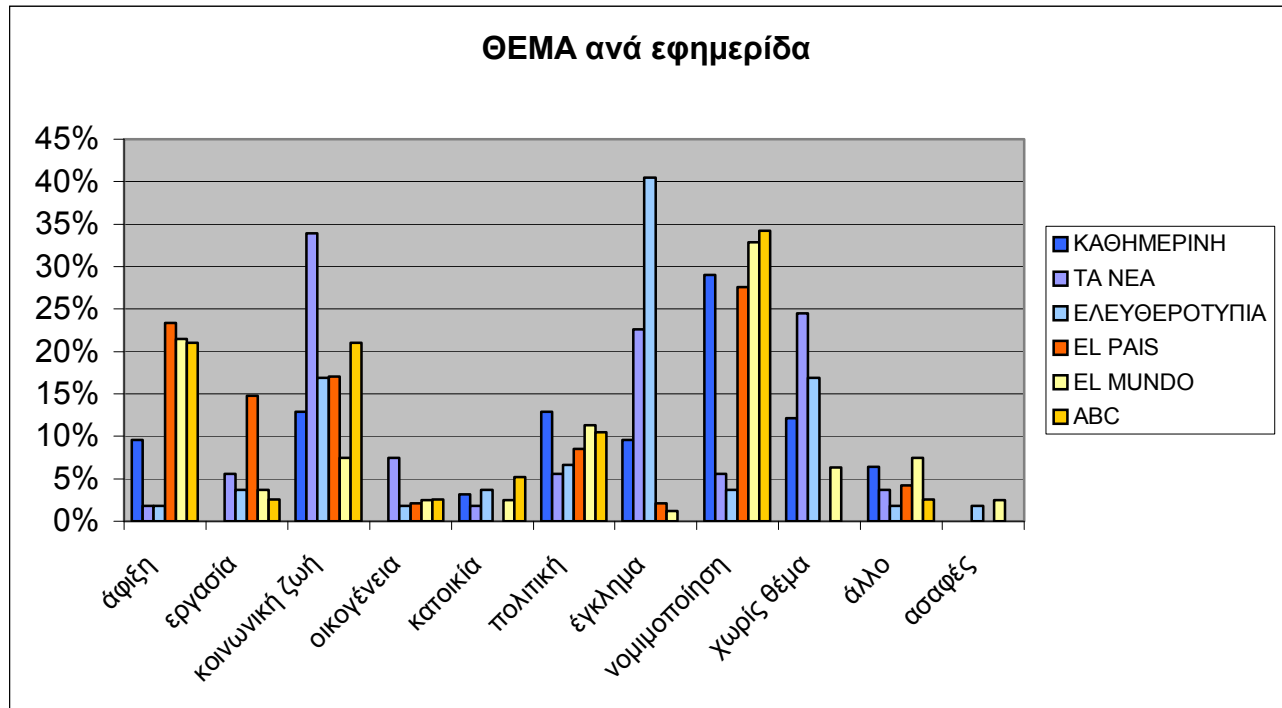
**Χαρακτηριστικά παραδείγματα φωτογραφιών από τη θεματική κατηγορία
«κοινωνικοποίηση».**

3. Θέμα. Πρόκειται για την πιο σημαντική μεταβλητή που καθορίζει σε μεγάλο βαθμό τα αποτελέσματα και συμπεράσματα όλης της έρευνας. Το θεματικό περιβάλλον (context) μέσα στο οποίο εμφανίζονται οι μετανάστες είναι καθοριστικό για τη σημασιοδότηση της κάθε φωτογραφίας αλλά και για τη διαδικασία πρόσληψης (perception) των εικονιζόμενων προσώπων, των μεταναστών, από τους θεατές. Τα μηνύματα που μεταδίδονται με τη συγκεκριμένη μεταβλητή είναι καταλυτικά, καθώς συνδέουν τα εικονιζόμενα πρόσωπα με συγκεκριμένες καταστάσεις, δραστηριότητες, και λειτουργίες. Η μεταβλητή αυτή περιέχει τον μεγαλύτερο αριθμό αξιών, οι οποίες είναι: «άφιξη», «εργασία», «κοινωνική ζωή», «οικογένεια», «κατοικία», «πολιτική», «έγκλημα», «νομιμοποίηση», «χωρίς θέμα», «άλλο», «ασαφές».

Όπως προκύπτει, υπάρχει έντονη διαφοροποίηση ως προς το θεματικό περιβάλλον στο οποίο εμφανίζονται οι μετανάστες στις δύο χώρες. Η κυρίαρχη θεματική κατηγορία στις ελληνικές εφημερίδες είναι το «έγκλημα» (30,5% ενώ στις

ισπανικές 1,2%), και στις ισπανικές η «νομιμοποίηση» (31,7% ενώ στις ελληνικές 8,4%). Οι αμέσως επόμενες κατηγορίες είναι για τις ελληνικές εφημερίδες οι «χωρίς θέμα» και «κοινωνική ζωή» και για τις ισπανικές οι «εργασία» και «άφιξη».

Θεματικό περιβάλλον στις φωτογραφίες μεταναστών στην κάθε εφημερίδα

Επειδή πρόκειται για την πιο σημαντική μεταβλητή, κρίνεται σκόπιμο να παρουσιαστεί κάθε αξία της χωριστά, ξεκινώντας από αυτήν που συγκεντρώνει το μεγαλύτερο ποσοστό στο σύνολο των φωτογραφιών του δείγματος, δηλαδή την αξία «νομιμοποίηση», η οποία συγκεντρώνει ποσοστό 31,7% στις ισπανικές εφημερίδες. Αντίθετα, στις ελληνικές, βρίσκεται στην τέταρτη θέση με ποσοστό 8,4%. Δεδομένου ότι οι φωτογραφίες του δείγματος συγκεντρώθηκαν κατά τη διάρκεια των προγραμμάτων νομιμοποίησης στις δύο χώρες, θα περίμενε κανείς ότι αυτή η θεματική κατηγορία θα κυριαρχούσε στις φωτογραφίες των εφημερίδων και από τις δύο χώρες. Εντούτοις, αυτό ισχύει μόνο για τις φωτογραφίες των ισπανικών εφημερίδων. Οι ελληνικές εφημερίδες δεν δίνουν οπτική έμφαση στο πρόγραμμα

νομιμοποίησης. Παρ' όλο που χρησιμοποιούν φωτογραφίες που απεικονίζουν ουρές μεταναστών, συνήθως δεν υπάρχουν στοιχεία στις φωτογραφίες αυτές που να τις «αγκυρώνουν» νοηματικά στο θέμα της νομιμοποίησης, ούτε κάποια σχετική λεζάντα. Η έμφαση δίνεται στο πλήθος και συχνά οι φωτογραφίες αυτές συνοδεύουν άρθρα άσχετα με το θέμα της νομιμοποίησης και συνοδεύονται από λεζάντες που δεν τις περιγράφουν αλλά αναφέρονται σε άλλα θέματα σχετικά με τη μετανάστευση. Σε κάποιες περιπτώσεις, το θέμα συνάγεται από το συναφές περιβάλλον.

Ελευθεροτυπία, 6/11/2005

El País, 09/02/2005

ABC, 07/05/2005

Cuatro marroquíes (de pie, en primer plano, de izquierda a derecha, Feitah, Chakir, Hammadi y Aziz), tras su empleador, Constantino Vargas (sentado, a la derecha), en la oficina de la Tesorería de la Seguridad Social en Valencia. / SANTIAGO CARREGUI
El País, 08/02/2005

***Χαρακτηριστικά παραδείγματα φωτογραφιών
 από τη θεματική κατηγορία «νομιμοποίηση».***

Η θεματική κατηγορία που βρίσκεται στη δεύτερη θέση είναι το «έγκλημα», με ποσοστό 30,5% στις ελληνικές εφημερίδες, ενώ στις ισπανικές έρχεται ένατη, με ποσοστό μόλις 1,2%. Το υψηλό ποσοστό στις ελληνικές εφημερίδες οφείλεται κυρίως στην Ελευθεροτυπία και στην ενασχόλησή της με το θέμα της απαγωγής Πακιστανών μεταναστών από Βρετανικές μυστικές υπηρεσίες. Το θέμα των απαγωγών ήταν ένα μεγάλο σκάνδαλο της περιόδου εκείνης με πολιτικές προεκτάσεις και θύματα Πακιστανούς μετανάστες. Έτσι, από το σύνολο των φωτογραφιών που ανήκουν στην κατηγορία «έγκλημα», σε περισσότερες από τις μισές (63,7%) οι μετανάστες εμφανίζονται ως θύματα εγκληματικών ενεργειών και όχι ως δράστες (στην Ελευθεροτυπία το ποσοστό αυτό ανέρχεται σε 69,7%). Αφαιρώντας από το δείγμα τις φωτογραφίες της Ελευθεροτυπίας που ανήκουν στην κατηγορία αυτή, οι ελληνικές εφημερίδες συγκεντρώνουν ποσοστό πολύ χαμηλότερο (17,8% αντί για 30,5%) και έτσι η κατηγορία «έγκλημα» έρχεται έκτη σε συχνότητα εμφάνισης στο σύνολο των φωτογραφιών του δείγματος. Στις ισπανικές εφημερίδες βρέθηκαν μόλις

δύο φωτογραφίες σε αυτή τη θεματική κατηγορία, (στις εφημερίδες El País και El Mundo).

Ελευθεροτυπία, 04/01/2006

Ελευθεροτυπία, 30/10/2005

El País, 09/04/2006

***Χαρακτηριστικά παραδείγματα φωτογραφιών
από τη θεματική κατηγορία «έγκλημα».***

Παρατηρούμε ότι, σε αντίθεση με ό,τι συνέβαινε στις αρχές της δεκαετίας του 1990, όταν οι μετανάστες κυριαρχούσαν σε αστυνομικά ρεπορτάζ ως δράστες εγκληματικών ενεργειών, στο δείγμα της παρούσας έρευνας, εμφανίζονται ως θύματα. Στις αρχές της δεκαετίας του '90, όταν κατέφθαναν οι πρώτοι μετανάστες στις χώρες της Νότιας Ευρώπης, ήταν συνηθισμένο φαινόμενο η σύνδεση της μετανάστευσης με την εγκληματικότητα, και η αντιμετώπιση των μεταναστών ως δραστών. Οι μετανάστες κατηγορούνταν συχνά για αύξηση της εγκληματικότητας και η ειδησεογραφία των ΜΜΕ έβριθε σχετικών ρεπορτάζ. Φαίνεται ότι η τάση αυτή έχει

αλλάξει, τουλάχιστον σε ότι αφορά τον οπτικό λόγο των ΜΜΕ, όπου οι μετανάστες προβάλλονται, κυρίως ως θύματα. Ακόμα κι έτσι όμως, συντηρείται η πρακτική της σύνδεσης των μεταναστών με την εγκληματικότητα, με καταστάσεις προβληματικές, έξω από την κανονικότητα της ζωής του μέσου πολίτη.

Η επόμενη θεματική κατηγορία είναι η «εργασία» με ποσοστό 23,1% στις ισπανικές εφημερίδες, ενώ στις ελληνικές το αντίστοιχο ποσοστό είναι μόλις 3,6%. Η απεικόνιση των μεταναστών σε θεματικό περιβάλλον εργασίας σχετίζεται με την πραγματικότητα, μιας και αποτελεί τον βασικό λόγο μετανάστευσης. Οι μετανάστες έρχονται σε μια ξένη χώρα αναζητώντας εργασία, επομένως η απεικόνισή τους σε τέτοιο περιβάλλον αντικατοπτρίζει την πραγματικότητα, ως προς το στοιχείο της θεματικής κατηγορίας στην οποία εμφανίζονται. Επιπλέον, η απεικόνιση σε αυτή τη θεματική κατηγορία αποτιμάται θετικά γιατί συνδέει τη μετανάστευση με μια δραστηριότητα που αποτελεί βασικό στοιχείο της καθημερινότητας οποιουδήποτε πολίτη, τους συνδέει με την κανονικότητα της ζωής.

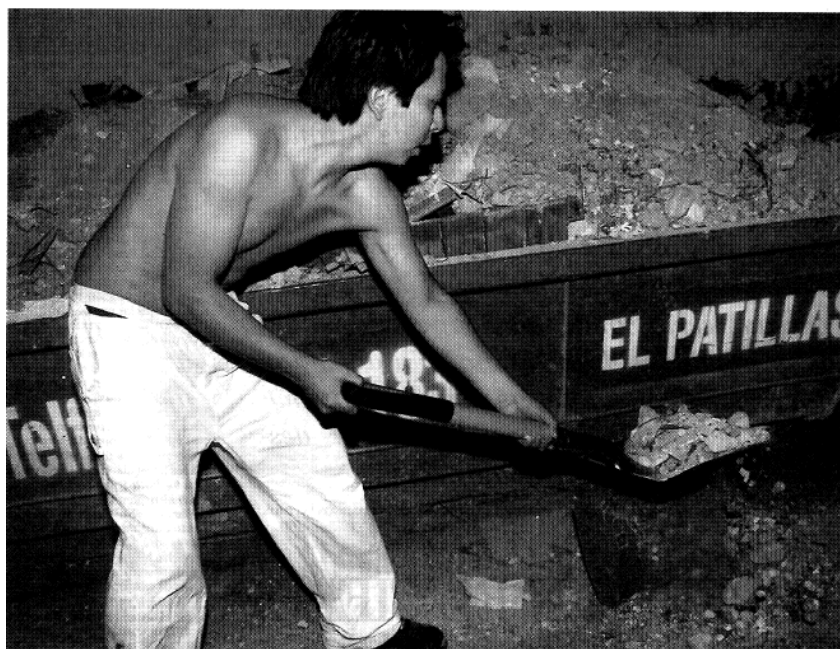
Ελευθεροτυπία, 12/22/2005

Yordan y su familia se afanan en hacer manoios de espárragos, Torre del Burgo es su lanzadera hacia una vida mejor
ABC, 22/05/2005

Dos obreros inmigrantes trabajan con un martillo neumático en las obras de la estación de metro de Callao. / RICARDO GUTIÉRREZ
El País, 06/02/2005

SIN SABER EL SUELDO. El periodista tuvo que trabajar 14 horas sin saber si al final cobraría. «Sólo tengo 10 euros», intentó engañarle el patrón.
REPORTAJE GRÁFICO: JAVIER ADÁN
EL Mundo, 15/05/1005

Χαρακτηριστικά παραδείγματα φωτογραφιών από τη θεματική κατηγορία «εργασία».

Η θεματική κατηγορία «άφιξη» έρχεται τέταρτη, με πολύ μικρή διαφορά από την προηγούμενη, σε ποσοστό 21,9% στις ισπανικές εφημερίδες ενώ στις ελληνικές το ποσοστό της είναι μόλις 3,1%, σχεδόν το ίδιο δηλαδή με την προηγούμενη θεματική κατηγορία. Σε αντίθεση με τις ελληνικές, οι ισπανικές εφημερίδες δίνουν οπτική έμφαση στην είσοδο των μεταναστών στη χώρα τους. Η άφιξη μεταναστών είναι ένα θέμα που παρουσιάζεται με μεγάλη συχνότητα στις φωτογραφίες που συγκεντρώθηκαν από τις ισπανικές εφημερίδες. Αποτελεί ένα βασικό θέμα στην ειδησεογραφική ατζέντα των ισπανικών ΜΜΕ, ενώ προβληματίζει τις κυβερνήσεις και την ισπανική κοινωνία εν γένει. Μεγάλος αριθμός μεταναστών από την Αφρικανική Ήπειρο καταφθάνει κάθε χρόνο στις ισπανικές ακτές, μετά από ένα μεγάλο και επικίνδυνο ταξίδι στον Ατλαντικό ωκεανό ή έχοντας διασχίσει το Στενό του Γιβραλτάρ με απλές βάρκες (pateras), ανάμεσά τους και πολλές γυναίκες με μωρά ή μικρά παιδιά. Οι θάνατοι από πνιγμό κατά τη διάρκεια του ταξιδιού είναι συχνοί. Ο ακριβής αριθμός πτωμάτων που ξεβράζονται κάθε χρόνο στις ισπανικές ακτές είναι δύσκολο να υπολογιστεί μιας και δίνονται διαφορετικοί αριθμοί από επίσημες κρατικές πηγές

και από Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις, με τις τελευταίες να δίνουν πολύ μεγαλύτερους αριθμούς. Ενδεικτικά, αναφέρεται ότι σύμφωνα με το Ισπανικό Υπουργείο Εσωτερικών ο αριθμός πτωμάτων ήταν 44 για το 2000, ενώ σύμφωνα με άλλες πηγές υπολογίζεται σε 800 και οι ΜΚΟ κάνουν λόγο για 1000-2000 πτώματα (Tellez, 2001:97). Ο επίσης μεγάλος αριθμός μεταναστών που τελικά καταφέρνουν να φτάσουν στο ισπανικό έδαφος οδήγησε την ισπανική Κυβέρνηση να ζητήσει τη βοήθεια της Ευρωπαϊκής Ένωσης προκειμένου να αντεπεξέλθει.

Immigrantes localizados el domingo en una patera en las costas de Fuerteventura. /AFP
El Mundo, 03/05/2005

Un grupo de inmigrantes subsaharianos es trasladado desde Santa Cruz de Tenerife hasta Fuerteventura, custodiado por agentes de la Policía Nacional. / JUAN MEDINA / EFE
El Mundo, 03/02/2005

ABC, 03/05/2005

Agentes de la Guardia Civil inspeccionan el buque Olomne, de bandera desconocida, con 227 inmigrantes a bordo, el sábado pasado. / PEDRO PERIS
El País, 07/02/2005

Decenas de inmigrantes del Olofne son trasladados en una patrullera a la isla de Tenerife. / PEDRO PERIS
El País, 06/02/2005

Χαρακτηριστικά παραδείγματα φωτογραφιών στην κατηγορία «άφιξη».

Πέμπτη, σε ποσοστό 18,9% στις ελληνικές εφημερίδες, έρχεται η κατηγορία «χωρίς θέμα», η οποία στις ισπανικές συγκεντρώνει ποσοστό μόλις 3%. Όπως φαίνεται, οι ελληνικές εφημερίδες δείχνουν μια τάση να παρουσιάζουν τους μετανάστες χωρίς κάποιο οπτικό πλαίσιο αναφοράς. Αρχικά, οι φωτογραφίες αυτές τοποθετούνταν στην θεματική κατηγορία «Άλλο», αφού δεν μπορούσαν να ενταχθούν σε καμιά από τις προκαθορισμένες κατηγορίες. Ο αριθμός όμως που προέκυψε από τις ελληνικές εφημερίδες ήταν τόσο μεγάλος, ώστε κρίθηκε απαραίτητη η δημιουργία της συγκεκριμένης θεματικής κατηγορίας, στην οποία άλλωστε εμπίπτουν και κάποιες φωτογραφίες από τις ισπανικές εφημερίδες. Φαίνεται ότι ο ρόλος των φωτογραφιών που βρέθηκαν στις ελληνικές εφημερίδες είναι να «διακοσμούν» σχετικά γραφήματα, πίνακες και τίτλους παρά να τεκμηριώνουν οπτικά ή να συμπληρώνουν ένα κείμενο, άρθρο ή ρεπορτάζ. Αυτή η πρακτική είναι εντονότερη στις εφημερίδες της Αριστεράς και Κεντρο-αριστεράς, λόγω της μορφής τους. Από την άλλη, η Κεντρο-δεξιά Καθημερινή έχει πιο συντηρητική μορφή και

βρίσκεται πλησιέστερα σε αυτό που χαρακτηρίζεται ως «παραδοσιακή» ή «σοβαρή» εφημερίδα, όπου οι φωτογραφίες ακολουθούν τους κανόνες της επαγγελματικής φωτοδημοσιογραφίας και έχουν τεκμηριωτικό στυλ, όπως και στις ισπανικές εφημερίδες.

Ta Nea, 9/11/2005

Ta Nea, 9/11/2005

Ελευθεροτυπία, 12/11/2005

Χαρακτηριστικά παραδείγματα από τις ελληνικές εφημερίδες στην κατηγορία «χωρίς θέμα».

Η επόμενη θεματική κατηγορία είναι αυτή της «κοινωνικής ζωής». Εδώ, η διαφοροποίηση στο ποσοστό της κάθε χώρας δεν είναι τόσο έντονη όσο στις προηγούμενες κατηγορίες. Το 18,9% των ελληνικών φωτογραφιών και το 13,4% των ισπανικών ανήκουν σε αυτήν την κατηγορία, απεικονίζοντας τους μετανάστες σε όψεις της κοινωνικής τους ζωής. Η κατηγορία αυτή περιλαμβάνει και φωτογραφίες στις οποίες οι μετανάστες εμφανίζονται σε όψεις της προσωπικής τους ζωής. Από αυτές, το 36,3% των φωτογραφιών που βρέθηκαν στις ελληνικές εφημερίδες και το 13,6% από τις ισπανικές, σχετίζονται με τη θρησκευτική ζωή των μεταναστών και απεικονίζουν άνδρες μουσουλμάνους σε ώρα προσευχής σε τζαμί ή άλλο χώρο. Σε

αυτές τις φωτογραφίες, οι μετανάστες εμφανίζονται και πάλι σε ομάδες, συνήθως πολλών ατόμων, σαν μάζα.

Ελευθεροτυπία, 4/11/2005, 13/11/2006, 02/03/2006

Ελευθεροτυπία, 4/4/2006, Καθημερινή, 16/04/2006

El País, 26/04/2005

***Χαρακτηριστικά παραδείγματα φωτογραφιών από την θεματική κατηγορία
«κοινωνική ζωή».***

Από τις φωτογραφίες της κοινωνικής ζωής των μεταναστών, το 24,2% στις ελληνικές και το 13,6% στις ισπανικές απεικονίζει συμμετοχή παιδιών και ενηλίκων μεταναστών σε σχολικό περιβάλλον.

Τα Νέα, 8/11/2005

Ελευθεροτυπία, 27/02/2006

Ελευθεροτυπία, 11/11/2005

Las medidas de adaptación lingüística, clave para la integración de los extranjeros
ABC, 17/05/2005

Niños musulmanes en la mezquita de la M-30 guardan un minuto de silencio en memoria de las víctimas del 11-M DANIEL G. LÓPEZ
ABC, 12/03/2005

Πολίτες ενός κατώτερου θεού

Η φωνή των Πακιστανών και των μουσουλμάνων από την Αθήνα, το πρώτο θέμα μπορεί να είναι κοινό. Έχουμε για τους μεταναστευτές στην Ελλάδα και οι θέσεις των κομμάτων. Σελ. 28-29. Οι αλλαγές σε Ελλάδα και Ευρώπη. Σελ. 21-22

Ελευθεροτυπία, 13/11/2005 (1^η σελίδα)

El País, 20/05/2005

El País, 05/04/2005

El Mundo και El País, 24/04/2005

***Χαρακτηριστικά παραδείγματα φωτογραφιών από την θεματική κατηγορία
«κοινωνική ζωή».***

Έβδομη, από άποψη συγκεντρωθέντος ποσοστού έρχεται η θεματική κατηγορία «πολιτική», με ποσοστό 10,3% στις ισπανικές και 7,3% στις ελληνικές εφημερίδες. Παρατηρούμε ότι και ως προς αυτή τη μεταβλητή το ποσοστό σχετικών φωτογραφιών δεν διαφέρει σημαντικά στις δύο χώρες. Ως φωτογραφίες σχετικές με την πολιτική θεωρήθηκαν και κωδικοποιήθηκαν αυτές στις οποίες απεικονίζονται μετανάστες σε οποιαδήποτε μορφή πολιτικής δραστηριότητας, π.χ. από συμμετοχή σε συλλαλητήριο μέχρι απεργία πείνας, καθώς και σε επαφή με πολιτικά πρόσωπα, εφόσον δεν υπερίσχυαν άλλα στοιχεία του θεματικού περιβάλλοντος της φωτογραφίας, οπότε κωδικοποιούνταν ως ανήκουσα σε άλλη θεματική κατηγορία. Σε αυτή τη θεματική κατηγορία, το 80% των ελληνικών φωτογραφιών παρουσιάζει τους μετανάστες να διαδηλώνουν, συνήθως σε πλήθος. Το ποσοστό αυτό στις ισπανικές εφημερίδες είναι επίσης υψηλό αν και χαμηλότερο από αυτό των ελληνικών (52%). Επίσης, υπάρχουν φωτογραφίες που απεικονίζουν μετανάστες με πολιτικούς. Στις ισπανικές εφημερίδες, εμφανίζονται ο Πρωθυπουργός Χ. Λ. Θαπατέρο και ο αρχηγός της αξιωματικής αντιπολίτευσης Μ. Ραχού, καθώς και ο Χ. Καλντερά, Υπουργός

Απασχόλησης και Κοινωνικών Θεμάτων, υπεύθυνος για το πρόγραμμα νομιμοποίησης, ενώ στις ελληνικές ο τότε αρχηγός του Συνασπισμού, Αλ. Αλαβάνος. Και στη θεματική κατηγορία «πολιτική», οι μετανάστες απεικονίζονται ως επί το πλείστον σε ομάδες, και μάλιστα όταν το ειδικότερο θέμα της φωτογραφίας είναι κάποιο συλλαλητήριο, σε πλήθος.

Ελευθεροτυπία, 13/11/2005 και Καθημερινή, 31/12/2005-1/1/2006

El Mundo, 08/05/2005

El País, 14/03/2005

El Mundo, 05/04/2005 («Χαρτιά για όλους»)

El País, 05/04/2005 (Απεργία πείνας)

El Mundo, 26/05/2005 (ο Ισπανός Πρωθυπουργός, Χ. Θαπατέρο)

ABC, 09/03/2005 (ο αρχηγός της Αξιωματικής Αντιπολίτευσης στην Ισπανία, Μ. Ραχόυ)

Ελευθεροτυπία, 18/12/2005

Ελευθεροτυπία, 18/12/2005

Χαρακτηριστικές φωτογραφίες από την κατηγορία «Πολιτική».

Η θεματικές κατηγορίες «κατοικία» και «οικογένεια» συγκεντρώνουν αρκετά χαμηλότερο ποσοστό σε σχέση με την αμέσως προηγούμενη κατηγορία, συγκεκριμένα 3,1% στις ελληνικές και 2,4% στις ισπανικές εφημερίδες. Παρατηρούμε ότι είναι οι μοναδικές θεματικές κατηγορίες στις οποίες και οι δύο χώρες εμφανίζουν ακριβώς τα ίδια ποσοστά. Στην κατηγορία «κατοικία» τοποθετήθηκαν φωτογραφίες στις οποίες απεικονίζονται μετανάστες στο χώρο κατοικίας τους ή έξω από αυτόν. Σε όλες τις εφημερίδες βρέθηκε μικρός αριθμός σχετικών φωτογραφιών αλλά ειδικά στην *El País*, δεν βρέθηκε καμία.

Ελευθεροτυπία, 30/10/2005

Ελευθεροτυπία, 14/11/2005

Farid no se muere la lengua al hablar de los asesinos de su hermano
 SAN BERNARDO
 ABC, 11/03/2005

La rumana Micaela Bran, trabajadora del servicio doméstico, en su casa de Madrid. / AERNAES CORDON
 El Mundo, 08/02/2005

Φωτογραφίες από την κατηγορία «κατοικία».

Στην κατηγορία «οικογένεια» τοποθετήθηκαν φωτογραφίες που απεικονίζουν μετανάστες με την οικογένειά τους ή με μέλη της, εφόσον δεν υπερισχύουν άλλα στοιχεία που θα τοποθετούσαν τη φωτογραφία σε άλλη θεματική κατηγορία. Όπως παρατηρούμε, στη θεματική κατηγορία «οικογένεια», οι μετανάστες απεικονίζονται ως επί το πλείστον στο χώρο κατοικίας τους. Έτσι, η κωδικοποίηση αυτών των φωτογραφιών ως προς τις δύο αυτές θεματικές κατηγορίες ήταν ιδιαίτερα δύσκολη. Τελικά, στην κατηγορία «οικογένεια» τοποθετήθηκαν οι φωτογραφίες στις οποίες η σύνθεση δίνει έμφαση στους οικογενειακούς δεσμούς. Μόνο στην Καθημερινή δεν βρέθηκε καμία φωτογραφία στην κατηγορία «οικογένεια».

Τα Νέα, 8/12/2005

Τα Νέα, 24/3/2006

Manuel Harlem, propietario del bar 'La Vinya', sede de la peña oficial de Eto'o en Barcelona, posa junto a su hijo. / QUIQUE GARCIA
El Mundo, 11/02/2005

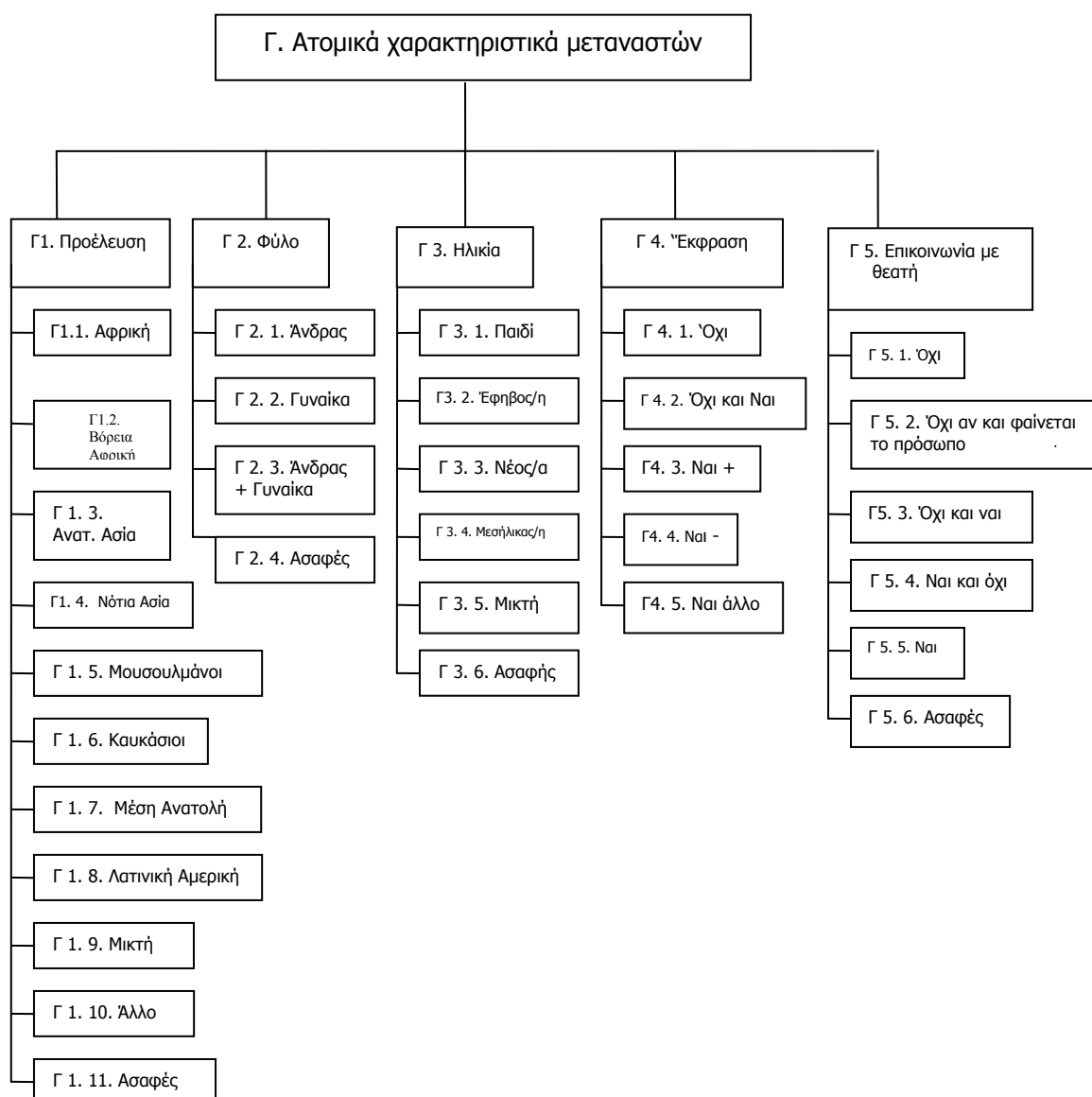
Φωτογραφίες από την κατηγορία «οικογένεια».

Το χαμηλό ποσοστό στις θεματικές κατηγορίες «κατοικία» και «οικογένεια» και στις δύο ομάδες εφημερίδων είναι σε μεγάλο βαθμό αναμενόμενο μιας και στις εφημερίδες γενικά εμφανίζονται εικόνες από τη δημόσια σφαίρα, ειδικά στις σοβαρές εφημερίδες γνώμης, όπως είναι αυτές του δείγματος. Ίσως να υπήρχαν περισσότερες φωτογραφίες στις θεματικές κατηγορίες «κατοικία» και «οικογένεια» εάν το δείγμα των φωτογραφιών είχε αντληθεί από εφημερίδες τύπου tabloid όπου υπάρχει έμφαση στις ιστορίες «ανθρώπινου ενδιαφέροντος» και εστίαση στην προσωπική, ιδιωτική σφαίρα.

Συμπέρασμα: Στην πλειοψηφία τους, οι φωτογραφίες του δείγματος δίνουν οπτική έμφαση στην ομαδικότητα παρά στην ατομικότητα των μεταναστών, τους απεικονίζουν σε ομάδες μαζί με άλλους μετανάστες και κυρίως στις θεματικές κατηγορίες «νομιμοποίηση», «εργασία» και «άφιξη» στις ισπανικές εφημερίδες και «έγκλημα», «χωρίς θέμα» και «κοινωνική ζωή» στις ελληνικές.

5.1.3. Ατομικά χαρακτηριστικά μεταναστών

Εδώ παρουσιάζονται οι μεταβλητές εκείνες που συνθέτουν το προφίλ των μεταναστών, όπως αυτό προκύπτει από τις φωτογραφίες του δείγματος. Οι μεταβλητές αυτές αναφέρονται σε ατομικά χαρακτηριστικά των εικονιζόμενων μεταναστών, όπως η προέλευση (και συνεπώς η εθνικότητα ή φυλή), το φύλο, η ηλικία, αλλά και η ύπαρξη ή απουσία έκφρασης και επικοινωνίας με τους θεατές.

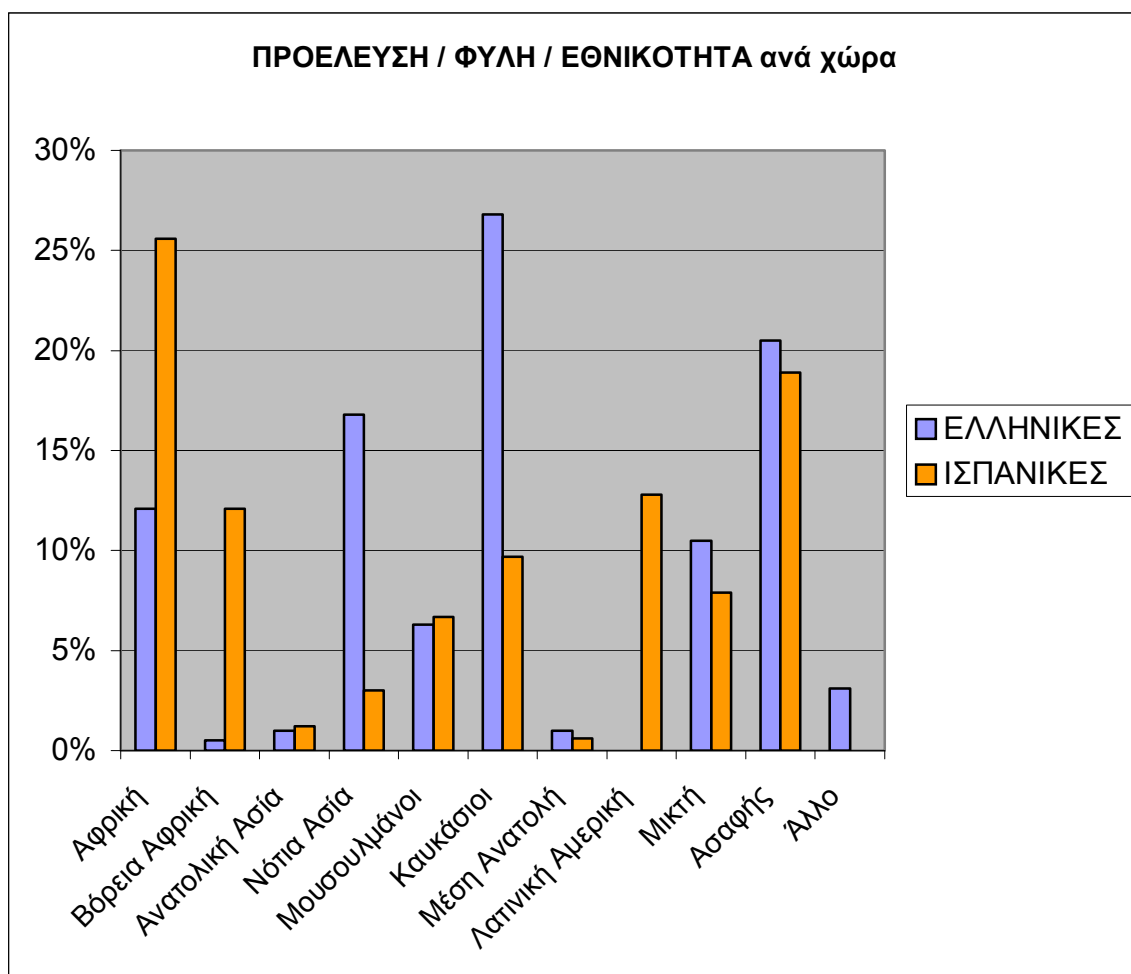

Σχηματική απεικόνιση κωδικοποίησης για την Κατηγορία Γ.

1. Προέλευση. Πρόκειται για μία αρκετά ασαφή μεταβλητή, ειδικά ως προς τον προσδιορισμό της εθνικότητας και όχι απλά της φυλής στην οποία ανήκουν οι εικονιζόμενοι. Το πρόβλημα αυτό αντιμετωπίστηκε με δύο τρόπους: κατ' αρχάς με τη χρήση αξιών που αναφέρονται στη φυλή και στη συνέχεια, επικουρικά, με τη χρήση του νοηματικού περιβάλλοντος (λεζάντα, τίτλος, θέμα, κλπ.), όπου αυτό ήταν εφικτό και εμφανές, για τον προσδιορισμό της εθνικότητας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι φωτογραφίες Πακιστανών μεταναστών που εμφανίζονται σε άρθρα των ελληνικών εφημερίδων σχετικά με καταγγεληθείσες απαγωγές τους από βρετανικές μυστικές υπηρεσίες. Όπως έχει ήδη αναφερθεί, το θέμα είχε αναχθεί σε σκάνδαλο εκείνων των ημερών, συνεπώς παρότι μπορεί να μην ήταν σαφής η εθνικότητα από τις φωτογραφίες, εντούτοις η εμφάνισή τους σε σελίδες όπου κυριαρχεί το σχετικό θέμα, σηματοδοτούν την εθνικότητα ακόμα και για τον θεατή που δεν θα ασχοληθεί με την εξακρίβωσή της.

Ο καθορισμός των αξιών βασίστηκε κυρίως σε ευρείς γεωγραφικούς προσδιορισμούς. Έτσι, οι αξίες που χρησιμοποιήθηκαν είναι οι εξής: «Αφρική», «Καυκάσια», «ανατολική Ασία», «νότια Ασία», «βόρεια Αφρική», «Λατινική Αμερική». Λαμβάνοντας υπόψη τις μεταναστευτικές εισροές στην Ελλάδα και την Ισπανία, οι παραπάνω αξίες αντιστοιχούν σε εθνικότητες που εισέρχονται και διαμένουν στις δύο αυτές χώρες. Η αξία «Αφρική» αναφέρεται σε άτομα της μαύρης φυλής, κυρίως από χώρες της υποσαχάριας Αφρικής. Η αξία «Καυκάσια» αναφέρεται σε άτομα της λευκής φυλής, στους οποίους συμπεριλαμβάνονται Βαλκάνιοι, κυρίως Αλβανοί, Ανατολικο-Ευρωπαίοι και Ρώσοι. Στην αξία «ανατολική Ασία» υπάγονται οι Κινέζοι, στην αξία «νότια Ασία» οι Πακιστανοί, Μπανγκλαντεσιανοί και Ινδοί και στην αξία «Βόρεια Αφρική» οι Μαροκινοί και Αλγερινοί. Στην αξία «Λατινική Αμερική» υπάγονται φυσικά και άτομα της Καυκάσιας φυλής αλλά επειδή παρατηρήθηκε ότι οι φωτογραφίες τους συνοδεύονται από λεζάντα όπου αναγράφεται η εθνικότητα ή το

όνομά τους (από το οποίο συνάγεται η εθνικότητα), κρίθηκε σκόπιμο να οριστεί και η αξία «Λατινική Αμερική». Επίσης χρησιμοποιήθηκαν οι αξίες «Μικτή» όταν στη φωτογραφία εμφανίζονται περισσότερες της μιας εθνικότητες, «Ασαφής» όταν δεν είναι σαφής η εθνικότητα, και «Άλλο» όταν πρόκειται για εθνικότητα που δεν μπορεί να υπαχθεί σε καμία από τις προηγούμενες αξίες. Τέλος, χρησιμοποιήθηκε η αξία «Μουσουλμάνοι» για τις αρκετές εκείνες περιπτώσεις όπου κυριαρχεί οπτικά το θρήσκευμα και δεν μπορεί να γίνει κάποια εικασία ως προς τη φυλή ή την εθνικότητα. Τέτοιες φωτογραφίες θα μπορούσαν να τοποθετηθούν και στην αξία «Βόρεια Αφρική» και στην «Μέση Ανατολή», αφού μουσουλμανικοί πληθυσμοί προέρχονται και από τις δύο αυτές γεωγραφικές περιοχές. Η εθνικότητα δηλώνεται στις περιπτώσεις όπου προκύπτει με σαφήνεια από το περιβάλλον της φωτογραφίας (π.χ. λεζάντα, τίτλος, κλπ.), διαφορετικά εικάζεται με βάση τα φυσιογνωμικά χαρακτηριστικά των εικονιζόμενων. Παρ' όλα αυτά, αποδείχθηκε εξαιρετικά δύσκολο στις περισσότερες περιπτώσεις να προσδιοριστούν οι εικονιζόμενες εθνικότητες γι' αυτό και παρουσιάζονται με επιφύλαξη και με την υπενθύμιση ότι στις περισσότερες περιπτώσεις η εθνικότητα εικάζεται.

***Εικαζόμενη προέλευση / φυλή / εθνικότητα των μεταναστών
στις φωτογραφίες των ελληνικών και ισπανικών εφημερίδων***

Όπως φαίνεται στον παραπάνω πίνακα, στις ελληνικές εφημερίδες εμφανίζονται Καυκάσιοι συχνότερα από όλες τις φυλές, σε ποσοστό 26,8%, και στις ισπανικές Αφρικανοί, σε ποσοστό 25,6%. Δεύτερη σε συχνότητα εμφάνισης φυλετική ομάδα στις ελληνικές εφημερίδες είναι οι προερχόμενοι από τη Νότια Ασία, δηλαδή Πακιστανοί (16,8%) και στις ισπανικές οι προερχόμενοι από τη Λατινική Αμερική (12,8%) και τη Βόρεια Αφρική (12,1%). Λόγω της δυσκολίας προσδιορισμού της μεταβλητής αυτής, υπάρχει μεγάλο ποσοστό φωτογραφιών στην κατηγορία «ασαφής» (20,5% στις ελληνικές και 18,9% στις ισπανικές εφημερίδες).

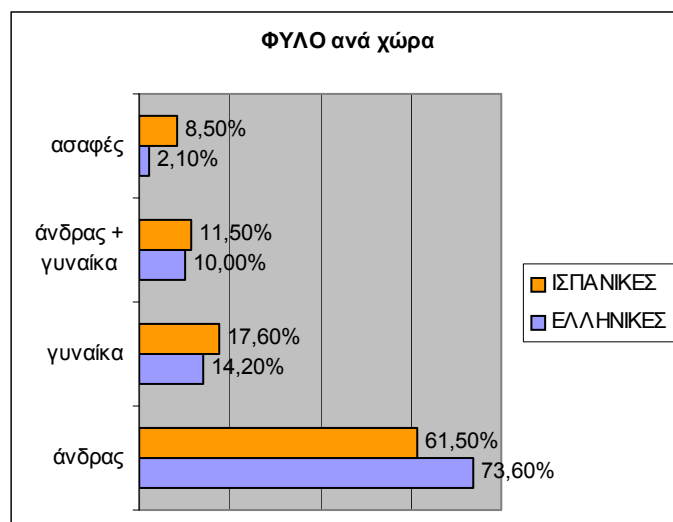
Παρατηρούμε ότι στις ελληνικές εφημερίδες η συχνότερη εμφάνιση ατόμων της Καυκάσιας φυλής συνάδει με την πραγματικότητα των μεταναστευτικών πληθυσμών στη χώρα, αφού, όπως έχει αναφερθεί νωρίτερα (σελ 52) η πλειοψηφία

προέρχεται από τα Βαλκάνια και συγκεκριμένα από την Αλβανία (57%). Αντιθέτως, υπάρχει δυσανάλογα μεγάλη συχνότητα εμφάνισης ατόμων προερχόμενων από τη Νότια Ασία, και συγκεκριμένα το Πακιστάν, σε σχέση με την πραγματική τους παρουσία στη χώρα. Το μεγάλο ποσοστό που συγκεντρώνουν στις φωτογραφίες των ελληνικών εφημερίδων οφείλεται στην συχνή ενασχόληση της Ελευθεροτυπίας με το θέμα της απαγωγής Πακιστανών (το 71,8% των σχετικών φωτογραφιών βρέθηκαν στην Ελευθεροτυπία), ένα θέμα στο οποίο οι άλλες δύο εφημερίδες δεν δίνουν την ίδια έμφαση. Στις ελληνικές εφημερίδες παρατηρείται και ένα σχετικά υψηλό ποσοστό εμφάνισης ατόμων της μαύρης φυλής που δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα, καθώς ο πραγματικός αριθμός τους στην Ελλάδα είναι αρκετά μικρός.

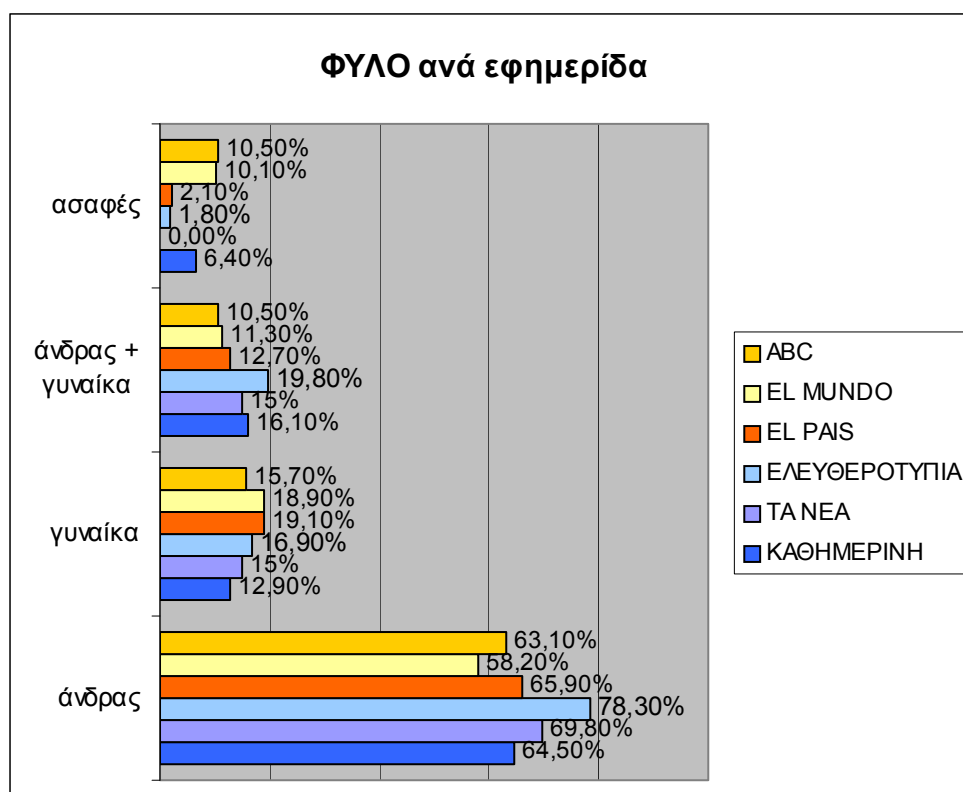
Στις ισπανικές εφημερίδες οι αφρικανοί συγκεντρώνουν το μεγαλύτερο ποσοστό, παρά το ότι δεν αποτελούν την πολυπληθέστερη ομάδα μεταναστών στη χώρα. Αυτή η ομάδα είναι οι Μαροκινοί, που προέρχονται από τη Βόρεια Αφρική, αλλά έρχονται τρίτοι σε συχνότητα εμφάνισης στις φωτογραφίες του δείγματος, μετά τους Λατινοαμερικάνους, οι οποίοι στην πραγματικότητα είναι λιγότεροι από τους Μαροκινούς.

Και στις δύο χώρες υπάρχει ένα ενδιαφέρον ποσοστό φωτογραφιών όπου εμφανίζονται μουσουλμάνοι, χωρίς να είναι δυνατόν να προσδιοριστεί η εθνικότητά τους (6,7% στις ισπανικές και 6,3% στις ελληνικές εφημερίδες).

2. Φύλο. Πρόκειται για μια σαφή μεταβλητή με τις αξίες «άνδρας», «γυναίκα», αλλά και «άνδρας και γυναίκα» όταν πρόκειται για φωτογραφίες στις οποίες υπάρχουν άτομα και των δύο φύλων. Σε περιπτώσεις που το φύλο δεν είναι εμφανές, δηλώνεται ως «ασαφές».

**Κατανομή των φύλων στις φωτογραφίες μεταναστών
στις ελληνικές και ισπανικές εφημερίδες**

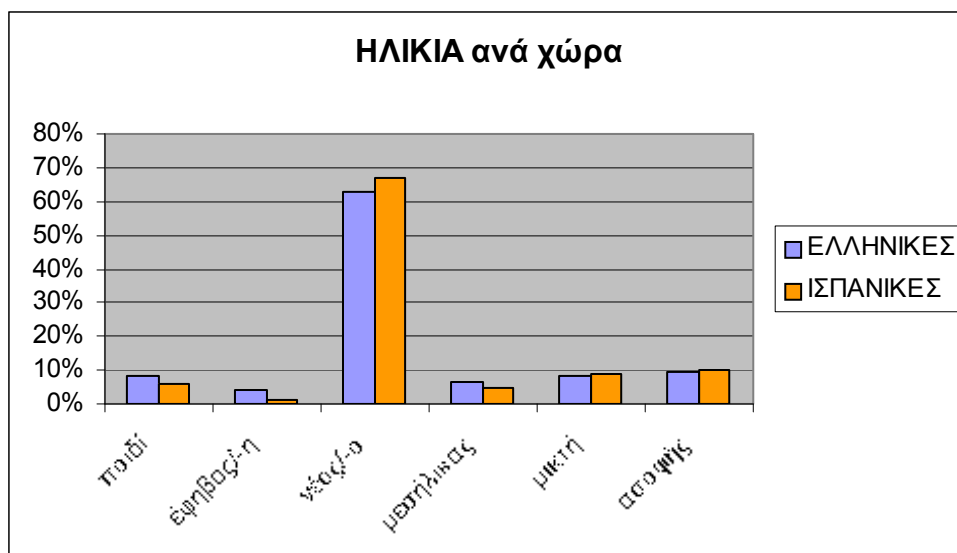
**Κατανομή των φύλων στις φωτογραφίες μεταναστών
στην κάθε εφημερίδα**

Όπως φαίνεται στους παραπάνω πίνακες, η ανδρική παρουσία κυριαρχεί στις φωτογραφίες των μεταναστών. Αυτό ισχύει για όλες τις εφημερίδες, ανεξαρτήτως χώρας και πολιτικού προσανατολισμού, σε ποσοστό που κυμαίνεται μεταξύ του

58,2% (El Mundo) και 78,3% (Ελευθεροτυπία). Το ποσοστό των φωτογραφιών που απεικονίζουν γυναίκες κυμαίνεται μεταξύ του 12,90% (Καθημερινή) και 19,1% (ΕΙ Ραίς). Η «ψαλίδα» ανάμεσα στις φωτογραφίες που απεικονίζουν άνδρες και σε αυτές που απεικονίζουν γυναίκες είναι μεγαλύτερη στις ελληνικές (59,4 ποσοστιαίες μονάδες) από ότι στις ισπανικές (43,9) εφημερίδες. Από τις φωτογραφίες που απεικονίζουν και τα δύο φύλα, το 36,8% στις ελληνικές εφημερίδες απεικονίζει κυρίως άνδρες (η παρουσία των γυναικών περιορίζεται σε 1 ή 2 άτομα), ενώ για τις ισπανικές εφημερίδες το αντίστοιχο ποσοστό ανέρχεται σε 52,6%.

Λαμβάνοντας υπόψη ότι το πραγματικό ποσοστό γυναικών στους μεταναστευτικούς πληθυσμούς των δύο χωρών είναι σχεδόν το ίδιο με αυτό των ανδρών και ανέρχεται περίπου στο 45%, είναι εντυπωσιακή η απουσία οπτικοποίησης των μεταναστριών γυναικών στον τύπο των δύο χωρών. Μία αιτία γι' αυτό θα μπορούσε να είναι η φύση της απασχόλησής τους, η οποία λαμβάνει χώρα σε εσωτερικούς χώρους, καθώς οι μετανάστριες απασχολούνται στις οικιακές εργασίες, και έτσι η δημόσια παρουσία τους είναι όντως μικρή. Επίσης, είναι πρακτικά δυσκολότερο για τους φωτορεπόρτερ να έχουν πρόσβαση σε κατοικίες και ιδιωτικούς χώρους, όπου συνήθως δραστηριοποιούνται γυναίκες μετανάστριες, από ότι σε δημόσιους χώρους όπου δραστηριοποιούνται άνδρες μετανάστες.

3. Ηλικία. Πρόκειται για μια σχετικά ασαφή μεταβλητή, η οποία μπορεί να προσδιοριστεί κατά προσέγγιση και με τη χρήση αξιών που περιλαμβάνουν ευρύ φάσμα ηλικιών για να επιτευχθεί όσο το δυνατόν μεγαλύτερη ασφάλεια. Οι αξίες που χρησιμοποιήθηκαν και οι ηλικίες στις οποίες αντιστοιχούν είναι οι «παιδί=0-11 χρονών», «εφηβος/-η=12-18», «νέος/-α=19-44», «μεσήλικας=45-60», «μικτή» και «ασαφής».

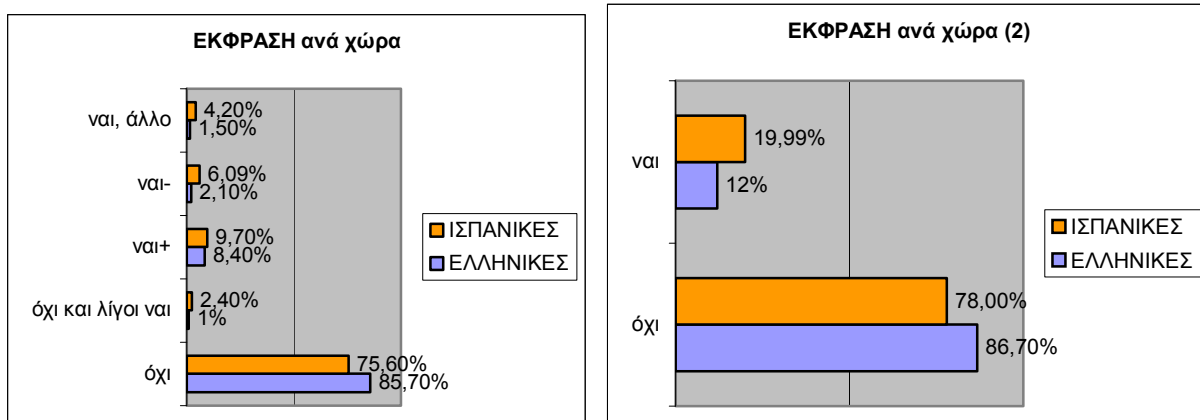
***Κατανομή των ηλικιών στις φωτογραφίες μεταναστών
στις ελληνικές και ισπανικές εφημερίδες***

Και στις δύο χώρες, η πλειοψηφία των φωτογραφιών του δείγματος απεικονίζει νέους μετανάστες, σε ποσοστό 62,6% στις ελληνικές και 67% στις ισπανικές εφημερίδες. Σε ποσοστό 8,4% στις ελληνικές και 6% στις ισπανικές εφημερίδες εμφανίζονται παιδιά από τα οποία το 40% είναι μωρά (στις ισπανικές εφημερίδες), ενώ είναι πολύ μικρή η συχνότητα εμφάνισης ατόμων μέσης ηλικίας. Στο 48,3% των περιπτώσεων τα παιδιά εμφανίζονται μαζί με νέους.

Η μεταβλητή αυτή αντικατοπτρίζει την πραγματικότητα και στις δύο χώρες, όπου στη συντριπτική πλειοψηφία τους οι μετανάστες είναι νέοι και ανήκουν στην πιο δραστήρια ηλικιακή ομάδα.

4. Έκφραση. Η μεταβλητή αυτή αποδεικνύεται προβληματική στις περιπτώσεις που απεικονίζονται περισσότερα του ενός άτομα, από τα οποία λίγα ή μόνο ένα εκδηλώνουν κάποια έκφραση ενώ όλα τα υπόλοιπα εμφανίζονται ανέκφραστα. Για τον λόγο αυτό, πέρα από τις αξίες «όχι», «ναι» (με επιμέρους τις «ναι+» όταν πρόκειται για θετική έκφραση και «ναι-» όταν πρόκειται για αρνητική), καθορίστηκε και η αξία «όχι και λίγοι ναι» για τις περιπτώσεις όπου η πλειοψηφία των

εικονιζόμενων είναι ανέκφραστη και μόνο σε ένα ή λίγα άτομα παρατηρείται κάποια έκφραση.

Ποσοστά φωτογραφιών όπου οι μετανάστες απεικονίζονται ανέκφραστοι ή όχι.

Όπως προκύπτει από την κωδικοποίηση των φωτογραφιών του δείγματος, σε συντριπτικό ποσοστό οι μετανάστες απεικονίζονται ανέκφραστοι. Το ποσοστό αυτό είναι υψηλότερο στις ελληνικές (86,70%) απ' ό τι στις ισπανικές εφημερίδες (78%). Αντίθετα, οι φωτογραφίες στις οποίες απεικονίζονται μετανάστες με κάποια έκφραση ανέρχονται σε 12% στις ελληνικές και σχεδόν 20% στις ισπανικές. Παρατηρούμε ότι η ψαλίδα είναι μεγαλύτερη στις ελληνικές (74,7 μονάδες) απ' ό τι στις ισπανικές (58,1 μονάδες) εφημερίδες. Από το σύνολο των φωτογραφιών του ελληνικού δείγματος όπου υπάρχει έκφραση, στο 68% η έκφραση αυτή είναι θετική και στο 16% αρνητική. Υπάρχει και ένα μικρό ποσοστό όπου εκφράζεται πάθος, προσπάθεια ή κάτι άλλο το οποίο δεν μπορεί να χαρακτηριστεί σαφώς ως αρνητικό ή θετικό. Ο μεγαλύτερος αριθμός φωτογραφιών όπου υπάρχει θετική έκφραση βρέθηκε στην εφημερίδα Τα Νέα. Και στις ισπανικές εφημερίδες βρέθηκαν περισσότερες φωτογραφίες με θετική έκφραση (9,7%) αλλά η διαφορά με όσες απεικονίζουν αρνητική έκφραση (9,09%) δεν είναι τόσο μεγάλη όσο στις ελληνικές.

Ελευθεροτυπία, 12/12/2005

Τα Νέα, 17/04/2006

ABC, 02/05/2005

ABC, 07/05/2005

El Mundo και ABC, 12/03/2005

*José Miquel y su esposa, Efigenia, muestran el pasaporte de Aly. / JOSE M. VIDAL
El País, 08/02/2005*

Un subsahariano, ayer en Madrid, esperando su certificado del padrón. /CARLOS BARAJAS
El Mundo, 11/02/2005

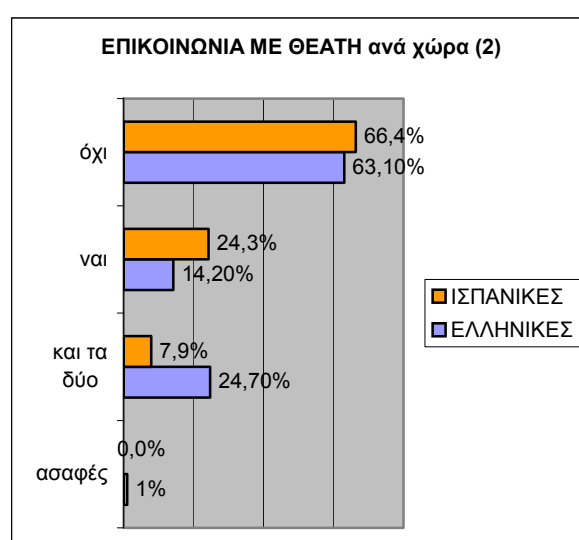
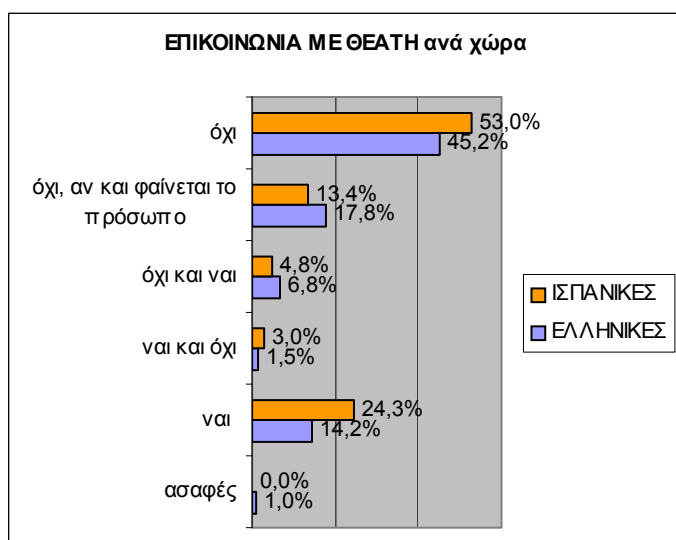
El Mundo, 08/02/2005 (1ª σελίδα)

Uno de los 22 inmigrantes detenidos tras llegar a las playas de Tarifa en una patera en la que murió un bebé. / REUTERS
El País, 20/04/2005

Χαρακτηριστικά παραδείγματα φωτογραφιών όπου οι μετανάστες εμφανίζονται να εκδηλώνουν συναισθήματα

5. Επικοινωνία με θεατή. Και αυτή η μεταβλητή παρουσιάζει το ίδιο πρόβλημα με την προηγούμενη, στις ομαδικές φωτογραφίες. Το πρόβλημα αυτό αντιμετωπίστηκε με τον προκαθορισμό δύο επιπλέον αξιών, πέρα από τις αξίες «ναι», «όχι», «όχι αν και φαίνεται το πρόσωπο», και «ασαφές». Οι επιπλέον αξίες είναι οι «ναι και όχι» για τις περιπτώσεις όπου η πλειοψηφία των εικονιζόμενων κοιτάζει προς τους θεατές και «όχι και ναι» για τις περιπτώσεις όπου η πλειοψηφία δεν έχει στραμμένο το βλέμμα στους θεατές αλλά ένα ή δύο άτομα το έχουν.

Ποσοστό φωτογραφιών όπου εγκαθιδρύεται επικοινωνία ανάμεσα στους εικονιζόμενους μετανάστες και τους θεατές

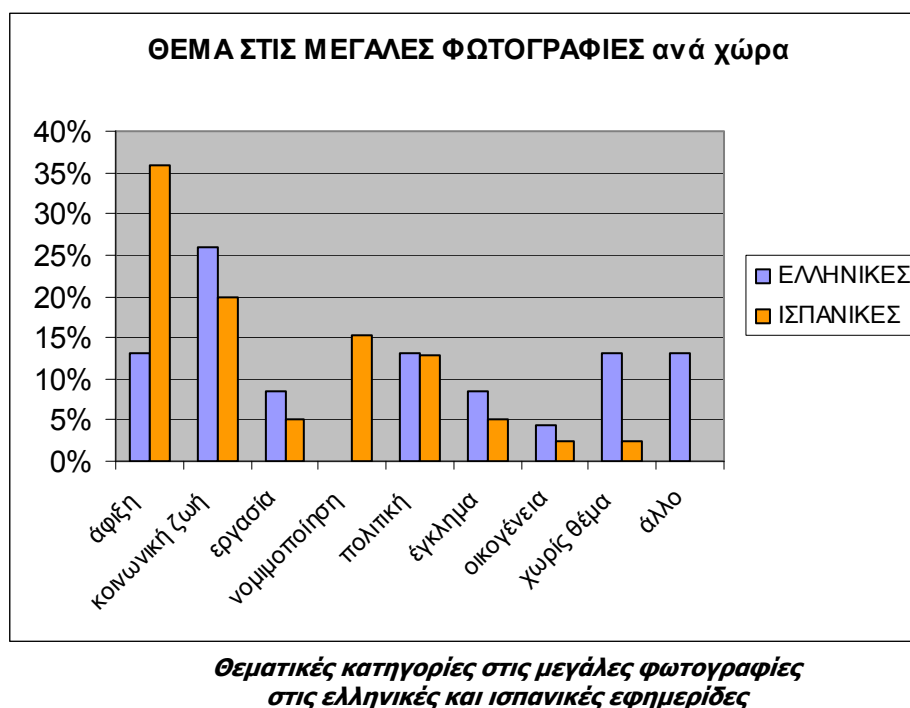
Στην πλειονότητα των φωτογραφιών του δείγματος, δεν υπάρχει συμβολική επικοινωνία των εικονιζόμενων μεταναστών με τους θεατές. Αυτό ισχύει και για τις δύο χώρες. Η διαφορά στο ποσοστό ανάμεσα στις φωτογραφίες που εγκαθιδρύουν ή όχι επικοινωνία εικονιζόμενου/-ων και θεατών είναι μεγαλύτερη για την εφημερίδα Καθημερινή όπου το 74% των φωτογραφιών δεν εγκαθιδρύει τέτοια επικοινωνία έναντι του 12,90 που το κάνει, και μικρότερη στην εφημερίδα Τα Νέα, με ποσοστά αντίστοιχα 68% και 23,5%.

Συμπέρασμα: η ταυτότητα του μετανάστη, όπως προκύπτει από τις φωτογραφίες του δείγματος είναι η εξής: στην Ελλάδα, πρόκειται για νέο, άνδρα, λευκό. Στην Ισπανία, πρόκειται για νέο, άνδρα, μαύρο. Ως προς τη φυλή, οι φωτογραφίες των ελληνικών εφημερίδων αντικατοπτρίζουν την πραγματικότητα ενώ οι ισπανικές όχι, αφού η πολυπληθέστερη ομάδα μεταναστών στην Ισπανία είναι οι Μαροκινοί και όχι οι προερχόμενοι από την υποσαχάρια Αφρική. Ως προς το φύλο, και οι δύο ομάδες εφημερίδων διαστρεβλώνουν την πραγματικότητα αποσιωπώντας οπτικά την ισάριθμη παρουσία γυναικών. Και στις δύο χώρες, οι μετανάστες εμφανίζονται ανέκφραστοι και χωρίς να έχουν κάποια επικοινωνία με τους θεατές, οι οποίοι θεωρείται ότι ανήκουν στον ημεδαπό πληθυσμό κάθε χώρας.

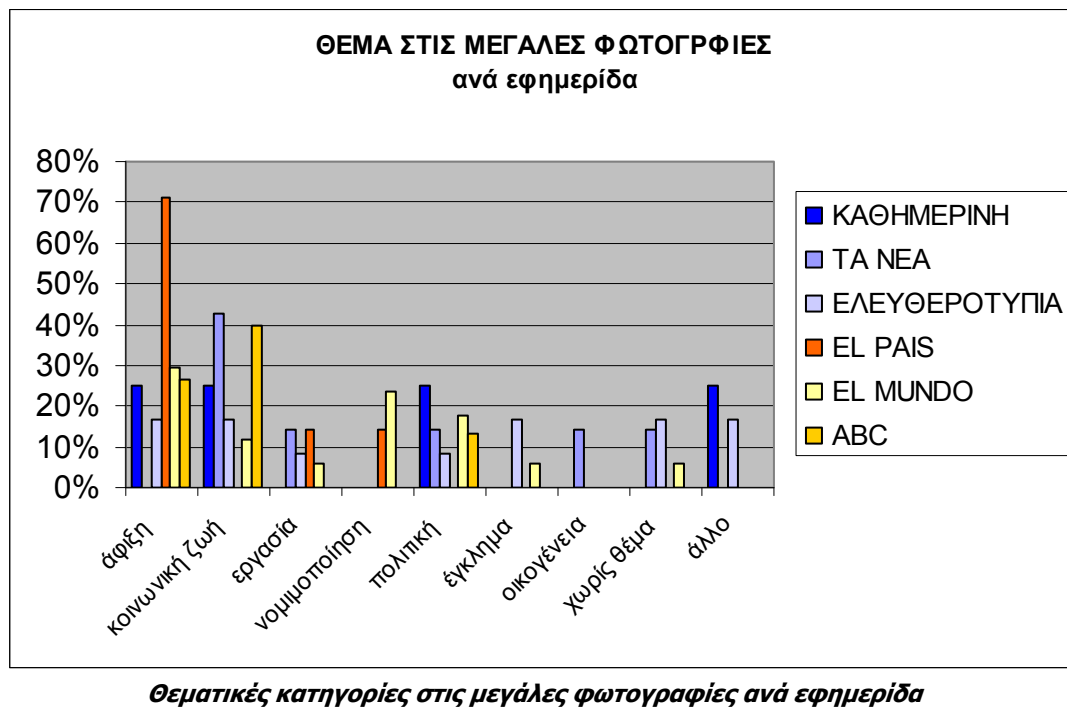
5.2. Συνδυαστική παρουσίαση αποτελεσμάτων.

Στη συνέχεια παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της ανάλυσης περιεχομένου συνδυαστικά, με έμφαση στις μεταβλητές και τους συνδυασμούς τους που παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον.

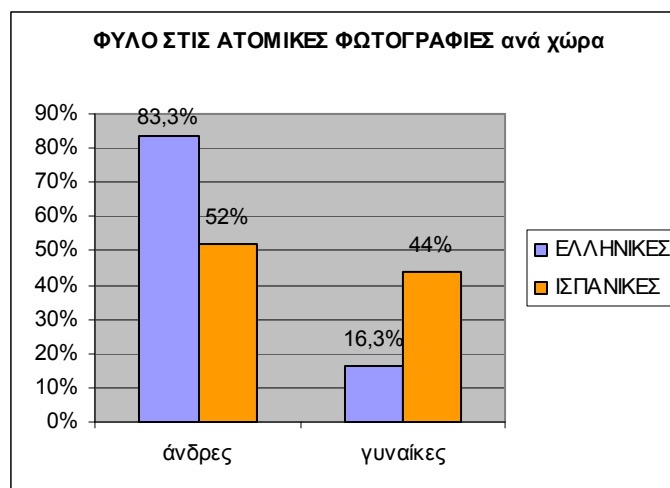
1. Μέγεθος και θέμα. Καθώς, όπως προαναφέρθηκε, η πλειονότητα των φωτογραφιών του δείγματος είναι μεσαίου μεγέθους, αξίζει να παρατηρήσουμε τις μεγάλες και μικρές φωτογραφίες ως προς το θέμα τους. Παρατηρώντας το μέγεθος των φωτογραφιών του δείγματος σε σχέση με το θέμα, διαπιστώνουμε ότι στις ισπανικές εφημερίδες το θέμα που κυριαρχεί στις μεγάλες μεγέθους φωτογραφίες είναι, με διαφορά, αυτό της άφιξης (ποσοστό 35,8%), παρ' όλο που σε συχνότητα έρχεται τρίτο. Στις ελληνικές εφημερίδες κυριαρχούν θέματα της κοινωνικής ζωής των μεταναστών (ποσοστό 26%). Το τελευταίο εύρημα είναι ιδιαίτερα θετικό, αφού με τη χρήση μεγάλων φωτογραφιών παρουσιάζεται ως σημαντική η κανονικότητα της ζωής των μεταναστών και όχι κάποιο θέμα το οποίο παραπέμπει σε προβληματικές καταστάσεις.

Παρόλο που το δείγμα συλλέχθηκε κατά τη διάρκεια των προγραμμάτων νομιμοποίησης, δεν δίνεται έμφαση στο θέμα αυτό, με τη χρήση μεγάλων φωτογραφιών, σε καμία από τις δύο χώρες. Ειδικά στις ελληνικές εφημερίδες δεν βρέθηκε καμία φωτογραφία μεγάλου μεγέθους με αυτό το θέμα ενώ από τις ισπανικές, το ποσοστό των μεγάλων φωτογραφιών που σχετίζονται θεματικά με τη νομιμοποίηση ανέρχεται σε 15% και είναι το τρίτο σε σειρά θέμα στις φωτογραφίες μεγάλου μεγέθους.

2. Φύλο και ομαδικότητα/ατομικότητα. Όπως προαναφέρθηκε, είναι εντυπωσιακά δυσανάλογη η παρουσία ανδρών και γυναικών στις φωτογραφίες του δείγματος σε σχέση με την πραγματική τους παρουσία στις δύο χώρες. Μελετώντας πιο διεξοδικά τη μεταβλητή αυτή, παρατηρούμε μια έντονη διαφοροποίηση στις δύο χώρες ως προς τη συχνότητα εμφάνισης ανδρών και γυναικών σε ατομικές ή ομαδικές φωτογραφίες.

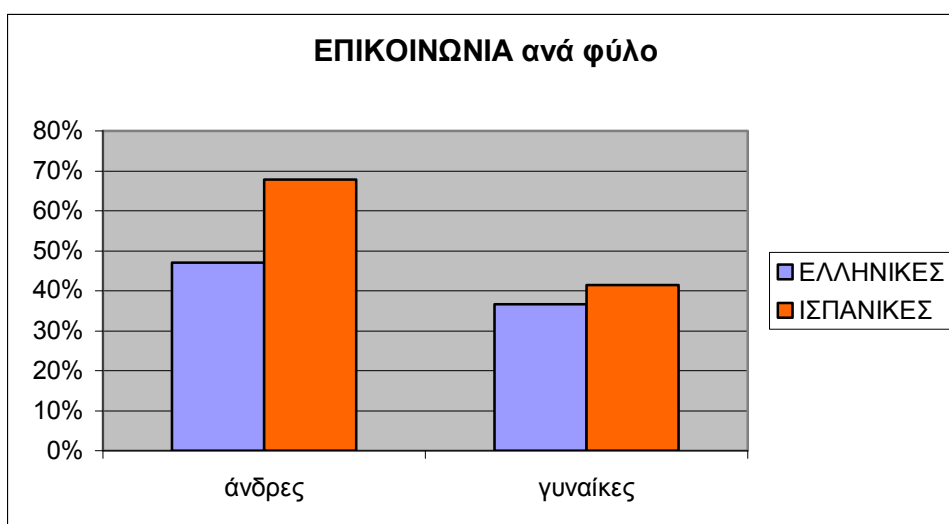
***Κατανομή των φύλων στις ατομικές φωτογραφίες
στις ελληνικές και ισπανικές εφημερίδες***

Όπως φαίνεται και στον σχετικό πίνακα, στις ελληνικές εφημερίδες οι γυναίκες εμφανίζονται σπανιότερα σε ατομικές φωτογραφίες από ότι οι άνδρες. Η διαφορά μάλιστα είναι εντυπωσιακά μεγάλη (67 μονάδες). Στις ισπανικές εφημερίδες η κατάσταση εμφανίζεται πιο ισορροπημένη, παρόλο που και εκεί οι άνδρες εμφανίζονται συχνότερα σε ατομικές φωτογραφίες από ότι οι γυναίκες. Η πρακτική της απεικόνισης των γυναικών σπανιότερα σε ατομικές φωτογραφίες ακολουθείται από όλες τις εφημερίδες του δείγματος με εξαίρεση την El País όπου παρατηρείται ίση κατανομή των φύλων στις ατομικές φωτογραφίες.

3. Επικοινωνία και φύλο. Αναφορικά με την συμβολική σχέση και επικοινωνία με τους θεατές, στο 36,7% από το σύνολο των φωτογραφιών, στις ελληνικές εφημερίδες, εμφανίζεται το γυναικείο φύλο να έχει το βλέμμα στραμμένο προς το φακό και κατ' επέκταση προς το θεατή και στο 47% το ανδρικό. Παρατηρούμε ότι ενώ η συμβολική σχέση οικειότητας με τους θεατές εγκαθιδρύεται κυρίως με το ανδρικό φύλο, εντούτοις η διαφορά δεν είναι τόσο μεγάλη ώστε να μιλήσουμε για στερεοτυπική απεικόνιση των δύο φύλων ως προς το σημείο αυτό. Το ενδιαφέρον εύρημα είναι ότι στην πλειοψηφία των φωτογραφιών όπου το γυναικείο φύλο κοιτάζει προς το φακό εγκαθιδρύοντας μια συμβολική σχέση με τους θεατές,

πρόκειται για παιδιά. Συγκεκριμένα, στο 72% των φωτογραφιών αυτών απεικονίζονται μικρά κορίτσια και έφηβες. Στις φωτογραφίες όπου η συμβολική σχέση εγκαθιδρύεται με το ανδρικό φύλο, το ποσοστό αγοριών και εφήβων είναι κάτω από το μισό (40%).

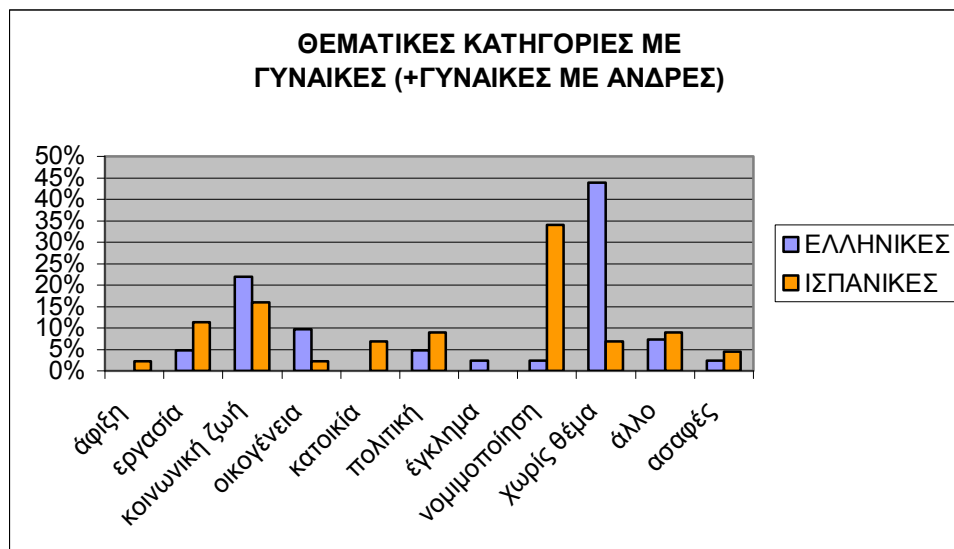
Στις ισπανικές εφημερίδες, η διαφορά είναι μεγαλύτερη ανάμεσα στα δύο φύλα: σε ποσοστό 67,9% εγκαθιδρύεται συμβολική σχέση με το ανδρικό φύλο ενώ για το γυναικείο το ποσοστό είναι 41,5%. Επίσης, είναι πολύ μικρότερο το ποσοστό όπου η σχέση αυτή αφορά παιδιά, αλλά και εδώ υπερισχύουν τα κορίτσια (13,6%) έναντι των αγοριών (11%).

***Συμβολική επικοινωνία εικονιζόμενων μεταναστών – θεατών
ανά φύλο στις ελληνικές και ισπανικές εφημερίδες***

4. Φύλο και θέμα. Αξίζει να ρίξουμε μια ματιά και στις θεματικές κατηγορίες στις οποίες εμφανίζονται τα δύο φύλα. Καθώς στην πλειοψηφία του δείγματος απεικονίζονται άνδρες, τα ευρήματα σχετικά με τις θεματικές κατηγορίες, όπως εκτέθηκαν παραπάνω, αφορούν το ανδρικό φύλο. Επομένως, στο σημείο αυτό έχει ενδιαφέρον να δούμε σε ποια θεματικά περιβάλλοντα εμφανίζονται οι γυναίκες. Στις ελληνικές εφημερίδες, γυναίκες εμφανίζονται (μαζί με άνδρες ή με άλλες γυναίκες) κυρίως στις θεματικές κατηγορίες «χωρίς θέμα» (44%), «κοινωνική ζωή» (21,9%),

«οικογένεια» (10%), και στις ισπανικές κυρίως στις κατηγορίες «νομιμοποίηση» (34%), «κοινωνική ζωή» (16%) «εργασία» (11,3%), «πολιτική» (9%). Η κοινή παρατήρηση που προκύπτει και για τις δύο χώρες είναι ότι αρκετά συχνά οι γυναίκες εμφανίζονται σε όψεις της κοινωνικής ζωής των μεταναστών, καθώς η κατηγορία αυτή έρχεται δεύτερη σε συχνότητα και στις δύο χώρες.

**Θεματικές κατηγορίες στις οποίες εμφανίζονται γυναίκες
αποκλειστικά ή μαζί με άνδρες**

Αν εξαιρέσουμε τις φωτογραφίες όπου εμφανίζονται και τα δύο φύλα και εξετάσουμε τις φωτογραφίες όπου εμφανίζονται αποκλειστικά γυναίκες, τα ποσοστά μεταβάλλονται ελαφρώς.

Θεματικές κατηγορίες στις οποίες εμφανίζονται αποκλειστικά γυναίκες

Στις ελληνικές εφημερίδες, αποκλειστικά γυναίκες εμφανίζονται κυρίως στις κατηγορίες «χωρίς θέμα» (46,1%), «κοινωνική ζωή» (19,2%) και «άλλο» (11,5%) και στις ισπανικές κυρίως στις κατηγορίες «νομιμοποίηση» (19%), «εργασία» (16,1%) και «κοινωνική ζωή» (12,9%). Είναι εμφανές ότι και πάλι οι γυναίκες εμφανίζονται με αρκετά μεγάλη συχνότητα στη θεματική κατηγορία «κοινωνική ζωή» και στις δύο χώρες. Ενδιαφέρον παρουσιάζει επίσης η συχνότητα εμφάνισης σε περιβάλλον εργασίας, στις ισπανικές εφημερίδες, καθώς και η συχνή εμφάνισή τους χωρίς κάποιο θεματικό προσδιορισμό στις ελληνικές.

Και στις δύο χώρες παρατηρείται σχεδόν ίση κατανομή στην απεικόνιση ανδρών και γυναικών μαζί με παιδιά. Στις ελληνικές εφημερίδες, στις μισές φωτογραφίες που απεικονίζουν ενήλικες μαζί με παιδιά εμφανίζονται άνδρες και στις άλλες μισές γυναίκες. Ωστόσο, το υψηλό ποσοστό εμφάνισης ανδρών με παιδιά οφείλεται στην Ελευθεροτυπία, η οποία είναι και η μοναδική εφημερίδα που περιέχει φωτογραφίες ανδρών με παιδιά. Στις ισπανικές εφημερίδες στο 44,4% των φωτογραφιών που απεικονίζουν ενήλικες με παιδιά εμφανίζονται γυναίκες και στο 33,3% άνδρες. Και αυτά τα ευρήματα χαρακτηρίζονται θετικά αφού αποφεύγεται η απεικόνιση των δύο φύλων με στερεοτυπικό τρόπο ως προς το ρόλο τους και τη σχέση τους με τα παιδιά. Ιδιαίτερα ξαφνιάζουν τα ποσοστά στις ελληνικές εφημερίδες όπου υπάρχει ισορροπία στην απεικόνιση των δύο φύλων μαζί με παιδιά.

6. ΠΛΑΙΣΙΑ

Επειδή η παρούσα έρευνα φορά δύο χώρες, η μελέτη και ο εντοπισμός των πλαισίων περιορίστηκαν σε πλαίσια γενικά, που αντιστοιχούν σε συλλογικά γνωστικά σχήματα. Εάν η μελέτη αφορούσε κάθε χώρα χωριστά, θα μπορούσαν να εξαχθούν περισσότερα και ειδικότερα πλαίσια. Φυσικά, προχωρώντας ακόμη περισσότερο από το γενικό στο ειδικό, τα αποτελέσματα θα ήταν διαφορετικά εάν η μελέτη περιοριζόταν στο ατομικό επίπεδο, καθώς έρευνες δείχνουν ότι τα μέλη του κοινού δεν υιοθετούν αυτούσια τα πλαίσια που προβάλλονται στα ΜΜΕ (Edy & Meirick, 2007:135-136).

Το πιο εμφανές κοινό χαρακτηριστικό σε όλες τις φωτογραφίες του δείγματος και από τις δύο χώρες είναι η απεικόνιση των μεταναστών σε ομάδες, πλήθη, μάζες. Αυτός ο κοινός παρονομαστής καθώς και συνδυασμοί των τιμών που διαπιστώθηκαν στις χρησιμοποιηθείσες μεταβλητές αποτελούν τη βάση για τον εντοπισμό των κυρίαρχων οπτικών πλαισίων στις φωτογραφίες του δείγματος. Παρατηρήθηκε η χρήση ίδιων πλαισίων και στις δύο χώρες με κάποια διαφοροποίηση ως προς τις μεταβλητές, σε ορισμένες περιπτώσεις. Πρέπει να σημειωθεί ότι βρέθηκαν και στοιχεία θετικής παρουσίασης των μεταναστών, π.χ. θετικές εκφράσεις, απεικόνιση σε όψεις της κοινωνικής ζωής, αλλά όχι σε τέτοιο βαθμό ώστε να συνθέτουν ένα διαφορετικό, θετικό πλαίσιο. Εντούτοις, δεν πρέπει να παραβλέπονται ούτε να αποσιωπούνται.

Τα κυρίαρχα πλαίσια που εντοπίστηκαν είναι δύο: το πλαίσιο του μετανάστη-ως-Άλλου και το πλαίσιο του μετανάστη-ως-Απειλή.

6.1. Πλαίσιο Α. Οι μετανάστες ως «άλλοι».

Στις φωτογραφίες που μελετήθηκαν εντοπίστηκαν οι παραδοσιακές τεχνικές οπτικής πλαισίωσης της ετερότητας που οδήγησαν στο σχηματισμό του συγκεκριμένου πλαισίου.

Μία από τις βασικότερες και πιο χαρακτηριστικές είναι η έμφαση στην ομαδικότητα. Όπως έχει αναλυθεί στο θεωρητικό τμήμα της παρούσας έρευνας, η παρουσίαση ανθρώπων και ιδιαίτερα μελών μιας μειονότητας σε ομάδες είναι ένας τρόπος να επισκιαστεί η ατομικότητα και να αποδοθούν κοινά χαρακτηριστικά σε όλα τα μέλη της συγκεκριμένης κοινωνικής ομάδας. Με αυτόν τον μηχανισμό αναπαράστασης, υπονοείται ότι η κοινωνική ομάδα για την οποία πρόκειται, αποτελεί έναν ξεχωριστό κοινωνικό τύπο, διαφορετικό από «εμάς», την κυρίαρχη πλειοψηφία. Στην προκειμένη περίπτωση, ο κοινωνικός τύπος που προκύπτει είναι ο τύπος του «μετανάστη», του «άλλου» των σύγχρονων κοινωνιών. Όπως αναφέρθηκε νωρίτερα, η απεικόνιση των μεταναστών σε ομάδες, συχνά μάζες, αποτελεί ένα εργαλείο οπτικής πλαισίωσης η χρήση του οποίου δεν δικαιολογείται από το γεγονός ότι το δείγμα συλλέχθηκε κατά τη διάρκεια προγραμμάτων νομιμοποίησης, οπότε οι μετανάστες σχημάτιζαν ουρές προκειμένου να συμμετάσχουν. Και αυτό γιατί, πρώτον, η έμφαση δίνεται στο πλήθος παρά στο θέμα της νομιμοποίησης και δεύτερον, γιατί η απεικόνιση των μεταναστών σε ομάδες είναι ένα χαρακτηριστικό που διατρέχει το δείγμα των μελετούμενων φωτογραφιών ανεξάρτητα από τη θεματική κατηγορία στην οποία ανήκει κάθε μία από αυτές.

Στις ομαδικές φωτογραφίες, οι μετανάστες απεικονίζονται ως επί το πλείστον μαζί με άλλους μετανάστες. Παρατηρείται ελλιπής διάδραση με τον ημεδαπό πληθυσμό, και όταν υπάρχει τέτοια διάδραση πρόκειται συνήθως για κρατικές υπηρεσίες, για σωστικά συνεργεία και την αστυνομία. Πρόκειται, με άλλα λόγια, για

εκπροσώπους του επίσημου Κράτους με τους οποίους ο ημεδαπός πληθυσμός δεν έχει επαφή και διάδραση σε καθημερινή βάση αλλά μόνο σε έκτακτες περιπτώσεις. Πρόκειται δηλαδή για κάτι έξω από την φυσιολογική καθημερινότητα του μέσου όρου. Η απεικονιζόμενη επαφή των μεταναστών με αυτά τα στοιχεία κατηγοριοποιεί και τους ίδιους ως ανήκοντες σε αυτήν την έξω από τη φυσιολογική καθημερινότητα σφαίρα στην οποία ανήκουμε «εμείς», τους κατηγοριοποιεί ως «άλλους».

Η κοινωνική σχέση, σε συμβολικό επίπεδο, η οποία δημιουργείται με ένα πλήθος, δεν μπορεί παρά να είναι απρόσωπη. Η προτίμηση στην μέση και τη μακρινή απόσταση τονίζει την ετερότητα των εικονιζόμενων προσώπων και τα κάνει να φαίνονται μακρινά, ξένα. Με τη χρήση αυτής της απόστασης λήψης, οι θεατές, «εμείς», δεν πλησιάζουμε συμβολικά τους μετανάστες τόσο ώστε να δημιουργηθεί μια κοινωνική ή και προσωπική σχέση μαζί τους. Έτσι, ο διαχωρισμός «εμείς» και «οι άλλοι» καλλιεργείται με τρόπο που δεν γίνεται εύκολα αντιληπτός μιας και πρόκειται για οπτικό στοιχείο που περνάει απαρατήρητο στο ξεφύλλισμα μιας εφημερίδας. Πρέπει να σημειωθεί ότι το συγκεκριμένο εργαλείο οπτικής πλαισίωσης, χρησιμοποιείται ιδιαίτερα στις ισπανικές εφημερίδες και στην ελληνική Καθημερινή. Στις δύο ελληνικές εφημερίδες της Αριστεράς, η χρήση της μακρινής απόστασης λήψης είναι περιορισμένη, ενώ προτιμάται η κοντινή απόσταση, η οποία υποδηλώνει προσωπική σχέση και οικειότητα.

Η συμβολική επαφή των θεατών/μελών της πλειοψηφίας με τους εικονιζόμενους μετανάστες δεν ενισχύεται όμως περαιτέρω. Αντίθετα, όπως παρατηρήθηκε, στη συντριπτική πλειοψηφία των φωτογραφιών δεν υπάρχει κάποια διάδραση ή επικοινωνία μεταναστών-θεατών. Αυτή η απουσία συμβολικής σχέσης και επικοινωνίας προκύπτει από το γεγονός ότι τα εικονιζόμενα πρόσωπα δεν κοιτούν προς «εμάς». Έτσι, «εμείς» έχουμε την ευχέρεια να κοιτάξουμε ανενόχλητοι, να παρατηρήσουμε, να εξετάσουμε το «άλλο» και με αυτόν τον τρόπο να το

οικειοποιηθούμε, όχι όμως για να δημιουργήσουμε μια σχέση συμβολικά ισότιμη αλλά ως σύγχρονοι ανθρωπολόγοι-ευγονιστές, που μελετούν ένα παράξενο είδος, διαφορετικό από εμάς, να το «γνωρίσουμε» επιφανειακά, από απόσταση ασφαλείας και με μια αίσθηση ανωτερότητας. Η συμβολική παράδοση των μεταναστών στην κυριαρχία του βλέμματος των θεατών-μελών της πλειοψηφίας επιβεβαιώνει την σχέση κοινωνικής ανισότητας και αποτελεί μια μορφή συμβολικού κοινωνικού ελέγχου. Τους βλέπουμε χωρίς να μας βλέπουν. Τους έχουμε υπό το βλέμμα μας αλλά αυτοί δεν έχουν την ίδια συμβολική δύναμη επάνω μας. Εμείς ξεφεύγουμε από το δικό τους βλέμμα, αλλά όχι και αυτοί από το δικό μας.

Επιπλέον, οι μετανάστες δεν εμφανίζονται να εκδηλώνουν συναισθήματα αλλά απεικονίζονται ως επί το πλείστον ανέκφραστοι. Όπως έχει αναφερθεί νωρίτερα (σελ. 42), η απουσία έκφρασης καθιστά το εικονιζόμενο πρόσωπο απόμακρο και λιγότερο ανθρώπινο σε σχέση με ένα πρόσωπο που εκδηλώνει συναισθήματα και έτσι «εξανθρωπίζεται». Ο θεατής έρχεται πιο κοντά σε ένα πρόσωπο που εκδηλώνει συναισθήματα, μέχρι το σημείο να ταυτιστεί ή να συμπάσχει μαζί του. Η έκφραση συναισθημάτων αποτελεί μια συμβολική «γέφυρα» ανάμεσα στο εικονιζόμενο πρόσωπο και τον θεατή, μια συμβολική γλώσσα με κώδικες κοινούς και αναγνωρίσιμους. Η δυνατότητα αναγνώρισης και μόνο, λειτουργεί ως επιβεβαίωση ότι το εικονιζόμενο πρόσωπο διαθέτει κάποια χαρακτηριστικά ή λειτουργίες που είναι κοινές με αυτές του θεατή. Δημιουργείται έτσι ένα κοινό έδαφος ως βάση για την εγκαθίδρυση μιας συμβολικής σχέσης οικειότητας ανάμεσα στο πρόσωπο που απεικονίζεται και αυτό που κοιτάζει. Αντίθετα, ένα πρόσωπο ανέκφραστο, παραμένει άγνωστο και αυτό γιατί δεν προσφέρει κάποια «κλειδιά» αποκωδικοποίησης, όπως θα ήταν οι αναγνωρίσιμες εκφράσεις και εκδηλώσεις. Ένα πρόσωπο άγνωστο και απόμακρο προσλαμβάνεται ως ξένο, ως διαφορετικό, ως «άλλο».

Άλλωστε, η ουδέτερη έκφραση, ειδικά στις ατομικές φωτογραφίες, παραπέμπει και σε κάποιο άλλο είδος απεικόνισης, αυτό των φωτογραφιών εγκληματιών. Σε αυτές τις φωτογραφίες, οι εγκληματίες εμφανίζονται ανέκφραστοι, ακριβώς απέναντι από το θεατή, και κοιτούν προς το φακό, και κατ' επέκταση το θεατή, αλλά με βλέμμα ουδέτερο και «άδειο». Φαίνεται μόνο το πρόσωπο και το φόντο είναι ουδέτερο ή δεν υπάρχει καθόλου, καθώς το καθράρισμα γίνεται πολύ κοντά στο πρόσωπο ώστε να μην υπάρχει τίποτα άλλο στη φωτογραφία. Έτσι, το εικονιζόμενο άτομο εμφανίζεται μακριά και έξω από οτιδήποτε θα μπορούσε να του προσδώσει κάποιο νοηματικό πλαίσιο, έξω από οποιοδήποτε θεματικό περιβάλλον που θα μπορούσε να το φορτίσει νοηματικά.

Στις ελληνικές εφημερίδες βρέθηκαν αρκετές φωτογραφίες μεταναστών στις οποίες χρησιμοποιείται το παραπάνω μοτίβο, με αποτέλεσμα να θυμίζουν φωτογραφίες εγκληματιών. Με αυτόν τον τρόπο, υπονοείται μια νοητική σύνδεση της μετανάστευσης με την εγκληματικότητα. Οι μετανάστες τοποθετούνται στο ίδιο νοητικό πλαίσιο με τους εγκληματίες. Η εγκληματική συμπεριφορά αποκλίνει από τον «φυσιολογικό μέσο όρο», οι εγκληματίες αποτελούν μια αποκλίνουσα μειοψηφία, άγνωστη ως προς τον ψυχισμό της, αλλότρια ως προς εμάς, τον πλειοψηφικό μέσο όρο. Η παρουσίαση των μεταναστών με τρόπο που παραπέμπει νοητικά σε μια τέτοια μειοψηφία λειτουργεί διπλά: από τη μια στιγματίζει αρνητικά τους μετανάστες συνδέοντάς τους με το έγκλημα ακόμα και αν εμφανίζονται ως θύματα, κάτι που όπως είδαμε συμβαίνει στις φωτογραφίες του δείγματος, και από την άλλη τους κατηγοριοποιεί ως «άλλους», όπως «άλλοι» είναι και οι εγκληματίες σε σχέση με το μέσο πολίτη, με «εμάς».

Τέλος, αρκετές φωτογραφίες, στις ελληνικές κυρίως εφημερίδες, εμφανίζουν τους μετανάστες χωρίς κανέναν θεματικό προσδιορισμό και έξω από οποιοδήποτε πλαίσιο αναφοράς. Πρόκειται είτε για ατομικές φωτογραφίες, είτε για φωτογραφίες

που λειτουργούν ως «γραφικά», ως διακοσμητικά στοιχεία συνοδεύοντας πίνακες, γραφήματα και τίτλους, παρά ως τεκμηριωτικά στοιχεία. Η απουσία θεματικού περιβάλλοντος στερεί από το θεατή τη δυνατότητα να συνδέσει/αγκυρώσει νοηματικά το εικονιζόμενο πρόσωπο και αφήνει ένα νοηματικό κενό. Δεν παρέχεται κάποια εξήγηση ως προς την παρουσία, την έκφραση (όπου υπάρχει), την κίνηση (όπου υπάρχει), κλπ. Δεν παρέχονται κλειδιά αποκωδικοποίησης των όσων εικονίζονται, δεν δίνεται μια σαφής και πλήρης νοηματική εικόνα των μεταναστών. Έτσι, εμφανίζονται με ένα νοηματικό ερωτηματικό, και η δυσκολία αποκωδικοποίησης τους καθιστά άγνωστους, απόμακρους, άλλους.

6.2. Πλαίσιο Β. Οι μετανάστες ως «απειλή».

Όπως έχει ήδη επισημανθεί, η απεικόνιση των μεταναστών σε ομάδες και η προτίμηση στην απεικόνισή τους σαν μια μάζα άμορφη και απρόσωπη, αποτελεί κοινό παρονομαστή σε όλες τις θεματικές κατηγορίες του δείγματος. Αυτός είναι και ο σημαντικότερος μηχανισμός οπτικής πλαisiώσης των μεταναστών ως «απειλής». Στο δημόσιο λόγο η είσοδος ή η ύπαρξη μεταναστών περιγράφονται συχνά με εκφράσεις όπως «χιονοστιβάδα» ή «κύματα» και η κοινή γνώμη εκλαμβάνει την παρουσία τους σαν «εισβολή» στη χώρα. Οι μετανάστες περιγράφονται και εκλαμβάνονται ως «απειλή» στην κοινωνία υποδοχής και η μάζα είναι ένας τρόπος να οπτικοποιηθεί αυτή η απειλή.

Η μάζα, ο όχλος, το πλήθος, έχουν *δύναμη*. Από τον πρώτο καιρό της ύπαρξης τους οι άνθρωποι σχημάτιζαν ομάδες προκειμένου να εξασφαλίσουν την επιβίωσή τους. Μέσα σε μια ομάδα έχει κανείς περισσότερες πιθανότητες επιβίωσης από κάθε μεμονωμένο άτομο χωριστά. Κατά τη διάρκεια της ανθρώπινης ιστορίας, οι άνθρωποι συνέχιζαν να σχηματίζουν ομάδες προκειμένου να επιτύχουν σημαντικούς

στόχους. Από εδαφικές επεκτάσεις μέχρι επαναστάσεις, οι μεγαλύτερες αλλαγές στην ιστορία της ανθρωπότητας προκλήθηκαν ή επιτεύχθηκαν από ομάδες: στρατούς, πλήθη, μάζες. Ακόμα και αλλαγές μικρότερης κλίμακας, έχουν περισσότερες πιθανότητες επιτυχίας εάν τις διεκδικήσει μια ομάδα παρά ένα μεμονωμένο άτομο, π.χ. εργατικά συνδικάτα ή σύλλογοι εργαζομένων, κλπ.

Η ομάδα είναι μια υπολογίσιμη δύναμη. Μια ομάδα, ή ακόμα χειρότερα μια μάζα ατόμων που δεν ανήκουν σ' «εμάς» προκαλεί ανησυχία και ανασφάλεια, με αποτέλεσμα να ενεργοποιείται το ένστικτο της άμυνας. Πολλές από τις ομαδικές φωτογραφίες του δείγματος, απεικονίζουν μετανάστες σε επαφή με πολιτικούς, σε διαδηλώσεις, ή σε άλλα περιβάλλοντα που υπονοούν πολιτικές διεκδικήσεις (π.χ. απεργοί πείνας με αντικείμενο διεκδίκησης τη νομιμοποίηση). Η εικόνα της μάζας των «άλλων» να διαδηλώνουν μπορεί να θεωρηθεί δυνητικά απειλητική καθώς υπονοεί ότι η μάζα αυτή είναι τόσο μεγάλη και έχει τόση δύναμη ώστε να ζητά, να διεκδικεί ή ακόμα και να απαιτεί από «εμάς». Η μάζα δεν είναι πια στο περιθώριο, έχει παρουσία στη δημόσια σφαίρα και συμμετοχή στο δημόσιο λόγο. Η φωνή της ακούγεται και ίσως ακούγεται δυνατότερα από ότι θα θέλαμε, ίσως ξεπερνάει το σημείο μέχρι το οποίο νιώθουμε ασφαλείς για τα δικά «μας» κεκτημένα. Η επαφή με πολιτικούς επίσης μπορεί να υπονοεί την ύπαρξη δύναμης ώστε να επιτευχθεί μια συνάντηση ή τη δυνατότητα συμμετοχής στη δημόσια σφαίρα. Και στις δύο περιπτώσεις, δεν αποκλείεται η πιθανότητα να παρουσιαστεί κάποιο αίτημα. Μια μειονοτική ομάδα με αιτήματα και διεκδικήσεις αποτελεί δυνητική απειλή για την κοινωνική ισχύ και εξουσία της κυρίαρχης πλειοψηφίας, καθώς αντιπροσωπεύει πιθανή σύγκρουση συμφερόντων. Κάτι τέτοιο φαντάζει ιδιαίτερα απειλητικό σε κοινωνίες που ήδη δοκιμάζονται από την ανεργία, τις ελαστικές σχέσεις εργασίας, την οικονομική ύφεση και την αυξανόμενη κοινωνική ανασφάλεια.

Όπως παρατηρήθηκε, οι φωτογραφίες του δείγματος, ιδίως οι ομαδικές, απεικονίζουν άνδρες μετανάστες σε ποσοστό εντυπωσιακά δυσανάλογο σε σχέση με την πραγματική αναλογία ανδρών-γυναικών στους μεταναστευτικούς πληθυσμούς των δύο χωρών. Έτσι, αυτό που υποδηλώνουν οι φωτογραφίες είναι ότι οι μετανάστες στην Ελλάδα και την Ισπανία είναι μια μάζα από άνδρες. Θα είχε ενδιαφέρον να αντικαταστήσουμε τους άνδρες με γυναίκες, στις ομαδικές κυρίως φωτογραφίες. Όπως παρατηρήθηκε, στις φωτογραφίες του δείγματος, οι γυναίκες εμφανίζονται σε θεματικά περιβάλλοντα μη απειλητικά, σε «ασφαλείς» θεματικές κατηγορίες. Γενικά, οι γυναίκες συνδέονται νοητικά με μη απειλητικά αισθήματα. Αυτό συμβαίνει επειδή παραδοσιακά αναπαρίστανται στα ΜΜΕ σε παθητικούς ρόλους⁶ και δραστηριότητες μη βίαιες, ασφαλείς, «μαλακές» αλλά και επειδή ο πραγματικός αριθμός βίαιων εγκλημάτων είναι υψηλότερος για τους άνδρες από ότι για τις γυναίκες. Η βίαιη συμπεριφορά θεωρείται παραδοσιακά ανδρικό χαρακτηριστικό. Η βία συνδέεται με τη μυϊκή δύναμη και η μυϊκή δύναμη είναι επίσης, παραδοσιακά, ανδρικό χαρακτηριστικό. Συνεπώς, το αρσενικό θεωρείται πιο απειλητικό από το θηλυκό, ιδίως σε κοινωνίες οι οποίες εδώ και αιώνες έχουν αναγάγει τη μυϊκή δύναμη σε κριτήριο για τον καταμερισμό εξουσίας μεταξύ των δύο φύλων, και σαν δικαιολογία για την εκχώρηση μεγαλύτερης εξουσίας στο μυϊκά ισχυρότερο φύλο. Έτσι, μια μάζα από άνδρες μετανάστες εμφανίζεται πιο απειλητική από ότι θα εμφανιζόταν μια μάζα από γυναίκες μετανάστριες.

Στις ισπανικές εφημερίδες υπάρχει ένα ακόμη στοιχείο που συντελεί στην οπτική πλαισίωση των μεταναστών ως απειλή: το γεγονός ότι ως επί το πλείστον εμφανίζονται άτομα (άνδρες) που ανήκουν στη μαύρη φυλή παρά το ότι οι μαύροι δεν αποτελούν την πλειοψηφία των μεταναστών στην Ισπανία. Αυτό οφείλεται κατ'

⁶ Βλ. π.χ. την έρευνα της Δουλκέρη (1990) για την εικόνα της γυναίκας στα ΜΜΕ, από την οποία προκύπτει ότι προβάλλεται το παραδοσιακό μοντέλο «σύζυγος-μητέρα-νοικοκυρά-σεξουαλικό αντικείμενο-διακοσμητικό στοιχείο» καθώς και η γυναίκα-θύμα βίαιων εγκλημάτων που διαπράττονται από άνδρες (σελ. 71-76). Από την άλλη, ο άνδρας εμφανίζεται σε ρόλους πρωταγωνιστικούς, ενεργητικούς και δραστήριους.

αρχάς στο ότι μεγάλος αριθμός φωτογραφιών έχει σαν θέμα την άφιξη μεταναστών εκ θαλάσσης, όπου είναι αναμενόμενο και αναπόφευκτο να απεικονίζονται άνθρωποι της μαύρης φυλής, καθώς οι αφιχθέντες με αυτόν τον τρόπο έρχονται από την υποσαχάρια Αφρική. Από την άλλη όμως, η ίδια η επιλογή του συγκεκριμένου θέματος, επιτελεί τη λειτουργία της ως μηχανισμός της διαδικασίας της πλαισίωσης στον Τύπο μιας χώρας όπου οι ημεδαποί κάτοικοι ανήκουν στη λευκή φυλή. Οι μετανάστες πλαισιώνονται οπτικά σαν ένα πλήθος μαύρων ανδρών που καταφθάνει στη χώρα. Παραδοσιακά, οι μαύροι σηματοδοτούν το διαφορετικό ή ακόμη και το αντίθετο για τα άτομα της λευκής φυλής. Ιστορικά, αντιμετωπίζονταν ως κατώτεροι πολιτισμικά και πνευματικά, υπέστησαν καταπίεση και διακρίσεις, υποδουλώθηκαν, περιθωριοποιήθηκαν. Ειδικά για τους λευκούς της νότιας Ευρώπης, αποτελούν σε μεγάλο βαθμό κάτι άγνωστο, καθώς οι νοτιοευρωπαίοι δεν έχουν παρελθόν συμβίωσης, έστω και προβληματικής, με ανθρώπους της μαύρης φυλής. Η απουσία τέτοιου παρελθόντος θα μπορούσε να λειτουργήσει θετικά, αφήνοντας περιθώριο για την ανάπτυξη μιας σχέσης συμβίωσης πάνω σε «λευκό χαρτί». Αντίθετα όμως, οι μαύροι αποτελούν ακόμα και για τους λευκούς της Νότιας Ευρώπης κάτι «σκοτεινό», άγνωστο, κάτι που όχι πολύ παλιά, χρησιμοποιούνταν σαν φόβητρο στα μικρά παιδιά για να φάνε το φαγητό τους! Για τη λευκή πλειοψηφία της Ισπανίας, συμβολίζουν κάτι επιπλέον, κάτι ακόμη πιο τρομακτικό: την εισβολή των Μόρων.

Τέλος, η οπτική πλαισίωση των μεταναστών ως «άλλων», λειτουργεί η ίδια ως μηχανισμός πλαισίωσής τους και ως απειλή. Το «άλλο», το διαφορετικό, εκλαμβάνεται συνήθως ως απειλητικό, ως κάτι που δεν ανήκει στην ομάδα «μας» ούτε και μπορεί να ενσωματωθεί και να γίνει μέλος της. Το «άλλο» εκλαμβάνεται ως εχθρικό. Το πανάρχαιο ένστικτο της επιβίωσης προστάζει την αποπομπή ή και την εξόντωση του «άλλου» προκειμένου να εξασφαλιστεί η συνέχεια της ομαλής λειτουργίας της ομάδας, η επιβίωση αλλά και η κυριαρχία της.

7. ΑΝΑΛΥΣΗ

7.1. Ανάλυση χρησιμοποιούμενων πλαισίων

Όπως αναφέρθηκε στο θεωρητικό κομμάτι της παρούσας μελέτης, τα πλαίσια δεν υπάρχουν ούτε λειτουργούν ανεξάρτητα από τους αποδέκτες τους. Αντίθετα, η λειτουργία και η αποτελεσματικότητά τους στη μετάδοση μηνυμάτων και στην παρουσίαση της πραγματικότητας με ένα συγκεκριμένο τρόπο, έγκειται στην ενεργοποίηση προϋπαρχόντων γνωστικών σχημάτων στο μυαλό του κοινού (Shoemaker & Reese, 1996, σε Scheufele & Tewksbury, 2007:12). Επιπλέον, αποτελούν πολιτισμικά χαρακτηριστικά τόσο βαθιά ριζωμένα στον πολιτισμό μέσα στον οποίο γεννιούνται, ώστε να περνούν απαρατήρητα, να φαίνονται φυσικά και αυτονόητα (Gamson 1995, σε Van Gorp, 2005:488). Έτσι, η διαδικασία κοινωνικής κατασκευής της πραγματικότητας που συντελείται μέσω αυτών δεν γίνεται αντιληπτή από το ευρύ κοινό (Gamson et al. 1992, σε Van Gorp, 2007:63) και συνεπώς εκφεύγει της συνειδητής κριτικής αξιολόγησης καθώς λειτουργεί στο επίπεδο του υποσυνείδητου. Ακριβώς λόγω της λειτουργίας τους στη σφαίρα του μη συνειδητού, τα πλαίσια αποτελούν αποτελεσματικότερους μηχανισμούς κοινωνικής κατασκευής της πραγματικότητας.

Η αποτελεσματικότητά τους μάλιστα αυξάνεται όταν πρόκειται για πλαίσια «δυνατά», όπως χαρακτηρίζονται τα πλαίσια που προέρχονται από αξιόπιστες πηγές, όπως για παράδειγμα οι εφημερίδες, που συμφωνούν με την κοινωνική συναίνεση (consensus) και δεν έρχονται σε αντίθεση με παγιωμένες αντιλήψεις (Chong & Druckman, 2007:104).

Όπως γίνεται ευρέως δεκτό, η υψηλή συχνότητα ενεργοποίησης κάποιου γνωστικού σχήματος ή κάποιων σχημάτων τα καθιστά περισσότερο προσβάσιμα, καθώς παραμένουν στο μπροστινό μέρος του νοητικού «αρχείου» και σε ετοιμότητα

για να επαν-ενεργοποιηθούν ανά πάσα στιγμή. Καθώς οι αξιολογικές κρίσεις για ποικίλα θέματα δεν προκύπτουν από ολόκληρο το γνωστικό οπλοστάσιο που διαθέτει κάθε άνθρωπος αλλά τελικά διαμορφώνονται από τη γνώση που «έρχεται στο μυαλό» τη δεδομένη στιγμή (Iyengar & Kinder, 1987, σε Sheaffer, 2007:24), είναι προφανές πόσο σημαντικό ρόλο παίζουν τα γνωστικά σχήματα που είναι περισσότερο προσβάσιμα από άλλα λόγω της συχνής τους ενεργοποίησης.

Η έμφαση των ΜΜΕ σε ορισμένα πλαίσια μέσω της συχνής επανάληψής τους, αυξάνει το βαθμό προσβασιμότητας συγκεκριμένων ιδεών που συνδέονται με αυτά και έτσι επηρεάζεται η διαμόρφωση κριτηρίων πάνω στα οποία θα βασιστούν μελλοντικές κρίσεις για κάποιο σχετικό θέμα.

Η επαναλαμβανόμενη οπτική πλαίσιωση των μεταναστών ως «άλλων» και ως «απειλή» που πραγματοποιείται από τον ελληνικό και ισπανικό Τύπο, από τη μία αντανακλά και από την άλλη ενεργοποιεί προϋπάρχοντα γνωστικά σχήματα κοινά στο νοητικό πλέγμα των δύο κοινωνιών. Όπως αναφέρει η Lester Roushanzami (2003:17), μια κριτική ανάλυση του περιεχομένου των ΜΜΕ, δεν ασχολείται με το περιεχόμενο αυτό καθαυτό αλλά με την απόδειξη ή ένδειξη των κοινωνικών πρακτικών που αυτό παρέχει. Με άλλα λόγια, το περιεχόμενο των ΜΜΕ ανεξάρτητα από τις πραγματικές του επιπτώσεις στη διαμόρφωση της κοινής γνώμης, αποτελεί πολιτισμικό προϊόν που αντανακλά αντιλήψεις, πεποιθήσεις και νόρμες του πολιτισμού και της κοινωνίας μέσα στην οποία εμφανίζεται.

Τα χρησιμοποιούμενα και επαναλαμβανόμενα πλαίσια αποτελούν μια κωδικοποιημένη γλώσσα που γίνεται κατανοητή από τα μέλη μιας κοινωνίας επειδή ανταποκρίνονται σε προϋπάρχοντα γνωστικά σχήματα τα οποία συχνά δεν βρίσκονται στη σφαίρα του συνειδητού, καθώς πηγάζουν από τις ιστορικές μνήμες, τις πολιτισμικές καταβολές, το παρελθόν αλλά και τις μελλοντικές προοπτικές και προσδοκίες μιας κοινωνίας. Οι κοινωνίες της Ελλάδας και της Ισπανίας, όπως εκτενώς

περιγράφηκε στο σχετικό κεφάλαιο (Κεφ. 3), διαθέτουν αρκετά κοινά στοιχεία ως προς το παρελθόν, το παρόν και το αναμενόμενο μέλλον τους, τα οποία αντανakλώνται στα εντοπισθέντα οπτικά πλαίσια.

Κατ' αρχάς, όπως είναι γνωστό, και οι δύο χαρακτηρίζονται από ένα μεταναστευτικό παρελθόν αρκετά μεγάλης διάρκειας και ιστορικής σημασίας καθώς τους απέδωσε τον χαρακτηρισμό «παραδοσιακές χώρες αποστολής μεταναστών». Ιδιαίτερα στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής οικογένειας οι Έλληνες και οι Ισπανοί (μαζί με τους Ιταλούς και τους Πορτογάλους) ήταν οι κατ' εξοχήν μετανάστες, οι φτωχοί συγγενείς, πάντα μερικά βήματα πίσω από τους ανεπτυγμένους πλούσιους συγγενείς του Βορρά. Για πολλά χρόνια, οι Έλληνες και οι Ισπανοί ήταν οι «άλλοι» στις κοινωνίες στις οποίες μετανάστευαν, οι «άλλοι» της Ευρωπαϊκής οικογένειας. Ακόμα και στο εσωτερικό των χωρών αυτών, μεγάλο μέρος του πληθυσμού βίωσε την εμπειρία του «άλλου» στο πλαίσιο της εσωτερικής μετανάστευσης. Οι μετανάστες που καταφθάνουν τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα και την Ισπανία αποτελούν κάτι σαν *alter ego* των λαών αυτών, καθώς θυμίζουν το δικό τους σχετικά πρόσφατο παρελθόν της φτώχειας και της μετανάστευσης.

Η οικονομική άνεση στην οποία γρήγορα συνήθισαν οι Έλληνες και οι Ισπανοί μετά την είσοδο των χωρών αυτών στην Ευρωπαϊκή Ένωση (τότε ΕΟΚ), αποτελεί ένα στοιχείο των κοινωνιών αυτών αρκετά πρόσφατο. Είναι ακόμη νωπές οι μνήμες της φτώχειας και παραμένουν ενεργές μέσω της υπενθύμισης από ολόκληρο το κοινωνικό, πολιτισμικό ακόμα και οικογενειακό περιβάλλον. Είναι χαρακτηριστική η συχνή αναμετάδοση ασπρόμαυρων ταινιών από τα χρόνια των δεκαετιών του '50 και του '60, που αποτελούν βασικό στοιχείο της σύγχρονης κουλτούρας των δύο χωρών και οι οποίες λειτουργούν ως επιβεβαίωση των κοινωνικών και οικονομικών μεταλλάξεων που έχουν βιώσει οι δύο χώρες. Μια επιβεβαίωση που προκύπτει μέσα από την αναπόφευκτη αντιπαραβολή του παρόντος με το παρελθόν, όπως

παρουσιάζεται στις ταινίες αυτές. Το παρελθόν το οποίο έτσι παραμένει ζωντανό και υπενθυμίζει συνεχώς ότι η οικονομική άνεση είναι όχι μόνο νεοαποκτηθείσα αλλά και καθόλου δεδομένη.

Η υποβόσκουσα ανασφάλεια ως προς την νεοαποκτηθείσα οικονομική ευμάρεια, εντείνεται με την παρουσία μεταναστών. Το σχετικά καινούργιο όσο και επισφαλές αγαθό της οικονομικής άνεσης απειλείται σήμερα από την εισβολή των εξαθλιωμένων. Όπως αναφέρει η Μοσχοπούλου (2005: 183-184), η κοινή γνώμη ερχόμενη σε επαφή με την πραγματικότητα της εισροής φτωχών μεταναστών, επιθυμεί να προασπίσει την ανωτερότητά της απέναντι σε αυτούς που «απειλούν να υποβαθμίσουν το πολιτιστικό και μορφωτικό επίπεδο της χώρας, να νοθεύσουν την εθνική της ομοιογένεια, να στερήσουν θέσεις εργασίας από τους πολίτες της. Με άλλα λόγια, η κοινωνία υποδοχής αντιδρά αμυντικά φοβούμενη την υποβάθμιση του βιοτικού επιπέδου της και την επιστροφή στην κατάσταση από την οποία κατάφερε σχετικά πρόσφατα να ξεφύγει.

Η χρήση πλαισίων αναπαράστασης των μεταναστών συγκροτεί την αντιδιαστολή «ημών» και «άλλων» με τρόπο που κάνει το «εμείς» να φαίνεται καλύτερο, ανώτερο. Το «εμείς» προβάλλει ως γενικό και μη δηλωθέν και έτσι αντιπαραβάλλεται με το «οι άλλοι» στο οποίο αποδίδονται χαρακτηριστικά που το διαφοροποιούν και το τοποθετούν έξω από το κοινωνικό σύστημα (βλ. και Κωνσταντινίδου, 2001:51). Η Ελλάδα και η Ισπανία βρίσκονται στα δύο άκρα της Ευρώπης, απέχουν αρκετά από το κέντρο της και γειτνιάζουν με περιοχές που δεν ανήκουν στην «ανεπτυγμένη και πολιτισμένη Δύση» αλλά αποτελούν κομμάτι του Τρίτου Κόσμου καθώς και του πρώην Δεύτερου (πρώην σοσιαλιστικές χώρες). Εν πάση περιπτώσει, βρίσκονται πολύ κοντά σε χώρες με πολιτικά και οικονομικά προβλήματα και χαμηλό βιοτικό επίπεδο. Με άλλα λόγια, βρίσκονται κοντά σε χώρες οι οποίες αντιμετωπίζουν προβλήματα παρόμοια με αυτά που και οι ίδιες

αντιμετώπιζαν μέχρι την είσοδό τους στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Ο συνδυασμός του φτωχού παρελθόντος και της συνεχούς κατάστασης υποανάπτυξης σε σχέση με τα άλλα κράτη-μέλη της ΕΕ, μαζί με τη γεωγραφικά απομακρυσμένη θέση ως προς το κέντρο της προηγμένης Δύσης, κάνουν ακόμη πιο έντονη την επιθυμία για απαλλαγή από το στίγμα του υποανάπτυκτου και ταύτιση με τη Δύση. Η Ισπανία επιδιώκει την προσέγγιση με την «Ευρώπη», που ταυτίζεται με τον εκσυγχρονισμό και αποτελεί στόχο και ορίζοντα αδιαμφισβήτητο, ενώ από την άλλη, η Αφρική και οι χώρες του τρίτου κόσμου θεωρούνται όλο και περισσότερο σαν «το άλλο», φτωχές και καθυστερημένες (Colectivo Ioé, 1995:22). Το ίδιο ισχύει και για την Ελλάδα ως προς τα Βαλκάνια και την Ανατολή. Η παρουσία μεταναστών, οι οποίοι προέρχονται από αυτές ακριβώς τις χώρες που βαρύνονται με το στίγμα του υποανάπτυκτου, ενεργοποιεί τα αμυντικά αντανάκλαστικά και την ανάγκη συγκρότησης της αντιδιαστολής ανάμεσα σε εμάς και αυτούς. Οι μετανάστες θυμίζουν στις δύο χώρες τον μειονεκτικό γεωγραφικό τους περίγυρο και σηματοδοτούν τον κίνδυνο της οπισθοδρόμησης.

Ο γεωγραφικός περίγυρος και οι προερχόμενοι από αυτόν μετανάστες σηματοδοτούν επίσης κίνδυνο για την εθνική ταυτότητα και εθνική κυριαρχία. Οι φοβίες και ανασφάλειες των δύο χωρών για απώλεια των εθνικών τους χαρακτηριστικών αλλά και την υπονόμηση της εδαφικής τους κυριαρχίας, αντανakλώνται στον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζονται οι μετανάστες από τις κοινωνίες αυτές και από τα ΜΜΕ τους. Η πλειοψηφία των μεταναστών στην Ελλάδα και την Ισπανία έρχονται από γειτονικές χώρες με τις οποίες υπάρχει ένα δυσάρεστο παρελθόν και συνοριακές διαφορές: την Αλβανία και το Μαρόκο, αντίστοιχα. Για την Ελλάδα, η εγκατάσταση αλβανών στο έδαφος της Ηπείρου, προκαλεί τον φόβο της μελλοντικής διεκδίκησης μιας ένωσης της περιοχής αυτής με την Αλβανία στο πλαίσιο

της επιδίωξης δημιουργίας της Μεγάλης Αλβανίας. Ο φόβος αυτός, που βρισκόταν σε λανθάνουσα κατάσταση μέχρι τη δεκαετία του '90, αναβίωσε με τη διάλυση της πρώην Γιουγκοσλαβίας, τις εδαφικές και πληθυσμιακές ανακατατάξεις και την έξαρση του εθνικισμού στα Βαλκάνια. Για την Ισπανία, η αύξηση του αριθμού των Μαροκινών στο έδαφός της σε συνδυασμό με την συνεχή αμφισβήτηση από το Μαρόκο της ισπανικής κυριαρχίας στους δύο θυλάκους, Θέουτα και Μελίγια, που βρίσκονται στο έδαφος του Μαρόκου, προκαλεί φόβο για υπονόμευση της εθνικής κυριαρχίας και απώλεια εδαφών.

Το αν και κατά πόσο είναι δικαιολογημένοι αυτοί οι φόβοι από τη στιγμή που η Ελλάδα και η Ισπανία αποτελούν μέλη της ΕΕ και του ΝΑΤΟ, συμμετέχουν δηλαδή σε οργανισμούς που, θεωρητικά τουλάχιστον, εγγυώνται ασφάλεια, φαίνεται να μην επηρεάζει και πολύ την πλαισίωση των μεταναστών και την πρόσληψή τους ως «απειλή» στις δυο χώρες. Τα συλλογικά γνωστικά σχήματα στα οποία παραπέμπει η εν λόγω πλαισίωση είναι ιδιαίτερα ισχυρά.

Στην Ελλάδα, κυριαρχεί το πανίσχυρο σχήμα της κατάκτησης της ελευθερίας και της ανεξαρτησίας από γειτονικούς εχθρούς, οι οποίοι πάντα εποφθαλμιούσαν και ακόμη εποφθαλμιούν την εθνική της κυριαρχία. Η εθνική ομοιογένεια και η κυριαρχία του ελληνικού στοιχείου στον χώρο όπου είχε ανθίσει ο αρχαίος ελληνικός πολιτισμός, επιτεύχθηκαν μέσα από αγώνες και πολέμους. Η «επανακατάκτηση» της Ελλάδας από το ελληνικό στοιχείο επιτεύχθηκε με δυσκολία ώστε υπάρχει ακόμη μια υποβόσκουσα ανασφάλεια ως προς της διατήρηση αυτής της κυριαρχίας που εκφράζεται μέσα από την εμμονή σε θεωρίες συνομοσίας από εχθρικά κέντρα, οι οποίες αποτελούν αρκετά αγαπημένο θέμα στο δημόσιο λόγο της χώρας. Μετά την εξομάλυνση των σχέσεων με την Τουρκία, τον παραδοσιακό εχθρό της Ελλάδας, οι νέοι εχθροί προέρχονται από τα Βαλκάνια. Η έξαρση του εθνικισμού στους λαούς της περιοχής και οι συνεχείς πόλεμοι και εδαφικές και πληθυσμιακές ανακατατάξεις,

εντείνουν την εμμονή σε θεωρίες συνωμοσίας και την αύξηση της ανασφάλειας, από την πλευρά της Ελλάδας, κάτι που αποτυπώθηκε και με την είσοδο του ακροδεξιού κόμματος ΛΑΟΣ στη Βουλή, στις εκλογές του 2007.

Στην Ισπανία, η επανακατάκτηση της ιβηρικής χερσονήσου από τους Χριστιανούς βασιλιάδες (Reconquista) που κατατρόπωσαν τους βορειοαφρικανούς κατακτητές, κυριαρχεί στην ιστορική μνήμη και στην κατηγοριοποίηση των προερχόμενων από την Αφρική πληθυσμών ως «εχθρών». Το στίγμα αυτό ενισχύεται από το γεγονός της συμμετοχής των Μαροκινών στον εμφύλιο πόλεμο, στο πλευρό του Φράνκο που κυβέρνησε δικτατορικά την Ισπανία επί σαράντα χρόνια και καθυστέρησε την πρόοδό της. Στην ισπανική κοινωνία ενυπάρχει η υποβόσκουσα ανασφάλεια για την «επιστροφή των Μόρων», όπως συχνά αποκαλείται η άφιξη μεταναστών από την Αφρική. Όπως έχει ήδη αναφερθεί, οι φωτογραφίες στις ισπανικές εφημερίδες απεικονίζουν κυρίως άτομα της μαύρης φυλής, προερχόμενα δηλαδή από την υποσαχάρια Αφρική και όχι από την Βόρεια Αφρική από όπου προέρχεται η πλειοψηφία των μεταναστών στην Ισπανία (Μαρόκο) και από όπου προέρχονταν και οι άραβες κατακτητές της ιβηρικής. Θα περίμενε κανείς ότι η σηματοδότηση του κινδύνου επιστροφής των Μόρων θα πραγματοποιούνταν με απεικόνιση Μαροκινών, Αλγερινών ή άλλων βορειοαφρικανών. Όμως οι πληθυσμοί αυτοί δεν διαφέρουν τόσο πολύ φυσιογνωμικά από τους ισπανούς όσο οι προερχόμενοι από την υποσαχάρια Αφρική. Η μαύρη φυλή είναι αυτή που σηματοδοτεί πιο χαρακτηριστικά την αφρικανική Ήπειρο και οι προερχόμενοι από αυτή μετανάστες σηματοδοτούν πιο αποτελεσματικά τον «εξ Αφρικής» κίνδυνο απ' ότι κάποιοι που έχουν απλά λίγο σκούρο δέρμα, συχνά όμως όχι σκουρότερο από τους κατοίκους της νότιας Ισπανίας.

Οι θεωρίες συνωμοσίας δεν λείπουν ούτε από την ισπανική κοινωνία, ιδιαίτερα μετά την τρομοκρατική επίθεση της 11^{ης} Μαρτίου 2004, ένα χρόνο δηλαδή πριν από

το πρόγραμμα νομιμοποίησης κατά τη διάρκεια του οποίου συλλέχθηκε το δείγμα των φωτογραφιών της παρούσας έρευνας. Η τρομοκρατική επίθεση πραγματοποιήθηκε σαν αντίποινο για τη στρατιωτική συμμετοχή της Ισπανίας στον λεγόμενο Πόλεμο Κατά της Τρομοκρατίας και την αποστολή Ισπανών στρατιωτών στο Ιράκ, ως βοήθεια στην αμερικανική εισβολή. Πολλοί από τους τρομοκράτες που συμμετείχαν στην οργάνωση και εκτέλεση της επίθεσης ήταν μετανάστες που κατοικούσαν στην Ισπανία, αποτελώντας έτσι έναν εσωτερικό εχθρό, όπως συνέβη άλλωστε και στις υπόλοιπες χώρες όπου σημειώθηκαν παρόμοιες επιθέσεις (Η.Π.Α., Βρετανία).

Αξίζει να επισημανθεί ότι η αντίληψη περί εθνικής ομοιογένειας είναι ισχυρότερη στην Ελλάδα αφού στην Ισπανία υπάρχουν αποσχιστικές τάσεις από την Καταλονία, τη Χώρα των Βάσκων αλλά και τη Γαλικία, οι πληθυσμοί των οποίων αυτοπροσδιορίζονται ως διαφορετικοί εθνοτικά από τους υπόλοιπους Ισπανούς. Τα αποσχιστικά αυτά κινήματα καλλιεργούν εδώ και χρόνια την ανασφάλεια της Ισπανίας σχετικά με τη διατήρηση της κυριαρχίας της στα εδάφη της Ιβηρικής χερσονήσου, μια ανασφάλεια που ενισχύεται ακόμη περισσότερο με την παρουσία μεταναστών από το Μαρόκο.

Σε χώρες όπου υπάρχει ανασφάλεια ως προς την διατήρηση της κυριαρχίας τους, η εθνική ετερότητα θεωρείται απειλητική καθώς προκαλεί τον φόβο απώλειας της εθνικής ταυτότητας, στοιχείο σημαντικό για τη διατήρηση της ενότητας και συνεπώς, της κυριαρχίας. Στην περίπτωση των μεταναστών η ετερότητα αυτή είναι ιδιαίτερα εμφανής λόγω των φυσιογνωμικών ή φυλετικών χαρακτηριστικών τους, καθώς και λόγω των ειδικών οικονομικών συνθηκών μέσα στις οποίες διαβιούν. Η διαφορετικότητα στην προέλευση, την εμφάνιση, την κοινωνική συμπεριφορά και τον τρόπο ζωής καταδικάζονται από τα μέλη της κυρίαρχης, αλλά ανασφαλούς, πλειοψηφίας. Οι μετανάστες στιγματίζονται ως «μη αφομοιώσιμοι» και τυποποιούνται ως «ξένο σώμα», ως κάτι εχθρικό και απειλητικό. Η πλειοψηφική ομάδα επιθυμεί και

επιχειρεί να απαλαγεί από αυτούς προκειμένου να εξασφαλίσει την ευημερία της (βλ. Τσουκαλά, 2001:67-68).

Μέχρι τη δεκαετία του '90 η ανεκτικότητα των νοτιοευρωπαϊκών κοινωνιών, και πιο συγκεκριμένα της ελληνικής και της ισπανικής, δεν είχε δοκιμαστεί στην πράξη. Η αντιμετώπιση αλλοδαπών ταυτιζόταν με τη φιλική συμπεριφορά και την εγκάρδια φιλοξενία στους συναλλαγματοφόρους και ευπορότερους τουρίστες ή με την ανοχή στους λιγοστούς μετανάστες των οποίων η παρουσία και δράση περιοριζόταν στις εθνοτικές τους κοινότητες (βλ. Καρύδη, 1996, σε Κωνσταντινίδου, 2001:40). Από τις αρχές όμως της δεκαετίας του '90 και έπειτα, οπότε άρχισαν να αυξάνονται οι μεταναστευτικές εισροές και να γίνεται εντονότερη η παρουσία των μεταναστών, άρχισαν να εκδηλώνονται ξενοφοβικές τάσεις, όπως άλλωστε προκύπτει και από τις δημοσκοπήσεις οι οποίες παρουσιάστηκαν παραπάνω, στο σχετικό κεφάλαιο (Κεφ. 3). Με την έλευση του 21^{ου} αιώνα οι τάσεις αυτές παγιώθηκαν καθώς έγινε σαφές ότι οι δύο χώρες δεν ήταν πια μόνο ενδιάμεσοι σταθμοί (transit) αλλά αποτελούσαν χώρες προορισμού για τους μεταναστευτικούς πληθυσμούς, και χώρες εγκατάστασης για μεγάλο μέρος των πληθυσμών αυτών, οι οποίοι στη συνέχεια μετέφεραν και τις οικογένειές τους.

Η περίοδος από το 2000 και μετά, χαρακτηρίζεται από ποικίλα γεγονότα και καταστάσεις που την καθιστούν περίοδο αρκετά κρίσιμη. Η παγκοσμιοποίηση αγγίζει ολοένα και περισσότερους ανθρώπους στην καθημερινότητά τους, ακυρώνοντας κάποιες βεβαιότητες του παρελθόντος και αντικαθιστώντας τις με νέες συνθήκες, με αβεβαιότητα και ρευστότητα. Η συνεπαγόμενη μεταβολή στις τοπικές οικονομίες με τρόπο που ζημιώνει τις μικρές επιχειρήσεις και δημιουργεί κοινωνική ανασφάλεια, συνοδεύτηκε από την υιοθέτηση του κοινού ευρωπαϊκού νομίσματος (ευρώ) που αντικατέστησε τα εθνικά νομίσματα και έγινε αφορμή για ανατιμήσεις και ακρίβεια. Η ενδυνάμωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως πολιτικής οντότητας μέσα από την πορεία

της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης καθώς και η διεύρυνση με την προσθήκη δέκα νέων μελών στην Ευρωπαϊκή οικογένεια, σήμαναν τον περιορισμό της ισχύος των εθνικών κρατών για χάρη της επιδίωξης των κοινών στόχων ενός διογκωμένου πια ευρωπαϊκού μορφώματος. Τα εθνικά κράτη, ιδίως τα μικρά, έγιναν κατά κάποιο τρόπο μικρότερα, και η οικονομική ενίσχυση έπρεπε πια να μοιραστεί ανάμεσα σε περισσότερα κράτη και μάλιστα φτωχότερα από τους παραδοσιακούς αποδέκτες, τις χώρες της νότιας Ευρώπης.

Επιπλέον, η τρομοκρατική επίθεση της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2001 στη Νέα Υόρκη, σήμανε την απαρχή μιας νέας εποχής αυξημένης αβεβαιότητας αλλά και οικονομικής ύφεσης. Ο κόσμος διαιρέθηκε στα δύο για μια ακόμη φορά, το δίπολο όμως τώρα πια αποτελούνταν από τη μια από τη δημοκρατική και φιλελεύθερη Δύση και από την άλλη από την οπισθοδρομική Ανατολή και το φονταμενταλιστικό Ισλάμ. Ο νέος εχθρός προερχόταν πια από τις αραβικές χώρες, από το σκοτεινό και άγνωστο κομμάτι του πλανήτη που ανήκει αόριστα και γενικά σε αυτό που αποκαλείται Τρίτος Κόσμος. Από το κομμάτι του πλανήτη που αποτελεί τόπο προέλευσης των μεταναστών που μετακινούνται παγκοσμίως, πολλοί εκ των οποίων καταλήγουν στις χώρες της Δύσης. Το «εμείς» ξεπερνάει τα εθνικά ή τοπικά σύνορα και ταυτίζεται με κάτι μεγαλύτερο, που συγκεντρώνει τα θετικά στοιχεία και επιτεύγματα του Δυτικού πολιτισμού, της δημοκρατίας, της ελευθερίας, της προόδου. Το «άλλο» ταυτίζεται επίσης με κάτι μεγαλύτερο, που συγκεντρώνει όμως πληθώρα αρνητικών στοιχείων, την έλλειψη ελευθερίας, τον αυταρχισμό, την καταπίεση, τη φτώχεια. Το «εμείς» ταυτίζεται με το Καλό και το «άλλο» με το Κακό.

7.2. Πλαίσια και κοινωνία

Σε περιόδους κρίσεων οι κοινωνίες αναζητούν τρόπους εκτόνωσης των εντάσεων που βιώνουν. Η κοινωνική κατασκευή «αποδιοπομπαίων τράγων» είναι η κλασική αντίδραση σε τέτοιες περιπτώσεις. Η Μοσχοπούλου (2005:124) αναλύει τη σχετική διεργασία, όπως αποτυπώνεται στο μοντέλο του Douglas (1995). Κατ' αρχάς, μια κοινωνία έρχεται αντιμέτωπη με ένα πρόβλημα ή μια προβληματική κατάσταση όπως π.χ. στασιμότητα, οικονομική ύφεση, ανασφάλεια. Λόγω της δυσκολίας που συναντά προσπαθώντας να δώσει λύσεις ή έστω απαντήσεις και εξηγήσεις για την κατάσταση που βιώνει, στρέφεται εναντίον κάποιων μελών της και τους επιρρίπτει ευθύνες. Ο όρος «μέλος» στην προκειμένη περίπτωση νοείται με την ευρεία έννοια, καθώς μπορεί και συνήθως αναφέρεται σε άτομα τα οποία δεν γίνονται αποδεκτά ως πραγματικά μέλη, αλλά απλά διαβιούν στο πλαίσιο της συγκεκριμένης κοινωνίας. Τα μέλη στα οποία επιρρίπτονται ευθύνες συνήθως διαφέρουν από την πλειοψηφία του κοινωνικού συνόλου ως προς κάποια χαρακτηριστικά όπως το χρώμα, ο τρόπος διαβίωσης, η έλλειψη συμμόρφωσης, η έλλειψη ισχύος, κλπ., με άλλα λόγια είναι μη οικεία. Τα άτομα αυτά συνήθως δεν αντιστέκονται στις κατηγορίες λόγω φόβου και ευάλωτης κοινωνικής θέσης. Το αποτέλεσμα είναι να καθίστανται «αποδιοπομπαίοι τράγοι». Στο πρόσωπό τους η πλειοψηφική ομάδα εκτονώνει τις εντάσεις της και επανακτά την ισορροπία της και τη συνοχή της.

Δύο κλασικά παραδείγματα τέτοιων περιπτώσεων που αναφέρονται στη βιβλιογραφία είναι αυτό των ομάδων «Mods» και «Rockers» στη Βρετανία και των Μαορί στη Νέα Ζηλανδία. Στην πρώτη περίπτωση ένα μικροεπεισόδιο έγινε αφορμή για τη δαιμονοποίηση των δύο αυτών νεανικών ομάδων και τη δημιουργία ηθικού πανικού (βλ. Cohen, 1972). Στη δεύτερη περίπτωση, η υπερ-προβολή από τα ΜΜΕ εγκληματικών πράξεων ομάδας νεαρών Μαορί κατά την περίοδο 1979-80, οδήγησε στη δημιουργία της εντύπωσης μιας κοινωνικής απειλής και στη δαιμονοποίηση

ολόκληρης της εθνικής μειονότητας των Μαορί. (βλ. Μοσχοπούλου, 2005:184-185). Οι «Mods» και «Rockers» και οι Μαορί χρησιμοποιήθηκαν για να εκτονωθεί η αγωνία που βίωναν οι εν λόγω κοινωνίες λόγω των οικονομικών προβλημάτων και της ανεργίας που τις απειλούσε κατά τις περιόδους εκείνες.

Μέσω της αποδιοπόμπευσης μιας μικρής ομάδας εξασφαλίζεται η κοινωνική συνοχή της μεγαλύτερης ομάδας αλλά και η επιβεβαίωση της δικής της θετικής ταυτότητας και της ανωτερότητάς της μέσω της αντιπαραβολής με την αρνητική ταυτότητα της εξω-ομάδας (βλ. Μοσχοπούλου, 2005:125). Η εστίαση των προβλημάτων μιας κοινωνίας σε κάποια μέλη της και η διοχέτευση των εντάσεων σε αυτά της επιτρέπει να διατηρήσει τις δομές της που δείχνουν να απειλούνται από αυτά τα προβλήματα από τα οποία αποστρέφει το βλέμμα λόγω της αδυναμίας της να τα αντιμετωπίσει. Η δημιουργία ενός εχθρού, ενός αποδιοπομπαίου τράγου, της επιτρέπει να αυτοκαθοριστεί, να επαναπροσδιοριστεί και να συνεχίσει την πορεία της μετατοπίζοντας το πρόβλημα από την ανασφάλεια την οποία βιώνει σε κάτι πιο ορατό και χειροπιαστό, σε κάτι ευκολότερα αντιμετωπίσιμο. Στιγματίζοντας κάποια «προβληματικά» και αποκλίνοντα μέλη της, η κυρίαρχη ομάδα επιβεβαιώνει τις αξίες της και εξασφαλίζει την ενότητά της μέσω της συναισθηματικής της αποφόρτισης.

Τα μέλη αυτά, που αποκλίνουν από τον μέσο όρο, κατηγοριοποιούνται ως «άλλοι» και ως τέτοιοι αποτελούν τους πιο βολικούς στόχους. Στις δυτικές κοινωνίες, το «εγώ», ο φορέας και εκφραστής του δημόσιου λόγου θεωρείται παραδοσιακά ο λευκός νέος άνδρας της αστικής τάξης. Αντίθετα, οι γυναίκες, οι υπόλοιπες φυλές, τάξεις και ηλικίες, οι εθνικές και θρησκευτικές, μειονότητες, οι κοινωνικές μειονότητες, ορίζονται και γίνονται αντιληπτοί ως «άλλοι», ως αποκλίσεις. Τέτοιες αποκλίσεις συνιστούν και οι μετανάστες, λόγω της, συνήθως, εμφανούς φυλετικής, πολιτισμικής, κοινωνικής και οικονομικής διαφορετικότητάς τους σε σχέση με το μέσο όρο της κοινωνίας υποδοχής. Η αντιδιαστολή ημεδαπού-αλλοδαπού αποτελεί τη

λιγότερη αμφισβητήσιμη κοινωνικά διάκριση και συνεπώς την πιο βολική μορφή αντιπαράθεσης ανάμεσα στο «εμείς» και το «οι άλλοι» (Μοσχοπούλου, 2005:169).

Όπως αναφέρει η Τσουκαλά (2001:80), οι κάτοικοι μιας χώρας εκδηλώνονται εχθρικά απέναντι στους μετανάστες όταν «ανησυχούν για την κατάσταση της εθνικής οικονομίας και πιστεύουν ότι η μετανάστευση μειώνει τις θέσεις εργασίας, όταν φοβούνται ότι η κοινωνία τους κινδυνεύει να βρεθεί σε φάση παρακμής ή όταν συσχετίζουν τη μετανάστευση με τα θέματα της εθνικής κυριαρχίας, της ακεραιότητας των συνόρων και της παραβίασης των νόμων». Τα συμπεράσματα αυτά προκύπτουν και επιβεβαιώνονται από ποικίλες έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί στην Ευρώπη και στις Η.Π.Α. Η έξαρση της ξενοφοβίας τα τελευταία χρόνια στην Ευρώπη αντανakλά τη δυσκολία με την οποία οι πληθυσμοί αυτοί αντιμετωπίζουν τις έντονες αλλαγές που επήλθαν στη ζωή τους με την έλευση της εποχής της παγκοσμιοποίησης, της εποχής της, κακώς εννοούμενης, ευελιξίας και της ανασφάλειας.

Η Ευρώπη προσπαθεί εναγωνίως να διαφυλάξει τα κεκτημένα κατασκευάζοντας μέσω των εκφραστών του δημόσιου λόγου, των ΜΜΕ, τον εχθρό εντός και εκτός των τειχών. Το νομοθετικό πλαίσιο στην Ελλάδα και στην Ισπανία, όπως παρουσιάστηκε παραπάνω (Κεφάλαιο 3), είναι αρκετά αρνητικό και αποθαρρυντικό για τους μετανάστες, και έρχεται σε συμφωνία με την αρνητική, ως προς την εισροή μεταναστών, διάθεση που επικρατεί σε όλη την Ε.Ε. Ο περιορισμός της παράνομης μετανάστευσης και η μείωση των μεταναστευτικών εισροών μέσα στην Ευρώπη-φρούριο, συνδέονται με την προστασία της εθνικής και πολιτισμικής ταυτότητας και της οικονομικής ευμάρειας που απειλούνται από τους επίδοξους εισβολείς (βλ. Van Gorp, 2005:489). Όπως χαρακτηριστικά σημειώνει ο Μπάουμαν (2002:201),

«οι απειλές είναι προβολές των εσωτερικών αμφιβολιών της ίδιας της κοινωνίας για τους τρόπους και τα μέσα που χρησιμοποιεί, για τον

τρόπο με τον οποίο βιώνει και διαιωνίζει το βίο της. [...] Οι εχθροί που πολιορκούν τα τείχη της είναι δημιουργήματά της, οι δικοί της «εσωτερικοί δαίμονες», οι καταπιεσμένοι περιρρέοντες φόβοι οι οποίοι διαποτίζουν την καθημερινή της ζωή, την «κανονικότητά» της».

Οι φόβοι αυτοί πρέπει να καταπνιγούν με την μετουσίωσή τους σε ένα ξένο σώμα, έναν εχθρό χειροπιαστό. Ο Μπάουμαν ισχυρίζεται ότι στις σύγχρονες καταναλωτικές κοινωνίες τέτοιο εχθρό αποτελούν οι φτωχοί, ως ατελείς καταναλωτές, ως έχοντες περιορισμένες δυνατότητες συμμετοχής στην κούρσα της κατανάλωσης και συνεπώς αδυνατώντας να αποδεχτούν στην πράξη τη βασικότερη σύγχρονη κοινωνική αξία. Οι σύγχρονοι παρίες αποτελούν τον εσωτερικό εχθρό στον οποίο διοχετεύονται οι φόβοι και οι ανησυχίες της κοινωνίας της αφθονίας που πια δεν είναι καθόλου σίγουρη για τον εαυτό της. Σύμφωνα με τον Μπάουμαν (2002:181, 184), ο όρος «τάξη των παριών» αναφέρεται σε ανθρώπους που προκαλούν τον φόβο. Μήπως οι μετανάστες δεν είναι η σύγχρονη διεθνής τάξη των παριών που προκαλεί φόβο καθώς, εκτός από εθνικά και πολιτισμικά διαφορετικοί, είναι και φτωχοί μέσα σε κοινωνίες αφθονίας που ανησυχούν για τη διατήρηση της ευμάρειάς τους βιώνοντας την ανασφάλεια της εποχής της ευελιξίας, των προσωρινών θέσεων εργασίας και των χαμηλών μισθών;

Παίρνοντας σαν αφετηρία την άποψη ότι η κάθε κοινωνία αποτελεί ένα υποσύστημα μέσα στο παγκόσμιο σύστημα, ο Hoffmann-Nowotny (1997:96, 100, 103) υποστηρίζει ότι η μετανάστευση δεν εξαρτάται κυρίως από τις εντάσεις μέσα σε μια κοινωνία αλλά από την άνιση διανομή των εντάσεων στο συνολικό σύστημα, δηλαδή στην λεγόμενη «παγκοσμιοποιημένη κοινωνία». Με άλλα λόγια, η Διεθνής Μετανάστευση μπορεί να περιγραφεί και εξηγηθεί όχι σαν μεμονωμένο φαινόμενο αλλά σαν μέρος ενός μεγαλύτερου και πιο περίπλοκου συνόλου συνθηκών. Η μετανάστευση είναι περισσότερο αποτέλεσμα των δομών και των πολιτισμικών

χαρακτηριστικών της παγκόσμιας κοινωνίας. Ο Hoffmann-Nowotny (1997:103) ξεχωρίζει ως πιο σημαντικά στοιχεία που μπορούν να καθορίσουν την πιθανότητα μετανάστευσης α) το αναπτυξιακό χάσμα, ως ζήτημα δομής και β) την αφομοίωση πολιτισμικών αξιών, ως πολιτισμικό στοιχείο. Είναι η άνιση κατανομή του πλούτου και η αφομοίωση συγκεκριμένων πολιτισμικών αξιών παγκοσμίως που προκαλούν την κινητικότητα.

Σύμφωνα με το Πρόγραμμα του ΟΗΕ για την Ανάπτυξη (UNDP), το 1% των πλουσιότερων κατοίκων του πλανήτη κατέχει όσα και το 57% των φτωχότερων. Περισσότερες από 50 χώρες έγιναν φτωχότερες την δεκαετία του 1990. Το πρόβλημα βεβαίως δεν είναι μόνο οικονομικό αλλά έχει και άλλες παραμέτρους. Οι φτωχότερες χώρες του κόσμου μαστίζονται από το AIDS, από εμφύλιους πολέμους, μη δημοκρατικά καθεστώτα, καταπάτηση ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αναλφαβητισμό, παιδική θνησιμότητα, κλπ. Το αποτέλεσμα αυτής της κατάστασης είναι να μπορούμε να μιλάμε για στρωματοποιημένη διεθνή κοινωνία. Υπάρχει δηλαδή μια διεθνής κατώτερη τάξη, μια διεθνής μεσαία τάξη και μια διεθνής ανώτερη τάξη.

Η επικράτηση των πολιτισμικών αξιών του Δυτικού κόσμου μέσα από τη διαδικασία της Παγκοσμιοποίησης και η αφομοίωσή τους από πολίτες και άλλων χωρών θεωρείται από τον Hoffmann-Nowotny ως μια πραγματικότητα. Οι αξίες αυτές, που έχουν σαν πυρήνα το κυνήγι του χρήματος, της δυνατότητας για όσο το δυνατόν μεγαλύτερη συγκέντρωση και κατανάλωση αγαθών, τις καθημερινές ανέσεις ή και πολυτέλειες έχουν γίνει στόχος ακόμα και για πολίτες χωρών που μακράν απέχουν από την κατάκτησή τους. Έτσι, η μετανάστευση είναι ένα μέσο για κοινωνική άνοδο, από τη μια διεθνή κοινωνική τάξη σε ανώτερη, και κατάκτηση των Δυτικών αξιών που έχουν αφομοιωθεί από πολίτες όλου του κόσμου.

7.3. Πλαίσια και ΜΜΕ

Ο ρόλος των ΜΜΕ στον τρόπο με τον οποίο εκλαμβάνεται από το ευρύ κοινό η πραγματικότητα αποδεικνύεται καθοριστικός. Ιδιαίτερα σε συνθήκες ανασφάλειας και αβεβαιότητας, τα ΜΜΕ βρίσκουν την ευκαιρία να εκφράσουν αλλά και να διογκώσουν τους φόβους και τις ανασφάλειες ώστε να αιχμαλωτίσουν την προσοχή του κοινού. Καθώς απευθύνονται σε ένα κοινό ανομοιογενές από άποψη κοινωνικής τάξης, μορφωτικού επιπέδου, οικονομικών δυνατοτήτων κλπ., καταλήγουν σε μια απλουστευτική τυποποίηση της πραγματικότητας. Έτσι, από τη μια επιτυγχάνεται η αποφυγή συγκρούσεων και από την άλλη τα μηνύματα γίνονται ευκολότερα αντιληπτά, καθώς «σερβίρονται» με τυποποιημένο και στερεοτυπικό τρόπο. Τα ΜΜΕ κατασκευάζουν την κοινωνική συναίνεση μέσω μιας συνεχούς «πλύσης εγκεφάλου» που δεν γίνεται εύκολα αντιληπτή καθώς πρόκειται για πιο διακριτική και λιγότερο εμφανή διαδικασία από την χειραγώγηση και την προπαγάνδα (βλ. Herman & Chomsky, 2002:302-303). Τα μεταδιδόμενα μηνύματα είναι πάντα αξιολογικά φορτισμένα και η πραγματικότητα παρουσιάζεται με τρόπο που εμπεριέχει και την προτιμώμενη ερμηνεία της. Αυτό που τελικά μεταδίδεται, δεν είναι η ίδια η πραγματικότητα αλλά η κοινωνικά κατασκευασμένη πραγματικότητα.

Σύμφωνα με τον Hall (1982:64), τα ΜΜΕ όχι μόνο διαστρεβλώνουν την πραγματικότητα, αλλά και την ορίζουν. Παρέχουν το πλαίσιο μέσα στο οποίο η πραγματικότητα προσλαμβάνεται και γίνεται αντιληπτή, με τρόπο που επιβεβαιώνει την ισχύουσα τάξη πραγμάτων. Η οριζόμενη από τα ΜΜΕ πραγματικότητα δεν έρχεται σε αντίθεση με παγιωμένες αντιλήψεις και συνεπώς δεν εναντιώνεται στην κοινωνική συναίνεση (1982:87). Αντιθέτως, παρουσιάζει την κυρίαρχη ιδεολογία σαν κάτι φυσικό, σαν τη μόνη δυνατή ερμηνεία του κόσμου γύρω μας. Έτσι, η κυρίαρχη ιδεολογία νομιμοποιείται, δικαιολογείται και δικαιώνεται.

Το περιεχόμενο των ΜΜΕ είναι προϊόν επιλογών και αποκλεισμών των διαθέσιμων πτυχών της πραγματικότητας. Όπως φάνηκε από την ανάλυση περιεχομένου της παρούσας μελέτης, οι φωτογραφίες των ελληνικών και ισπανικών εφημερίδων δίνουν έμφαση σε ορισμένες όψεις της πραγματικότητας των μεταναστών ενώ άλλες είτε δεν καλύπτονται επαρκώς είτε αποκλείονται εντελώς. Το αποτέλεσμα είναι οι μετανάστες να πλαισιώνονται με τρόπο που από τη μια να ανταποκρίνεται σε προϋπάρχοντα γνωστικά σχήματα και από την άλλη να νομιμοποιεί τις αντιλήψεις που συνδέονται με αυτά, ως προς την αντιμετώπιση των μεταναστών από το κοινωνικό σύνολο.

Μέσω της επανάληψης περιορισμένου αριθμού θεμάτων, οι εικόνες παρέχουν τα δικά τους κοινωνικοοικονομικά συμφραζόμενα (Becker, 1998:89). Με την επανάληψη, οι θεατές παίρνουν τις απαραίτητες πληροφορίες ώστε να καταλήγουν σε συγκεκριμένα συμπεράσματα ως προς τα αντικείμενα θέασης. Με άλλα λόγια, διδάσκονται να καταλαβαίνουν τη συγκεκριμένη ερμηνεία της πραγματικότητας, η οποία προβάλλεται μέσω της συχνής επανάληψης παρόμοιων εικόνων. Δημιουργείται, έτσι, μια κοινή οπτική γλώσσα, κατανοητή από το κοινωνικό σύνολο.

Παράλληλα, το κοινωνικό πλαίσιο αναφοράς καθώς και το πλαίσιο μέσα στο οποίο εμφανίζονται οι εικόνες, τις σημασιοδοτούν. Οι φωτογραφίες που εμφανίζονται σε μια εφημερίδα λειτουργούν τεκμηριωτικά, θεωρούνται έγκυρες και αξιόπιστες απεικονίσεις της πραγματικότητας και εκλαμβάνονται ως αποδείξεις. Επιπλέον, όπως έδειξε και η ανάλυση περιεχομένου της Hagaman (1993:64-65), οι φωτογραφίες των εφημερίδων περιλαμβάνουν περιορισμένο αριθμό θεμάτων και συνθέσεων, λόγω της φύσης των εφημερίδων ως Μέσων. Επίσης, ένα βασικό χαρακτηριστικό της ειδησεογραφίας είναι η παρουσίαση αρνητικών γεγονότων και καταστάσεων, η παρουσίαση της εξαίρεσης και όχι της κανονικότητας της ζωής. Η εστίαση στις αρνητικές ειδήσεις είναι μια από τις βασικές αρχές περί ειδησεογραφικών αξιών

(Galtung & Ruge, 1965, σε Zillmann, Knobloch, Yu, 2001:306). Συνεπώς, και οι φωτογραφίες που εμφανίζονται μέσα σε αυτό το πλαίσιο ακολουθούν την ίδια πρακτική των περιορισμένων θεματικών κατηγοριών και της εστίασης στην αρνητική όψη της πραγματικότητας. Το πλαίσιο μέσα στο οποίο εμφανίζονται επηρεάζει τον τρόπο με τον οποίο οι ίδιες οι φωτογραφίες πλαισιώνουν οπτικά τη θεματολογία τους.

Παρ' όλο που οι φωτογραφίες είναι ιδεολογικά σημαίνουσες, η εκάστοτε οπτική πλαισίωση της πραγματικότητας δεν αποτελεί συνειδητή και εσκεμμένη επιλογή των αρχισυντακτών ή φωτοδημοσιογράφων. Όπως έχουν επισημάνει οι Herman & Chomsky (1988), το πρωτογενές ειδησεογραφικό υλικό περνάει μέσα από φίλτρα που καθορίζουν τί αξίζει να θεωρηθεί είδηση και να παρουσιαστεί ως τέτοια. Η λειτουργία αυτών των φίλτρων είναι τόσο πολύ ενσωματωμένη στη δημοσιογραφική πρακτική ώστε συντελείται φυσικά και με τρόπο που δεν γίνεται αντιληπτή. Οι δημοσιογράφοι μπορεί να ενεργούν καλόπιστα και με στόχο να παρουσιάσουν την πραγματικότητα με τρόπο αντικειμενικό και δεοντολογικά ορθό, αλλά το πλαίσιο μέσα στο οποίο λειτουργούν τα ΜΜΕ και οι ίδιοι οδηγεί στην παρουσίαση της πραγματικότητας με συγκεκριμένους, ιδεολογικά φορτισμένους τρόπους, που μπορεί να έχουν τα αντίθετα από τα αναμενόμενα αποτελέσματα.

Ισπανός φωτοδημοσιογράφος, ο οποίος παρουσίαζε έκθεση φωτογραφιών του με θέμα τους μετανάστες, δήλωσε, σε προσωπική επικοινωνία με την γράφουσα, ότι στόχος του ήταν η κινητοποίηση της κοινής γνώμης για το δράμα των μεταναστών, κυρίως στην επικίνδυνη προσπάθειά τους να φτάσουν στο ισπανικό έδαφος από τις αφρικανικές ακτές, μέσα σε απλές βάρκες. Πραγματικά, οι φωτογραφίες του, κάποιες από τις οποίες ήταν αρκετά «δυνατές» με έντονη συγκινησιακή διάσταση, πλαισιώναν τους μετανάστες ως εξαθλιωμένα «θύματα», μια πρακτική αρκετά διαδεδομένη. Αυτή όμως η στερεοτυπική απεικόνιση, αποσιωπούσε

άλλες πλευρές της κανονικότητας της ζωής των μεταναστών, επιμένοντας στην οπτική πλαισίωσή τους ως «άλλων».

Η δυστυχία και οι δύσκολες συνθήκες διαβίωσης γίνονται έτσι ιδιότητες άρρηκτα συνυφασμένες με τα πρόσωπα που εικονίζουν. Οι ιδιότητες αυτές δεν αμφισβητούνται, αλλά επιβεβαιώνονται με τη συχνή επανάληψη παρόμοιων εικόνων, που παρουσιάζουν την κατάσταση των μεταναστών ως αιώνια και φυσική, ως κάτι που απλά «έτσι είναι» και εκτίθεται για θέαση από τους προνομιούχους της κυρίαρχης πλειοψηφίας. Η εξουσία του βλέμματος της κυρίαρχης πλειοψηφίας, επιβάλλεται έτσι στους μετανάστες όπως η εξουσία του βλέμματος του δυτικού αστού έχει επιβληθεί σε άλλους λαούς ή κατώτερες κοινωνικές τάξεις (βλ. Σκαρπέλο, *υπό έκδοση*:107).

Η στερεοτυπική πλαισίωση από τα ΜΜΕ των μεταναστών ως «απειλητικών άλλων», επιδρά και στον τρόπο με τον οποίο οι ίδιοι αντιλαμβάνονται τους εαυτούς τους. Πρόκειται για το φαινόμενο της αυτοεκπληρούμενης προφητείας που οδηγεί στην επιβεβαίωση του στερεότυπου μέσω της εσωτερικοποίησής του από το άτομο ή τα άτομα που αναπαριστώνται στερεοτυπικά. Ο στιγματισμός του αποκλίνοντος οδηγεί στη δευτερογενή απόκλιση, καθώς ο αποκλίνων εσωτερικοποιεί το στίγμα και το μετουσιώνει σε στοιχείο της ταυτότητας και της συμπεριφοράς του (βλ. Μοσχοπούλου, 2005: 162, Καρύδη, 2001:291). Η τυποποίηση των μεταναστών ως «άλλων» ενδέχεται να δυσκολέψει τη διαδικασία ενσωμάτωσης καθώς οι ίδιοι οι θα βιώνουν την ταυτότητά τους σαν κάτι ξένο προς την κοινωνία υποδοχής. Επιπλέον, η απόρριψη των μεταναστών από την κοινωνία υποδοχής ως «απειλητικών άλλων» και ο συνεπαγόμενος κοινωνικός αποκλεισμός τους, μπορεί να οδηγήσει στην εκδήλωση πραγματικά απειλητικής συμπεριφοράς απέναντι στην κοινωνία που τους απορρίπτει. Χαρακτηριστική περίπτωση αποτελεί η εξέγερση στα προάστια του Παρισιού, το φθινόπωρο του 2005, από μετανάστες δεύτερης και τρίτης γενιάς, που βίωναν τον κοινωνικό αποκλεισμό για πολλά χρόνια.

8. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Τα τελευταία χρόνια, η μετανάστευση έχει αποτελέσει το θέμα ποικίλων ερευνών σε πολλές χώρες. Ειδικά για τις χώρες που πρόσφατα μετατράπηκαν από παραδοσιακές χώρες αποστολής σε χώρες υποδοχής μεταναστών, όπως οι χώρες της νότιας Ευρώπης, η μετάλλαξη αυτή και οι συνεπαγόμενες μεταβολές στο κοινωνικό τους τοπίο, επιδέχονται επιστημονικής διερεύνησης από πολλές πλευρές. Επιπλέον, η πραγματοποίηση συγκριτικών ερευνών αποτελεί ζητούμενο ειδικά για τις χώρες του Ευρωπαϊκού νότου, όπου οι υπάρχουσες σχετικές έρευνες είναι λίγες σε σχέση με τις χώρες του βορρά. Το θέμα της απεικόνισης των μεταναστών στα ΜΜΕ, είναι ιδιαίτερα σημαντικό επειδή, από τη μια τα ΜΜΕ καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό τη στάση του ημεδαπού πληθυσμού απέναντι στους μετανάστες, αφού, συνήθως η άμεση επαφή είναι είτε ανύπαρκτη είτε εξαιρετικά περιορισμένη και επιφανειακή. Από την άλλη, ο λόγος των ΜΜΕ –λεκτικός ή οπτικός- αποτελεί πολιτισμικό προϊόν που αντανakλά κοινωνικές πεποιθήσεις και γνωστικά σχήματα, χρησιμοποιώντας μια γλώσσα κωδικοποιημένη αλλά κατανοητή από όλους όσοι ανήκουν στην εν λόγω κοινωνία.

Ως επικρατέστερη θεωρία στη μελέτη των προϊόντων των ΜΜΕ, έχει αναδειχθεί τα τελευταία χρόνια η θεωρία της πλαισίωσης. Η πλειοψηφία των σχετικών ερευνών έχει επικεντρωθεί στις λεκτικές αναπαραστάσεις, αγνοώντας τον οπτικό λόγο των ΜΜΕ. Όμως παρατηρείται μια σαφής στροφή στη μελέτη της εικόνας και μάλιστα υπάρχει αυξανόμενο ενδιαφέρον για την απομόνωση των εικόνων και χρήση τους ως αυτόνομα αντικείμενα ανάλυσης.

Η παρούσα έρευνα επιχείρησε μια σύνθεση των παραπάνω ζητημάτων, χρησιμοποιώντας τη θεωρία της πλαισίωσης στη συγκριτική διερεύνηση του τρόπου με τον οποίο ο Τύπος δύο νοτιοευρωπαϊκών χωρών πλαισιώνει οπτικά τους μετανάστες.

Το δείγμα της έρευνας αποτέλεσαν φωτογραφίες από τρεις ελληνικές και τρεις ισπανικές εφημερίδες εθνικής εμβέλειας, μεγάλης κυκλοφορίας και κύρους (Καθημερινή, Τα Νέα, Ελευθεροτυπία, ABC, El Mundo, El País). Με εργαλείο την ανάλυση περιεχομένου για τη μελέτη των μορφολογικών χαρακτηριστικών των φωτογραφιών, του περιεχομένου τους και των ατομικών χαρακτηριστικών των μεταναστών, όπως αυτά εμφανίζονται στις φωτογραφίες του δείγματος, εντοπίστηκαν οι μηχανισμοί οπτικής πλαισίωσης και εξήχθησαν τα κυρίαρχα χρησιμοποιούμενα πλαίσια. Η διαδικασία επικεντρώθηκε στον εντοπισμό πλαισίων που ανταποκρίνονται σε γενικά και συλλογικά γνωστικά σχήματα στις δύο χώρες, λόγω των κοινών τους χαρακτηριστικών και βιωμάτων και όχι σε σχήματα ειδικά για κάθε χώρα.

Οι ισπανικές εφημερίδες περιείχαν αναλογικά μεγαλύτερο αριθμό φωτογραφιών, απ' ότι οι ελληνικές. Αυτό οφείλεται αφ' ενός στο ότι το ισπανικό πρόγραμμα νομιμοποίησης ήταν πολύ μεγαλύτερης έκτασης και με μεγαλύτερη προσέλευση μεταναστών από το ελληνικό, και αφ' ετέρου στο ότι ακριβώς λόγω της κλίμακάς του αλλά και επειδή ήρθε σε αντίθεση με την επίσημη πολιτική της ΕΕ, προκάλεσε έντονη δημόσια συζήτηση και αντιπαράθεση. Αντίθετα, στην Ελλάδα το πρόγραμμα νομιμοποίησης ήταν περιορισμένης έκτασης, δεν αποτέλεσε θέμα για δημόσιο διάλογο ή αντιπαράθεση και πέρασε μάλλον «απαράτηρητο».

Όπως προκύπτει, στο εξεταζόμενο δείγμα οι μετανάστες παρουσιάζονται ως επί το πλείστον στο πρώτο μισό της εφημερίδας, στο επάνω μέρος της σελίδας, και σε φωτογραφίες μεσαίου μεγέθους, ενώ στις ελληνικές εφημερίδες συχνά εμφανίζονται και σε φωτογραφίες μικρού μεγέθους. Στις ελληνικές εφημερίδες εμφανίζονται κυρίως σε ασπρόμαυρες αλλά και σε έγχρωμες φωτογραφίες, ενώ στις ισπανικές κατά κανόνα σε ασπρόμαυρες. Τέλος, φωτογραφίζονται από «ασφαλή» κοινωνική απόσταση και στο ίδιο επίπεδο με αυτό των θεατών.

Στην πλειοψηφία τους, οι φωτογραφίες του δείγματος δίνουν οπτική έμφαση στην ομαδικότητα παρά στην ατομικότητα των μεταναστών, τους απεικονίζουν σε ομάδες μαζί με άλλους μετανάστες και κυρίως στις θεματικές κατηγορίες «νομιμοποίηση», «εργασία» και «άφιξη» στις ισπανικές εφημερίδες και «έγκλημα», «χωρίς θέμα» και «κοινωνική ζωή» στις ελληνικές.

Η ταυτότητα του μετανάστη, όπως προκύπτει από τις φωτογραφίες του δείγματος είναι η εξής: στην Ελλάδα, πρόκειται για νέο, άνδρα, λευκό. Στην Ισπανία, πρόκειται για νέο, άνδρα, μαύρο. Ως προς τη φυλή, οι φωτογραφίες των ελληνικών εφημερίδων αντικατοπτρίζουν την πραγματικότητα ενώ οι ισπανικές όχι, αφού η πολυπληθέστερη ομάδα μεταναστών στην Ισπανία είναι οι Μαροκινοί και όχι οι προερχόμενοι από την υποσαχάρια Αφρική. Ως προς το φύλο, και οι δύο ομάδες εφημερίδων διαστρεβλώνουν την πραγματικότητα αποσιωπώντας οπτικά την ισάριθμη παρουσία γυναικών. Και στις δύο χώρες, οι μετανάστες εμφανίζονται ανέκφραστοι και χωρίς να έχουν κάποια επικοινωνία με τους θεατές, οι οποίοι θεωρείται ότι ανήκουν στον ημεδαπό πληθυσμό κάθε χώρας.

Παρατηρείται, ότι παρόλο που το δείγμα συλλέχθηκε κατά τη διάρκεια των προγραμμάτων νομιμοποίησης, δεν δίνεται έμφαση στο θέμα αυτό, με τη χρήση μεγάλων φωτογραφιών, σε καμία από τις δύο χώρες. Από όλες τις εφημερίδες του δείγματος, με εξαίρεση την *El País*, ακολουθείται μια πρακτική απεικόνισης των γυναικών σπανιότερα σε ατομικές φωτογραφίες. Παρατηρούμε ότι ενώ η συμβολική σχέση οικειότητας με τους θεατές εγκαθιδρύεται κυρίως με το ανδρικό φύλο, εντούτοις η διαφορά δεν είναι τόσο μεγάλη ώστε να μιλήσουμε για στερεοτυπική απεικόνιση των δύο φύλων ως προς το σημείο αυτό. Ένα ακόμη ενδιαφέρον εύρημα είναι ότι στην πλειοψηφία των φωτογραφιών όπου το γυναικείο φύλο κοιτάζει προς το φακό εγκαθιδρύοντας μια συμβολική σχέση με τους θεατές, πρόκειται για παιδιά. Μια κοινή παρατήρηση που προκύπτει και για τις δύο χώρες είναι ότι αρκετά συχνά οι

γυναίκες εμφανίζονται σε όψεις της κοινωνικής ζωής των μεταναστών, καθώς η κατηγορία αυτή έρχεται δεύτερη σε συχνότητα και στις δύο χώρες.

Από τη σύγκριση των έξι εφημερίδων προκύπτει ότι κάποια στοιχεία υπερσχύουν στην κάθε μια από αυτές.

Η Καθημερινή χρησιμοποιεί κυρίως μεσαίου μεγέθους φωτογραφίες, κατά κανόνα ασπρόμαυρες, με γωνία λήψης «από ψηλά», αποφεύγοντας την κοντινή απόσταση. Απεικονίζει τους μετανάστες κατά κύριο λόγο σε ομάδες, μαζί με άλλους αλλοδαπούς και χωρίς να εγκαθιδρύεται κάποια επικοινωνία ανάμεσα στους εικονιζόμενους και τους θεατές.

Η Ελευθεροτυπία εμφανίζει φωτογραφίες μεταναστών κυρίως στο δεύτερο μισό της, σε αντίθεση με τις υπόλοιπες εφημερίδες του δείγματος, περιέχει πολλές φωτογραφίες μικρού μεγέθους (mug shots), από κοντινή απόσταση, ατομικές και συχνά στο θεματικό περιβάλλον «έγκλημα», όπου οι μετανάστες εμφανίζονται ως θύματα.

Τα Νέα χρησιμοποιούν πολλές φωτογραφίες μικρού μεγέθους (mug shots), ατομικές, από κοντινή απόσταση, στο ίδιο επίπεδο με το βλέμμα των θεατών και φωτογραφίες όπου οι μετανάστες απεικονίζονται με θετική έκφραση, ενώ είναι η εφημερίδα με τις λιγότερες φωτογραφίες όπου οι μετανάστες απεικονίζονται μαζί με άλλους αλλοδαπούς.

Η ΕΙ Ραίς χρησιμοποιεί συνήθως μεσαίου μεγέθους φωτογραφίες, δεν περιέχει καμία φωτογραφία από κοντινή απόσταση, ενώ σε αντίθεση με τις υπόλοιπες εφημερίδες του δείγματος, εμφανίζει ίση κατανομή εικονιζόμενων ανδρών και γυναικών.

Η ΕΙ Mundo ξεχωρίζει για τη συχνότητα εμφάνισης φωτογραφιών μεταναστών στο πρώτο μισό της και για τη συχνή χρήση φωτογραφιών μεσαίου μεγέθους.

Η ABC χρησιμοποιεί, πολλές φωτογραφίες από κοντινή απόσταση και, όπως και η Ελευθεροτυπία και Τα Νέα, πολλές μικρού μεγέθους (mug shots).

Με βάση τα αποτελέσματα της ανάλυσης περιεχομένου, εντοπίστηκαν τα ίδια πλαίσια στις δύο χώρες, με μικρές διαφοροποιήσεις στους μηχανισμούς οπτικής πλαισίωσης στην κάθε μια. Βρέθηκε ότι οι μετανάστες πλαισιώνονται ως «άλλοι» και ως «απειλή», μέσω της χρήσης οπτικών συμβάσεων. Τα γνωστικά σχήματα στα οποία αναφέρονται τα πλαίσια αυτά σχετίζονται τόσο με το ιστορικό παρελθόν των δύο χωρών (ξένη κατοχή, εδαφικές διαφορές), όσο και με το κοινωνικό τους παρελθόν (φτώχεια, μετανάστευση), παρόν (ανεργία, ανασφάλεια, οικονομική στενότητα) και μέλλον (αβεβαιότητα, απαισιοδοξία, φόβος).

Οι παραδοσιακές τεχνικές οπτικής πλαισίωσης της ετερότητας που οδήγησαν στο σχηματισμό του πρώτου πλαισίου, είναι η παρουσίαση των μεταναστών σε ομάδες, η ελλιπής διάδραση με τον ημεδαπό πληθυσμό και η απεικόνιση μαζί με άλλους αλλοδαπούς, η προτίμηση στη μέση και τη μακρινή απόσταση που τονίζει την ετερότητα των εικονιζόμενων προσώπων και εγκαθιδρύει μια απρόσωπη σχέση με τους θεατές, και τέλος η απουσία συμβολικής επικοινωνίας με τους θεατές καθώς τα εικονιζόμενα άτομα δεν κοιτούν προς την κάμερα και δεν εμφανίζονται να εκδηλώνουν συναισθήματα αλλά απεικονίζονται ως επί το πλείστον ανέκφραστοι.

Ο σημαντικότερος μηχανισμός οπτικής πλαισίωσης των μεταναστών ως «απειλή» είναι η απεικόνιση των μεταναστών σε ομάδες και η προτίμηση στην απεικόνισή τους σαν μια μάζα άμορφη και απρόσωπη. Σύμφωνα με τις φωτογραφίες του δείγματος, πρόκειται για μια μάζα από άνδρες. Καθώς η βίαιη συμπεριφορά είναι ιστορικά ανδρικό χαρακτηριστικό ενώ οι γυναίκες συνδέονται νοητικά με μη απειλητικές δραστηριότητες και παθητικούς ρόλους, είναι προφανές ότι μια μάζα από άνδρες μετανάστες εμφανίζεται πιο απειλητική από ότι θα εμφανιζόταν μια μάζα από

γυναίκες μετανάστριες. Στις ισπανικές εφημερίδες υπάρχει ένα ακόμη στοιχείο που συντελεί στην οπτική πλαισίωση των μεταναστών ως απειλή: το γεγονός ότι ως επί το πλείστον εμφανίζονται άτομα (άνδρες) που ανήκουν στη μαύρη φυλή παρά το ότι οι μαύροι δεν αποτελούν την πλειοψηφία των μεταναστών στην Ισπανία. Όπως αναλύθηκε παραπάνω, η αφρικανική Ήπειρος σηματοδοτείται από την μαύρη φυλή και κατά συνέπεια η μαύρη φυλή σηματοδοτεί πιο αποτελεσματικά τον «εξ Αφρικής» κίνδυνο, δηλαδή τον κίνδυνο επιστροφής των Μόρων, απ' ότι η απεικόνιση Μαροκινών, Αλγερινών ή άλλων βορειοαφρικανών. Τέλος, η οπτική πλαισίωση των μεταναστών ως «άλλων», λειτουργεί η ίδια ως μηχανισμός πλαισίωσής τους και ως απειλή.

Τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας καταγράφουν τον τρόπο με τον οποίο πλαισιώνονται οπτικά οι μετανάστες στην Ελλάδα και την Ισπανία παρέχοντας ενδείξεις, με βάση τις επικρατούσες απόψεις στη θεωρία, για τις πιθανές αντιδράσεις των ημεδαπών πληθυσμών απέναντι στους μετανάστες. Αν και τα οπτικά κείμενα των ΜΜΕ αποτελούν σημαντικό παράγοντα επηρεασμού της κοινής γνώμης, οι πραγματικές αντιδράσεις του κοινού στα οπτικά ερεθίσματα των ΜΜΕ μπορούν και πρέπει να διερευνηθούν με έρευνες κοινού. Επίσης, θα είχε ενδιαφέρον η διερεύνηση των θέσεων των ανθρώπων των ΜΜΕ, δημοσιογράφων, φωτοδημοσιογράφων και αρχισυντακτών.

Φυσικά, δεν πρέπει να συνεχίσει να αγνοείται η άποψη των ίδιων των μεταναστών για θέματα που τους αφορούν. Είναι σημαντικό να διερευνηθεί η στάση των μεταναστών απέναντι στις φωτογραφίες που τους απεικονίζουν και να διαφανεί ο τρόπος με τον οποίο οι ίδιοι βιώνουν την ταυτότητά τους, ώστε να διαπιστωθεί εάν υπάρχει πραγματικά δευτερογενής απόκλιση και αν και κατά πόσο οι ίδιοι εσωτερικοποιούν τα προβαλλόμενα από τα ΜΜΕ στερεότυπα που τους αφορούν.

Επιπλέον, θα είχε ενδιαφέρον να μελετηθεί η οπτική πλαισίωση των μεταναστών στις εφημερίδες tabloid στο πλαίσιο μιας σύγκρισης με τις λεγόμενες «σοβαρές» εφημερίδες, καθώς και ο τρόπος με τον οποίο οι τοπικές εφημερίδες αντιμετωπίζουν οπτικά τους μετανάστες σε σχέση με τις εφημερίδες εθνικής εμβέλειας. Τέλος, ενδείκνυται η επέκταση σχετικών συγκριτικών ερευνών ώστε να περιλαμβάνουν μεγαλύτερο δείγμα φωτογραφιών από μεγαλύτερες χρονικές περιόδους αλλά και από άλλα Μέσα που χρησιμοποιούν τον οπτικό λόγο (π.χ. τηλεόραση, διαδίκτυο).

Οι φωτογραφίες που αποτέλεσαν το δείγμα της παρούσας μελέτης δεν αντιμετωπίστηκαν ως πλαστές, παραποιημένες ή στημένες αλλά έγιναν δεκτές ως αυθεντικές απεικονίσεις της πραγματικότητας. Ως τέτοιες, ναι, παρουσιάζουν τους μετανάστες όπως είναι, απεικονίζοντας την πραγματικότητα που είχε μπροστά της η φωτογραφική μηχανή. Δεν απεικονίζουν όμως την πραγματικότητα ολοκληρωμένη, αλλά μόνο ένα κομμάτι της, αυτό που ανταποκρίνεται σε γνωστικά σχήματα καθιερωμένα και αναγνωρίσιμα. Αποτελούν απεικονίσεις ενός επιλεγμένου κομματιού της πραγματικότητας χρησιμοποιώντας ένα περιορισμένο οπτικό ρεπερτόριο που κατευθύνει προς μια συγκεκριμένη ανάγνωση. Γι' αυτό και πρέπει να αντιμετωπίζονται με κριτική διάθεση, ως προϊόντα της ανθρώπινης υποκειμενικότητας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ (Αγγλική και Ισπανική)

- Alonso, J. (2003) 'Comunidades autónomas y políticas de inmigración', σε Aubarell Solduga, Gemma (dir.) *Perspectivas de la inmigración en España: una aproximación desde el territorio*. Barcelona: Icaria.
- Anthias, F. and Lazarides, G. (eds.) (2000) *Gender and migration in Southern Europe: women on the move*. New York: Berg.
- Asociación de la Prensa de Madrid (1998) La Credibilidad de los medios de comunicación en España / I Curso de Verano de la Asociación de la Prensa de Madrid : El Escorial, 13 al 17 de julio de 1998.
- Aubarell Solduga, G. (dir.) (2003) *Perspectivas de la inmigración en España: una aproximación desde el territorio*. Barcelona: Icaria.
- Bañon-Hernandez, A. M. (2002) 'Spain' σε ter Waal, Jessika (ed.) *Racism and Cultural Diversity in the Mass Media; an overview of research and examples of good practice in the EU Member States, 1995-2000*. Vienna: European Research Centre on Migration and Ethnic Relations (ERCOMER), σελ. 173-202.
- Barthes, R. (1972) *Mythologies*. New York: Hill & Wang.
- Barthes, R. (1977) *Image-Music-Text*. New York: Hill & Wang.
- Barthes, R. (1981) *Camera lucida: Reflections on photography*. New York: Hill and Wang.
- Barthes, R. (1999) 'Myth today', σε Evans, J. and Hall, S. (eds.) *Visual Culture: The Reader*. Sage.
- Becker, H. (1998) 'Visual /Sociology, Documentary Photography, and Photojournalism: It's (almost) All a Matter of Context, σε Prosser, J. (ed), *Image-based Research: A Sourcebook for Qualitative Researchers*. London: Routledge.
- Bell, P. (2001) 'Content analysis of visual images', σε Van Leeuwen, T. & Jewitt, C. (eds.) *Handbook of visual analysis*. London: Sage.
- Berelson, B. (1952) *Content Analysis in Communication Research*. New York: Free Press.
- Berger, J. (1972) *Ways of seeing*. London: BBC.
- Brewer, P.R. (2001) *Value words and lizard brains: Do citizens deliberate about appeals to their core values?* *Political Psychology*, 22(1): 45-64.

- Bogle, D. (1997) *Toms, coons, mulattoes, mammies & bucks: An interpretative history of Blacks in American films*. New York: Continuum.
- Borah, P. & Bulla, D. (2006) «The visual framing of the Indian Ocean tsunami and hurricane Katrina: a comparison of newspaper coverage in three countries». *Ανακοίνωση στο ετήσιο διεθνές συνέδριο της Διεθνούς Ένωσης Επικοινωνίας (ICA), 19-23 Ιουνίου, Δρέσδη, Γερμανία*.
- Bourdieu, P. (1999) 'The social definition of photography', σε Evans, J. and Hall, S. (eds.)
- Brown, J. (1976) *Recall and Recognition*. New York: Wiley.
- Bryant, J. & Miron, D. (2004) Theory and Research in Mass Communication. *Journal of Communication*, 54 (4): 662-704.
- Bryson, N. (1983) 'The essential copy', σε Vision and Painting: The logic of the Gaze, Basingstoke: Macmillan.
- Bryson, N. (1999) 'The natural attitude', σε Evans, J. and Hall, S. (eds.) *Visual Culture: The Reader*. Sage.
- Burgin, V. (1999) 'Art, common sense and photography', σε *Visual Culture: The Reader*. Sage.
- Calvo Buezas, T. (2000) *Inmigración y racismo. Así sienten los jóvenes del siglo XXI*. Madrid: Cauce Editoriales.
- Cavell, S. (1971) *The World Viewed*. New York: Harvard University Press.
- Clements, B. & Rosenfeld, D. (1974) *Photographic Composition*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, Inc.
- Chivelet, M. (2001) *Historia de la Prensa en España*. Madrid :Acento Ediciones.
- Chong, D. (2000) *Rational lives: Norms and values in politics and society*. Chicago: University of Chicago Press.
- Chong, D. & Druckman, J. N. (2007) A Theory of Framing and Opinion Formation in Competitive Elite Environments. *Journal of Communication*, 57 (1): 99-118.
- Cohen, St. (1972) *Folk Devils and Moral Panics*. London: MacGibbon and Kee.
- Colectivo Ioé (ed.) (1995) *Discursos de los Españoles sobre los extranjeros; paradojas de la alteridad*. Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas.
- Cornelius, W. (1994) 'Spain: The Uneasy Transition from Labor Exporter to Labor Importer', σε Cornelius, W. A., Martin, P. L. & Hollifield J. (eds.) *Controlling Immigration: A Global Perspective*. Stanford: Stanford University Press.
- D' Angelo, P. (2002) News framing as a Multiparadigmatic Research Program: A Response to Entman, *Journal of Communication*, 52 (4):870-888.

- Díez, N. J. (1999) *Los Españoles y la inmigración*. Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales, Sección General de Asuntos Sociales, Instituto de Migraciones y Servicios Sociales, Observatorio Permanente de la Inmigración.
- David, P. (1998) News concreteness and visual-verbal association. *Human Communication Research*, 25: 180-202.
- Downing, J. & Husband, C. (2005) *Representing "Race", Racisms, Ethnicities and Media*. London: Sage.
- Douglas, T. (1995) *Scapegoats: Transferring the blame*. London: Routledge.
- Druckman, J. N. (2001) On the limits of framing effects. Who can frame? *The Journal of Politics*, 63:1041-1066.
- Duncan, M. C. (1990) Sports photographs and sexual difference: Images of women and men in the 1984 and 1988 Olympic Games, *Sociology of Sports Journal*, 7: 22-43.
- Eco, U. (1982) *A Theory of Semiotics*. Bloomington: Indiana University Press.
- Edy, J. A. & Meirick, P. C. (2007) Wanted Dead or Alive: Media Frames, Frame Adoption, and Support for the War in Afghanistan. *Journal of Communication*, 57(1):119-141.
- Εθνικό Ινστιτούτο Στατιστικής (Ισπανία) Instituto Nacional de Estadística <http://www.ine.es>
- Elliott, D. & Lester, P., M., (2002) 'Visual Communication and an Ethic for Images', σε Smith, K. et. Al. (eds.) *Visual Communication Research*. Westport, Conn.: Praeger Publishers, διαθέσιμο ηλεκτρονικά στη διεύθυνση <http://commfaculty.fullerton.edu/lester/writings/imageethic.html>
- Elliott, D. & Elliott, P. (2004) The Irony of the Iconic: Considering the Need for Criticism *Ethics matters (μηνιαία στήλη) στο περιοδικό News Photographer (40)*, διαθέσιμο ηλεκτρονικά στη διεύθυνση http://commfaculty.fullerton.edu/lester/writings/icon_irony.html
- Entman, R. M.(1991) Framing U.S. coverage of international news: contrasts in narratives of the KAL and Iran air incidents. *Journal of Communication*, 41(4): 6-27.
- Entman, R. M. (1993) Framing: Toward clarification of a fractured paradigm. *Journal of Communication*, 43 (4): 51-58.
- Entman, R. M., & Rojecki, A. (2000) *The Black image in the White mind*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Escrivá, A. (2000) 'The Position and Status of Migrant Women in Spain', σε Anthias, F. and Lazarides, G. (eds.) *Gender and migration in Southern Europe: women on the move*. New York: Berg.

- European Social Survey (2003), διαθέσιμο ηλεκτρονικά στη διεύθυνση www.europeansocialsurvey.org
- Evans, J. & Hall, S. (eds.) (1999) *Visual Culture: The Reader*. Sage.
- Fakiolas, R. & King, R. (1996) Migration, return, immigration: a review and evaluation of Greece's post-war experience of international migration. *International Journal of Population Geography*, 2:171-190.
- Fahmy, S. (2004) Picturing Afghan Women. *Gazette: The International Journal for Communication Studies*, 66 (2):91-112.
- Fahmy, S. & Kim, D. (2006) Picturing the Iraq War: Constructing the Image of War in British & U.S. Media. *Ανακοίνωση στο ετήσιο συνέδριο της Διεθνούς Ένωσης Επικοινωνίας (ICA), 19-23 Ιουνίου, Δρέσδη, Γερμανία*.
- Fair, J. (1993) War, famine and poverty: 'race' in the construction of Africa's media image. *Journal of Communication Inquiry*, 17(2):5-23
- Fishman, J. & Marvin, C. (2003) Portrayals of Violence and Group Difference in Newspaper Photographs: Nationalism and Media. *Journal of Communication*, 53(1): 32-44.
- Fiske, J. (1987) *Television Culture*. New York: Routledge.
- Fiske, J. (1990) *Introduction to communication studies*. London: Routledge.
- Fuentes, J. F. & Sebastian, J.F. (1997) *Historia del periodismo español*. Madrid: Editorial Síntesis.
- Galtung, J. & Ruge, M. H. (1965) The Structure of Foreign News: The presentation of the Congo, Cuba and Cyprus crises in four foreign newspapers. *Journal of Peace Research*, 2 (1): 64-91.
- Gamson, W.A. (1989) News as framing: Comments on Graber. *American Behavioural Scientist*, 33: 157-161.
- Gamson, W. A., (1995) 'Constructing Social Protest', σε Johnson, H. & Klandermans, B. (eds) *Social Movements and Culture*. London: UCL press.
- Gamson, W. A. & Modigliani, A. (1987) 'The changing culture of affirmative action', σε Braumgart, R.A. (ed.), *Research in Political Sociology*, 3: 137-177. Greenwich, CT: JAI
- Gamson, W. A. & Modigliani, A. (1989) Media discourse and public opinion on nuclear power: A constructionist approach. *American Journal of Sociology*, 95: 1-37.
- Gamson, W. A., Croteau, D., Hoynes, W., & Sasson, T. (1992) Media images and the social construction of reality. *Annual Review of Sociology*, 18: 373-393.

- García Castaño, J., Granados Martinez, A., Capellán de Toro, L. (2003) 'Presencia y imagen de la inmigración extranjera en Andalucía' σε Aubarell Solduga, Gemma (dir.) *Perspectivas de la inmigración en España: una aproximación desde el territorio*. Barcelona: Icaria.
- García España, E. (2001) *Inmigración y delincuencia en España; análisis criminológico*. Valencia: Tirant lo Blanch.
- Garcia, M. R. & Stark, P. (1991) *Eyes on the news*. St. Petersburg, FL: Poynter Institute.
- Gibson, R., & Zillmann, D. (2000) Reading between the photographs: The influence of incidental pictorial information on issue perception. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 77: 355–366.
- Gilens, M. (1996) Race and poverty in America: Public misperceptions and the American news media. *Public Opinion Quarterly*, 60(4): 515-541.
- Gitlin, T. (1980) *The whole world is watching: mass media in the making & unmaking of the new left*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Goffman, E. (1974) *Frame Analysis: An essay on the organization of experience*. New York: Harper & Row.
- Goffman, E. (1976) *Gender advertisements*. New York: Harper & Row.
- Goffman, E. (1981) A reply to Denzin and Keller. *Contemporary Sociology*, 10(1): 60-68.
- Gohram, B. (2006) News Media's Relationship With Stereotyping: The Linguistic Intergroup Bias in Response to Crime News. *Journal of Communication*, 56(2): 289-808.
- Goodman, N. (1976) *Languages of Art*. Indianapolis: Hackett.
- Graber, D. (1996) Say it with Pictures. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 546(1): 85–96.
- Green, D. (1984) *Classifying subjects*. Ten.8, no. 14:30-37.
- Green, D. (1985) *A map of depravity*. Ten.8, no. 18:36-43.
- Griffin, M. (2004) Picturing America's 'War on Terrorism' in Afghanistan and Iraq: Photographic motifs as news frames. *Journalism* 5 (4): 381-402.
- Hagaman, D. (1993) The joy of victory, the agony of defeat: Stereotypes in newspaper sports feature photographs. *Visual Sociology*, 8 (Fall): 48-66.
- Hall, E. T. (1966) *The Hidden Dimension*. Garden City, NY: Doubleday.

- Hall, S. (1973) 'The Determinations of News Photographs', σε S. Cohen and J. Young (eds) *The Manufacture of News: Deviance, Social Problems and the Mass Media*. London: Constable.
- Hall, S. (1982) The rediscovery of "ideology": return of the repressed in media Studies', σε Gurevitch, M., Bennett, T., Curran, J., Woollacott, J. (eds) *Culture, Society and the Media*. London and New York: Methuen.
- Hall, S. (1997^a) 'The centrality of culture: notes on the cultural revolution of our times' σε Thompson, K. (ed.) *Media and Cultural Regulation*. London: Sage/The Open University.
- Hall, S. (1997^b) 'The spectacle of the 'other'', σε Hall, S. (ed.) *Representation: Cultural representations and signifying practices*. London: Sage.
- Hansen, A., Cottle, S., Negrine, R. & Newbold, C. (1998) *Mass communication research methods*. New York, NY: New York University Press.
- Hardin, M., Lynn, S, Walsdorf, K., Hardin, B. (2002) The Framing of sexual difference in *SI for Kids* Editorial Photos. *Mass Communication & Society*, 5 (3):341-359.
- Heider, D. (2000) *White News: Why Local News Programs Don't Cover People of Colour*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Herman, E. & Chomsky, N. (1988) *Manufacturing Consent: the political economy of the mass media*. London: Vintage.
- Herman, E. & Chomsky, N. (2002) *Manufacturing Consent: the political economy of the mass media*. New York: Pantheon.
- Higgins, E. T. (1996) 'Knowledge activation: accessibility, applicability and salience' σε E.T. Higgins & A. W. Kruglanski (eds) *Social psychology: Handbook of basic principles*. New York: Guilford.
- Hoffmann-Nowotny, H.-J. (1997) 'World society and the future of international migration: a theoretical perspective', σε Uçarer, E. and Puchala, D. (eds.) *Immigration into Western Societies: problems and policies*. London: Pinter.
- Holsanova, J., Rahm, H. Holmqvist, K. (2006) Entry points and reading paths on newspaper spreads: comparing a semiotic analysis with eye-tracking measurements. *Visual Communication*, 5 (1):65-93.
- Hoy, F.P. (1986) *Words and pictures: an introduction to photojournalism*. New York: Harper & Brothers.
- Hwang, H., Gotlieb, M., Nah, S. & McLeod, D. (2007) Applying a Cognitive-Processing Model to Presidential Debate Effects. Post Debate News Analysis and Primed Reflection. *Journal of Communication*, 57(1):40-59.
- Iosifides, T. & King, R. (1998) Socio-spatial Dynamics and exclusion of three Immigrant Groups in Athens Conurbation. *South European Society and Politics*, 3 (3):205-27.

- Iyengar, S. & Kinder, D.R. (1987) *News that matters*. Chicago: University of Chicago Press.
- Iyengar, S. (1991) *Is anyone responsible? How television frames political issues*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Izquierdo Escribano, A. (1996) *La inmigración inesperada. La población extranjera en España (1991-1995)*. Madrid: Editorial Trotta.
- Izquierdo Escribano, A. (dir.) (2003) *Inmigración: Mercado de Trabajo y Protección Social en España*. Madrid: Consejo Economico y Social (CIS).
- Jewitt, C. & Oyama, R (2001) 'Visual Meaning: a Social Semiotic Approach', σε Van Leeuwen, T. & Jewitt, C. (eds.) *Handbook of visual analysis*. London: Sage.
- Kane, E. (2005) Images, though horrific, help us grasp tsunami tragedy. *Milwaukee Journal Sentinel*. January 2, 2005.
- Kang, I. & Heo, K. (2006) Framing the enemy: a proxemic analysis of US News Magazine Cover Photographs. *Ανακοίνωση στο ετήσιο διεθνές συνέδριο της Διεθνούς Ένωσης Επικοινωνίας (ICA), 19-23 Ιουνίου, Δρέσδη, Γερμανία*.
- Kinder, D. R. & Sanders, L. M. (1996) *Divided by color: Racial politics and democratic ideals*. Chicago: University of Chicago Press.
- Kinder, D. R. (2007) Curmudgeonly Advice. *Journal of Communication*, 57(1): 155-162.
- Laparra, M. (ed.) (2003) *Extranjeros en el purgatorio*. Barcelona: Edicions Bellaterra.
- Lazaridis, G. (2004) 'Albanian migration into Greece: various forms, degrees and mechanisms of (in)exclusion' σε Baganha, M. I. & Fonseca, M. L., *New waves: migration from Eastern to Southern Europe* (eds) Luso-Americal Foundation, Lisbon.
- Lester, P. M. & Miller, R. (1996) African American Pictorial Coverage in Four US Newspapers, 1995. *Ανακοίνωση στο ετήσιο συνέδριο της Ένωσης για την Εκπαίδευση στη Δημοσιογραφία και τη Μαζική Επικοινωνία (AEJMC) Αύγουστος 1996, Anaheim, California, διαθέσιμο ηλεκτρονικά στη διεύθυνση <http://commfaculty.fullerton.edu/lester/writings/aastudy.html>*
- Lester, P. M., (1997) 'Images and Stereotypes', σε Elliott, D.C. & Elliott D. *Contemporary Ethical Issues: Journalism*. Santa Barbara: ABC-CLIO
διαθέσιμο ηλεκτρονικά στη διεύθυνση <http://commfaculty.fullerton.edu/lester/writings/mediastereo.html>
- Lester, P. M., (1988) Faking images in photojournalism. *Media Development* 1/1988, 41-42, διαθέσιμο ηλεκτρονικά στη διεύθυνση <http://commfaculty.fullerton.edu/lester/writings/faking.html>

- Lester, P. M. (2003) Manipulation: The Word we Love to Hate. Part three. *Ethics matters (μηνιαία στήλη) στο περιοδικό News Photographer (37)*, διαθεσίμο ηλεκτρονικά στη διεύθυνση <http://commfaculty.fullerton.edu/lester/writings/manipulations1.html>
- Lester Roushanzamir, E. (2003) Chimera veil of 'Iranian Woman' and processes of U.S. Textual Commodification: How U.S. Print Media Represent Iran. *Journal of Communication Inquiry*, 27 (3): 256-273.
- Lippmann, W. (1962) *Public Opinion*. New York: Macmillan.
- Lister, M., & Wells, L. (2001) 'Seeing beyond belief: Cultural Studies as an approach to analysing the visual', σε van Leeuwen, T. & Jewitt, C. (eds.) *Handbook of Visual Analysis*, London: Sage.
- López García, B. y otros (1993) *Inmigración Magrebí en España :El retorno de los moriscos*. Madrid :Mapfre.
- López García, B. y otros (1993) '¿Osmosis o barreras ? Las responsabilidades de una Europa rica en tiempos de crisis' σε López García, B. y otros, *Inmigración Magrebí en España :El retorno de los moriscos*. Madrid :Mapfre.
- Mackay, N.J. & Covell, J.L. (1997) The impact of women in advertisements on attitudes toward women. *Sex Roles*, 36(9/10): 573-583.
- Malkki, L. (1995) *Purity and Exile: Violence, Memory and National Cosmology Among Hutu Refugees in Tanzania*. Chicago: Chicago University Press.
- Mandell, L. M. and Shaw, D.L. (1973) Judging People in the News-Unconsciously: Effect Camera Angle and Bodily Activity. *Journal of Broadcasting*, 17(3): 353-62.
- Martínez Corcuera, R. (1998) Minorías en los medios de comunicación. 1997, Año Europeo contra el Racismo. *Revista Latina de Comunicación Social*, διαθεσίμο στη διεύθυνση <http://www.ull.es/publicaciones/latina/a199s2corcuera.htm>
- McCombs, M. (1997) New frontiers in agenda setting: Agendas of attributes and frames. *Mass Communication Review*, 24 (1&2): 32-52.
- Mendelson, A. (2001) Effects of Novelty in News Photographs on Attention and Memory. *Media Psychology*, 3 (2): 119-157.
- Mendelson, A. (2006) The multiple influence model of photographic meaning. *Ανακοίνωση στο ετήσιο διεθνές συνέδριο της Διεθνούς Ένωσης Επικοινωνίας (ICA), 19-23 Ιουνίου, Δρέσδη, Γερμανία*.
- Mendelson, A.L., & Papacharissi, Z. (August 2005) Reality vs. fiction: How defined realness affects cognitive & emotional responses to photographs. *Ανακοίνωση στο ετήσιο διεθνές συνέδριο της Ένωσης για την Εκπαίδευση στη Δημοσιογραφία και τη Μαζική Επικοινωνία, (AEJMC) San Antonio*.

- Messaris, P. (1994) *Visual Literacy: Image, mind & reality*. Boulder, CO: Westview Press.
- Messaris, P. (1996) *Visual Persuasion: The Role of Images in Advertising*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Messaris, P. & Abraham, L. (2001) 'The role of images in framing news stories', σε Reese, S.D., Ghandy, O.H. & Grant, A. E. (eds.) *Framing Public Life: Perspectives on media and our understanding of the social world*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Messaris, P. (2003) Visual Communication: Theory and Research [Review Essay]. *Journal of Communication* 53(3): 551-556.
- Miralles, R. (1998) Islam y mundo árabe en la escuela y los medios. *Webislam*, 99, διαθέσιμο στη διεύθυνση http://www.webislam.com/99/tx_99_44.htm
- Miret Magdalena, E. M. (2003) Occidente mira a Oriente : su mensaje de sabiduría y desarrollo humano. *Debats*, 80:46-52. Barcelona: Plaza y Janés Editores, S.A.
- Mitchell, W.J.T. (1986) 'Pictures and Paragraphs: Nelson Goodman and the grammar of difference', σε Mitchell, W.J.T., *Iconology*. Chicago: University of Chicago Press.
- Mitchell, W.J.T. (1994) 'The pictorial turn', *Picture Theory. Essays on Verbal and Visual Representation*. Chicago and London: University of Chicago Press.
- Mirzoeff, N. (2001) *An Introduction to Visual Culture*. London/New York: Routledge.
- Moeller, S.D. (1999) *Compassion Fatigue: How the Media Sell Disease, Famine, War and Death*. London: Routledge.
- Paivio, A., & Csapo, K. (1973) Picture superiority in free recall: Imagery or dual coding? *Cognitive Psychology*, 5(2), 176-206.
- Papathanassopoulos, S. (2001) Media Commercialization and Journalism in Greece. *European Journal of Communication*, 16(4): 505-521.
- Papatheodorou, F. & Machin, D. (2003) The Umbilical Cord that was never cut: The post-dictatorial intimacy between the political elite and the mass media in Greece and Spain. *European Journal of Communication*, 18 (1): 31-54.
- Peirce, C.S. (1932) Elements of logic' σε Hartshorne, C. & Weiss, P. (eds), *Collected Papers of Charles Sanders Peirce, Volume II*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Pierre, A. (1990) *História de la Prensa*. Madrid : Rialp.
- Prieto Ramos, F. (2004) *Media and migrants: a critical analysis of Spanish and Irish discourses on immigration*. Bern: Peter Lang.

- Prosser, J. (1998) The status of image based research, σε Prosser, J. (ed.) *Image – based Research. A Sourcebook for Qualitative Researchers*. London: RoutledgeFalmer.
- Psimmenos, I. & Georgoulas, S. (2001) 'Migration Pathways : A Historic, Demographic and Policy Review of the Greek Case' σε Triantafyllidou, M. (ed.) *Migration Pathways : A Historic, Demographic and Policy Review of Four European Countries*. RSCAS, European University Institute, διαθέσιμο στην διεύθυνση: <http://www.iue.it/RSC/IAPASIS/menu05.htm>.
- Pumares Fernández, P. (2003) 'La inmigración en España: perspectivas desde el territorio' σε Aubarell Solduga, Gemma (dir.) *Perspectivas de la inmigración en España: una aproximación desde el territorio*. Barcelona: Icaria.
- Reese, S. (2007) The Framing Project : A bridging Model for Media Research Revisited. *Journal of Communication*, 57 (1): 148-154.
- Reig, R. (2000) *Medios de comunicación y poder en España*. Barcelona: Paidós.
- Ribas-Mateos, N. (2000) 'Female Birds of Passage: Leaving and Settling in Spain' σε Anthias, F. and Lazarides, G. (eds.) *Gender and migration in Southern Europe: women on the move*. New York: Berg.
- Rizo, M. (2000) Miedo y compasión: dos estrategias de movilización afectiva en el discurso informativo sobre el inmigrante, *διαθέσιμο ηλεκτρονικά στη διεύθυνση* <http://www.aijic.com/comunica/comunica2/RIZO.HTM>
- Roca Parés, A. (2003) 'La problemática actual de falta de mano de obra y el futuro del mercado de trabajo en Catalunya', σε Aubarell Solduga, G. (dir.) *Perspectivas de la inmigración en España: una aproximación desde el territorio*. Barcelona: Icaria.
- Rosenblum, B. (1978), 'Style as social process', *American Sociological Review*, 43 (June): 422-38.
- Saussure, F. de (1959) *Course in General Linguistics*. London: Fontana.
- Scheufele, D. A. (1999) Framing as a theory of media effects. *Journal of Communication*, 49(1):103-122.
- Scheufele, D. A. (2000) Agenda setting, priming and framing revisited: another look at cognitive effects of political communication. *Mass Communication and Society*, 3: 297-316.
- Scheufele, D. A. & Tewksbury, D. (2007) Framing, Agenda Setting, and Priming: the Evolution of Three Media Effects Models. *Journal of Communication*, 57(1): 9-20.
- Schwartz, D. (1992) To tell the truth: Codes of objectivity in photojournalism. *Communication*, 13: 95-109.
- Sekula, A. (1981) 'On the invention of photographic meaning', σε Burgin, V. (ed.) *Thinking Photography*, Basingstoke: Macmillan.

- Sekula, A. (1984) *Photography Against the Grain*. Halifax: Press of the Nova Scotia College of Art and Design.
- Sekula, A. (1999) 'Reading an archive: photography between labour and capital', σε Evans, J. and Hall, S. (eds.) *Visual Culture: The Reader*. Sage.
- Sheafer, T. (2007) How to evaluate it: the role of Story Evaluation Tone in Agenda Setting and Priming. *Journal of Communication*, 57(1):21-39.
- Shoemaker, P. J. & Reese, S. D. (1996) *Mediating the message: Theories of influences on mass media content* (2^η έκδοση). White Plains, NY: Longman.
- Siber, M. (2005) Visual Literacy in the public space. *Visual Communication*, 4(1): 5-20.
- Snyder, J. (1982) 'Photography, vision and representation', σε Barrow, T.F. et al. (eds.) *Reading into Photography: Selected Essays 1959-1980*. Albuquerque: University of New Mexico Press.
- Sontag, S. (1977) *On Photography*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Taylor, J. (1995) 'War in the British Press', σε J. Walsh (ed.) *The Gulf War Did Not Happen: Politics, Culture and Warfare Post-Vietnam*. London: Ashgate.
- Tellez, J.J. (2001) *Moros en la costa*. Madrid: Debate.
- Triantafyllidou, A. (2002) 'Greece' σε ter Waal, Jessika (ed.) *Racism and Cultural Diversity in the Mass Media ; an overview of research and examples of good practice in the EU Member States, 1995-2000*. Vienna: European Research Centre on Migration and Ethnic Relations (ERCOMER), σελ.149-170.
- Tsoukala, A. (1999) 'The perception of the "other" and the integration of immigrants in Greece', σε A. Geddes and A. Favell (eds), *The Politics of Belonging: Migrants and Minorities in Contemporary Europe*. Aldershot: Ashgate: 109-24.
- Tuchman, G. (1978) 'Introduction: The symbolic annihilation of women by the mass media' σε Tuchman, G., Daniels, A. K., & Benet, J. W. (Eds), *Hearth and home: Images of women in the mass media*. New York: Oxford University Press.
- Van Dijk, T. (1987) *Communicating Racism: ethnic prejudice in thought and talk*. Newbury Park, CA: Sage.
- Van Dijk, T. (1993) *Elite Discourse and Racism*. Newbury Park: Sage.
- Van Dijk, T. (2003) *Dominación étnica y racismo discursivo en España y América Latina*. Barcelona: Gedisa.
- Van Gorp, B. (2005) Where is the frame?: Victims and Intruders in the Belgian Press Coverage of the Asylum Issue. *European Journal of Communication*, 20: 484-507.

- Van Gorp, B. (2007) The Constructionist Approach to Framing: Bringing Culture back in. *Journal of Communication*, 57(1): 60-78.
- Van Leeuwen, T. (2001) 'Semiotics and iconography' σε van Leeuwen, T. & Jewitt, C. (eds.), *Handbook of visual analysis*. London: Sage.
- Van Leeuwen, T. & Jewitt, C. (eds.) (2001) *Handbook of visual analysis*. London: Sage.
- Van Zoonen, L. (1994) *Feminist Media Studies*. London: Sage.
- Wanta, W. (1988) The effects of dominant photographs: An agenda-setting experiment. *Journalism Quarterly*, 65: 107-111.
- Wanta, W. & Roark, V. (1993) Cognitive and affective responses to newspaper photographs. *Ανακοίνωση στο ετήσιο διεθνές συνέδριο της Ένωσης για την Εκπαίδευση στη Δημοσιογραφία και τη Μαζική Επικοινωνία (AEJMC), τμήμα Οπτικής Επικοινωνίας, Kansas City, MO.*
- Wardle, C. (2007) Monsters & Angels. Visual press coverage of child murders in the USA and UK, 1930-2000. *Journalism*, 8(3): 263-284.
- Wells, K. (2007) Narratives of liberation and narratives of innocent suffering: the rhetorical uses of images of Iraqi children in the British press. *Visual Communication*, 6(1): 55-71.
- Weaver, D. (2007) Thoughts on Agenda Setting, Framing and Priming. *Journal of Communication*, 57 (1): 142-147.
- Wimmer, R. & Dominick, J. (1991) *Mass Media Research: An Introduction*. Belmont, CA: Wadsworth Pub Co
- Winston, B. (2001) 'The Camera Never Lies: The Partiality of Photographic Evidence', σε *Image based research. A Sourcebook for qualitative researchers*. London/Philadelphia: Routledgefalmer.
- Wright, T. (2002) Moving Images: the media representation of refugees. *Visual Studies*, 17 (1):53-66.
- Zaller, J. (1992) *The nature and origins of mass opinion*. New York: Cambridge University Press.
- Zarzycka, M. (2007) World Press Photo: a competition of global tears, *Ανακοίνωση στο διεθνές συνέδριο Global Photographies: Histories, Theories, Practices του Institute of Art, Design and Technology, Dun Laoghaire, co. Dublin.*
- Zelizer, B. (1995) 'Words against Images: Positioning Newswork in the Age of Photography', σε H. Hardt and B. Brennen (eds) *Newsworkers: Towards a History of the Rank and File*, Minneapolis: University of Minnesota Press.

- Zelizer, B. (1998) *Remembering to Forget: Holocaust Memory through the Camera's Eye*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Zettl, H. (1999) *Sight, sound, motion: applied media aesthetics*. Belmont, CA: Wadsworth Publishing Co.
- Zillmann, D., Gibson, R., & Sargent, S. L. (1999) Effects of photographs in news-magazine reports on issue perception. *Media Psychology*, 1: 207-228.
- Zillmann, D., Knobloch, S., Yu, H. (2001) Effects of Photographs on the Selective Reading of News Reports. *Media Psychology*, 3: 301-324.
- Zhou, Y. & Moy, P. (2007) Parsing Framing Processes: The Interplay Between Online Public Opinion and Media Coverage. *Journal of Communication*, 57 (1):79-98.

1. ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ

Αγγελιοφόρος 13-9-2004.

Αμίτσης, Γ. (2001) Αρχές οργάνωσης και λειτουργίας του Συστήματος Κοινωνικής Πρόνοιας, Αθήνα: Παπαζήσης.

Αμίτσης, Γ. & Λαζαρίδη, Γ. (επιμέλεια) (2001) *Νομικές και κοινωνικοπολιτικές διαστάσεις της μετανάστευσης στην Ελλάδα*. Αθήνα: Παπαζήση.

Αμίτσης, Γ. & Λαζαρίση, Γ. (2001^α) 'Οι πολιτικές ρύθμισης της μετανάστευσης στην Ελλάδα', σε Αμίτσης, Γ. & Λαζαρίδη, Γ. (επιμέλεια) *Νομικές και κοινωνικοπολιτικές διαστάσεις της μετανάστευσης στην Ελλάδα*. Αθήνα: Παπαζήση.

Baldwin-Edwards, M. & Κυριάκου, Ι. (2004) Στατιστικά δεδομένα για τους μετανάστες στην Ελλάδα: Αναλυτική μελέτη για τα διαθέσιμα στοιχεία και προτάσεις για συμμόρφωση με τα standards της Ευρωπαϊκής Ένωσης. *Ινστιτούτο Αστικού Περιβάλλοντος και Ανθρώπινου Δυναμικού, Πάντειο Πανεπιστήμιο [Μελέτη για λογαριασμό του Ι.ΜΕ.ΠΟ]*.

Το Βήμα, 27-9-2005.

Γεωργούλας, Σ. (2001) 'Η νέα μεταναστευτική κοινωνική πολιτική στην Ελλάδα και η νομιμοποίησή της', σε Μαρβάκης, Αθ., Παρσάνογλου, Δ., Παύλου, Μ. (επιμέλεια) *Μετανάστες στην Ελλάδα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Δουλκέρη, Τ. (1990) *Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας και Ισότητα των Δύο Φύλων*. Αθήνα: Παπαζήση.

Δουλκέρη, Τ. (2003) *Κοινωνιολογία της Διαφήμισης*. Αθήνα: Παπαζήση.

Ελευθεροτυπία, 27-3-2005.

Ελευθεροτυπία, 10-7-2005.

Ελευθεροτυπία, 30-10-2005.

Ελευθεροτυπία, 17-4-2006.

Θεοφιλόπουλος, Α. (1999) *Αστυνομική επιθεώρηση*, Νοέμβριος 1999.

Ιωακείμογλου, Η. (2001) 'Οι μετανάστες και η απασχόληση' σε Μαρβάκης, Αθ., Παρσάνογλου, Δ., Παύλου, Μ. (επιμέλεια) *Μετανάστες στην Ελλάδα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Ιωσηφίδης, Θ. (2001) 'Συνθήκες εργασίας τριών μεταναστευτικών ομάδων στην Αθήνα', σε Μαρβάκης, Αθ., Παρσάνογλου, Δ., Παύλου, Μ. (επιμέλεια) *Μετανάστες στην Ελλάδα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Καβουνίδη, Τ. (2001) 'Οι μετανάστες του πρώτου ελληνικού προγράμματος Νομιμοποίησης', σε Αμίτσης, Γ. & Λαζαρίδη, Γ. (επιμέλεια) *Νομικές και κοινωνικοπολιτικές διαστάσεις της μετανάστευσης στην Ελλάδα*. Αθήνα: Παπαζήση.

Καθημερινή, 24-7-2005.

Καρύδης, Γ. (1996) *Η Εγκληματικότητα των Μεταναστών την Ελλάδα. Ζητήματα Θεωρίας και αντεγκληματικής Πολιτικής*. Αθήνα: Παπαζήση.

Καρύδης, Γ. (2001) 'Μετανάστευση και έγκλημα', σε Αμίτσης, Γ. & Λαζαρίδη, Γ. (επιμέλεια) *Νομικές και κοινωνικοπολιτικές διαστάσεις της μετανάστευσης στην Ελλάδα*. Αθήνα: Παπαζήση.

Κούρτοβικ, Ι. (2001) 'Μετανάστες: ανάμεσα στο δίκαιο και στη νομιμότητα (Δελτίο εγκληματικότητας)' σε Μαρβάκης, Αθ., Παρσάνογλου, Δ., Παύλου, Μ. (επιμέλεια) *Μετανάστες στην Ελλάδα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Κωνσταντινίδου, Χ. (2001) *Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις του εγκλήματος: η εγκληματικότητα των Αλβανών μεταναστών στον Ελληνικό Τύπο*. Αθήνα: Εκδόσεις Σάκκουλα.

Μαρβάκης, Αθ., Παρσάνογλου, Δ., Παύλου, Μ. (επιμέλεια) (2001) *Μετανάστες στην Ελλάδα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Μουσούρου Λ.Μ. (2003) *Μετανάστευση και Μεταναστευτική Πολιτική στην Ελλάδα και την Ευρώπη*. Αθήνα: Gutenberg.

Μοσχοπούλου, Α. (2005) *Η εγκληματικότητα των μεταναστών: απεικόνιση του φαινομένου στον απογευματινό τύπο, 1990-1999*. Αθήνα: Σάκκουλας.

Μπάγκαβος, Χ. & Παπαδοπούλου, Δ. (2003) *Μεταναστευτικές τάσεις και Ευρωπαϊκή μεταναστευτική πολιτική*. Σειρά: Μελέτες, Τεύχος 15, Μάρτιος 2003. Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ/ΑΔΕΔΥ Αθήνα: Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ/ΑΔΕΔΥ.

- Μπακουνάκης, Ν. (2008) Ιστορίες από την «Pannonia», σε Ηλιού, Μ., Κιτροεφ, Α., Μπακουνάκης, Ν., Tselos, G. *Το Ταξίδι. Το Ελληνικό Όνειρο στην Αμερική 1890-1980*. Αθήνα: Μουσείο Μπενάκη.
- Μπάουμαν, Ζ. (2002) *Η Εργασία, ο καταναλωτισμός και οι νεόπτωχοι*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Παύλου, Μ. (2001) 'Οι «λαθρέμποροι του φόβου»: ρατσιστικός λόγος και μετανάστες στον τύπο μιας υποψήφιας μητρόπολης', σε Μαρβάκης, Αθ., Παρσάνογλου, Δ., Παύλου, Μ. (επιμέλεια) *Μετανάστες στην Ελλάδα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Πετράκου, Η. (2001) 'Η κατασκευή της μετανάστευσης στην ελληνική κοινωνία' σε: Μαρβάκης, Αθ., Παρσάνογλου, Δ., Παύλου, Μ. (επιμέλεια) *Μετανάστες στην Ελλάδα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Σβαλίγκου, Χ. (2003) 'Η σημειολογία της εικόνας στη διαφήμιση', σε Δουλκέρη, Τ. *Κοινωνιολογία της Διαφήμισης*. Αθήνα: Παπαζήση.
- Σκαρπέλος, Γ. (υπό έκδοση) *Εικόνα και Κοινωνία*.
- Σπουρδαλάκης, Μ. (1989) 'Ο ελληνικός λαϊκισμός στις συνθήκες του αυταρχικού κρατισμού', σε Μουζέλης, Ν. Λίποβατς, Θ. Σπουρδαλάκης, Μ., *Λαϊκισμός και Πολιτική*. Αθήνα: Γνώση.
- Τριανταφυλλίδου, Α. (2005) *Ελληνική Μεταναστευτική Πολιτική: Προβλήματα και Κατευθύνσεις*. Αθήνα: ΕΛΙΑΜΕΠ.
- Τσουκαλά, Α. (2001) *Μετανάστευση και εγκληματικότητα στην Ευρώπη*. Αθήνα: Σάκκουλας.